

Əli İldırımoğlu _____

_____ *Həmin adam*

Əli İldırımoğlu _____

_____ *Həmin adam*

ƏDƏBİYYATA GƏLƏN YOL

Görkəmli yazıçıların, alimlərin çoxunun ədəbi taleyi qəzetlə, mətbuatla bağlı olmuşdur. Onlar ya əmək fəaliyyətlərinə redaksiyalarda başlamış, ya da rəngarəng mövzulu очерklər, felyetonlar, publisist məqalələr yazı-yaza qələmlərini möhkəmlətməmiş, bədii yaradıcılığın enişli-yoxuşlu yollarına inamla qədəm qoymuşlar. İstedad sahibinin gənclik çağlarından qəzetdə aramsız iştirakı, müxbir sifətilə kəndbəkənd, şəhərbəşəhər gəzib, necə deyərlər, dünyanın hər üzünü görməsi, məlumat bolluğuna yiyələnib daxilən zənginləşməsi heç bir təhsil ocağı ilə müqayisəyə gəlməyəcək mükəmməl bir məktəb bitirməyə bərabərdir. Həqiqətən də, əsl yaradıcılıq universiteti qaynayan, dəyişən, yeniləşən həyatdır. Müxtəlif talei, güzəranlı adamlar ilə, ziddiyyətli hadisələri, kəşmə-kəşli tarixi, ağıl-qaralı bu günü tükədən asılı gələcəyi ilə həmişə təlatümlü həyat...

Uzun illərdir ki, mətbuat sahəsində çalışan Əli İldırımoğlu belə bir yaradıcılıq ömrü yaşamaqdadır. O, 1955-ci ilin başlanğıcından respublikanın ən nüfuzlu mətbuat orqanı olan "Kommunist" qəzetində əməkdaşlıq edir və həyatla, adamlarla gündəlik təmasın münasib vasitəsi kimi muxbirliyi üstün tutur. Həmin pe-

şədə Naxçıvan, Qarabağ, Abşeron-Quba və s. zonalar-da fəaliyyət göstərdiyi müddətdə Azərbaycanı qarış-qarış gəzib dolaşmış, ictimaiyyəti narahat edən məsələləri vətəndaşlıq duyğusu ilə qələmə almışdır. Respublikanın, demək olar ki, bütün oxucu kütləsi onun bu sahədəki xidmətlərinə, prinsipial və məhsuldar qələminin gücünə yaxşı bələddir. Həmişə ciddi, aktual, problem əhəmiyyətli mövzulara toxunan bu qələm öz sahibinin imzasına ildən-ilə maraq və hörməti artırmışdır. Ə.İldırımoglunun adı həyat faktları əsasında qəzətdə dərc etdirdiyi oçerklərinin, felyetonlarının bir qismi janrın çərçivəsindən kənara çıxır, bədii ümumiləşdirmə nümunəsi sayılan hekayənin, novellanın sərhədlərinə yaxınlaşır. Publisistikamızın dəyərli nümunələri sırasında dayanan "Mayaklar" və "Yazım, yazmayım" kitablarında toplanmış təsirli, düşündürücü yazılarının bir çoxunda bunun əlamətləri aydınca görünür. Ə. İldırımoglunun "Hekayə" adlandırdığı uğurlu qələm sınaqları da vardır ki, bunlar oxuculara müəllifin "Çinarlı" toplusundan tanışdır.

Belə bir yaradıcılıq təcrübəsinə, həyat biliyi və müşahidəsinə malik nasirin indi janrın iri formalarına keçmək təşəbbüsü təbii və qanunauyğundur. Zəngin həyat müşahidəsi və xatirələrini roman şəklində ifadə etdiyi "Həmin adam" əsəri ilə tanışlıq bu qənaəti möhkəmləndirir. Yenidənqurma və aşkarlıq dövrünün tələblərinə yazılan həmin əsər hər gün hər addımda üz-üzə gəldiyimiz ciddi maneələri, cəmiyyətin inkişafını ləngidən psixoloji sədləri ibrətamiz hadisələr, canlı xarakterlər təzadında açıb göstərir.

Jurnalistlərin ictimai-mədəni həyatda mövqeyi, xalq mənafeyinə ləyaqətlə xidmət yolunda qarşılaşdıqları çətinliklər əsərdə hadisələrin iştirakçısı olan müxbirin yaşadığı aləmin bədii inikasıdır. Buradakı konflikt və insanların taleyi ilə bağlı epizodlar Ə.İldırımoglunun illər boyu qarşılaşdığı, şahidi olduğu redaksiya həyatının özünəməxsus daxili dünyasıdır.

Jurnalistlər haqqında indiyədək yazılmış əsərlərdən "Həmin adam"ı fərqləndirən cəhət təsviri verilən bütün təfərrüatlarda bədii həqiqətin həyat həqiqətinə fakt dəqiqliyi qədər yaxınlığıdır. Müəyyən mübariz ənənəsi ilə ictimai hörmət qazanmış, ətrafına yetkin mütəxəssislər toplamış vilayət qəzetinə qələm səriştəsi olmayan Mirzə Kəpəzlini redaktor təyin edirlər. Özündənrazi, tabeçiləri qarşısında zabitəli, obyektiv və məğrur görünmək üçün dəridən-qabıqdan çıxan, "böyüklər" hüzurunda isə yaltaq simasını hər ədası, sözü ilə nişan verən bu idarə başçısı fəaliyyətə başlar-başlamaz aləm bir-birinə qarışır. Əhvalatı danışan müxbirin-müəllifin təqdimatı və verdiyi xasiyyətnamələr əsasında redaksiya və burada çalışan əməkdaşlar haqqında yaranmış oxucu təsəvvürü haqq-nahaqqı ölçən mizan-tərəziyə çevrilir.

Əsərdə vəziyyətin belə dözülməz hala gəlməsinin səbəblərinə, köklərinə də işarə vardır. Obrazlardan birinin dili ilə deyilir: "Elə hamı düzlükdən danışır. Hamı düzlükdən danışa-danışa bəd əməllər işlədir". Əlbəttə, buradakı "hamı" sözünü hərfi mənada başa düşmək doğru olmazdı. İşarənin haraya və kimlərə vurulduğunu duymaq çətin deyil. Tribunalardan xalqı

aldadanların, qanun-qayda yaradan ixtiyar sahiblərinin, sözdə bir cür, əməldə başqa yol tutanların siması göz önünə gəlir. Əsərin mərkəzində dayanan Mirzə Kəpəzli və cəmiyyətin müxtəlif mərhələlərində müxtəlif cildlərdə özünü göstərən "Həmin adam"ın adı ilə bağlı rəhbərlik tərzinin həyat səhnəsindən kənarlaşdırılması epizodu - bu dramatik kadr müəllif fikrinin bir çox səmtlərinə işıq salır, o cümlədən, mənfiliklərə nəfəs verən qüvvələrin yaşarlığına da diqqəti yönəldir. Rayon partiya komitəsi bürosunun gedişində, ədalətin təntənəsinə çevrilmiş bu yığıncaqda katibə xəbər çatdırırlar ki, məsul vəzifəli bir yoldaş gəlib. Onu büroya dəvət edirlər. Bu məsul vəzifəli yoldaş kim olsa yaxşıdır? M.Kəpəzlinin redaktorluğu dövründə onun sağ əli, yaltaq, aravuran Muxtar Mehdizadə. Deməli, hələ düz ayrını kəsməmişdir. Bu epizodda Kəpəzlinin daxilən sarsılıb "özünüdərk" istiqamətində addımlar atması və ona düzəlmək üçün imkan verilməsi bədii inandırıcılıq baxımından mübahisəli görünə də, müəllifin insana inamı axıradək itirməmək qənaətini inadla təlqin etməsi cəhətdən başa düşülür.

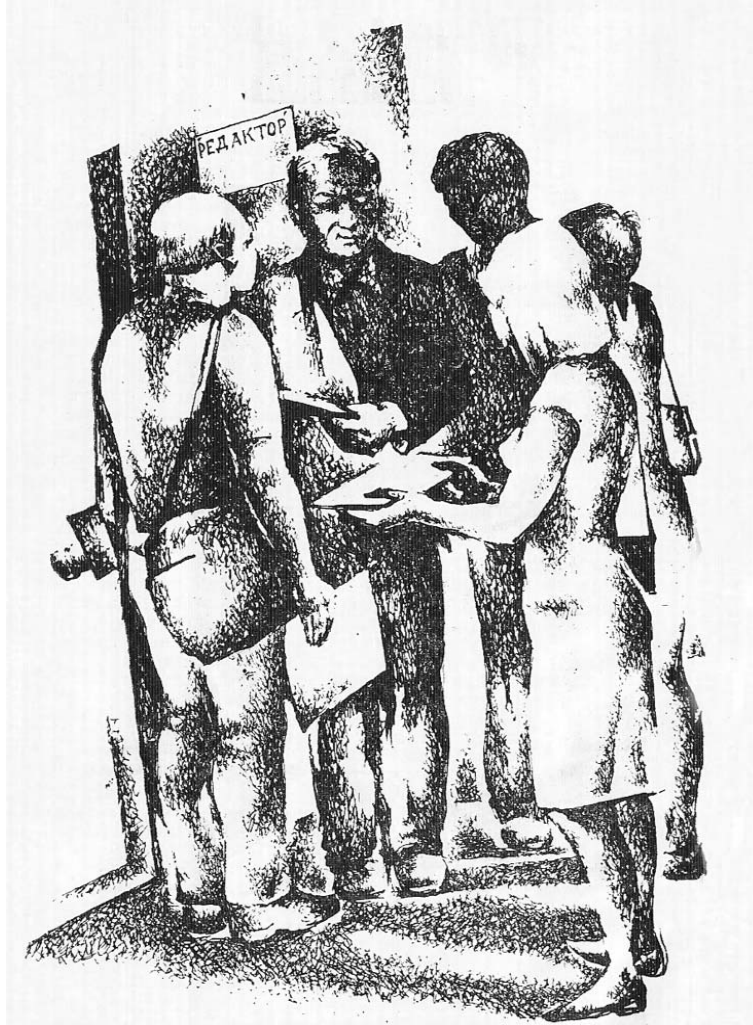
Oxucuya başqa əsərlərdən də tanış gələn hadisə və insanların "Həmin adam"da bədii təcəssümü Ə.İldırımoğlunun həyat müşahidələri özünəxas təkəkkür tərzini və orijinal obrazlı ifadə vasitələri sayəsində yeni çalarla özünü göstərir. Bu baxımdan redaksiyanın qarışığı Cəvahir və raykom katibi Məhəmməd Sadiqzadənin obrazları xüsusilə təravətlidir. Xalq deyimləri, atalar sözləri ilə naxışlanan romanda bu obrazlar yaddançıxmaz tələləri və əməllərilə maraqla doğurur, müəllifin

lifin satirik və yumorlu vəziyyətlərdən həzin, rıqqətli ovqata keçmək bacarığını nümayiş etdirir. Rayonlardan redaksiyaya qayıdan müxbir Cəvahir xalaya rəngbərəng ip yumaqları gətirir. Bu detal obrazın taleyi ilə tanışlığa münasib başlanğıc olur.

Didaktika və nəsihətçilik, bəzi xarakterlərin (xüsusən mənfilərin) əsərə hazır gəlmələri kimi irad tutula biləcək məqamları da qeyd etməklə yanaşı, demək istərdik ki, "Həmin adam" Ə.İldırımoğlunun - təcrübəli bir mətbuat işçisinin öz gənc həmkarlarına ibrətamiz sözüdür, tövsiyəsidir.

Q.QASIMZADƏ

*filologiya elmləri doktoru,
respublika Dövlət mükafatı laureatı*

Qədim minarələri bir köçlükdən görünən Qəfsanələr və nağıllar şəhəri Laləzarın təzə məhəlləsindəki mədəniyyət sarayının ətrafı bu axşam izdihamlı idi. Rəqs meydançasının baş tərəfində, yarı-açıq səhnədə çalğıçılar əyləşmişdilər. Bura toplaşanlar ürəklərinə yatan, sümüklərinə düşən oyun havasını sifariş verir, qol götürüb ortalıqda şövqlə süzürdülər. Geyimli-kecimli adamlar hər yandan bu şənliyə axışırdı. Ora-bura vurulmuş afişalardan bilinirdi ki, bu axşam yazıçı-jurnalist Hüseyn Yusiflinin yubiley gecəsidir. Hüseyn Yusiflinin özü estrada səhnəsinin arxa girəcəyinin qarşısında, həmişəyaşıl ağacların arasında müsahibləri ilə gəzinə-gəzinə şirin söhbət edirdi. Musiqi çalındıqca nağaranın guppultusu hündür binaların divarlarında əks-səda verirdi. Cavanların oynayanı oynayır, oynamayanları isə orda-burda toplaşib ucadan deyib-gülürdülər. Təkcə bir nəfər hamıdan kənar gəzir, küskün dolanırdı. O, qətiyyətsiz addımlar atır, dayanır, müxtəlif yaşlı, müxtəlif boy-buxunlu adamlara gah qibtə, gah laqeyd, gah da nifrətlə nəzər salırdı. İri, lakin işıqdan düşmüş gözlərini qırıqlar örtən bu adamın hara getdiyini, bu gəzinti meydanına nə üçün gəlib çıxdığını bəlkə özü də bilmirdi. Hərəkətləri yelkəni qırılıb, istiqamətini itirmiş qayığın dəniz üzərindəki ümitsiz vəziyyətini xatırladırdı. Qarşı tərəfdən gələn adamlarla üzləşməmək üçün yana çəkilmək istəyəndə həmin adam

səndirləyib müvazinətini itirdi və səki boyu əkilən tikanlı, həm də ətirli gül kollarının arasında yıxıldı. Tez özünü düzəldib qalxmaq üçün o tərəf-bu tərəfə əl-qol atdı, çabaladı. Onu tanıyanlar nədənsə üzlərini ikrahla yana çevirirdilər. Tanımayanlar isə yanından laqeydcəsinə ötüb keçirdilər. Bir nəfər müsahibinə:

- Həmin adamdı dəə! - dedi. - Son vaxtlaracan ipək fabrikində direktor müavini işləyirdi. Sataşmadığı adam qalmamışdı. Axırda da atdılar bayıra... Əlindən mərdimazarlıqdan başqa heç nə gəlmir. Vaxtilə vilayət qəzetində redaktor da olub...

- Vilayət qəzetində redaktor?! - Onlar istehza ilə gülümsündülər.

Hüseyn Yusifli "Vilayət qəzetində redaktor" sözünü eşidən kimi geri döndü. Söhbətini yarımçıq qoyub, tez özünü həmin adama yetirdi. Qolundan yapışib ayağa qaldırdı. Vaxtı ilə tabeliyində işlədiyi adamı bu kökdə görəndə Hüseyn Yusiflinin qəlbi dolandı. Bəzi acı və köhnə xatirələri baş qaldırırsa da, ona ehtiram göstərdi, nəzakətlə öz yubiley gecəsinə dəvət etdi. O isə ağır nəfəs ala-ala həmin illərin kitabını varaqalaymış kimi xəcalətlə Hüseyn Yusiflinin dümağ saçına, solğun və nuraniləşmiş çöhrəsinə dərin maraqla nəzər saldı. Zorla gülümsənsə də, pərtliyini gizlədə bilmədi. Qızardı və Hüseyn Yusiflinin təklifinə etiraz mənasında başını yorğun-yorğun bulayıb, onun qolunu sıxdı və sakitcə geri döndü. Arxaya baxmadan, yavaş-yavaş uzaqlaşdı. Onu ilk dəfə görənlərin heyvətli baxışlarında bir sual oxunurdu:

- Bu biçərə kimdir?..

* * *

Əməkdaşı olduğum vilayət qəzeti redaktorunun birdən-birə dəyişilməsi xəbəri məni heç açmadı. Əslində, bunun mətləbə o qədər də dəxli yoxdu. Müxbir babayam, istər dağlıq zona olsun, istər aran. Dərziyə dedilər köç, iynəsini taxdı yaxasına. Biz müxbir əhli də həmçinin. Dəftəri qoltuğunda, qələmi cibində...

Yox, yox, müxbir peşəsinin də başqa mərzəi var. İlahdakı əlim təzə qələm tutan keçmiş illərdə. Ezamiyyətlər, ezamiyyətlər... Gündə bir rayonda gecələyirdik. O qədər də səliqə-sahmanı, rahatlığı olmayan mehmanxanalar, yad yorğan-döşək. Qələmə alacağım mövzu barədə düşünüb-daşınıb, o tərəf-bu tərəfə çevrildikcə altımdakı köhnə taxt və ya dəmir çarpayı cırcır cırıldayıb haray-həşir salırdı. Eni-uzunu eyni ölçüdə olan yorğan-döşək, müxtəlif boy-buxunlu mehmanlar... Belə yerdə gərək ayağını yorğanına görə uza-dasan.

Redaktorun dəyişilməsinin bu cür məsələlərə nə müsbət təsiri var, nə də ki mənfi. İdarədən tapşırıq verildəndə bir kimsə soruşmurdu ki, harda qalırsan, necə dolanırsa, gün-güzəranın necə keçir, dərd-sərin nədir?! Əlli və ya altmış yaşın haçan tamam oldu?! Yubileyin harada, nə sayaq keçdi ki, heç səsi-sorağı çıxmadı, eşidib-bilən olmadı?! Bir də görürsən ki, qoca-qaltaq şöbə müdiri və ya aldığı diplomun mürəkkəbi qurumamış cavan ədəbi işçi bir-birlərindən xəbərsiz-ətərsiz telefonla ora-bura zəng vurub səni tapdı və qırsaqqız olub yapışdı yaxandan. Başladı tapşırığı tapşırıq üstündən yağıdırmağa:

- Redaktor bizi kabinetinə yığmışdı. Mühüm tapşırığı var! Filan mövzunu təcili surətdə yazmalısan! Məqələdə problem məsələlər qaldırılmalıdır! Hə, problem! Problem məsələlər!!! Məktubu bacarsan əllə göndər, çətdırmasan telefonla stenoqrafçıya diktə et! - Sonra tez də sözlərinə düzəliş verirdilər:

- Yox, yox, telefonla olmaz! Redaktor telefonla məktub verməyi qadağan edib. Deyir ki, telefon xərc-ləri çatışmır. Telefonla material vermə, yaz, əllə göndər!

Bütün bu müxtəlif və ciddi tapşırıqların finalı eyni cür qurtarırdı:

- Redaktor yamanca hirsələnmişdi! Deyirdi ki, işləmirsiniz! Nömrəyə əməlli-başlı tutarlı bir material vermək üçün əlimin altında heç nə yoxdu. Bax, öz hesabını gotür! Özün bil haa... Bu, redaktorun tapşırığıdır, ha-a-a! Məktub ən gec iki günə stolumuzun üstündə olmalıdır!!!

Vəssalam, şüttəmam! Bununla da salam-kəlam bitirdi. Problem məsələ, özü də ən gec iki günə! Danışığ qurtarır, redaksiya işçisinin tələbkar səsini telefondakı qırıq-qırıq səslər əvəz edirdi:

- Du-du-du...

Bəli, bizim bu vilayət qəzetində, istər köhnə redaktor olsun, istər yenisi, o qədər təfavütü yoxdur. Fərqi bircə orasındadır ki, sabiq redaktorun çəmini yaxşıca tapmışdıq. Daha doğrusu, məqalə oxumaq və onu redaktə etmək üslubunu birtəhər kəşf etmişdik. Bilirdik ki, qələmi nə cür tutsaq və məqaləni necə yazsaq, onun xoşuna gələr və sifətinə təbəssüm çilənər.

Başqa cür də ola bilməz. Yazdığımız məktub ya redaktorun xoşuna gəlib, qəzet səhifəsinə çıxıb, oxucuları feyziyab edib, müəllifini sevindirməli, ya da "dərin təhlil yoxdur", "təbiət təsvirinə çox yer verilib", "faktlar köhnəlib..." dərkənarına düçar olub, imza sahibini məlul-müşkül etməlidir. Bu mənada köhnə redaktorun nəbzini əməlli-başlı tutmuşduq. Məsələn, sabiq redaktorumuz əvvəl-əvvəl qolunu çırmayıb işə başlayanda bir dəfə xam düşüb yazdığım məqalədə belə bir yeni ifadə işlətdim: "Yüz dərənin başını bir tap kəsər". Redaktor da acı dərman içibmiş kimi üz-gözünü turşudub, qələmini şeşləyib "tap" sözünün üstündən dolayı bir cızıq çəkib, "tap"ı "çöp" eləmişdi. Və bununla da kifayətlənməyib letuçkada gözünü yumub, ağzını açıb ünvanıma dişinin dibindən qopanı demişdi: "Belə cızmaqaraçı müxbirlərdən birdəfəlik yaxa qurtarmalıyıq! İndi həyat başqalaşib, tələb yüksəlib! Yol-daş-lar, fikir la-ko-nik olmalıdır! Hadisələri doğru-dürüst mənalandırmaq lazımdır. Nə vaxta qədər onun-bunun əvəzinə baş işlədib, cümlə düzəltmək, səhv tapmaq olar?!"

Redaktor "tap" sözünü "çöp" etməklə qəzeti böyük bir ifadə xətasından qurtarıbmış kimi iclasda daha da qürrələnmişdi:

- Təsvirlərdən və təhlildən qaçmaq lazımdır! - O, yumruğunu düyümləyib, dişini qıcıyıb:

- Yazanda birbaş faktın yaxasından yapışın, - demişdi. - Məqalə bir növ rəsmi arayış xarakteri daşımalıdır. Cümlələr başlayandan qurtarana qədər fakt-rəqəm! Fakt-rəqəm! Fakt və rəqəmlərdən ibarət olmalıdır!

Redaktor qeyzlənib qarşısında əyləşənləri qəzəbli baxışları ilə süzərək səsinə bir az da qaldırır: - Öz başınızda söz quraşdırıb, cümlə icad etməyi birdəfəlik tərgiddin! Bunu bütün müxbirlərə qəti qadağan edirəm! Götürün, başqa vilayətlərin, respublikaların qəzet-jurnallarını qoyun gözünüzün qabağına. Baxın! Görün! Dönə-dönə oxuyun! Onlar necə yazırlar, siz də o cürə başlayın. Bəli, bəli, işlənmiş cümlələri təkrar etməyin qətiyən qorxusu yoxdur. Yeni sözün, ifadənin, cümlənin düşər-düşməzi olar. Bunu birdəfəlik bilin! Başa düşün! Dediklərimi qulaqlarınızda sırğa edin! - demişdi.

Sonra ətrafdakılara müraciətlə:

- Balam, tapdanmış yolla getmək asandır, yoxsa dağa-daşa düşüb təzə cığır açmaq?! - deyə soruşmuşdu. Bəziləri redaktorun belə bir fikrinə daxilən istehza etsə də, oturanların əksəriyyəti başlarının hərəkəti və əyləşdikləri stulda özlərini irəli-geri verib bədənlərini nehrə kimi yırğalamaqla onun dediklərini məbuat ələmində qəribə bir yenilik, tapıntı olduğunu, idarə başçısının sözlərindəki məna dərinliyini təsdiq edirdi. Belə məsələlərdə mübahisə açmaq və ya ucundan tutub ucuzluğa getmək təcəllik etikasını pozmaqdır. Görüb-götürmüş, düşüb-çıxmış "ariflərin" təbirincə burada ədəbi-bədii yazı qaydalarına yox, redaktorun yazı üslubuna uyğun tərzdə qələm işlətməlisən. Bax, elə bizim Xanlar Həmidbəyov kimi. Kitab, qəzet oxumaqla da sən deyən arası yoxdur. Bircə bənd və ya misra şer bilmir. Deyir ki, şer yadımda qalmır. Amma vilayət mərkəzində keçirilən yığıncaqların materiallarını ötürməz. Qəzeti hamıdan qabaq alıb səliqə-sah-

manla stolunun üstünə sərrib, rəsmi materialları diqqətlə oxuyur, yazacağı baş məqalələr üçün lazım olacaq və ya redaktorun soruşa biləcəyi sözlərin altından qırmızı karandaşla xətt çəkir. Bəzən də həmin məqalələri qayçı ilə kəsib sol tərəfdə üst-üstə yığılan qovluqların arasına qoyur ki, lazım olar. Saçlarını bu idarədə ağardıb. Üzünə min söz də, bircə kərə başını yuxarı qaldırmaz. Söz götürən adamdı. İş də bu idarədə hamıdan yaxşı gedir. Redaktor başına and içir. Cəmi-cümlətanı ikicə il ədəbi işçi işləyib. Sonra onu qoyublar mühüm şöbələrin birinə müdir. Elə o gündən bu günə şöbə müdiridi. Ömründə bir cümlə "icad" eləməyib. Yadda qalan bir məqalə yazmayıb. Amma hamı deyir ki, sakit, zərərsiz adamdı. Qəzetin redaktoru neçə dəfə dəyişilib, amma Xanlar Həmidbəyova münasibət əsla dəyişməyib. İstəyir o, redaktor olsun, istəyir bu redaktor. Lap gündə bir redaktor dəyişsənlər.

Xülasə, sabiq redaktorun nitq və yazı mədəniyyətinə uyğun cümlələri avtomat qələmlə yağlı kağıza muncuq kimi düzürdük. Beləliklə də, məqalələrimiz qəzet səhifələrinə ağıllı-başlı yol tapırdı. Uzun-uzadı, təm-təraqılı cümlələr redaktorumuzun canına sarı yağ kimi yayılırdı. Oxuyub xoşhal olur və sonra da ləzzətlə kürəyini yumşaqca stulunun arxasına söykəyirdi.

Gözündəki təzə və iri sağanaqlı eynəyin üstündən ətrafdakılara çəpəki nəzər salır və bizim barəmizdə:

- "Malades, malades belə jurnalistə! Böyük gələcəyi var, əsl novatordur. Ədəbi yaradıcılığının zirvələrində qanad çalır", - deyib, tərifimizi göylərə qaldırırdı. Mükafat, təşəkkür də ki, öz yerində...

Üzümüz üzünə, gözümüz gözünə öyrəşmişdi. İşlərimiz necə də qaydasında gedirdi. Bəs indi?! İndi biz biçarə müxbirlər bu yeni redaktorun mərəzini necə öyrənək?

* * *

Təzə redaktorun ədəbi-bədii ruhunu tədqiq edib, yazı manerasına az-çox bələd olmaq məqsədilə özümü verdim kitabxanalara. Onun anadan olduğu gündən indiyə kimi nəşr edilən bütün kitab, jurnal, qəzetləri vərəq-vərəq yoxlayıb, diqqətlə nəzərdən keçirdim. Amma əzab-əziyyətim özümə qaldı. Bircə məqalənin altında imzasını görmədim. Yerimdəcə quruyub qaldım. Barmaqlarımın ucu keyimişdi. Niyəsini özüm də bilmədən qıyılmış gözlərimi məchul bir nöqtəyə zilləyib xəyala daldım. Nə etmək istədiyimi özüm də bilmirdim. Kitabxananın qarşısındakı küçədən tez-tez şütüyüb keçən avtomaşınların gurultusu, haradasa taxta doğrayan dəzgahın tez-tez susub və yenə də iş düşən cır səsi fikrimi qarışdırır və məni daha da əsəbiləşdirirdi. Çiynimə toxunan əl məni dolaşmış düşmüş fikirlərimdən ayırdı. Qoltuğunda vərəqləri əzilib saralmış qalın kitab, əlində adi çəlik olan pirani kişi məni müdrək baxışları ilə, həm də dərin maraqla süzdü. O, heyrətlə üzümə baxaraq çəliyinin əyri ucunu mənə tərəf meyilləndirdi və soruşdu:

- Siz Abdulla deyilsiniz?!
- Bəli.
- İbrahnm kişinin oğlu?
- Bəli, - dedim, - İbrahimin oğluyam. Onun nüfuz-

edici baxışları duruldu. Gülə-gülə mənə təzədən salam verib əlimi səmimiyyətlə sıxaraq:

- Atan yaxşı kişidir, - dedi. - Prinsipial, işgüzar, özünə, dostlarına tələbkar... Dururmu?

- Bəli, durur, - dedim.

- Gümrahdı, yoxsa düşüb?!

- Yaxşıdır, - dedim. - Canı suludur. - Zarafatyana əlavə etdim. - Hələlik ahıllığı səmtinə qoymur. Özünə yaxşı baxır.

O, cavablarımdan məmnun qalıb mənə tərəf əyilərək barmağını silkələdi və ərklə:

- Amma gərək siz də ona yaxşı baxasınız haa! - dedi.

Qarşımdakı hörmətli adamın dedikləri ilə razılaşdığımı bildirdim. Nurani kişinin danışığından, səsinə qaldırmasından və bir də ki, hərdən əlini qulağının ardına tutub mənə tərəf əyilməsindən hiss olunurdu ki, o, bir az ağır eşidir. Müsahibim eyni gur səslə özünə işarə edərək soruşdu:

- Məni tanıdın?!

Cavab verməyə çətinlik çəkdim. Qəlbimdə ona yaranan ehtiramın qarşısında sıxıldım. O, bunu hiss edib verdiyi sualı özü də aydınlaşdırdı.

- Kərim! Bəs İbrahim kişi sənə danışmayıb? Atanla bir yerdə işləmişik, yaxın olmuşuq. Ona həmişə yaxşılığım dəyib! Bir fikirləş, yaxşı-yaxşı fikirləş! Deməmiş olmaz.

Atamın köhnə söhbətləri yadıma düşdü. Öz-özümə:

- Hə! - dedim. - Rayon komsomol komitəsinin katibi, torpaq şöbə müdiri, rayon icraiyyə komitəsinin səd-

ri Kərim Bağırılı. Onu kim tanımır?! Sözü üzə qırmızı deyən, heç kəsə boyun əyməyən, haqqı nahaqqa verməyən bu adam barədə çox eşitmişdim. Onun indi harada işlədiyini soruşmaq istədim. Ancaq çəkəndim. Kərim Bağırılı ötən günlərini xatırlayırmış kimi qayğılı görkəm alıb ayağının birini irəli verib başını yırğaladı və əlavə etdi:

- İndi pensiya alıram. Ancaq kitabsız, qəzetsiz keçinə bilmirəm. Tez-tez bu kitabxanaya baş çəkirəm. Bircə gün mütalə etməsəm, olmaz.

Kərim kişi ciddi və tələbkər bir əda ilə:

- Bilik böyük nemətdir, oğul! - dedi. - Azad o kəsdir ki, o, dərin biliyə malikdir. Çünki həyatda biliklə necə və nə cür yaşamağın çəmini tapa bilərsən. İnsanın biliyə olan ehtiyacı heç vaxt təmin oluna bilməz.

Kərim Bağırılı sözünə fasilə verib duruxdu və:

- Başağrısı vermirəm ki? - soruşdu.

- Yox, yox, - dedim. - Xoşdur!

- Hə, bir gün Sokrata xəbər verirlər ki, müdriklik allahı ona müdriklik adı bəxş etmişdir. Sokrat bu barədə xeyli götür-qoy edir və belə bir nəticəyə gəlir ki, bu qərar ədalətsizdir, əsassızdır. Düşünür ki, nə çoxdur Sokrat kimi və ondan da artıq müdriklər, bilikli adamlar. Bəs necə olmuşdur ki, müdriklik adı məhz Sokrata verilmişdir?! Çox fikirləşdikdən sonra belə bir qərara gəlir ki, başqalarından fərqli olaraq onun üstünlüyü müdrik olmadığını, heç nə bilmədiyini bilməsindədir. Bildiyimiz bilmədiklərimizin yanında dəryada bir damla kimidir. Kərim Bağırılı gülümsünərək:

- Bilirəm, - dedi, - jurnalistdən. İndiki cavanlar biz-

dən qat-qat çox oxuyurlar. Çox da bilirlər. Sizə bu barədə öyüd-nəsihət vermək fikrində deyiləm. Özüm barədə danışsam, pensiyada olsam da, kitabxana ilə əlaqəmi üzürəm. Təzə kitab çıxan kimi... Həm də "Bilik" cəmiyyətinin üzvüyəm. Yeri gəldikcə məruzəm, mühazirələrim də olur.

Kərim kişi kitabxanaçı qıza işarə edərək:

- İndicə o cavan qız, Abdulla müəllim, filan məqaləniz xoşuma gəldi, deyəndə qulağım çaldı. Dedim soruşum görüm həmin İbrahim oğlu Abdulladı, ya yox. - O, eyni səmimiyyətlə gülümsünərək: - Deməli, yanılmamışam. Məqalələrini çox oxuyuram.

Kərim Bağırılı nəyi isə yadına salmaq istəyirmiş kimi qaşlarını çatdı:

- Qəzətdə son vaxtlar redaktorun yerində ayrı imza görürəm. M.Kəpəzli! Onun adı nədir?!

- Mirzədir, - dedim. - Mirzə Kəpəzli. - Kərim Bağırılı dərin fikrə getdi. Bir qədər duruxdu. Sonra gözlərini qıyaraq:

- Dayan, dayan! O, Şamil Qənizadənin yeznəsi deyil?! Hə, hə, yadıma düşdü!

Bağırılının çaş nəzərləri mənim sifətimdə donub qaldı və qeyri-ixtiyari:

- Daa! Daa! Belə de, belə de! Ağamirzə Hətəmov, görünür, ağanı atıb, Hətəmi də Kəpəzli eləyib, - dedi. O, heyrətlə başını tərpətib təəccüb mənasında gözlərini geniş açdı:

- Belə de, Ağamirzə Hətəmov. Mirzə Kəpəzli... Əlbəttə, hər bir yazıçı, jurnalist özünə ləqəb götürə bilər.

Kərim Bağırılının sifəti tutqunlaşdı. Onun iri göz-

ləri çallaşmış qaşlarının altında sanki çuxura düşdü. Təəccüb və heyrətlə:

- Hə, xatirimə gəlir, - dedi. - Ağamirzə Hətəmov! Ağamirzə Hətəmov! O, bir vaxt axşam məktəbində dərs deyirdi. Qənizadənin gedib çıxmış bir qızını aldı. Şamillə qohumluğundan sonra Ağamirzə Hətəmovu ispolkomda yol şöbəsinə müdir qoydular. Vallah, başım çıxmır... - O daxili bir razılıqla əlavə etdi: - Amma insafən, Şamil Qənizadə tanınmış adamdır. Yaxşı da vəzifələrdə olub. Son vaxtlar institut direktoru işləyirdi. Alimliyinə də söz yoxdur. Belə de... Belə de...

Kərim Bağırılı təəccüblənsə də, bu cür məsələlərin ona dəxli yoxmuş kimi təmkinli görkəm aldı. Birdən-birə onun qaşqabağı açıldı. Nikbin əhval-ruhiyyə ilə dilləndi:

- Həyat yaman dəyişib, adamlar da başqalaşib. Hər şey inkişafdadır, oğul! Dialektikanın qanunu belədir. Görünür, Mirzə Kəpəzli də adı, famili kimi dəyişib, başqalaşib, yetkinləşib. Çox yaxşı! Çox yaxşı! Mən də qəzeti açanda öz-özümə deyirəm, görəsən bu təzə redaktor kimdir? Belə de... Belə de...

Aramızda olan bayaqkı xoş ünsiyyət hiss olunmadan sanki birdən-birə sönlükləşdi. Söhbət edə-edə kitabxananın ayaqlar altında sürtülüb-nazılmış ağ daş pilləkənlərindən enib, sıra ilə cərgələnən bəzək ağaclarının qalın kölgə saldığı asfalt səkiyə çıxdıq. Cökə çiçəyi ilə ətirələnən sərin meh əsirdi. Bir maşın saxlatdırıb mühasibimi yola salmaq istədim. Kərim Bağırılı etirazını bildirdi:

- Piyada gəzməyi xoşlayıram. Başqa bir tələsik işin

yoxdursa, irəlidəki döngəyə qədər yoldaşlı gedək. Orada ayrılıq.

Sözünü sındırmadım. Əslində, onun bu təklifi ürəyimdən oldu.

* * *

Kərim Bağırılı gələcəkdən, keçəcəkdən o qədər maraqlı söhbət edirdi ki, ondan ayrılmaq istəmirdim. Kərim kişini dinlədikcə sanki ötüb keçən yarıməsrlilik dövrün maraqlı salnaməsini varaqalayırdım. O, rayonda icraiyyə komitəsinin sədri işlədiyi vaxtları xatırladı:

- Bax, elə siz yaşda olardım, - dedi. - Bilirsən onda necə işləyirdik?! Səhərdən axşamacan günümüz əkində, biçində, tikintilərdə, camaatın arasında keçirdi. Gecələr də gözümüzə yuxu getmirdi. Qəzetçilərlə çox oturub-durmuşam. Mətbuat işçilərinə hörmətim var. Atalar yaxşı deyib ki, çox yaşayan çox bilməz, çox gəzən çox bilər. Bu mənada müxbirlərin təcrübəsi böyükdü. Onlardan çox şey öyrənmişəm. Bir dostum var idi. Ərol Balahəsənli. Respublika qəzetində işləyirdi. Rayona gələndə əvvəlcə mənə baş çəkirdi. Dərin adamdı. Oturuşuna, duruşuna, danışığına yaman fikir verən idi. Bir kəlmə artıq-əskik söz işlətməzdi. Hardan da desən, ordan xəbər verirdi. Çox məlumatlı adam idi. Mən deyərdim ki, oxumadığı kitab qoymamışdı. Saatlarla şer deyirdi. Şirin də söhbəti vardı. Mənimki onunla tuturdu. O, mənim üçün bir məktəb idi. Əroldan çox şey öyrənmişəm.

Ehtiramla Kərim Bağırılının qolundan yapışmışdım. O, bu sözləri mənə baxmadan danışdı. İrəlidəki

döngəyə az qalırdı. Ortası örkənə gəlməz nəhəng palıd ağacının dibinə çatanda Kərim Bağırılı ayaq saxladı. Çəliyinin ucunu yerə dayayıb dərindən nəfəs aldı. Qəddini düzəldib düz gözlərimin içinə baxaraq:

- Çox müxbir görmüşəm, - dedi. - Hər cürəsinə rast gəlmişəm. Yerini, danışığını, hərəkətini bilməyənlər də var. Elələrini görəndə deyirəm ki, heyf o vəzifəyə ki, hər adama tapşırırlar. - Kərim kişinin baxışları ciddi-ləşdi: - Müxbirlik vəzifəsi kəsərli silahdı, oğul! - dedi. - Onu görərkən hər ötüb-keçənə etibar eləmiyəsən. Bir də ki, qələmi olmaqla deyil. Görək jurnalistin mənliyi də ola. Şəxsi davranışına da fikir ver. İnsafı əldən verməyə. O, iti silahı hər şeyə işlətməyə. O müxbir ki, qərəz-nən, təmənnaynan yazdı - heç! - Kərim kişi ikrahla başını buladı və əlavə etdi: - Yoox, o cür əqidəsiz müxbirin camaat arasında hörməti-izzəti olmaz. Elin gözü tərəzidir. Bir-iki dəfə görüb, bələd olandan sonra hamı bilir ki, kim nə yuvanın quşudur.

Hiss edirdim ki, Kərim kişinin sinəsi doludur. Onun bu ibrətamiz sözlərini dinlədikcə daxilən öz hesabımı götürürdüm. O duruxdu və yenə də şax üzümə baxdı:

- Oğul, - dedi, - əlinə qələm alıb, qabağına kağız qoyanda əvvəl-əvvəl yazdığın məqaləyə görə partiyanın, xalqın, bir də ki, öz vicdanının gözü ilə baxasan. Onda uzağı görərsən, dərin görərsən. Özü də yaxşı-yaxşı bax. Sonra da başla yazmağa. Elə yaz ki, sabah onu oxuyanlar sənə sağ ol desinlər. Tay fikirləşməsinlər ki, bunu filan məqsədə, başqa şeyə... görə yazıblar. Əgər görsələr ki, nahaq yazmışsan, onda nə sənənin hör-

mətin olar, nə də ki qəzetin. İnsana da birinci hörmət lazımdır. Hörmət elə insanlıq deməkdir, O yoxdursa, deməli, sənənin varlığın da heçdir.

Kərim Bağırılı ürəyini boşaltdıqca sanki yüngülləşir, təsəlli tapırdı. Mən isə özümü qeyri-ixtiyari olaraq unutmuşdum. Yanımdan tez-tez ötüb keçən adamlara məhəl qoymurdum. Kərim Bağırılının mənim üçün xoş və ibrətli olan söhbətinə qapılmışdım. Kərim kişi də onun söhbətinə ehtiyac duyduğumu və məndə dərin maraq yarandığını hiss etmişdi. Odur ki, bu nəhəng palıd ağacının qalın kölgəsində vəcdlə danışırdı. O, saatına baxıb yerindən tərpəndi. Bir neçə addım atdıqdan sonra yenə ayaq saxladı:

- Respublika qəzetində işləyən həmin müxbir dostum Ərol Balahəsənli deyirdi ki, Kərim, bizim bu sənətimizin çox qəribəlikləri var. Soruşdum ki, necə? Dedi ki, müxbirlik elə bir vəzifədir ki, ona yalnız öz vicdanı nəzarət eləyə bilər. Redaktor nə bilir ki, bu ucqar rayonda nə ilə məşğulam?! Bir də onu deyirdi ki, hər əlimə qələm alanda əməkdaşı olduğum qəzetin yüz minlərlə oxucusu gəlib durur gözümün qabağında. Elə bilirəm ki, mən bu yazımla onların hər birinin qarşısında imtahan verirəm. Həmin anda qəddim əyilir, gözüm qıyılır, əsəblərim gərilir. Bir saat əvvəl sinəmə sıxıb əzizlədiyim övladım da həndəvərimdə dolananda od götürürəm. Əsəblərim yerindən oynayır.

Kərim Bağırılı vaxtı ilə yaxınlıq etdiyi müxbir dostunun dediklərini xatırladıqca xəyallanırdı. O, bir qəddər mütəəssir oldu:

- Çox tələbkər, özünə-sözünə düz adam idi. Heç

vaxt haqqı-nahaqqa verməzdi. Deyirdi ki, gərək müx-birin şəxsi hissləri xidməti vəzifəsinə hakim kəsilməsin. Yaxşı sözləri var idi. Çoxu yadımdan çıxıb. Ərol Balahəsənli bir də onu deyərdi ki, Kərim, haqlı olanda özümü çox güclü bilirəm. Amma haqsız olanda uşağın da qarşısında acizləşirəm. - Kərim kişi gülümsünərək: - Ərol çox da tərs adamdı, - dedi. - Dostluqdan keçərdi, qanundan yox. Bir dəfə kənd sovetinin katibini işdən çıxartmışdıq. Düzü, qanunsuz iş idi. Onu da sonradan bildim. Yoxlayanlar məni səhv başa salmışdılar. Amma iş işdən keçmişdi. Atılan gülləni geri qaytarmaq olmaz. Sovetin katibi də etməyib tənbellik, bizdən uzun bir şikayət yazmışdı. Ərizə də düşmüşdü həmin müxbir dostum Ərol Balahəsənlinin əlinə. Çox mübahisə elədik. Dedi, Kərim kişi, dostluğumuz öz yerində, qanun öz yerində. Bunu qarışdırmaq olmaz. Burada haqsızlıq olub. Çox üz vurdum, əməl yemədi. Götürüb yazdı. Axır ki, məcbur olub kənd sovetinin katibini qaytardıq yerinə. Bir müddət rayona gələndə mən tərəfə üzük-mədi. Onu da qınamıram, neyləsin, üz ki var, ətdəndi. Bilirdi ki, incimışəm. Nə gizlədim, xeyli küsülü qaldıq. Sonra yenə barışdıq. Amma insafüçünə, o, haqlı idi.

Kərim kişi gülüb əlini çiynimə vurdu:

- Sizə də etibar yoxdu haa, - dedi. Sonra əlavə etdi: - Yoox, zarafat eləyirəm. Bu, etibarsızlıq yox, prinsipiallıqdır. Ədalətin tərəfində durmaqdi. Qanun qanundu. Onu pozmaq olmaz. Gərək qanunu dostluğa qurban eləməyəsən. Əslinə baxsan, həmin əhvalat Ərol Balahəsənlini ədalətli jurnalist kimi mənim gözümdə daha da ucaltdı...

Kərim Bağırının qaşları yenə də birdən-birə düyümləndi. Görkəmi rəsmiləşdi.

- Daa, - dedi və çəliyinin ucunu yerə döyə-döyə: - Həyatdır da. - Əlavə etdi: - Görünür, insan ahıllaşanda keçmiş xatirələrini danışmağa ehtiyac duyur. Sənə də başağrısı verdim.

- Yox! Nə danışırırsınız, Kərim əmi! - dedim. - Mənim üçün çox xoşdu! Bu gün sizi görməyimə, tanış olmağıma ürəkdən şad oldum. Bu söhbətiniz mənim üçün tarixi bir romanı oxumağa bərabərdir. Sizdən çox şey öyrəndim.

O, danışdıqca yaxınlıqdakı gül budkasına gözucu nəzər salırdı. Satıcı rəngbərəng gülləri bir-bir seçir, müştərilərin nəzərinə çarpacaq yerdə yan-yana düzürdü. Yan tərəfdə qapan qoyulmuşdu. Çəkisini yoxladıb bilmək istəyənlər qapanın üstünə çıxdıqca yaşlı kişi oturduğu stulundan dikəlib irəli yeriyyir, gözünü qıyıb çəki daşlarına baxır, dodaqaltı hesablamaya aparıb:

- Səksən... əlli beş... doxsan altı... - deyə hərənin öz çəkisini deyirdi. Kimi çəkisinin normadan artıq olmasından, kimi də arıqlayıb əldən düşməsindən gileylənə-gileylənə əlini cibinə salıb çıxartdığı qəpik-quruşu köhnə konserv qutusuna atır və yollarına düzəlirdilər. Ahıl kişi isə onların razı və narazı qaldığına məhəl qoymadan konserv qutusunda cingildəyən pullara baxıb, yenə də laqeydcəsinə yerində əyləşir və müştəri gözləyirdi.

Nə isə Kərim Bağırının xəyalı dolandı. O, fikrə daldı. Alnındakı qırıqlar sıxlaşdı. Yarırəsmi qaydada mənimlə əl tutub:

- Sizə müvəffəqiyyət, oğul! - dedi. - Çalış dediyim kimi, yaxşılarda ol. Məndən İbrahim kişiylə salam söylə. Ona yaxşı baxın.

Kərim Bağırılı qoltuğunda bir neçə kitab, əlində çəlik irəlindəki döngədən sağa buruldu...

* * *

Cürbəcür söhbətlər... Yaxşı deyiblər ki, qulaq gündə bir söz eşitməsə kar olar. Nəhayət, başqa bir söhbətdən də mənə məlum oldu ki, təzə redaktorun iki ali təhsili var. Ali məktəbin birini əyani, birini qiyabi bitirib. Özü də müxtəlif ixtisaslar üzrə. Həm də birillik kurs qurtarıb. Sonra da elmi iş götürüb. Neçə ildir ki, alimlik dissertasiyası üzərində baş sındırır. Müdafiəsinin bu günə kimi ləngiməsini hərə bir cürə yozurdu. Biri deyirdi mövzu aktual olmadığı üçün ilişib qalıb. Bəziləri izah edirdi ki, başı idarə işlərinə çox qarışdığı üçün müdafiəyə macal tapmır və sair və ilaxır.

Qaldım mat-məəttəl. Nədən başlayaq, necə yazaq ki, təzə redaktorun ürəyinə yatsın?! Bütün bu deyilənlərə baxmayaraq, hər halda, redaktor redaktordur. Bizim yaradıcılıq taleyimizi həll etmək səlahiyyətinə malikdir. Qoy kim nə deyir-desin. Mirzə Kəpəzli hər kimdir özü bilər, onun hər bir göstərişi, tapşırığı bizim üçün qanundur. Hesablaşmalısən, vəssalam. Əks təqdirdə, kimə bir balaca qaşqabaq salladı, vay onun halına! Müavinlər dərhal ondan üz döndərəcəkdir, şöbə müdirlərinin xoş salam-kəlamı kəsiləcəkdir, ədəbi işçilər, makinaçılar üstünə ayaq alacaq, sürücülər sənə tərs nəzər salacaq, xidmətçilər fısıldayıb yan keçəcəklər.

İndi mən nə etməliyəm?! Hansı çarəni qılmalıyam?! Başladım düşünüb-daşınmağa... Təzə redaktor barədə hərənin ağzından bir avaz gəlirdi. Redaksiya ilə danışdıqca cürbəcür əcaib xəbərlər eşidirdim: "Redaksiyada iyirmi illik zəhməti olan ədəbi işçi onca dəqiqə gecikdiyi üçün şələ-şüləsini verib qoltuğuna". Bu xoşagəlməz xəbərdən hamı təşvişə düşmüşdü. Qulağımız nələr eşitmirdi?! "Fotoqraf çəkdiyi siqaretin odunu söndürməmiş zibil qutusuna atıb. Qutunun da dibində kağız qırıntıları olduğu üçün tüstülənib və alışıb. Redaktor da bunu özcə gözlərilə görüb, hövsələdən çıxıb. Və həmin dəqiqə də kürəyinə əmrlə yağlı bir töhmət yapışdırıb. Əmrin də nəyə görə verildiyi açıq-aydın yazılıb. Yazılıb ki, yanılı papirosunu tüstülədə-tüstülədə zibil qabına... Əmrin surəti düz bir ay üç gün altı saat divardan asılı qalıb. İdarəyə gəlib-gedənlər də fotoqraf barədəki əmri oxuyub, qəşş eləyirmişlər. O da xəcalətindən kollektiv arasına çıxa bilmirmiş".

Danışdırlar ki, redaktor stola keçən gündən, hələ onun dodağının qaçdığını, yəni güldüyünü görənlər olmayıb. Bircə təsərrüfat müdiri ilə danışanda qaş-qaşağı açılır. Sürücülərlə daldada lap zarafatlaşır da. Amma hər adamı qəbul edib kabinetinə buraxmır. Müavinlər bir iş üçün yanına getmək istəsə, gərək daxili telefonun dəstəyini ehtiyatla qaldıraraq icazə alalar. Şöbə müdirləri də saatlarla qapısında dayanıb, növbə gözlədikdən sonra katibəni dilə tuturlar:

- Sabahki nömrə üçün material gətirmişəm. Şəxsən özü tapşırıb. Deyin ki, mümkünsə, ikicə dəqiqəliyə... Çox vacibdir!

Xülasə, danışrlar ki, bu təzə redaktorun xasiyyəti çox tündür. Hər adamı da səmtinə buraxmır. Buna da hərə bir cürə don geydirir. Bəziləri deyir ki, işçilərlə pərdə saxlayır. Kimi də istehza edir ki, görünür, təzə redaktor özünü olduğundan artıq göstərməyə çalışır.

Elə ki, Mərtəbədodağın hənirtisi gəldi, bu cür sözsöhbətlər kəsilir. Hamı susur, elə bil qurbağanın gölünə daş atırsan. Əslində, onun adı Muxtar, familiyası Mehdizadədir. Muxtarın anadangəlmə başı əsir, danışanda da kimə isə göz vururmuş kimi kirpikləri səyriyir. Güləndə də çapıq yeri bilinən dodağı qırçın kimi, yəni ikiqat görünür. Ona görə də ona lap uşaqlığından, elə indinin özündə də çox vaxt "Mərtəbədodaq" deyirlər. Muxtar bu sözdən əsla incimir. Bəzən yad adamların yanında onu Mərtəbədodaq çağıranda, ətli qırmızı sifəti pörtür, burnunun ucu qızarır və bununla da pərtliyini büruzə verir. Həmin məqamda cibindən bir filtrli siqaret çıxarıb ona uzatsan, məmnun halda damağına qoyacaq və irişəcək. Əsən başının və səyriyən kirpiklərinin hərəkəti ilə hiss etdirəcək ki, bu cür dəyintili sözə qarşı qəlbimdə baş qaldıran etiraz və qəzəbi aradan qaldırmaqdan ötrü "buyurun, bu siqareti çəkin" kəlməsini işlətmək kifayətdir. Bununla da Mərtəbədodağın sənə qarşı olan incikliyi nəinki yox olacaq, üstəlik, ehtiram göstərüb öz təşəkkürünü bildirəcək. İşçilər onun ayağının ölçüsündən iri olan çirkli ayaqqabısına, heç vaxt düymələmədiyi üst köynəyinin açıq yaxasına, səliqəsiz geyim-keciminə baxdıqca ələ salıb, lağa qoyurlar və bundan da qəribə bir ləzzət alırlar.

Muxtar Mehdizadə artıq bu cür istehzalı gülüşlərə

alışdığı üçün heç də sarsılmırdı. Amma hər dəfə şöbə müdirinin yanından suyu süzölmüş çıxırdı. Mən özüm də neçə dəfə bunun şahidi olmuşam. Şöbə müdiri qabağındakı məktubun hər vərəqini oxuyub qurtarandan sonra yorğun-arğın başını qaldırıb, ittihamedici nəzərlə Muxtar Mehdizadəni süzür və ona yanıqlı-yanıqlı deyirdi:

- A vicdansız! Axı belə başdansovdu məqalə yazmazlar!! Haçanacan bu idarədə baş gırləyəcəksən?! Özü də dolu yox, boş baş! Sənin ucbatından redaksiyadan baş götürüb qaçmalı olmuşam. Nə adamlığın var, nə də ki, qələmin!! Bilmirəm hansı mənəsbə qulluq eləyirsən?!

Muxtar Mehdizadə də günahkarcasına səyriyən gözlərini aşağı dikib, başının qeyri-sabit hərəkəti ilə müdirin dediklərindən razı qalıb, incimədiyini və bununla da sözgötürən, səmimi adam olduğunu bildirdi. Və əlavə olaraq:

- Düz buyurursunuz! Siz tamamilə haqlısınız! - deyib təqsirini boynuna alırdı.

Təzə redaktorun dövründə isə Mərtəbədodağa münasibət tamam dəyişmişdi. Mərtəbədodaq idarədə yeganə adam idi ki, istədiyi vaxt redaktorun kabinetinin qapısını şəstlə açıb, saatlarla içəridə əyləşirdi. Mərtəbədodaq kabinetə daxil olan kimi, redaktor yerindən qalxır, nəzakətlə ona əl uzadır, oturmaq üçün yer göstərirdi. Sonra da zəngin düyməsini basıb, katibəyə tapşırırdı:

- Bizim bu Mehdizadəyə yaxşı bir çay!

Muxtar Mehdizadə gündə, günəşırı redaktorla qa-

baq-qənşər əyləşib, şirin-şirin danışır, gülür, saatlarla məsləhət-məşvərət edirdi. Hər dəfə də idarə başçısının yanından çıxanda redaktorda işçilərə qarşı yeni bir münasibət yaranırdı. Kimə yaxşı, kimə pis. Redaktor haqlı-haqsız birinə hücum edəndə və ya birinə layiq olmadığı tərifi vuranda hamı aydın-aşkar anlayıb başa düşürdü ki, bu arğac Muxtar Mehdizadədən keçib. Danışdırlar ki, redaktorun nəinki aşağı işçilərə, lap şöbə müdirlərinə, müavinlərə qarşı münasibəti də Mərtəbədodağın ona necə, nə cür məlumat verməsindən asılıdır. Çox vaxt redaktor işçiləri ondan soruşur.

Son günlər Muxtar Mehdizadənin işçilər arasında kəmi mövqeyi də başqalaşmışdı. Geyim-kecimi də dəyişmişdi. İndi ədəb-ərkanla yaxasının düyməsini bağlayır, ayaqqabısı par-par parıldayırdı. Əməkdaşlar da onu ağıllı-başlı sayıb çəkinirdilər. Letuçka iclası olanda, ümumi yığıncaqlar keçiriləndə qabaqlar küncə-bucağa qısılan, kiminsə arxasında daldalanıb başını gizlədən Muxtar Mehdizadə indi hamıdan irəlində, özü də lap redaktorun qarşısında əyləşib sinəsini irəli verirdi. Bəziləri də Mərtəbədodağa məhrəm olduğunu hiss etdirmək, bununla da redaktorun gözündə qalxmaq üçün çalışırdı ki, Muxtar Mehdizadəyə yaxın otursun, çiyinini də onun çiyinə toxundursun. Hərdənbir də başını Muxtara tərəf əyib onun qulağına nəsə pıçıldasın. Bu yolla da özünə redaktorun qəlbində onun təəs-sübkeşlərinin biri kimi yer tutsun.

O boyda kəsərli qələm sahibləri, roman müəllifləri dura-dura təzə redaktorun veylin biri ilə oturub-durması, məsləhət-məşvərət etməsi, ona idarədə öyrüş-ör-

kən verib başa çıxartması kollektivdə söz-söhbətə səbəb olmuşdu. Ancaq bu sirri heç kəs bilmirdi. Bilmirdilər ki, Mərtəbədodaq böyüklərdən birinin qonşusudur. Hətta eyni mərtəbədə olurlar. Hətta qapıları üz-üzədir. Təzə redaktor da Muxtar Mehdizadənin həmin böyük adamla yaxın qonşu olduğunu haradansa eşidib-bilmişdi...

Kimin nə həddi var belə müəmmalı məsələləri qurdalasın?! Odur ki, dilini nə qədər dinc qoysan, başın da bir o qədər salamat qalar. Yeganə çarə budur ki, təzə redaktorun nəbzini tutub, xasiyyətini öyrənib çalışdığı ilə oynayasan...

* * *

Axır ki, bir gün bizi redaksiyaya çağırırlar. İdarənin yerləşdiyi binanın birinci mərtəbəsinə daxil oldum. Mərmər sütunlu foyenin sağ tərəfindəki asılqana tərəf yönəldim. Cəvahir məni görəndə qaşqabağı açıldı. Əlindəki tikməni kənara qoyub ayağa qalxdı. Məmnun əhval-ruhiyyə ilə papağımı, plajımı alıb göz qabağında olan yerdən asdı. Hal-əhvalını soruşdum. Kö-nülsüz-könülsüz başını tərptədi. Əlimdəki çantanı açdım. Onun üçün rayondan müxtəlif rəngli saplar alıb gətirmişdim. Bu cür saplar şəhər yerində çətin tapılır. Ucqar rayonların kənd mağazalarında isə alan yoxdu, başına qalıb. Cəvahir sevinclə sapların rənginə baxıb mənə təşəkkürünü bildirdi. Sonra təzəcə qurtarıb başa gətirdiyi bir tikmə göstərdi. Kətan parça üzərində işlənmiş iki körpə, bir də ki, məsum baxışlı ana təsvir olunmuşdu. Ananın nəvazişli baxışları, sinəsinə sıxıb

döşündən süd verdiyi totuq qız uşağının qıvrım saçlarında donub qalmışdı. Üç yaşlı oğlan uşağı isə anasının böyrünə qısılib məchul bir aləmin seyrinə dalmışdı. Cəvahir əlvan rənglərin lal dili ilə öz uğursuz taleyini təsvir etmişdi. Rənglərdə onun yazılmamış nisgili oxunurdu. Bu, bəlkə də onun bir-birindən fərqli olan və müxtəlif məna kəsb eləyən yüzüncü, mininci tikməsi idi. Hər bir tikmə Cəvahirin həyat salnaməsinin bir yarpağı idi.

* * *

...Cəvahirgilin ikimərtəbəli evi rayon mərkəzindən cəmi bir kilometr aralıda olan kəndin tən ortasında yerləşirdi. Üstü qırmızı kirəmid, dörd bir tərəfi də açıq aynabənd idi. Qapı və pəncərələrə şəftəli çiçəyi rəngində yağlı boya vurulmuşdu. Evin çöl divarı səliqə ilə süvanıb, sonda da əhənglə ağardılmışdı. Qonşu evlərin həyətinə qaratıqandan çəpər çəkilib, qarğıdan yolağa qoyulmuşdu. Cəvahirgilin evi isə daş hasara alınıb, həyət qapısına da dəmir darvaza salınmışdı. Bir verstlikdən baxanda bu ev hamınınkindən seçilirdi. Onda Cəvahirin anası məhkəmə sədri, atası isə rayon qəzetində məsul katib işləyirdi. Cəvahir ata-ananın bircəsi idi. Valideynləri madar qızlarını yağ içində böyrək kimi bəsləyib böyüdürdülər. Hər gün dərsdən çıxanda boyunda qırmızı qalstuk, əlində balaca çanta məktəbdən evəcən birnəfəsə yüyürdü. Onsuz da qırmızı olan alma yanaqları pörtüb allanır və daha da cazibədar görünürdü. Tövşüyə-tövşüyə həyətə girən kimi qoca nənəsi qabağına çıxıb ərköyün nəvəsinin xırdaca çantasını

əlindən alır, qolundan yapışıb yuxarı mərtəbəyə qaldırır. Süfrəsinə on cürə naz-nemət gətirirdi. Bütün ailə bu yeganə qızın üstündə yarpaq kimi əsirdi. Cəvahir pərvazlandıqca gözəlləşirdi. Nənəsi də hərdən deyirdi:

- Qoy hələ bir qızlar bulağından əməlli su içsin!..

Cəvahir boya-başa çatdıqca onun sərv boynuna, qara qaş-gözünə, qulac saçına hamı həsəd aparırdı. Cavanların gözü Cəvahirdə qalmışdı. Ancaq heç kəs cürət edib irəli dura bilmirdi. Kənar yerdən bir-ikisi adam salıb valideynlərinin ağzını aramaq istədi. Cəvahirin ata-anası yaxın durmadı. Nənəsi dedi ki, uzaq yerə qız verənin gərək iki yəhərli, yüyənli atı olsun. Özümüzün daşımız da var, divarımız da. Babası da üstünü gəlib demişdi ki, ağacı kəsərsən, səmtinə yıxılar. Bizim uzağa verməyə qızımız yoxdur.

Qız ağacı, qoz ağacı, deyiblər. Hərə bir selbə atdı. Ancaq heç biri baş tutmadı. Qız sahiblərinin fikri o idi ki, Cəvahiri öz yaxın simsarlarının birinə verib, sonra da evin içinə salsınlar.

Sən saydığın qoy dursun, gör fələk nə sayır. Cəvahir Fikrət adlı birinə qoşulub qaçdı. Qoşulub qaçdı deyəndə, burada zor, güc olmamışdı. Onlar bir-birini dəlicəsinə sevirmiş. Ancaq nə olsun ki, Fikrət ali məktəb qurtarıb. Dul arvadın oğluna kim qız verərdi. Fikrət Cəvahirə neçə dəfə ilan dili çıxarıb, bəzən bıçaq göstərirdi. And içib ki, bizim sevgimiz baş tutmasa, özümü məhv edəcəyəm. Sənsiz yaşaya bilmərəm. Əlqərəz, Fikrət Cəvahiri başdan çıxarmışdı. Qızın qoşulub qaçmaqdan başqa yolu yox idi. Amma bu məsələ çox yoxunladı. Fikrəti tutdurmaq istədilər. Ağsaqqal-qara-

saqqal işə qarışdı. Dedilər ki, qıza ki, yad əli toxundu, oldu it dəymiş ayran. Təzədən ona kim yiyə durar?! Qaçırıb, qaçırıb! Yəqin qismətiymiş. Bir də ki, əvvəl-axır bir qız bir oğlanındı. Xülasə, ağsaqqalların, ağbirçəklərin işə qarışması söz-söhbəti yadırdı. Hər iki tərəf razılığa gəlib barışdı. Qanuni kəbin kəsib toy vurdurdular. Fikrət oldu Cəvahirgilin evinin əziz-xələfi. Bu evə həm oğul oldu, həm də kürəkən. İki yağlı tikə olanda birini Fikrətin ağzına qoyurdular.

* * *

Düz on üç il keçdi. Tale onlara bir züryət qismət eləmədi. Nə qədər dava-dərman, türkəçarə elədilər, xeyri olmadı. Cəvahir züryətsizliyi özünə ağır dərd elədi. Gecə-gündüz xiffət çəkdi. Fikrət isə onun bu hərəkətinin üstündə Cəvahiri tez-tez danlayıb-dansayırdı. Könlünü alıb ürək-dirək verirdi:

- Sənin o şux baxışlarını yüz oğula dəyişməyəm, - deyirdi. - Oğul, qız nədi?! Hamısı qurban olsun ayağının tozuna.

Fikrət üzdə belə desə də, daxilən nə çəkdiyini bircə özü bilirdi. Bilirdi ki, züryətsiz həyat onun üçün puçdu. Fikrət daxilən özü-özündən soruşurdu: görəsən məndən sonra bu yurd-yuvanın tüstüsünü kim çıxardacaq? Fikrətin daxilən övlad dərdi çəkdiyini Cəvahir də azdan-çoxdan hiss eləmişdi. Bir dəfə onlar qoşalaşmış kənddən xeyli aralı olan "Bənövşə" bulağa gedirdilər. Yolun güney tərəfindəki gəvən kollarının arasında bir kəklik mamırlı daşın üstündə dayanıb şaqqıldayırdı. Fikrətin xəyalı dolandı. O, Cəvahirə:

- Ana kəklik kürt yatıb. - dedi. - Oxuyan xoruzudu. Yuvalarına keşik çəkir. Gör necə də şən oxuyur... Axı balaları olacaq. Görürsən, Cəvahir, o səsdə bala həsrəti olduğu üçün bütün gül-çiçəklər də susub. Bütün dağ, daş, dərə, təpə də o səsi dinləyir.

Fikrət birdən ayıldı. Başa düşdü ki, "bala" kəlməsini nahaq işlətdi. Cəvahirin yaralı yerinə toxundu. Odur ki, sözünü dəyişdi. Süni gülüslə:

- Ağılna başqa şey gəlməsin ha, Cəvahir! - dedi. - Bunu elə-belə, sözgəlişi deyirəm. Bala, oğul, uşaq hamısı boş şeydir. Kişininki əsas baş yoldaşdır. Sərçə deyir ki, ildə neçə dəfə bala çıxardıram, amma yenə sonsuzam. İnsan da belədir. Oğul birinə qoşulur, qız birinə. Ata-ana əvvəl-axır yenə də tək-tənha qalır...

Cəvahir başa düşürdü ki, Fikrət hansı simə vurur. Ancaq özünü bilməzliyə qoyurdu. Nə çəkirdi, içində çəkirdi. Günbəgün ürəyini yeyirdi. Son vaxtlar əriyib şişə dönmüşdü.

* * *

İllər ötdü... Ata-anası da nənəsiynən-babasının yanına köçüb o dünyada əbədiyyətə qovuşdu... Fikrətlə Cəvahiri biri-birinə bağlayan axırıncı simlər də qırıldı. Onlar ayrıldılar.

Dul gəlin pərgarı pozulan bu komada qərar tuta bilmədi. Baş alıb şəhərə köçdü. Əmisi evinə pənah gətirdi. Burada onu yola vermədilər. Əmidostu gündə Cəvahiri burunladı. Uşaqların hərəsi bir tənə vurdu. Onu dilənçi yerinə qoydular. Axşamlar yerini mətbəxdə saldılar. Evlə çöl qapısı arasındakı məsafə bir az da qısaldı...

Fələyin acı rüzgarı onu xəzana dönmüş yarpaq kimi qabağına qatıb haylı-küylü şəhərin künc-bucağına qovdu. Küçələri dolaşdı, qapıları döydü. Bir loxma çörək, isti bir yuva üçün. Bir gün atasının tanışısı olan vilayət qəzetinin əməkdaşı onu küçədə tanıdı. Vaxtilə rayon qəzeti redaksiyasına gedərkən atasının qonağı olmuşdu. İndi isə qərribə bir təsadüf onları burda rastlaşdı. Vilayət qəzetinin əməkdaşı Cəvahiri öz redaksiyalarına apardı. Qapıçı düzəltirdi. O vaxtdan bu vaxta həm qapıçı, həm də asılıqanda işləyir. Redaksiya işçiləri ilə doğmalaşır. Hamı hörmətini saxlayır. O gündən bu günə aldığı aylıq qəpik-quruşdan qısıb parça, sap alır. Kətan üzərində körpələr yaradır. Bununla da təsəlli tapır. Üst-üstə qalanan, Cəvahirin balaca komasını bəzəyən neçə-neçə tikmələr... Hamısında da körpə təsviri. İməkləyəni də var, ayaq tutub yeriyəni də. Ağlayan, gülən, güldürən, yüyürən, yıxılan körpələr. Ana balasını bələyr, açır, oxşayır. Hamısı da rənglərdə, sap tikmələrdə, kətan parçalarda. Ancaq bu tikmələrin heç biri dilə gəlmir, gülmür, danışmır. Cəvahirə övlad olmur. Cəvahir onların ətirli nəfəsini duymur. O isə hey tikir, yaradır.

Cəvahirdən ayrılıb yuxarı qalxmaq istədim. Arxadan qulağıma zəif səs gəldi. Geri çöndüm. Cəvahir idi:

- Bir dəqiqə ayaq saxla, - dedi.

Dayandım. O, çəkinə-çəkinə soruşdu:

- Bu təzə müdiri tanımırısan?! Kəpəzlidi, nədi?! Sifariş göndərib ki, ərizəsini yazsın çıxsın. - O məlul-müş-

kül dayanıb ümid yeri kimi üzümə baxdı: - Bir cür adamdı ee, - dedi. - Görən kimi ayağa qalxıram. Deyirəm yaxşı deyil dayna, necə olsa idarəmizin böyüyüdür. Amma adamın yanından salamsız-kələmsız keçir. Özü də qaraqabaq adama oxşuyur. - İsmətli baxışlarıyla məni süzdü: - Bu təzə müdirimizi deyirəm ee. Başıma xeyir! Qıraqdan baxanda, elə yerindən-duruşundan, bazburutundan adama oxşuyur. Ancaq necə şeydisə, salam-kəlamı yoxdur. Salamın vəzifəyə nə dəxli var, ay başına dönüm?! Bəyəm vəzifə adamın ədəb-ərkanını əlindən alır?! Ay balam, quruca salama nə söz?! O bir yana qalsın, dünən bir, bu gün iki! Dirənib ki, gərək çıxasan. Mən çıxmaqnan idarə düzəlir?! Qapı güdür, papaq asıram dayna! Bu da qəzet işi deyil ha!

Cəvahir susdu. Nəmli gözlərini mənə zillədi. Kimsəsiz qadına ürək-dirək verdim.

Cəvahir yanıqlı ah çəkdi və qəddini yırğalaya-yırğalaya: - Eeh, yaram uvand olsa, təbibim rast gələrdi, - dedi. - Mənimki gətirmir. Kor oleydi, şil oleydi, bircə züryətim oleydi. Onu da Allah vermədi. Yəqin qismət deyilmiş!

Cəvahir ürəkdən onun halına yandıgımı sezib: - Abdulla, bilmirəm fələyə neyləmişəm! - dedi. - Bəd-bəxtlik ölənəcən alınma yazıldı. Başıma gələn müsibətləri uzaqdan, yaxından sən də bilirsən. Ata-anamı vaxtsiz itirdim, qardaşsız, bacısız oldum. Allah-taala bircə züryət qismət eləmədi. İndi də bir heçəm! Gen dünya başıma dar olub. Bu balaca sığınacağı da mənə çox görürlər.

Cəvahir bunu deyib kirpiklərini bir-birinə sıxdı və asılıqana tərəf döndü...

* * *

Gözlərimi Cəvahirin vaxtsız qırış düşmüş xoş sifə-tindən, ağarmaqda olan saçından birtəhər çəkib, sür-tülüb bülövlənmiş və dəmir armaturları görünən beton pilləkənlərlə ikinci mərtəbəyə qalxdım. Sabiq redakto-run vaxtında sol tərəfdəki birtaylı qapı mismarlanmışdı. Dəhlizə sağ tərəfdəki ikitaylı qapıdan daxil olurduq. İndi isə sağdakı ikitaylı qapıya yüzlik mismarlar pərçim edilmişdi. Adamlar soldakı darısqal qapıdan girib-çıxırdılar. Foyenin divarından asılmış kağızın üzərindəki "Sakitliyi gözləyin", "Papiros çəkmək olmaz" sözləri əmr təsiri bağışlayırdı. Bu, redaktorun nə-zərə çarpan ilk yenilikləri idi.

Bu cür yeniliklərin bizim üçün heç bir əhəmiyyəti olmasa da, qulağımız çalır ki, Mərtəbədodaq bu cür dəyişikliklərə başqa don geydirir. Muxtar Mehdizadə orda-burda oturub-durub deyirdi ki, idarədə böyük dönüş əmələ gəlib. Təzə redaktorun təşkilatçılıq qabiliyyətinə söz ola bilməz. Kişi dəmir intizam yaradıb.

Şöbə müdirləri dəhlizdə ehtiyatla hərəkət edirdilər. Ədəbi işçilər redaktor əyləşən kabinetin meşin qapısına səksəkəli nəzər salıb tez ötürdülər. Bircə Mərtəbədodaq sərbəst dolanırdı. Bir də ki, əlində qəzetin marketini gəzdirən, məsul katibin yeni köməkçisi Dilavər Dərbəndli redaktorun kabinetinə sorğu-sualsız girib-çıxırdı. Dilavərin qayınatasının qardaşı hansı nazirlikdə isə şöbə müdürüdür. Lakin Dilavər Dərbəndlini tanı-

mayan yoxdur. Necə deyərlər, məşhəri-cahandır. Vaxtilə yangından mühafizə idarəsində işləyirdi. Oradan işçilərlə dolana bilmədiyi üçün və bir dəfə rəisinə əl qaldırdığının üstündə qovublar. Bir müddət mərkəzi xəstəxanada təsərrüfat müdirliyini aparırdı. Yoxlama zamanı filan qədər xalat, çarpayı, qab-qacaq əskiyyə gəldi, cinayət məsuliyyətinə cəlb etdilər. Dilavər Dərbəndli diribaş tərpənib bu ütüdən qurtardı. Onu rayon qəzetlərindən birində mətbəə işinə götürdülər. Neçə ildən sonra mürəttibliyə keçdi. Üçüncü dəfə arxalı bir qızla evlənəndə bəxt ulduzu parladı. Qayınatasının nazirlikdəki qardaşının, yəni arvadının əmisinin hesabına rayon qəzetində şöbə müdiri oldu. Təzə redaktorumuz ətrafını möhkəmlətmək üçün görüb-götürmüş işçi kimi Dilavər Dərbəndlini cəmi bir neçə aydır ki, məsul katibə köməkçi gətirib. Amma deyirlər, iştahasından müavinlik keçir. Redaktor da bu barədə Dilavərə ikinlikdə söz verib. Ona görə də Dilavər Dərbəndliyə idarədə sadə bir katib köməkçisi yox, gələcəyin redaktor müavini kimi baxırdılar. Bəli, onun istədiyi dəqiqə və həm də ərlə təzə redaktorun kabinetinə girib-çıxması təsadüfi deyildi.

Birinci müavin Eldərd Mərdanlı da təzə redaktor özü gətirmişdi. Mərdanlı saçlarını kooperativ texnikumunda ağardıb. İndi də təzə redaktorumuz Mirzə Kəpəzlinin sağ əli olub. Kəpəzli yerli-yersiz güləndə Mərdanlının çopur sifətinə xoş təbəssüm yayılır, qalın dodaqları qaçır, papiros çəkməkdən saralan seyrək dişləri görünür. Bir balaca hiss edəndə ki, Mirzə Kəpəzlinin kefi yoxdur, o dəqiqə Mərdanlı əzizi rəhmətə ge-

dibmiş kimi, yasa batır və qaşqabağı yer süpürür, qəm dəryasına qər q olubmuş kimi tutqun görünür. Kəpəzlinin birinə acığı tutanda, Mərdanlı yumruğunu düyünləyir, çopur sifətini ciddiləşdirir, gözlərini bərəldir, oturduğu yerdə eşələnərək redaktorun günahlandığı adamın boğazını üzməyə hazır kimi cilov gəmirir.

Təzə redaktor özünə müavin seçməkdə yanılmamışdı. Eldərdin ona həmdərd olduğuna şəkk-şübhə yox idi. Dilavər Dərbəndli sağ əli idi. Mirzə Kəpəzli həтта onları əhatə olduğuna basılmaz qalanın etibarlı bürcləri hesab etsə də, Mərtəbədodağın yeri başqa idi. Daha doğrusu, Muxtar Mehdizadə Mirzə Kəpəzlinin yazan qələmi, vuran əli, görünən gözü, düşünən beyni idi. Mərtəbədodağın adı qulağına dəydiyindən yerişini də itirmişdi.

Ömründə qələm götürüb məktub yazmayan Muxtar Mehdizadə son vaxtlar jurnalist kimi də fəallaşmışdı. Hər yazanda da təzə redaktor onun işlətdiyi ifadələrin, toxunduğu məsələlərin aktual olduğunu ağızdozulu tərifləyir və hamıya məsləhət görürdü ki, bu üslubda yazsınlar. Təzə redaktor köhnə əməkdaşın yeni istedadını təkcə təqdir etməklə kifayətlənmirdi. Bir neçə məqaləsini mükafata təqdim etmişdi. Ancaq mərdimazarlar buna mane olmuşdu. Bəzi işçilər Muxtar Mehdizadəyə qibtə edirdilər. Deyirdilər ki, kimi qohumundan yarayar, kimi qonşudan. Hərənin bəxti bir cür gətirir. Təzə redaktor hər iclasda Mərtəbədodağın yazılarında novatorluqdan fəxrlə söhbət açırdı. Muxtar Mehdizadənin hörməti artdıqca başının əsməsi, çəp gözlərinin səyriməsi azalmışdı.

Bütün bunlar bir yana dursun, idarədə gözüümüze ora-bura vurnuxan müxtəlif görkəmli yad adamlar dəyirdi. Gül dibçəkləri düzölmüş pəncərənin qabağında dayanan qamətli oğlan əlini ötkəm danışığının ahənginə uyğun olaraq oynadıb, barmağındakı brilyant qaşlı üzüyün şəfəqini idarənin divarında nümayiş etdirirdi. Bıg yeri təzəcə tərləyən və əynində modalı köynək olan başqa birisi küncdəki aynaya baxır, əlini tez-tez pırpızlaşmış saçlarında gəzdirirdi. Ortayaşlı hündür kişi anadangəlmə qısa olan sol ayağına tərəf yanını basa-basa Mərtəbədodağa yanaşıb nə isə soruşur və sonra da irişirdi. Çiyinə qırmızı rəngli sumka salan iki nəfər vilvet şalvarlı qız göyümtül rənglə haşiyələnmiş kirpiklərinin arasından bərələn oynaq gözlərini nə mənadasa süzdürüb bizə tənəli-tənəli nəzər salırdı. Qadın kimi uzun saçları çiyinə tökülən eynəkli oğlan tükü sinəsini küncdəki stola söykəyib xəlvətcə kadr anketi vərəqəsi doldururdu.

Təzə redaktorun gələcək planlarından xəbərdar olan iç adamların deməsinə görə, Mirzə Kəpəzli idarədə ucdantutma təmizləmə aparacaqdı. Kadrların tərkibini yeni istedadlar hesabına möhkəmləndirəcəkdə. Deyilənlərdən belə çıxırdı ki, uzun illər redaksiyada şöbə müdiri işləyən istedadlı yazıçı-jurnalist Hüseyn Yusiflinin özünə də qorxu var. İdarədə gözə dəyən bu kənar adamların hamısı Mərtəbədodağın tanıyib etibar etdikləri yeni namizədlər idi. Kəpəzli onları işə götürməyə söz verib, kadr anketi vərəqəsi doldurtmuşdu. Hamının şəxsi işi hazırlanmışdı...

* * *

Həmkarlarımla birlikdə müavinlərin kabinetinin qarşısından keçib əvvəlcə Hüseyn Yusifliyə baş çək-dik. Onun təzə çapdan çıxan dördüncü romanını alıb oxumuşduq, ancaq özünü o vaxtdan bəri görməmiş-dik. Elə buradaca fürsət tapıb Hüseyn Yusiflini yeni əsəri münasibətilə təbrik etdik. Ancaq Hüseyn Yusifli o qədər də böyük bir iş görməyibmiş kimi, tövrünü pozmadan bizə sadəcə olaraq:

- Minnətdaram! - dedi.

Roman əldən-ələ gəzsə də, bu barədə heç birimizin və ya yerlərdəki oxucuların fikrini soruşmadı. Müxbir dostlarımdan biri romandakı maraqlı və yaddaqalan epizodlardan, əsər qəhrəmanlarının nəcib keyfiyyətlərindən, müəllifin uğurlarından söhbət açmaq istədi. Hüseyn Yusifli onun sözünü ağzında yarımçıq qoyub söhbəti başqa səmtə yönəltdi. Araya ayrı söz salıb əsərinin təriflənməsinə imkan vermədi. Hüseyn Yusiflinin elə əli qələm tutandan xarakteri belədir. Həmişə iddiası istedadından qat-qat aşağıda dayanır. Yazıb-yaratmaqda çoxundan üstün olsa da, bu fərqi əsla hiss etdirmir. Əksinə, özünü ətrafındakılardan aşağı tutur, sadə görünür. Heç vaxt "mən" sözünü dilinə gətirmir. Boynunu gərib, çiyinlərini çəkib, burnunu yuxarı tutmur. Kollektivin bütün üzvləri Hüseyn Yusifliyə sadəlik mücəssəməsi kimi rəğbət bəsləyir, onun hörmətini saxlayırlar.

Darqursaq işçilərdən biri, təzə redaktor idarəyə qə-dəm qoyandan bəri baş verən qəribəliklərə qarşı etirazlı münasibətini bildirib, ürəyini boşaltmaq istə-

dikdə, Hüseyn Yusiflinin xeyirxahlıq ifadə edən təmkinli çöhrəsinə xəfif təbəssüm yayıldı:

- Məsləhət görmürəm, - dedi. - Öz yaradıcılığınızla məşğul olun. Çox bilirsinizsə, az danışın... Təkcə yaşca böyüyün yox, elə vəzifəcə böyüyün də hörmətini saxlamaq ədəbdəndir. Tabeçilik etikasını gözləməyi bacarmayan adam, heç rəhbərliyin də öhdəsindən gələ bil-məz. Hər eşitdiyinizə də inanmayın, tələsik qərarlar qəbul etməyin. Ataların yaxşı bir misalı var: "İnsan dilləşə-dilləşə, heyvan iyləşə-iyələşə..." Redaktorumuz hələ təzədir, kim nə desə inanır. Təqsir onu başdan çıxaranlardadır. Kollektivlə qaynayıb qovuşandan sonra hamıya bələd olacaq, ağı qaradan seçəcək. Biləcə-k ki, kim hansı yuvanın quşudur. Onda hər kəs doğru-düzgün qiymətini alıb, öz yerini biləcək. Odur ki, belə məsələlərdə tələsib son sözünüzü əvvəlcədən deməyin.

Yusifli bizə belə bir rəvayət də danışdı:

- Bir nəfər saray əhli görür ki, şah onun dostunun eybəcərləşdirilmiş şəklinə ikrahla baxır. Həmin xoşa-gəlməz şəklən dərhal çıxarılıb atılmasını əmr edir. Sa-ray əhli həmin günün səhəri uzun müddət görmədiyi köhnə dostu ilə təsadüfən rastlaşır və təəccüb dolu nə-zərlərini ona dikir. Dostu gülür və soruşur:

- Nə olub ki?

Saray əhli ona deyir:

- Dünən sənin eybəcər şəklini gördüm. Şahın xoşu gəlmədi. Nifrətlə baxıb hövsələdən çıxdı. Həmin şəklən tezliklə çıxarılıb atılmasını əmr etdi. Mən çaş qaldım. Dedim bəlkə dəyişilmisən. Ancaq indi görürəm yox,

elə həmin boylu-buxunlu, enlikürək, gözəl-göyçək oğlansan.

Dostu saray əhlinə:

- Eyb etməz, - deyir. - Günah şahda yox, onun namərd rəssamındadır. O, məni gözdən salmaq üçün fırçası ilə şəklimi o cür təhrif eləyib. Ancaq vaxt gələcək şah məni öz gözləri ilə görəcək. Biləcək ki, ona təqdim olunan şəkildəki kimi deyiləm. Onda şahın mənə olan nifrəti, şəklimi təhrif edən həmin vicdansız rəssamın özünə, onun fırçasına yönələcək.

Yusifli bunu deyib əlavə etdi:

- Bu cür məsələlərdə gərək qəlbi geniş, səbri böyük olasan.

Həmkarımın deyəcəyi söz dilinin ucunda qaldı. Amma biz yaxşı bilirdik ki, təzə redaktor gələn gündən Hüseyn Yusiflinin özünü gözümçixdiyə salıb, onun hərəkətlərini bəyənmir, yazılarına həmişə qulp qoyur.

* * *

Müxbirlər şöbəsinin yerləşdiyi darısqal otağa toplasdıq. Hamının baxışında intizar duyulurdu. Gənc müxbirlər neçə ay bundan qabaq redaktorluğun tapşırığı ilə təcili olaraq hazırlayıb göndərdikləri, lakin hələ də aqibəti bilinməyən məqalələrinin davasını çəkirdilər. Şöbə müdiri Məşdi Cəfərzadə isə onların haqlı tələbi qarşısında aciz qaldığından hərdənbir günahkarcasına çiyinlərini çəkərək:

- Məktubların hamısı özündədir, - dedi. - Nə şöbələrə verir, nə işləyib mətbəyə göndərir, nə də ki, geri qaytarır. Təzə yoldaşdı, maraqlanıb soruşanda da şüb-

hələnir və ayrı cür başa düşür, sonra da körpü qalır suyun o tayında...

Yaşlı, həm də sözündə incə yumor olan zarafatçı müxbir Nazim Sadıqzadə:

- Yəqin təzə redaktor məktubları duzlu suya qoyub, məqalə şorabası icad edir, - dedi.

Beşinci redaktorla işləyən və ən iri zonaya xidmət edən başqa bir müxbir:

- Sabah təzə redaktor bizimlə ilk tanışlığı münasibətilə görüşdən sonra banket düzəldəcək. Onda görürsünüz ki, məqalə şorabası kələm, xiyar, badımcan şorabasından qat-qat ləzzətlidir, - dedi.

- Bu lap əla oldu. Müxbirlərin süfrəsinə məktub şorabası. Oçerk və felyetonların duzunu azaltmasa yaxşıdır, - Sadıqzadə qəşş etdi.

Məşdi Cəfərzadə uzun çənəsi ilə yastı burnunun arasını ölçürmüş kimi: - Dilinizi dinc qoyun, xətaya düşərik, - demək mənasında şəhadət barmağını bir-birinə sıxılmış dodağına qoydu.

Universitetin jurnalistika fakültəsini fərqlənə diplomu ilə bitirən və bir qədər idarədə ədəbi işçi işlədikdən sonra zonaya göndərilən gənc müxbir bu söz-söhbəti eşitmirmiş kimi, hələ də dizinin üstündəki iri qara çantasının dibini eşələyirdi. Təfəkkür qığılcımları yenincə şəfəq saçan gənc müxbiri qan-tər basmışdı. O, əli ilə yazıb, səliph ilə makinada çap etdirdiyi məktubların surətini qabağındakı stolun üstünə qoyaraq, şöbə müdirini ittiham edirdi:

- Heç xırda məqalələri demirəm, yoldaş Cəfərzadə, səkkiz iri həcmli məktubun hamısını üç-dörd ay bun-

dan əvvəl özünüz redaktorun adından tələb etmisiniz. Dediniz ki, Kəpəzlinin şəxsi tapşırığıdır. Problem məsələlərdən bəhs edən axırınçı məktubu tapşıranda özünüz telefonda bildirdiniz ki, növbəti bazar günü qəzet səhifəsində getməlidir. Mən də bir həftəyə başa gələn məktubu gecə-gündüz yatmayıb iki günə hazırlamışam. İndi bunun üstündən ay yarım keçir. Faktların hamısı köhnəlib. Axı, bunlar narahat gecələrimin, istirahətsiz günlərimin, düşüncələrimin məhsuludur. Hər vərəqi yazıb başa çıxana kimi ciyərimə neçə siqaretin tüstüsünü çəkmişəm! Bunlar insan zəhnə başa gəlib! Siz saatlarla baş işlədib, düşünüb-daşındıqdan sonra qələmə alınan cümlələrlə başqa qəzet-jurnallardan utanmazcasına çırpışdırılan quru, cansız sözlərin fərqi görə bilmirsiniz?!

Şöbə müdiri gənc müxbirin titrək səsi, haqlı tələbi qarşısında çıxılmaz vəziyyətə düşür və bu barədə Kəpəzlinin günahkar olduğuna eyham vururdu. Məşdi Cəfərzadə yalnız:

- Mən kiməm, nəçiyəm, - deməklə yaxasını kənara çəkib, vəziyyətdən yaxa qurtarmağa çalışırdı.

Gənc müxbir işçilərin baxışından onun dediyinin müdafiə olduğunu hiss edib daha da ürəkləndi və bizə müraciətlə:

- Hər dəfə göndərdiyim məktubu alıb baxandan sonra redaksiyadan razılıqla deyirlər: Əla yazmışan, maladəs! Onda ruhlanıram, qanadlanıram. Aylar keçir, ancaq məqalə qəzet səhifəsinə çıxmır ki, çıxmır. Sevincim özümə qalır. Şöbə müdiri bu dəfə telefonda həmin məktublara kənarına yazılan qeydi mənə oxu-

yur: "Məktub yazda yazılıb, indi isə payızdır, qabağı da qışa gəlir. Müxbirə bildirin ki, faktlar köhnəlib. Arxivə!.."

O danışdıqca həyəcanı artırdı:

- Təsəvvür edirsinizmi, yoldaşlar, yerlərdə buna necə mənə verirlər?! "Yəqin müxbir yaxşı yaza bilməyib", "İdarədə hörməti yoxdur". Əminəm ki, belə başa düşürlər.

Gənc müxbir qeyzlənərək ayağa qalxdı:

- İndi gəl görüm, necə işləyək?! - deyib dərindən ah çəkdi.

Sadıqzadə vaxtilə pedaqoji texnikum bitirib, orta təhsili var. Ancaq ali jurnalistika təhsili olanlardan çox-çox istedadlıdır. Veteran jurnalistdir. İyirmi ildən artıqdır vilayət qəzetində çalışır. Hamı onun yaşını, təcrübəsini, qeyri-adi istedadını, uzunmüddətli fəaliyyətini nəzərə alıb hörmətini gətirir. Sadıqzadə həm xeyirxah, həm də haqqı nahaqqa verməyən adamdır. İnsafən, çoxlu mütaliə edir, qələmində yazıçılığa meyl göstərir. Bəzən də sözü zarafatla deyir. Elə əvvəldən xasiyyətində bəmərəlik var. Qəlbində kin-küdurət saxlayan deyil. Dediklərindən hələ inciyən olmayıb. Redaksiyada onu qəlbi təmiz, sözbütöv işçi kimi tanıyırlar. Şöbə müdirinin kabinetində yaranan gərginliyi yumşaltmaq, Məşdi Cəfərzadəni vəziyyətdən çıxarmaq, gənc jurnalisti sakitləşdirmək üçün əlini onun çiyinə qoydu.

- Gözəl oğlan! - dedi.

Gənc müxbir başını yuxarı qaldırdı. Ümid şöləsi parlayan gözlərini Sadıqzadənin üzünə dikdi:

- Bəli.
- Bəlin şirin. De görüm, Bermud üçbucağı barədəki əfsanələri eşitmişən?
- Eşitmişəm də, oxumuşam da. Necə?
- Necəliyi odur ki, guya Bermud üçbucağının təsirinə düşən təyyarələr, gəmilər bir göz qırpımında yox olur. Sənin məktublarınsa redaktorluğun qovluqlar Bermudunda birdən-birə yox, yavaş-yavaş... Əvvəlcə faktlar, sonra rəqəmlər, sonra hadisələr tilsimə düşüb. Bir də ki, məsələyə fəlsəfi baxımdan yanaşsaq, belə nəticəyə gəlmək olar ki, məktubların mənası itə də, özü cismi varlıq kimi yaşayır. Daha doğrusu, arxiv sənədlərinə çevrilir və qovluqlarda qalır. Çünki redaktorluğun qovluqları üçbucaq yox, dördbucaqlıdır. Əgər qovluq üçbucaq olsaydı, sən özün də məktublarla birlikdə onun arasında tufanlara qər q olardın. Və Mərtəbədəğin özü də qolunu çırmayıb işə girişsə, səni qəzadan xilas edə bilməzdi. Xoşbəxtlikdən qovluqlar üçbucaq yox, dördbucaqlıdır.

Gənc müxbirin dodaqları qaçdı. Hamı saqqanaq çəkdi. Məşdi Cəfərzadənin barmağını kəssən, özünə gəlməzdi. Elə bu anda Mərtəbədəğin hənirtisi eşidildi. Şöbə müdiri tez özünü yığışdırıb stolun üstünü səliqəyə saldı. Müxbirlər işlə məşğul olmuş kimi, portfellərindəki əzilib əldən düşmüş məktubları vərəqləməyə başladılar.

* * *

Daxili telefonun cingiltisi diqqətimizi Mərtəbədəqdan yayındırdı. Şöbə müdiri bizə:

- Suuss... - deyib ehtiyatla dəstəyi qaldırdı. Məşdi Cəfərzadə dəstəyi qulağına nə qədər bərkədən sıxsaxsa da, təzə redaktorun hökmlü səsi aydın eşidilirdi:

- Müxbirləri yanıma!

Məşdi Cəfərzadə dəstəyi eyni ehtiyatla telefonun üstünə qoyub, yüngül nəfəs aldı və müxbirlərə yoxlayıcı nəzər salıb redaktorun dediyini təkrarən onlara çatdırdı:

- Hamınız yoldaş Kəpəzlinin kabinetinə!

Həmişə kəskin tənqidi məqalələrlə çıxış edən, lazım gələndə qorxub çəkinmədən rayondakı yüksək vəzifəli adamların ünvanına belə toxunacaq cümlələr işlədən və haqqında çoxlu anonim məktublar yazılan və bununla da təzə redaktorun gözündən düşən Atababa Qocayev çaşqınlıqla ayağa qalxdı. O, əlində tüstülənən siqareti qarşısındakı qaloşşəkilli şüşə külqabına atmaq əvəzinə, çaşıb yan tərəfdəki gül dibçəyinə tulladı. Siqaretin qıvrılıb çözlənən acı tüstüsü saxsı qabdakı gülün qönçələrinə sarıldı. Atababa özünü itirdiyini və səhv etdiyini başa düşüb təzə alışırdığı siqareti dibçəkdən götürəndə barmağının ucu yandı. O, qeyri-ixtiyari olaraq tez barmağını silkələdi və ağzına təpdi. Siqaretin közərən odu yenicə yağlanıb silinmiş ağ parketin üstünə dağıldı. Atababa daha da pərt olub tüstülənən siqareti çəkməsinin yeyilmiş dabanı ilə tapdaladı. Filtrli siqaretin boz külü sarımtıl tütünə qarışdı. Parketdə o qədər də nəzərə çarpmayan balaca ləkə əmələ gəldi.

Sadıqzadə Atababa Qocayevin bu cür çaşdığını, sabah ağzıgöyçəklərin onun barəsində rişxəndlə danışıb lağ-loğaza qoyacaqlarını nəzərə alıb, gülməli atmaca-

ları ilə şöbə müdirinin kabinetinə toplaşanların diqqətini bu hadisədən yayındırdı. Atababa da - "Redaktorun yanına!" - sözündən sonra belə bir xoşagəlməz vəziyyətə düşdüyünü hiss etdirməməyə çalışaraq sille vurulmuş kimi allanıb pörtən sifətinə süni gülüş ifadəsi verdi. Pencəyinin ətəyi ilə qara lafsan şalvarının qarşılımış yerini örtüdü.

* * *

Atababa çox həssas qəlbli, həm də prinsipial jurnalistdir. Həmişə şəxsiyyətini ehtirasından yüksək tutur. Onun elə uşaqlıqdan yazı-pozuya meyli vardı. Qonum-qonşuda kim əsgərə gedəninə, uzaq məktəbdə oxuyanına, oğluna, qızına, qohum-əqrabasına məktub göndərmək istəyirdisə, Atababaya üz tuturdu. Pensiya işi düyünə düşən Atababanın üstünə qaçırdı: "Qadan alım, əlin yüngüldür, mənə daşdan keçən bir ərizə..." Yaxşı da xətti var. Hərfləri kağıza muncuq kimi düzür. Elə oxuduğu məktəbdə də bu xəttə görə onu yazı işində çox işlədirdilər. Məktəb, sinif divar qəzetləri onun əlindən gəlib keçirdi. Orta məktəbi qurtarıb ali məktəbə imtahan verəndə balı çatmadı. Üç il dalbadal ali məktəb sarıdan bəxti gətirmədi. Məlul-müşkül geri qayıtdı. Qayıdanda da evdə bekar-behtin otururdu. Kolxozda xırda bir idarə işi götürürdü. Səhərdən axşamacan başını aşağı dikib idarənin yazı-pozusunun çoxusunu təkcə hazırlayırdı. İş vaxtı qurtaranda da gecəyarıya qədər növbəti imtahana hazırlayırdı. Kitab-dəftərə qapanıb gözünün qarasını aparırdı. Ata-anası da tez-tez ona deyirdi ki, a bala, bir belə yazıb-oxumaq

olmaz! Bir az da öz canına bax! Can cahana bir yol gəlir! Atababa isə hey dəftər-kitabla əlləşirdi. Ara-sıra da rayon qəzetində çıxış eləyirdi. Redaktor da onun məktublarını bəyənir, tez-tez də çapa verirdi. Atababa imzası olan həmin qəzetləri əziz-əziz büküb saxlayır, yeri düşəndə fəxrlə dost-tanışlarına göstərirdi. Bir dəfə rayon qəzetinin redaktoru kəndə gələndə yerli müxbir kimi Atababa Qocayevlə görüşüb onunla xeyli söhbət eləmişdi. Çoxlu da dəlil-dələtlər eləyib lazımı məsləhətlər vermişdi. Redaktor axırda əlini razılıqla onun kürəyinə vurub demişdi ki, yazıların çox xoşum gəlir. Rəvan dilin var. Hadisələri də qabaqlayıb qələmə almağı bacarırsan. Bizə tez-tez yaz. Məktublarını gözləyirik. Ona ürək-dirək verib bir də onu demişdi ki, sizdən yaxşı jurnalist çıxar.

Redaktorun bir xoş kəlməsiynən Atababanın məqalə yazmağa həvəsi birə-on qat artmışdı. Onda özünə qarşı inam yaranmışdı. İnanırdı ki, o çalışsa, müxbir ola bilər.

Çox keçmədi ki, Atababanın imzası vilayət qəzetlərində də göründü. Axir ki, Atababa Qocayev universitetin jurnalistika fakültəsinə qiyabi daxil ola bildi. Sonra rayon qəzetində işə girdi. Ona yarımştatlıq bir iş verdilər. Aşağı vəzifədə olmasına baxmayaraq, redaktor ona öz müxbirlərindən çox etibar eləyib mühüm tapşırıqlar verirdi. Atababanı hara göndərirdilər, yarıdırdı. Köhnə, özündən müştəbeh, cibi diplomlu müxbirlərin bir həftədə güc-bəla ilə yazıb yetirdiyi məqaləni Atababa Qocayev ikicə günün içində hazırlayırdı. Yazdıqlarına da əl vurmurdular. Şöbə müdiri, məsul

katib və ya redaktor heç vaxt onun məktubunu təzədən işləyib, ikinci dəfə yazdırmazdı. Hamı Atababanın işgüzarlığına, operativliyinə məəttəl qalmışdı. Di gəl ki, nazik çöp kimi bədəni vardı. Elə bil doyunca çörək yemirdi. Ortası ortasından keçirdi. Yolu şux yeri yirdi. Gündə, günaşırı bir məqaləsi çıxırdı. Hamısı da biribirindən oxunaqlı. Oturuşmuş jurnalistlər bu gənc, ucaboy, qartal baxışlı, çəlimsiz oğlanın istedadına həsəd aparırdılar. Yay sessiyalarında bütün seminar qiymətləri "beş" olurdu. Müəllimləri də onun başına and içirdilər. Hər yerdə özünü qızdan, gəлиндən həyalı aparırdı. Bir az da tərsliyi vardı. Dedi-yindən dönən deyildi. Bildiyini dədəsinə də verməzdi. Atababa elə ki, tapşırıq alıb bir obyektə getdi, uzaqdan-yaxından tanıyanlar bilir ki, necə var eləcə də qələmə alacaq. Yaxşıdı - yaxşı, pisdi - pis. Tay bu filankəsin adamıdı, bu tanışdı, bu yaxındı... Atababa üçün elə şeylərin heç bir dəxli ola bilməzdi. Ağ ağdır, qara da qara. Bunun o yan-bu yanı yoxdur. Atababanın bildiyi, biləsindədir. Hər bir məsələyə haqqın-ədələtin gözüynən baxır. Özü də dindar ailədən çıxıb. Dindar deyəndə babası, nənəsi namaz qılıb oruc tutardı. Müasir ziyalı, jurnalist kimi Atababa bəzi məsələlərdə valideynləri ilə razılaşmasada, dərinə gedib onların xatirlərinə də dəymirdi. Anası hərdən Atababaya qoca nənəsi və babası barədə dəlil-dələlət eliyib deyirdi:

- Ay oğul! Artıq onlar dağdan aşmış gün kimidirlər. İşin olmasın. Qoy özləri necə bilir, elə də eləsinlər. Ayaqlarının biri burdadır, biri gorda.

Əslində, Atababanın qoca nənəsi, babası da elə bir

qəbahət iş görmürdülər. Yalnız namaz qılır, oruc tutur, bir də ki, hərdən məscidə ibadətə gedirdilər.

Atababa Qocayev ali məktəbin son kursunda olanda onu vilayət qəzetinə təcrübə keçməyə göndərdilər. Redaksiyada onu yaxından tanıyandan sonra əl çəkmədilər. Atababanı rayon qəzetindən vilayət qəzetinə apardılar. Bir müddətdən sonra da zona müxbiri göndərdilər. Elə o gündən bu günə kimi müxbir işləyir. Özü də namusla, vicdanla. Qəzetin təəssübünü onun kimi çəkən az olar. Həmişə deyir ki, kim onu hörmətə mindirən, şöhrətləndirən vəzifəsinin təəssübünü çəkmirsə, o öz ləyaqətini tapdalayır. Vəzifə elə ləyaqət deməkdir.

Fəaliyyəti nəzərə çarpmayan, başını birtəhər girməyi özünə həyat fəlsəfəsi seçən bəzi müxbirlər isə sanki ağıl dəryası olduqları ilə öyünərək bəzən ona deyirdilər:

- Ay Atababa, sirkə nə qədər tünd olsa, öz qabını çartladar. Bu açıq-saçıq tənqiddən, ardı-arası kəsilməyən felyeton yazmaqdan heç kəs xeyir çəkməyib. Bir də ki, el üçün ağlayanın gözləri kor olar, deyiblər. Məgər onun-bunun dərdini çəkmək sənə qalıb?! Odey, götür, qonşu zonaların müxbirlərini. Hər biri iyirmi ilə yaxındır işləyir. Bircə adamın da xətrinə dəymirlər. Bir kəsin də onlarla işi yoxdur. Kişilər ağıllı adamlardır! Dəymə mənə, dəyməyim sənə. Onlar heç kəsə dəyib-dolaşmır, heç kəsin də onlarla işi yoxdur.

Bir belə dəlil-dələlətdən sonra Atababa Qocayev nə desə yaxşıdır?!

- Minlərin mənafeyini müdafiə etmək naminə bir

neçəsini rüsvay edirəmsə, burada nə pis iş görürəm?! Bir də ki, özün düz dayan, kölgən əyri görünsə, narahat olma.

Atababaya çoxlu tələlər qurulub, quyular qazılıb. Ancaq... Hər dəfə də yeni gələn redaktor Atababa barədə yazılan imzalı-imzasız məktubları vərəqləyib, onun "yaman" deyənlərinin təsiri altına düşüb və ilk dəfə belə nəticəyə gəlirlər: "Yanmasa tüstüsü çıxmaz". Yəqin özünü yaxşı aparmır. Gərək belə sözlü-nağillı işinin arxasından vaxtında dəyib idarədən kənarlaşdırasan. Atababa kimilərindən nə qədər uzaq olсан yaxşıdır".

Amma insafən, onun barəsində yazılan imzasız məktubların əsassız, deyilənlərin qərəzli, Atababanınsa prinsipiallığı bəlli olandan sonra hər yeni gələn redaktor ilk münasibətini dəyişib, əvvəl dediklərinə peşman olub, ondan ikiəlli yapışib. İndi Atababa bu təzə redaktordan da bir neçə qanqaraldan söz eşitmişdi. Kimdən və haradan arğaç keçmişdisə, Kəpəzli hətta rəsmi yığıncaqların birində:

- Bütün vilayətdə Atababadan danışirlar! Adı qulağına dəyib. Mən ona göstərərəm, - demişdi.

İndi Atababa ab-havadan bilirdi ki, bu təzə redaktor da onu bərk qaralayıb. Və yerli-yersiz tikanlı sözləri ilə Atababanın onsuz da korlanan əsəblərini yerindən oynadacaq.

Yaxşı deyiblər ki, ildırım uca dağa düşər. Atababa bəlkə də əfəlin, kəsərsizin biri olsaydı, adı nə xeyirdə çəkilərdi, nə də ki, şərdə. Məşhurluq həmişə paxıllıq hissələrini qıcıqlandırır. O biri zona müxbirlərinin isə

dünya vecinə deyildi. Təzə gələn redaktor da onların barəsində yaxşı rəydə idi, çünki "rahat" işçilərdi. Heç kəsə dəyib-dolaşmır, yeri deyəndə yüyürürlər. Hər hansı bir nöqsanla rastlaşanda gözlərini yumub yan ötürlər.

* * *

Şöbə müdiri təkidlə tez-tez deyirdi:

- Cəld olun! Cəld olun! Kəpəzlinin dediklərini qeyd etmək üçün özünüzlə dəftər-qələm götürün!

Məşdi Cəfərzadə birdən qaşlarını çatıb alnını qırışdırdı. Və elə indicə qeyri-adi hadisə baş vermiş kimi:

- Dayanın! Dayanın! - deyib, çənəsini fikirli-fikirli ovuşduraraq bizə deyiləsi vacib olan, İakin huşundan çıxan bir məsələni yadına salmağa çalışdı. Cəfərzadə ensiz alnını ovcuna dayayıb sifətini turşutdu, vaxtından qabaq skleroz olduğu üçün yumruğunu düyünləyib özünü tənbeh edirmiş kimi dizlərini döyəclədi. Həmmimizin diqqəti Məşdi Cəfərzadənin təəccüb doğuran hərəkətlərinə yönəlmişdi. Birdən Cəfərzadənin gözləri işıqlandı, sifəti açıldı.

- Yadıma düşdü! Yadıma düşdü! - dedi. - Bir deyın görüm, Mərtəbədədağın, eee, bağışlayın, Muxtar Mehdizadənin axırıncı məktubunu oxumusunuzmu?! Redaktorumuzun onun məqaləsindən çox xoşu gəlib! Bilin ha! Ayıq olun ha-aa! Kəpəzli işçiləri qəbul edəndə onun ilk sualı bu olur: - Muxtar Mehdizadənin məqaləsini oxumusunuzmu? - Sonra da əlavə edir: - Bax, o cür yazmaq lazımdır. Kişinin oğlu başdan-ayağa istedaddır. Dil rəvan, fikirlər bitkin, cümlələr səlis,

məna dərin. - Məşdi Cəfərzadə bunu deyib, yenə təkidlə soruşdu: - Onun məktublarını oxumusunuzmu? Mütləq soruşacaq, mütləq! Kim bilməsə, daha özündən küssün.

Sadıqzadə istehza ilə gülümsəyərək:

- Yoldaş Cəfərzadə, o kolxoz Nizamnaməsi ilə taxıl biçini haqqında yazdığı məktubları deirsiniz?!

- Bəli! Bəli! - Sonra əlavə etdi:

- Malades! Malades! Görürsünüz, Sadıqzadə diqqətlə oxuyub. Malades!

Sadıqzadə eyni kinayə ilə:

- Oxumuşam, - dedi. - Amma dörd il bundan qabaq, özü də Ağbulaq rayon qəzetində. İstəyirsən, səhifəsini də deyim: ikinci səhifədə. Həsən Şamilovun imzası ilə.

Bu söz Məşdi Cəfərzadəni açmadı. O, Sadıqzadəyə etiraz edərək:

- Bu köhnə xasiyyətindən əl çəkməmişən də! Başın ağarıb, aqlın yox! Yekə kişisən, az onu-bunu ələ sal, Muxtar Mehdizadə sənə uşağın-zadın deyil! Mən deyirəm həmdən-həmə, sən deyirsən damdan-dama. A kişinin oğlu, Həsən Şamilovun bura nə dəxli var, mən Muxtar Mehdizadəni deyirəm.

Sadıqzadə tövrünü pozmadı. Bir qədər ciddiləşdi:

- Bəli, - dedi, - xasiyyətim köhnədir, lakin ondan ziyan görmədiyim üçün dəyişmək fikrində də deyiləm, özümə qəbuldur. Həmin Həsən Şamilovla Muxtar Mehdizadənin imzaları ilə olan məktublarm yalnız dərc olunduğu illər, bir də ki, ad və rəqəmlər müxtəlifdir. Forması da, üslubu da, məzmunu da eynidir. Bəli, yoldaş Cəfərzadə! Bu sualı siz indi verirsiniz, mən dörd

il bundan qabaq oxumuşam. Muxtar Mehdizadə məqalə yazmayıb, məqalələrdən söz, fikir çırpışdırıb. Bu, müxbirlik yox, məqalə oğurluğudu.

Atababa Qocayev özünü saxlaya bilməyib:

- Yoldaş Cəfərzadə, bir var başdan kağıza köçürürsən, bir də var kağızdan kağıza köçürürsən. Qəribədir, - dedi, - baş işlədən ağbulaqlı Həsən Şamilov, ad qazanan da Mərtəbədodaq.

Məşdi Cəfərzadənin alınına soyuq tər gəldi. O, səsinin tonunu dəyişib mütiləşdi, yazıqlaşdı və yalvarıcı tərzdə:

- Ola bilər e-e-e! Siz deyən doğrudur! Hamımız Mərtəbədodağın "baqajına" yaxşı bələdik. İki cümləni bir-birinə calamağı bacaran zibil deyil...

Çarəsizlikdən Cəfərzadə təslim olmuş kimi çiyinlərini çəkərək:

- Ancaq nə etməli! Tə-zə re-dak-tor!! Tə-zə re-dak-tor! Tərifləyir! Təzə redaktor deyir ki, Mərtəbədodaq tək bizim kollektivdə yox, bütün vilayət, respublika qəzetlərində yazıb-yaradan jurnalistlərə nümunə ola biləcək istedad sahibidir. Hamımıza deyir ki, yazmağı ondan öyrənin.

Məşdi Cəfərzadə qeyri-ciddi tərzdə əlavə etdi:

- Siz də öyrənməlisiniz, vəssalam! Yəni "Muxtar Mehdizadədən yazmaq öyrənirik" desəniz, xəncərinizin qaşını düşəcək? Sözdü də, deyin. Biz Kəpəzli ilə söz güləşdirə bilmərik. Bunu sizin üçün deyirəm, ay dünyadan bixəbər bədbəxtlər! Heç biriniz burnunuzdan qabağı görmürsünüz. Mərtəbədodağın məqalələrindən suallar verəcək. Kim bilməsə, özündən küssün.

Nəhayət, kələfin ucu görünürdü. Öz-özümə: - "Ay dadi-bidad, - dedim. - Təzə redaktorun məqaləsini tapma bilməsəm də, onun xoşuna gələn məktubları tapdım. Oxuyub feyziyab olaram. Bununla da Kəpəzlinin nəbzini tutub, onun xoşladığı yazı üslubunu kəşf edə-rəm".

Məşdi Cəfərzadə əyninin ölçüsündən böyük olan və rəngi yaşına uyuşmayan yaşıl zolaqlı kostyumunun uzun qolunu geri dartıb saatına baxanda gözləri alacalandı:

- Yoldaş Kəpəzli gözləyir! Yoldaş Kəpəzli! Bu, saymamazlıqdır! Belə olmaz! Yoldaşlar! - deyib, kabinetin qapısını bağladı.

İşə girmək üçün hələ bir ay bundan əvvəl kadr və-rəqəsini doldurub, ərizəsini yazıb redaktorluğa təhvil verən və hər gün də idarəyə daban döyən müxtəlif yaşlı və son modada geyinib-kecinmiş yad adamlar hey orabura vurnuxurdular. Hamısı səbirsizliklə əmr gözləyirdi. Bu yad adamlar hər dəfə Mərtəbədodağı görəndə onu yanlayıb dövrəyə alır və nə isə xısın-xısın pıçıl-daşırdılar. Muxtar Mehdizadənin onlardan ayrılarkən dediyi bircə bu sözü eşidilirdi:

- Qətiyyəni narahat olmayın! Mütləq düzələcək! Hərtərəfli danışmışıq...

* * *

Onların yanından ehtiyatla ötüb redaktorun gözləmə otağına daxil olduq. Katibə qız ağ darağını zil qara rənglə boyanmış qıvrım telindən ayıraraq, əlindəki güzgü ilə birlikdə stolun siyirməsinə qoydu. O, nazik dikda-

ban ayaqqabısını təzə parketin üstündə taqqıldada-taqqıldada Kəpəzlinin kabinetinə daxil olub, beş dəqiqədən sonra da mütəəssir əhval-ruhiyyəyə uyğun gəlməyən nəşə ilə içəridən çıxdı. Katibə sinəsinə sallanan qara qıvrım saçlarını naz-qəmzə ilə çiyinlərindən geri atıb halımıza acıyırmış kimi, rişxəndlə gülümsündü və sonra əda ilə:

- Redaktor zanito, - dedi. - Baş məqalə yazır, ne meşayte.

Məşdi Cəfərzadə katibənin ürəyincə hərəkət etmə-yə çalışaraq kənara çəkildi və içəridə baş məqalə yazmaqla məşğul olan təzə redaktorun qarşısında təzim edirmiş kimi, özünü yığışdırıb rəsmi görkəm aldı. Müxbirlər iki-bir, üç-bir dayanıb Mərtəbədodağın yazdığı məktublardan neçə il bundan qabaq rayon və başqa respublika qəzetlərindən çırpışdırılmasını öz aralarında, heç də yaxşı olmayan, gülünc hal kimi müzakirə edirdilər. Bunun müqabilində də təzə redaktorun Muxtar Mehdizadə haqqında bu cür yüksək fikirdə olması, yığıncaqlarda onun yazılarını novatorluq kimi mənalandırması kollektivdə xoşagəlməz rəylərə səbəb olmuşdu. Gözləmə otağında bu məsələnin açıq-aydın danışılması Məşdi Cəfərzadəni açmırdı. O, yan-yörəsindəki işçilərə xısın-xısın:

- Katibə eşidib çatdırar, dilinizi dinc qoyun, - deyib onlara gözağartması verirdi. Ancaq heç kəsin ağzını yummaq olmurdu. Məşdi Cəfərzadə çəkinə-çəkinə katibəyə yanaşdı və nəzakətlə:

- Gözəl xanım, - dedi, - əziyyət olmasa, öyrən gör, Kəpəzli baş məqaləsini qurtarmayıb?! Denən, bayaq-

dan sizi gözləyirlər. Ancaq birdən-birə demə. Əvvəl nastroyeniyasını öyrən, sonra. Artıq dərəcədə rica edirəm!

Katibə gəncliyinin romantik aləminə qapılmışdı və Cəfərzadənin dediklərini eşitmirmiş kimi başını da qaldırmadı. O, qarşısındakı macərələr kitabının yetmişinci səhifəsini oxuyub qurtardıqdan sonra incə qəddini düzəldib, ayağa durdu. Və bir stəkan pürreng çay süzüb redaktorun kabinetinə daxil oldu.

Katibə eyni əda ilə geri qayıdıb Məşdi Cəfərzadənin yanından ötəndə qəddini sola əyib sağ çiyinin üstündən ona süzgün nəzər saldı:

- Za-ni-to. Göz-lə-yin!

Ayaq üstə dayanmaqdan zinhara gələn Sadıqzadə gözləmə otağının küncündəki stulların birinə əyləşərək qoltuğundakı qara qovluğu dizinin üstünə qoyub içərisindən rəngi saralıb-solan, qıraqları cırılan bir neçə köhnə qəzet çıxardı. Bu, hamımızda maraqlı doğurdu. Atababa Qocayev:

- Haçanın qəzetidir? - sualını verib, boğazını Sadıqzadənin nəzərdən keçirdiyi iri məqaləyə tərəf uzatdı.

Sadıqzadə diqqətini qəzetin səhifəsindən ayırmadan kinayə ilə:

- Neçə il bundan qabağın materialıdır, - dedi və əlavə etdi. - Muxtar Mehdizadənin imzası ilə dünən dərc edilmiş "novator" məqaləsinin "fotosurəti".

Atababa Qocayev:

- Musiqinin improvizasiyasını bilirdim, məqalənin yox, - dedi. - Bu hoqqa da təzə çıxıb.

Sadıqzadə:

- Bəli, bəli. Qəribə yenilikdir, Muxtar Mehdizadə köhnə məqalələri təzə redaktorun üslubunda improvizasiya etməkdə ad çıxarıb.

Bir başqası:

- Bərəkallah, - dedi, - əsl yenilikçidi.

Gözləmə otağına yenə də pıqqıldama düşdü. Məşdi Cəfərzadə belə tikanlı sözləri eşitdikcə sancılanmış kimi içəridən qıvrılır, onun dişi dodağını kəsirdi. Birdən Cəfərzadənin gözü dəhliz tərəfdən gələn Eldərd Mərdanlıya sataşdı. O, çevik bir hərəkətlə bizə tərəf yönələrək:

- Mərdanlı gəlir! Yoldaş Mərdanlı!

Gözləmə otağını bürüyən gülüş səsi bir anda sükuta çevrildi. Eldərd Mərdanlı heç kəsin üzünə baxmadan çənəsini sinəsinə endirib, redaktorun kabinetinə daxil oldu. Məşdi Cəfərzadə saatına baxıb, ağır nəfəs aldı və öz-özünə:

- İş vaxtından düz üç saat keçir, - dedi.

Eldərd Mərdanlı içəridən çıxıb:

- Redaktor sabahkı qəzet üçün baş məqalə yazır. Hələ qurtarmayıb. Gedin, sabah iş vaxtına beş dəqiqə qalmış burada olun. Sizi qəbul edəcək, - deyib rəsmi qaydada və heç bir əlavə etmədən yanımızdan ötdü.

Katibə içəridə baş sındıran redaktorun halına yarırmış kimi alnına qədər qaldırdığı nazik qaşını daha da yuxarı dartaraq irəli çıxan döşlərini təəssüflə yırğaladı və:

- Gecə saat ona qədər qurtarsa, şükürdür. - dedi. - Dünəndən başlayıb. Kitabxanadakı bütün qəzetləri stolunun üstünə düzüb... Hərəsindən bir cümlə götürür.

Yazıq elə bil iynə ilə gor qazır. - O, qaşqabağını sallayaraq: - Bu baş məqalədi, daş məqalədi, boş məqalədi, nədi, - dedi, - lap zülüm iş imiş. Kişi lap əldən düşdü.

Gözləmə otağını tərk etdik. Barmağının ucu ilə başını qaşıyan Məşdi Cəfərzadənin baxışları katibənin əzilib-büzülən pomadalı dodağında və yay kimi tarım dayanan nazik qaşlarında ilişib qalmışdı.

* * *

Məşdi Cəfərzadə Nuh əyyamında pedaqoji texnikum bitirib. Amma uzun müddət böyük vəzifələrdə olub. Axırncı dəfə seçilməyəndə köhnə xidmətlərini nəzərə alıb ona başqa vəzifə təklif ediblər. Məşdi Cəfərzadə də deyib:

- Səhərdən axşamacan bu kənd mənim, o kənd sənin. Maşınların kabinəsində atılıb-düşdüyüm bəsdir. İndi mənə oturaq, həm də rahatca bir vəzifə lazımdır.

Məşdi Cəfərzadəyə vilayət qəzetinin müxbirlər şöbəsinin müdirliyini təklif edəndə yerdən-göyəcən razılıq edib və ürəyində deyib: əsl mənim yerimdir. Vəzifədə olanda müxbirlərlə həmişə mehriban dolanmışam. Qəzetçilərin dilini bilirəm. O ki qaldı yazmaq... Ya məruzə, protokol, arayış yazdın, ya da məqalə, nə təfavütü?! Yazmaq yazmaqdır. Müdirlik də lap anadangəlmə boyuma biçilib. O müdirlik olmasın, bu müdirlik olsun.

Məşdi Cəfərzadə o gündən bu günə düz altı redaktor yola salıb. O da Xanlar Həmidbəyov kimi yönlü bir məqalə yaza bilməsə də, idarə başçısının yanında hörmət qazanıb, onun qılığına girməyin təhrini yaxşı bilir. Bu idarəyə neçə-neçə istedadlar gəlib gedib.

Bəziləri parlayıb, yüksəlib, bəziləri sıradan çıxıb. Məşdi Cəfərzadə isə silinsimiş yaş kötük kimidir. Nə yanır, nə də sönmür. Elə hey tütülənib, idarənin ab-havasını dumanlandırır, onun-bunun gözünü açıdır. Redaktorun yanında da daim xüsusi yeri var. Bəziləri ona havaşunas Məşdi deyirlər. Danışrlar ki, havanın bir ay, hətta bir il sonra necə olacağını sinoptiklərdən dəqiq təyin edir. Bir dəfə rəhmətlik atasının yeddisi qurtaran günün səhəri redaktor ümumi yığıncaq keçirmiş. Redaktor qamətini geri dartıb, alovlu nitq söyləyərkən çəşub-qızıdır və bəlkə də özündən asılı olmayaraq, ağzından bir neçə ədəbsiz söz qaçırır. İşçilərin üstünə elə bil qaynar su ələnir. Hamı pərt olub bir-birinin üzünə baxır. Qadınlar qızarıb xəcalətlə başlarını yerə dikirlər. Kəpəzli özü də nəzakətsiz hərəkət etdiyini anlayıb, yaratdığı gərginliyi aradan qaldırmaq, işçilərin diqqətini işlətdiyi biədəb ifadədən yayındırmaq məqsədilə öz aləmində məzəli hesab etdiyi komik misal çəkir. Amma çox duzsuz çıxdığı üçün qımışan olmur. Çəkdiyi şit misalın gülüş təsirini artırmaq üçün yalnız Kəpəzlinin öz dodağı qaçır. Bir də ki, Mərtəbə-dodaqla Eldərd Mərdanlının dişləri güclə ağarır. Məşdi Cəfərzadə isə rəhmətə getmiş atasının yeddisini düşünən verməsinə, hələ yaşlı olmasına baxmayaraq, redaktorun çəkdiyi misaldan qəşş edib, qarnını ikiəlli tutur və hamının əvəzindən o qədər gülür ki, gözləri yaşarır. Bununla da Cəfərzadə hiss etdirmək istəyir ki, redaktorun çəkdiyi misalın güclü gülüş təsirini incəliyi ilə duyub, başa düşüb, ürəkdən qəşş etmək hər adamın hünəri deyil. Bu, ancaq və ancaq köhnə, həm də redak-

tora sadıq olan Cəfərzadəyə müyəssər keyfiyyətdir. Əlbəttə, redaktorun da bu cür ağlayanda ağlayan, güləndə gülən, "həssas, duyumlu" kadrların əməyini qiymətləndirməməsi insafsızlıq olardı.

* * *

Axşam gözümə yuxu getmədi. Elə bil yerimə qor dolmuşdu. İdarəmizdə yaranan vəziyyəti gecənin yarısına qədər başımda vuruşdurdum. Səhər yaxın çimirdiyim üçün yatağımdan gec qalxdım. Ağzım yanayana tələm-tələsik bir stəkan çay içib işə gecikməyim deyərək tez evdən çıxdım. Əslində, tələskənlik lap uşaqlıqdan mənə bir xasiyyətə çevrilib. Babam deyirdi ki, bala, adamlığın ümdə şərtlərindən biri də sözə-sova düz olmaqdır. Gərək dediyinə xilaf çıxmıyasan. Birinə vədə verib, görüş təyin eləyəndə, çalış qabağa düş. Heç vaxt gözlətmə, həmişə gözlə. Babam nəsihət edirdi ki, səni saydıran, sevdiren, dolanışlıq edən vəzifənin qədir-qiyətini bil. İnsan gərək ədəb-ərkanını, nizam-tərəzini gözləsin, böyük-küçüyün yerini bilsin. Bu barədə müəllimlərimiz də çox deyib. Məktəblinin ədəb qaydalarında da yazılıb. Etiraf etməliyəm ki, babam və nənəm köhnə fikirli adamlar olsalar da, həyatda tutduğum düzgün mövqeyə görə onların öyüd-nəsihətinə minnətdaram. Oturub-durub hey deyərtilər ki, böyüyün yolunu saxlamaq ədəbdəndir, istər evin böyüyü olsun, istər idarənin. Böyük böyükdür, gərək sayıb hörmətini saxlayasan.

Mən də ona görə səhər yeməyimin üstündən yarımçıq qalxdım ki, redaktor müavininin dediyi vaxtdan da

qabaq idarədə olum. Bir dəqiqə də gecikməyim. Dünən bir, bu gün iki, təzə redaktor gül ağzını açıb deməsin ki, intizamsızdırlar! Qayda-qanuna riayət etməzlər!

İnsafən, təzə redaktorun gözləmə otağında hamımızdan qabaq Məşdi Cəfərzadə müntəzir dayanmışdı. İşçilər də onun ətrafına cəm olmuşdu. Katibə də şux görünmək üçün balaca stolun arxasına çəkilib əlindəki cib aynasına baxır, döş-başını, üz-gözünü səliqə-sahmana salırdı. Müxbirlər isə onun tez-tez sığal çəkdiyi qarmonu yubkasına məhəl qoymadan öz daxili aləmlərinə qapılmışdılar və intizarla təzə redaktorun gəlişini gözləyirdilər. İçəridəki telefon zəng çaldı. Katibə əda ilə stulundan qalxıb kəklək çolpası kimi səkə-səkə irəliləyib zəng çalan yaşıl telefonun dəstəyini qaldırdı. Katibəyə nə dedilərsə, dəstəyi kəhrəbə sırğa asılmış qulağı ilə, yarıaçıq çiyinə sıxıb saxladı və əlini uzadıb kağız-qələm götürdü:

- Obezatelno, obezatelno, yest, yest, - deyib nə isə qeyd etdi.

Katibə bizə yaxınlaşıb, ayaq saxlamadan, ərköyün uşaq şiltaqlığı ilə qəddini yana əydi:

- Re-dak-tor, gec gə-lə-cək! Yuxarı çağırıblar.

Hərəmiz bir səmtə üz tutduq. Daxilən öz-özümü danlamağa başladım. "Axı niyə tələsdim, çayımı axıracan içmədim. Dəqiqlik, həssaslıq, nəzakət elə mənə qalıb?! Görünür, bunlar redaksiyada əlinin üstündə əl olmayan Kəpəzliyə aid deyil. Yox, bunlar insanlığın şərtləridir. Kimdə bu keyfiyyətlər tən-dürüst birləşməyibsə, demək, onun adamlığı qüsurludur".

* * *

Mirzə Kəpəzli vilayət partiya komitəsinə çağırılmışdı. O, vilayət partiya komitəsinin yerləşdiyi binanın qarşısında avtomaşınların yan-yörəsində hərlənən, çənə söhbəti edən sürücülərlə ehtiramla salamladı. Hamısının bir-bir hal-əhvallarını soruşduqdan sonra ümumi qapıdan içəri daxil oldu. Sürücülər onun arxasınca böyük razılıqla danışırdılar.

- Qanacaq kişi.
- Alicənab adamdı.
- Adicə fəhləyə də salam verib halını soruşur.
- Bunlar onun sadəliyindən irəli gəlir.
- Kişinin oğluna halaldı.
- Dərin, savadlı işçilər elə-belə olurlar, dad yarımçıq əlindən.
- Cəhənnəmə də getsən, bax, beləsi ilə gedəsən...

Kəpəzli milis işçiləri əyləşən növbətçi otağının qarşısından keçəndə gözləri döşəmənin üstünə düşmüş iri, sarı düyməyə sataşdı. Bu cür düymələr ancaq milis işçilərinə aid xüsusi kostyumların üstündə olur. O, qəddini əyib yerdən düyməni götürdü və onu əlində sürtüb tozunu sildi. Parıldayan düyməni nümayişkarənə növbətçi otağında oturanlara:

- Bəlkə bu düymə sizin üstünüzdən qırılıb düşüb? - deyər müraciət etdi.

Ortayaşlı və nisbətən hündür görünən kiçik leytenant tez əynini yoxladı. O, pencəyinin axırncı düyməsinin yerini boş görə kimisi:

- Bəli, bəli, mənimdir! Mənimdir! - deyib irəli çıxdı. Kiçik leytenant düyməni alıb Kəpəzlinin əlini min-

nətdarlıqla sıxdı. Kəpəzli buradakı növbətçilərlə də eyni nəzakətlə görüşüb birinci mərtəbədə sol tərəfə döndü. Növbətçi otağında da onun barəsində razılıqla danışırdılar:

- Çox həssas adamdır.
- Bu çür sadəqəlbli adam az-az tapılar.

Kəpəzli dəhliz boyu qarşısına çıxanların önündə mütiləşir, onlarla ikiəlli salamlayıb alicənablıqla dil töküdü. Təlimatçıların kabinetinə daxil olanda qapının astanasında ayaq saxladı. Onları çoxdan görmürmüş və buna görə də çox darıxırmış kimi həsədlə süzdü. Özünü şən göstərərək gülümsündü:

- Sizsiz yaman qərubsəmişəm. - Təlimatçılarla bir-bir görüşüb, təbəssüm yağan üzünü də onların sifətinə söykəyib öpdü.

* * *

Redaktora:

- İşlərin necə gedir? - sualını verəndə dərdi tərpəndi:
- Əh! Soruşmasanız yaxşıdı! Özümü yamanca əngələ salmışam! - deyib əlavə etdi: - Bu qəzet işi yaman ağır imiş. Səhərdən axşamacan başımı yuxarı qaldıra bilmirəm. İdarədə elə tək özüməm. Baş məqalə mənə baxır, maket də. Hər axşam da gərək mətbəyə gedim. Getməsəm olmur. Başlı-başınalığ yaranır. Şöbə müdirlərinin yazdıqlarını qabağıma qoyub təzədən işləməliyəm. İşləməsəm olmur. Müxbirlər də ki... - O, dərinə ah çəkdi və başını bulayıb əlavə etdi: - Müxbirlər də ki, başdan-ayağa tartan-partan yazır. Məqalələrini kənara qoyub, faktlarını seçib təzədən onlar

üçün məktub düzəldirəm. - Mirzə Kəpəzli çarəsiz bir işə düşübümü kimi çiyinlərini çəkdi:

- Başqa yolum yoxdur, - dedi. - İdarədə babatı təzə müavin Mərdanlıdı. Muxtar Mehdizadənin və bir də az-çox Dərbəndliynən Cəfərzadənin qəzetdən başları çıxır. Qalanı heç... Bütün ağırlıq mənim boynumdadır. Odur ki, macal tapıb siznən tez-tez görüşə bilmirəm. Heç telefonla danışmağa da vaxt tapmıram. İdarədə tək qalmışam.

Kəpəzli həyəcanlı danışığına ani fasilə verib, bayaqdan bəri dediklərinin necə təsir bağışladığını bilmək üçün onu dinləyənlərə yoxlayıcı nəzər saldı və yırğalanaraq:

- Daa-daa, - deyib əlavə etdi. - Başqa çarə yoxdur! Raz sizin qarşınızda söz verib getmişəm, gərək çalışıb düzəldim. Amma bir neçə köhnə, qələmi korşalmışlar var. Onları kənarlaşdırmasam, çətindir. Nə bilim, Yusif Hüseynlidir, nədir?! Adını da yazıçı qoyub. Nə yazıçı kimi yazıçıdır, nə də jurnalist kimi jurnalist. Nə ondandır, nə də bundan. Hamısından avaradır. Atababa Qocayev də ki, düzdü, onun da qələmi babatdı, ancaq haqqında cürbəcür xoşagəlməz söz-söhbət gəzir. Sadıqzadədi, nədi, bilmirəm hardan gəlib bu redaksiyaya düşüb, düzü, baş açə bilmirəm. Hərənin də arxasında bir adamı var. Tərpətmək istəyəndə yüz yerdən minnətçi salırlar. Belə vəziyyətdə işləmək çətindi. Gərək siz də kömək edəsiniz. Qəzetə iti qələmi olan adam lazımdır. Yaradıcı idarəyə dostluğa, tanışlığa görə kədr götürəndə elə-belə olar dəə! Bilmirəm proteksionizmin kökü nə vaxt kəsiləcək?!

Kəpəzlini dinləyənlərin bəziləri onun dediklərinə haqq verir, bəziləri müəyyən mülahizələrə görə bu məsələyə münasibətlərini hiss etdirmirdi. Yuxarı tərəfdə əyləşən yaşlı və bir qədər də ciddi görünən Xəlil Süleymanlı hələ də fikirdə idi. Kəpəzlinin sözlərini daxilən götür-qoy edirdi. Xəlil Süleymanlı təmkinlə, həm də səmimi:

- Yoldaş Kəpəzli! - dedi. - Əslində, səhv onun icraçısına məlum olmayan, kənardan baxanlara isə çox aydın görünən bir hərəkətdir. Bəzən bir idarəyə müdir göndərilən adam özündən əvvəlkinin kiçik nöqsanlarını şişirtmək yolu ilə özünün törətdiyi böyük səhvlərdən diqqəti yayındırmağa çalışır. Xahiş edirəm, məni düzgün başa düşəsiniz. Və bunu özünüze götürməyəsiniz. Siz təzə yoldaşsınız. Mən bunu, ümumiyyətlə, deyirəm. Bir də ki, jurnalist kadrlar çox çətin və gec yetişirlər. Alim olmaq asandır, jurnalist olmaq çətin. Bir yoldaş kimi hamımızın sizə hörməti var. İşçini düzəlməsi mümkün olan səhvə görə gözüm-çıxdıya salmaq, vəzifədən götürmək bizim kədr siyasətimizə yabançıdır. Bir qədər də açıq desək, şablonçuluqdur. Elə edin ki, əvvəlki qüsurları aradan qaldırmaq üçün atdığınız addımlar yol verilmiş nöqsanların daha da genişlənməsinə, dərinləşməsinə gətirib çıxarmasın. Kadrları işdən çıxarmaq çox asandır, onu yetişdirmək isə çətin. Görünür, siz özünüze asan yol seçmək istəyirsiniz.

Kəpəzli Xəlil Süleymanlının sözləri ilə üzdə:

- Doğru deyirsiniz, nəticə çıxarıyıq, - deməklə razılaşdığını bildirdi. Amma bu eyhamlar daxilən onun ürəyindən olmadı. Kəpəzli ona sərfəli olmayan belə bir

söhbətin uzana biləcəyini nəzərə alıb tez ayağa qalxdı və kabinetdə əyləşənlərlə xudahafızlaşdı. Xəlil Süleymanlının əlini xüsusilə bərkdən sıxıb ona dərinləndən minnətdarlıq etdi.

Mirzə Kəpəzlinin ardınca çıxan hündürboylu gənc təlimatçı onu ikinci mərtəbəyə qədər müşayiət edərək:

- Xəlil Süleymanlının sözlərinə çox da bənd olma, - dedi. - Elə o cür ibarələrinə görə on ildən çoxdu yerində sayır, irəli gedə bilmir. Öz ağılnla işlə. Çox düzgün xətt götürmüşsən. Şöbə də sizi müdafiə edəcək. Muxtar Mehdizadədən muğayət ol... Dilavər Dərbəndlinin də məsələsini qurtar... İstedadlı jurnalistdir...

* * *

Bir neçə saat keçdi, yenə də hamımız bir nəfər kimi təzə redaktorun yeni mebellər qoyulmuş gözləmə otağına varid olduq. Məşdi Cəfərzadə lap kabinetin qapısında dayanmışdı. Katibənin əhval-ruhiyyəsindən, elektrik peçinin üstündəki çaydanın yeknəsəq dızılısından hiss olunurdu ki, Kəpəzli içəridədir. Hamımız sakit dayanmışdıq. Söhbət etməyə də həvəs qalmamışdı. Hərə öz daxili aləminə qapılmışdı. Yalnız redaktorun - müxbirlər gəlsin! - kəlməsini gözləyirdik. Bu dəfə elektrik zəngi səsləndi. Öz-özümə: - Nəhayət, qəbul etdi, üzünü görəcəyik, - deyib özümdə bir qədər yüngüllük hiss etdim. Əyləşənlər ayağa qalxdı. Saçı dağlanlar cib darağını işə saldı...

Katibə yenə də dikdaban çəkməsini təzə parketin üstündə taqqıldada-taqqıldada kabinetə daxil olub bir göz qırpımında da geri döndü. Bizə zillədiyi qonur

gözlərini geniş açıb, başını çiyinlərinə sıxdı və manikürlü barmağını qırmızı dodağına toxunduraraq qəddini əyib, yaranmış sükutu pozmaq istəmiş kimi səsinin tonunu azaltdı:

- Redaktor, zanito! Sabahkı nömrənin planlaşdırılması başlanır, - dedi. - Günün ikinci yarısında gəlin.

Bunu deyib, cızıldamaqda olan ağ çaydanı qaldırıp kənara qoydu və təzəcə qatı açılan təmiz dəsmalla boğmalı büllur stəkanı həvəslə silməyə başladı.

Həmkarlarım narazı qaldıqlarını açıq-saçıq bürüzə verməsələr də, kabinetin qapısına incikli nəzər salıb gözləmə otağını tərk etdilər. Bircə Məşdi Cəfərzadə özünü səbirli göstərərək burada narazı qalmağa heç bir səbəb görmürmüş kimi katibənin üzünə irişdi. Sonra bizə:

- Günorta fasiləsindən sonra burada olun ha, - deyib öz kabinetinə tərəf yönəldi.

* * *

Əlində sürtülmüş iri və nimdaş portfeli olan, dümağ və seyrək saçları qısıq boynuna tökülən profeessor katibəyə baş əyib içəri daxil olmaq istədi. Katibə yerindən qalxıb professorun qabağına yeridi, qapının ağzını kəsib:

- Olmaz! - dedi. - Redaktor içəridə məşğuldur. Yalnızna adam buraxmır.

Professorun çallaşmış qaşları aşağı sallandı. O, boş stulların birində könülsüz əyləşib, iri çantasını da kənara qoydu. Hiss olunurdu ki, yorğun kimidir. Solğun sifəti, qırıq düşmüş alnı tərləmişdi. Müavinlər, məsul

katib, şöbə müdürləri qoltuqlarında qovluq professorla ötəri baş əyib redaktorun kabinetinə daxil oldular. Professor qəddini katibəyə tərəf əyib soruşdu:

- İclasdı?! İclasdırsa, uzun çəkər! Mən gedim, başqa bir vaxtda gələrəm.

Katibə qarşısındakı makinaya ağ kağız sala-sala və professorla tərəf baxmadan başını buladı:

- Yox, iclas deyil, planlaşdırmadı.

Professor fikrə getdi. Görünür, katibənin dediyini başa düşmədi. O, yenə soruşdu:

- Nəyi planlaşdırırlar, qızım?

Katibə gülümsündü və:

- Sabahkı qəzetin maketini, materiallarını, - dedi. - Qəzətdə gedən şəkillərin, məqalələrin yeri, həcmi redaktorluq tərəfindən əvvəlcədən müəyyən olunmalıdır. Aydındı?!

Professor gözlərini geniş açıb qaşlarını yuxarı dartaq:

- Aydındı, qızım, aydındı, başa düşdüm, - deyib yenə əlavə etdi: - Bu iş nə qədər çəkər?

Katibə onun sorğu-sualından bezibmiş kimi gec dilləndi:

- Bir saata qurtarar. Darıxmayın, çıxarlar.

Professor katibənin qırımını görüb daha sual vermədi. Çantasından əzilmiş bir kitabça çıxarıb, qıçını qıçının üstünə aşırıd və pəncərənin işığına tərəf əyildi. Eynəyini taxıb kitabçanı oxumağa başladı. Katibə onun kimliyini bilmək üçün bu dəfə özü sorğu-suala başladı:

- Bağışlayın, - dedi, - bayaq da soruşmadım, siz harada işləyirsiniz?

Professorun da könlündən keçirdi ki, onun kimliyi bilinsin. Bəlkə onda katibə qız yerini, danışığını bil və ona münasibəti dəyişə. Ona heç olmasa bir stəkan çay təklif edə. Ona görə də bu sual ona göydəndüşmə kimi oldu. Xoş əhvalla:

- Zonal təcrübə stansiyasında işləyirəm, - dedi.

- Nə vəzifədə?

Professorun çöhrəsi müdrik ifadə aldı və əda ilə:

- Professoram, - dedi. - Həm də şöbə müdiri işləyirəm. Məni tanımadın?

Katibə başını bulayıb nırç elədi və:

- Tanımırım, - dedi.

Professor eynəyini çıxarıb, əlindəki kitabçanı qatlayıb katibəyə tərəf döndü və ittihamedici əda ilə:

- Professor Əzəlخانov! Nüjəli eşitməmişəm?!

Katibə bütün bunların ona heç bir dəxli yoxmuş kimi laqeydcəsinə çiyinlərini çəkib pomadalı dodağını büzdü:

- Eşitməmişəm, yalandan niyə deyim tanıyıram! Katibənin cavabı onu açmadı. Professor:

- İndi də icazə verin mən sizdən soruşum. Təhsiliniz nədir?

Katibə qımışaraq:

- Xii... Xii!.. - elədi və sonra özünü yığışdırıb: - Kənd təsərrüfatı texnikumunu bitirmişəm, - dedi. - Hazırda da ali məktəbdə qiyabi oxuyuram.

Professorun ovqatı təlx oldu və təəssüflə:

- Onda gərək məni yaxşı tanıyasınız. Axı, dərslilərə mənəm də bir çox elmi ixtiralarım düşüb.

Katibə çaş qaldı və yenə də dodağını büzərək:

- Eşitməmişəm, - dedi.

Professor pərt oldu. Lakin özünü o yerə qoymadı. Vəziyyətdən çıxmaq üçün:

- Bu günlərdə sizin qəzetdə yaxşı bir elmi məqaləm olacaq, - dedi. - Elə onu çap etdirməyə gəlmişəm. Oxuyarsan! Mütləq oxuyarsan! Çox maraqlıdı.

Katibə:

- Məmnuniyyətlə, - dedi və dərin maraqla soruşdu: - Nə barədədir?!

Kabinetin qapısı açıldı. Professorla katibənin söhbəti yarımçıq qaldı. Müavinlər, məsul katib, şöbə müdirləri bir-bir içəridən çıxıb professorun yanından saymazyana keçdilər. Professorun rəngi duruldu. Tez ayağa qalxıb üst-başını düzəltdi. Əyilib çantasını götürdü və katibəyə:

- Xahiş edirəm deyin ki, professor Əzəlخانov bayaqdan gözləyir. Özü də məni köhnədən tanıyır. Dənən vacib işim var. Mümkünsə beşcə dəqiqə...

Katibə bir stəkan da çay süzüb, içəri daxil oldu. Mirzə Kəpəzli sinəsini stola söykəyib əlində qələm nə isə yazıb-pozurdu. Katibənin gəlişi onun diqqətini qarşısındakı kağız-kuğuzdan ayırdı. Redaktor katibəyə və onun əlindəki stəkan-nəlbəkiyə baxıb şən əhval-ruhiyyə ilə:

- Malades, - dedi. - Nə bildin çay içmək istəyirəm?

Katibə xəfifcə gülümsünüb qəmzə ilə başını çiyinə tərəf əydi. Gətirdiyi çayı stolun üstünə qoyub geri çəkildi və:

- Bayaqdan sizi bir yoldaş gözləyir, nə deyim? - soruşdu.

Kəpəzli dilxor oldu. Öz-özünə deyinməyə başladı:

- İmkan vermirlər də bu xarabada bircə saat işləyə-sən. - Sonra katibəyə:

- Kimdir o?!

Katibə əzilə-əzilə:

- Vallah, mən də tanımıram. Deyir ki, professoram. Professor Əzəlخانov. Yaşlı kişidi. Deyir ki, Kəpəzlinən yaxınam. Məni köhnədən tanıyır.

Kəpəzli kinayə ilə:

- Hə, - dedi, - indi hamı mənimlə qohum-qardaş çıxıb. Dünənəcən heç kəs itirib-axtarmırdı. Bayram münasibətilə göndərdiyim təbrik teleqramlarına da cavab vermirdilər. Amma bu vəzifəyə keçəndən bəri o qədər təbrik teleqramı almışam ki, sayı-hesabı yoxdu. Çoxunun da nə adını eşitmişəm, nə də ki, üzünü görmüşəm.

O, bir qurtum çay içib stəkanı nəlbəkiyə qoydu və üzünü yana çevirərək:

- Bircə elə professorumuz qalmışdı, - dedi. - Əzəlخانov kimdir?! Belə adam tanımıram. - Qaşlarını çatıb fikrə getdi. Sonra katibəyə:

- Ona de ki, vaxtı yoxdu, başı bərk qarışıqdı. Başqa vaxt gəlsin, - dedi.

Katibə yerindən tərpənmədi. Onun sualedici nəzərləri Kəpəzlinin baxışlarında ilişib qaldı. Kəpəzli xəyal-lamb yenə soruşdu:

- Nə cür adamdı?!

Katibə çiyinlərini çəkdi:

- Nə cür adam deyəndə, adamdı dəə. Sizə necə deyim. Başının ortası dazdır. Arxa tərəfdən saçları çiyinə tökülür. İri də çantası var.

Çanta sözünü eşidəndə Kəpəzlinin xəyalı dolandı və birdən ayılan kimi oldu. Stulunda özünü düzəltdi:

- Soruşmadın harda işləyir?! Professorluq öz yerində, onun vəzifəsi nədir?!

- Deyir ki, zonal təcrübə stansiyasında işləyirəm. Şöbə müdiriyəm.

Mirzə Kəpəzli yenə sərbəst görkəm alıb, stulunda yan-pörtü oturdu və divardakı xəritəyə baxa-baxa başını buladı:

- Qoymazlar də işimizi görək. Bilmirəm bu qəmiş hardan çıxdı, - deyib kinayə ilə əlavə etdi: - Professor! Əzəl-xanov! Pah atonnan! - Kəpəzli bir də əlini alnında gəzdirdi: - Hə, hə, indi bildim, bildim! Onu tanıyıram. - Sifətini turşutdu: - O da yönlü adam olsa, gəlib məni tapmaz. On ilə namizədliyini müdafiə edib, alim olub. Dava-dalaşla da professor adı alıb. Doktorluqdan ötrü də özünü çox oda-közə vurdu, bir şey çıxmadı. Dedilər kəllə suyudu. Belə başdansovdu, cızmaqara əsərə görə elmlər doktoru adı almaq çətindir. Yazmadığı yer qoymadı. İndi də bura gəlməkdə yəqin bir əngəli var. - O, katibəyə sərt nəzər salıb: - Denən get, sonra gələrsən. Vaxtı yoxdur!

Kəpəzli nə düşündüsə bir andaca fikrini dəyişdi:

- Yaxşı, yaxşı, qoy gəlsin! Qəbul eləməsəm, onu da bir söz qayıracaq. Gedib orda-burda çənəsini boş qoyub çərənləyəcək. Gəlsin görüm nə deyir. Yəqin bir xahişi-zadı var.

Katibə kabinetdən çıxdı. Üzünü professoru tutaraq:

- Buyurun, keçin, - dedi, - sizi gözləyir.

Professor içəri daxil olub qapının astanasında ayaq saxladı. Əvvəlcə Kəpəzliyə kinayəli, həm də məzəmmətedici nəzər saldı:

- Yoox! Yoox! Bu olmadı! Bu olmadı! - dedi. - Böyük səhv edirsiniz. Çox böyük! Əşşi, heç özünü həyfiniz gəlmir?! Məgər canınızdan bir belə bezmisiniz?! Yoldaş Kəpəzli, axı, siz xalqımıza gərəksiniz! Mətbuatımız üçün lazımsınız! Özünüzü düşünməsəniz də, bir xalqı düşünün! Milləti düşünün! Bizi fikirləşin!

Kəpəzli özündən bədgüman düşündü: "Görəsən hansı qəbahətimi üzümə vuracaq? Bəlkə qəzetdə səhv gedib? Nəyi isə irad tutmağa gəlib? Qanımızı qaraltmasa yaxşıdı. Əh, onsuz da qanımızı qaraldanlar az deyil. Bu da bir yandan. Əlində də iri çanta. Oturduğumuz yerdə bu hardan peyda oldu? Əsl, dərin professor olsa, heç redaksiyaları ələk-vələk eləməz. Eləsi var, on dəfə zəng vurub bir məqalə yazmağı xahiş eləyirik, boyun olmur. Deyir vaxtım yoxdur. Eləsi də var, gündə bir məqalə yazıb gətirir. İçində də lazımlı, dəyərli bir söz yox. Çap etməyəndə də haray-həşir salıb aləmi qatır bir-birinə". Xülasə, professorun müəmmalı hərəkəti redaktoru şübhəyə salmışdı. Onun ağına cürbəcür qaranlıq fikirlər gəlirdi.

Mirzə Kəpəzli onun nə demək istədiyindən baş açmadığı üçün stulunda quruyub qaldı və nəhayət, təşvişlə soruşdu:

- Nə olub, professor?!

Professor:

- Əşşi, necə yəni nə olub? Daha bundan artıq nə olar?! - dedi. - Arxadan istirahət otağının pəncərəsini taybatay açmışınız, burada da kabinetin yan pəncərəsini. Bəs, skvoznyakdan qorxmursunuz?! Skvoznyak çox xatalı şeydi, canım! Bir tərəfi açanda, o biri tərəfi

bağlayın! Heç görmürsünüz xəstəxanada nə qədər adam yatır?! Hamısı da soyuqdəymədən. Böyrəklər, öd kisəsi, qara ciyər elə buna görə sıradan çıxır də, skvoznyakdan. Belinizə yun şaldan-zaddan isti bir şey bağlamaq əvəzinə, hər iki tərəfdən pəncərələri taybatay açıb özünüzü küləyə verirsiniz. Nahaq yerə! Çox nahaq yerə! Böyük səhv edirsiniz! Görürəm özünüz də nazik geyinmisiz. Canım, sətəlcəm ola bilərsiz! Bu idarə indi-indi, güclə düzəlir.

Professor bunu deyib əvvəlcə pəncərələrin birini ört-dü və sonra Mirzə Kəpəzli ilə istiqanlıqla əl tutdu. Kəpəzli ona əyləşmək üçün yer göstərdi. Professor ona yaxın olan stulda əyləşdi. Sonra iri və ağır çantasını qaldıraraq dizinin üstə qoydu. Dərindən nəfəs alıb kabinetə maraqla göz gəzdirdi. O, məmnun halda gülümsəyərk:

- Malades, malades! - dedi. - Halal olsun! Atalar yaxşı deyib ki, çörəyi ver çörəkçiyə, birini də artıq. Elə deyilən kimi də varmışsınız. Redaksiyada böyük yeniliklər yaranıb. Qəzetiniz də tamam dəyişib. Adam baxanda inana bilmir ki, bir il bundan əvvəlki qəzetdir. Səhifələrə, qəzetin tərtibatına baxanda, maraqlı-maraqlı məqalələri oxuyanda, başqalarını deyə bilmərəm, şəxsən mənə ləzzət verir. - Professor burnunu ikrahla qırırdı:

- Mənim dediyim yaltaqlıq kimi çıxmasın, yaltaq adamdan zəhləm gedir, düzünü axtarsan, qabaqlar bu qəzeti oxumazdıq. Düzdü, məni abunə yazırdılar. O da zorunan. İndi sizin qəzeti mən də alıram, arvad da, gəlin də, oğlum da. Siz Kəpəzli redaktor olandan bəri təkcə bizim ailədə abunəçilərin sayı dörd dəfə artıb.

Onların hər ikisi qəşş etdi. Professor stulunda təəsüflə yırğalanaraq:

- Ancaq Mirzə müəllim, sözümü qəribliyə salma, bura sizin yeriniz deyil, - dedi. - İttifaq, respublika qəzetlərini də açıb baxıram, siz çıxartdığınız qəzeti də. O qəzetlər hara, bu qəzet hara? Yerlə göy qədər fərqi var. Bilmirəm, bizim bu vilayətdə haqq-ədalət nə vaxt zəfər çalacaq?! Axı, sizin yeriniz yuxarılardır!

Professor sözünə fasilə verib qayğılı görkəm aldı. Başını yırğalaya-yırğalaya:

- Siz deyəndə, Kəpəzliyi düşünürəm ee, xalqımızı fikirləşirəm. Əgər yuxarılarda olsanız, ölkəyə, mətbuat aləminə, publisistikamıza daha çox fayda verərsiniz, nəinki burada.

Professor bu cür ağır dərdləri çəkməkdən qəddi əyilibmiş kimi kədərli köks ötürdü. Mirzə Kəpəzli professorun dediklərindən məmnun qaldı. Bu sözlərdən sonra redaktorda Əzəlxanova qarşı yeni səmimi hisslər baş qaldırdı. O, sanki Kəpəzliyi başa düşən yeni bir xeyirxahını kəşf etmişdi. Belə bir görüş Kəpəzli üçün çox xoş idi. O, katibəni çağıraraq:

- Bizim bu, çox hörmətli professoru bir stəkan çay, limon da olsun, - deyib o da dərin ah çəkdi. Sonra professoru təşəkkür etdi: - Çox sağ olun, professor. Elə hamı siz ağılda, siz dərrakədə, siz düşüncədə olsaydı, nə dərd idi? Bir belə zəhmətin qarşısında məgər qədir-qiyətimizi bilən var?!

Professor görkəmini ciddiləşdirdi və həm də ərklə:

- Mirzə müəllim, siz də ağ eləməyin də, - dedi. - Bütün el-oba əməyinizi bilir də, qiymətləndirir də. Müha-

zirə oxumaq üçün tez-tez rayonlara çıxıram. Hamı qəzetdən razılıqla danışır. Dünən Vilayət Partiya Komitəsində idim. Katiblərdən birinin yanına getmişdim. Sizin redaktorluğunuzdan söhbət düşdü. İnsafən, məsul yoldaşlar haqqınızda çox yüksək fikirdəirlər. Mən də sizin barənizdə bir-iki yaxşı söz dedim. Dedim ki, Mirzə Kəpəzli alicənab, hazırlıqlı yoldaşdır. Qəzeti ağıllı-başlı qaldırıb, ona kömək etməliyik. Hamısı da mənimlə razılaşdı.

Yüksək elmi rütbəsi olan, dərin bilikli bir adamın bu cür tərifi sözlərindən sonra Mirzə Kəpəzlidə professoru qarşı rəğbət hissi anbaan güclənirdi.

O, müraciətlə:

- Professor, - dedi, - nə üçün bizə yazmırsınız?! Yeri gəlmişkən qoy deyim ki, bu barədə elə mən də profsordan incimişəm. Qəzetimizin sizin kimi nadir elm sahiblərinin məqalələrinə çox böyük ehtiyacı var.

Professorun rəngi açıldı. O, sürtülmüş portfelini könülsüz-könülsüz qurdaladı və içərisindən iyirmi və-rəq həcmində bir yazı çıxartdı:

- Bu barədə mənə başqa redaksiyalar çox müraciət edir, - dedi. - Əvvəla, yeni, böyük elmi problemlər başımı o qədər qatıb ki, məqalə yazmağa vaxt tapa bilmirəm. İkincisi də, istəmirəm ki, hər qəzetdə imzam olsun. Mən öz imzama hörmət eliyən adamam. Bunu da elə sizin xatirinizə... İlk görüşümüz olduğuna görə, sözünüzü yerə salmaq istəmirəm.

Professor portfelindən çıxartdığı və vərəqləri əzilib əldən düşmüş yazını Kəpəzliyə uzatdı:

- Mirzə müəllim, - dedi, - burada dərin, həm də oxu-

cu üçün tamamilə yeni, çox maraqlı olan vacib məsələyə toxunulub.

Kəpəzli professorun hazırladığı elmi məqalənin başlığını oxudu:

- "Dizləri beldən yuxarı" - Kəpəzlini təəccüb götürdü:

- Bu nədi, professor? Çox qəribədir! Ömrümdə birinci dəfədir ki, belə bir şey eşidirəm. "Dizləri beldən yuxarı".

Professor bu dərin sirri açmaq istəmirmiş kimi gülümsündü:

- Oxuyarsan, bilərsən.

Redaktor çaş qaldı və təkidlə təkrar etdi:

- Qısaca de görüm bu nə deməkdir?!

Professor yumşalaraq:

- Çəyirtkədi, - dedi.

Kəpəzli təəccüblə professoru baxdı:

- Doğrudan, çəyirtkənin dizləri belindən yuxarı olur?!

Professor elmi səviyyəsinə xas olan əda ilə:

- Əlbəttə, əlbəttə! - dedi. - Bu, elmi sirdir və onu dərinləndirən təhlil etmişəm.

Professor çayını içib qurtardıqdan sonra redaktora belə dizdən yuxarı həşərat barədə bəzi elmi məlumatlar verməyə başladı:

- Mirzə müəllim, - dedi, - belə dizdən yuxarı dediyimiz çəyirtkə ki var, bunun əksəriyyəti kənd təsərrüfatına ziyan vurur. Özü də lənətə gəlmişlər cürbəcürdülər. Eləsi var ki, onu nə sən görmürsən, nə də ki, mən. Uzunluğu beş-altı santimetrdir. Qısa bıçcıqları, ensiz,

uzun və çox sərt ön qanadlara malikdir. Beldən yuxarıda olan onun uzun, sıçrayıcı dal ayaqlarıdır. Çox acgöz heyvandır. Çox! Çox! Bəli, çox acgözdü! Bir diş çayırtkədən törəyən nəsil üç yüz kiloqramdan çox yaşıl bitki yeyir. Ən təhlükəlisi köçəri çayırtkədir. Uralda, Amu-dərya, Sır-dərya çaylarının aşağı axını boyunca uzanan qamışlıqlarda olur. Ən qorxulusu Mərakeş, bir də ki, İtaliya çayırtkəsidir.

Redaktoru təəccüb götürmüşdü. O, tez-tez başını bulayıb hərdən də çiyinlərini qeyri-ixtiyari olaraq dikəldirdi:

- Gör dünyada necə qəribə-qəribə işlər var. Bizim hələ çox şeydən xəbərimiz yoxdur.

Redaktor bunu deyib professorun məqaləsini götürdü və üstündə "Ən vacib materiallar" sözü yazılmış qovluğun arasına qoydu. Sonra da heyrətə gələrək:

- Bax, yazanda da belə maraqlı, oxucular üçün yeni, novator məqalələr yazmaq lazımdır, - dedi.

Mirzə Kəpəzli görkəminə qayğılı ifadə verərək:

- Az-çox yenə sizin kimi köhnələrin qələmində təpər qalıb. İndikilərdə o bilik hardadır?! Bu cavan alimlər var ee, yazılarına baxanda adam xəcalət çəkir.

Professor vəcdə gəldi:

- Elə doktorluq dissertasiyamı da bu problem məsələyə həsr etmişəm, - dedi.

Professorun köhnə dərdi qövr elədi. O, ikrah hissi ilə:

- Bəzi vicdansız, başabəla alimlər maneçilik törətdilər. Hərəsi qabağıma bir kötük yumaladı. Guya Mərakeş çayırtkələri ilə İtaliya və ya Amu-dərya, Sır-dər-

ya qamışlıqlarında olan çayırtkələrin fərqi təhlil edərkən bunu elmi cəhətdən doğru-dürüst əsaslandırمامışam. Burada bəzi incəlikləri unutmuşam. Elmdə müəyyən anlaşılmazlıqlar yaratmışam. Əşşi, bu da bir sözdü?! Guya əsərdə Mərakeşdəki çayırtkələrin bioloji xüsusiyyətləri və onlara qarşı mübarizə üsulları üstüörtülü təhlil olunub. Əslində, bunların məsələyə o qədər də dəxli yoxdur. - Kinayə ilə gülümsündü: - Əlbəttə, savadsız rəyçilərdi də. Onların bu cür dərin mövzulardan nə başı çıxır? Əsərdə qoyduğum məsələ başqa, onların dediyi başqa. - Professorun görkəmi sərtləşdi: - Tamamilə əsassızdı! - O, daxili ümitsizliklə çiyinlərini çəkdi. - Di gəl ki, məni başa düşən yoxdur!

Kəpəzli ona təsəlli verdi:

- Sizi çox gözəl başa düşürəm, professor. Qoy başa düşməyənlər düşməsin. Bir də ki, nahaq yerə əsəbiləşirsiniz. Siz Əzəlخانov elmi axtarışlarda elə dərinliklərə enirsiniz ki, ora baş vurmaq hər alimin hünəri deyil.

Professor Kəpəzlinin izahından xoşhal oldu. O, acı bir təbəssümlə:

- Yoldaş Kəpəzli, siz də vilayətdə beş ağıllı, savadlı adamın birisiniz. Dünyagörmüş adamsınız. Böyük bir vilayət qəzetinə də başçılıq edirsiniz. Deyin görüm indiyə kimi insanların çayırtkəni yediyini eşitmisiniz?!

Kəpəzli dodağını dodağına sıxıb, qaşlarını çatdı və başını təəccüblə bulayaraq:

- Xeyr, - dedi. - Qətiyyənlər eşitməmişəm.

Professor yenə soruşdu:

- Qəzetlərdə, jurnallarda, kitablarda, kinolarda çayırtkənin yeyilməsi faktına rast gəlmisiniz?

Kəpəzli yenə də başını buladı:

- Yox, canım, nə danışırırsınız?! Bunlar başdan-ayağa cəfəngiyyatdır. Bu vaxtacan çəyirtkənin insan tərəfindən yeyildiyini heç nağıllarda da eşidən olmayıb.

Professor saqqanaq çəkib güldü:

- Əşşi, indi sən gəl bizim bu annamaz, dilbilməz alimləri qandır da! Guya ki, Tailandın Praxinburi əyalətində çəyirtkə yeyilir. Hətta orada kənd təsərrüfatı zərərvericilərinə qarşı mübarizə tədbirlərindən biri də odur ki, çəyirtkə yemək yarışları keçirilir. Hətta bir nəfər beş dəqiqə ərzində bir kiloqram çəyirtkə qızartması yeyib...

Professor bunu deyib qəşş etdi. Mirzə Kəpəzli də özünü saxlaya bilmədi. Kəpəzli qayğılı görkəm alaraq:

- Bax, belə-belə haqsızlıqlara görə adamın evini yıxırlar.

Professor mütəəssir oldu:

- Atan rəhmətlik, məni düz başa düşürsən. Bu cür əsassız dəlillərə görə doktorluq müdafiəm pozuldu. Əziyyətim əlimdə qaldı. Mən əsərlərimdə çəyirtkənin insanlar tərəfindən heç bir vaxt yeyilmədiyini iddia etmişəm, edirəm, edəcəyəm də. Tez-gec vaxt gələcək, yəni nəsil məni başa düşüb, fikrimi təsdiq edəcək. - Əzəl-xanov kədərli ah çəkdi: - Təəssüf ki, elmin bünövrəsini qoyan mənim kimi qocaman professorları sizin kimi duyub-başə düşən dərin adamlar indi çox azdır!

Əzəl-xanov getmək üçün ayağa qalxdı. Kəpəzli:

- Professor, hara tələsirsiniz, əyləşin, əyləşin!

Əşşi, vallah, adam darıxır. Sizin kimi ağıllı, savadlı

həmsöhbətə hələm-hələm rast gəlmək olmur.

Professor Kəpəzliyə dərin təşəkkürünü bildirib xudahafizləşərkən onun əlini buraxmadan:

- Sağlıq olsa məqaləni qəzetdə nə vaxt oxuyuruq?!

Kəpəzli belə bir sualın verilməsi artıq olmuş kimi:

- Professor, ayıb şeydi, - dedi. - Ən gec iki-üç günə. - Əlavə etdi: - Əşşi, bu cür materialı ləngitmək olar?! Biz belə mövzuları göydə axtarıyıq. Mənim də sizdən axırıncı xahişim odur ki, belə orijinal məqalələrin arasını kəsməyin. Xahiş edirəm redaksiyamıza da tez-tez təşrif gətirin. Məqalə olmasa da, elə söhbət üçün gəlin. Bu gün şəxsən sizdən çox şey öyrəndim.

Professor Kəpəzlinin barmaqlarını daha da bərkədən sıxaraq:

- Nəbədə ixtisar eləməyin haa! Birdən işçilər başə düşməz, əl-zad vururlar, əsər korlanar. Çünki burada məsələlər bir-birinə zəncir kimi bağlıdır. Bircə həlqəsi qırılsa...

- Arxayın olun, professor.

- İmza məsələsi necə?!

Kəpəzli onun nə demək istədiyini başə düşmədi. Professor:

- Bilmək istəyirəm görüm, imzamı başdan qoymaq istəyirsiniz, yoxsa məqalənin axırında?!

- Sizin ürəyiniz harda istəsə! İmzanızı başə qoyarıq, özü də yağlı qara şriftlərlə!

Bu cavab professorə ləzzət elədi və redaktorun sözünün müqabilində:

- Çox sağ olun, minnətdaram! - dedi. - Çox şadam ki, həyatda məni sizin kimi duyub başə düşənlər az da

olsa var. Məqalədə Mərakeş, İtaliya, Amu-dərya çayırtkələrinin biologiyasını geniş izah etmişəm. Oxuyanda özünü də ləzzət eləyəcək. Amma deməyin ki, professor çürükçülük eləyir. Birdən məqaləyə əl gəzdirlər haaa...

Kəpəzli onun əlini silkələdi:

- Xatircəm olun, professor. Nə yazmısan, necə yazmısan, qəzətdə o cür də gedəcək.

Professor, Kəpəzlinin yanından şən əhval-ruhiyyə ilə çıxdı. Uçmağa qanadı yox idi.

* * *

Professor gedəndən sonra Kəpəzli öz-özünə götür-qoy elədi: "Elmi Şuranın təsdiq və qəbul etmədiyi məqaləni qəzətdə dərc etmək necə səslənər?! Bunun sonra xatası çıxmaz ki?" Redaktoru şübhə götürdü. Daxilən belə bir qərar qəbul etdi: "Qoy müavinini çağırıb ona ötürüm. O özü oxuyub, qol çəkib mətbəyə göndərsin. Şər deməsən, xeyir gəlməz. İşdi, söz-söhbət çıxsın, özümə bir çıxış yolu qoyum. Bərk ayaqda deyərəm ki, müavin..."

Kəpəzli kabinetdə bir neçə dəfə o baş-bu başa var-gəl elədi. Sonra stolun arxasına keçdi. Daxili telefonla Dərbəndlini yanına çağırdı. Müavin onun kabinetinə varid oldu. Kəpəzli ona:

- Professor Əzəlخانov gəlmişdi, - dedi. - Bizə yaxşı bir elmi məqalə yazıb. Ona qabaqlar bir cür baxırdım. Amma yaxından tanıyandan sonra xoşum gəldi. Dərin adamdı. Ona lap vuruldum. Alimliyindən çox, onun insan sərrafı olmasına heyran qaldım. Adam tanıyan-

dır. Redaksiyamıza ancaq bu cür dərin, məşhur alimləri, adlı-sanlı müəllifləri cəlb etməklə qəzetin hörmətini qaldıra bilərik. - Məqaləni ona uzatdı. - Çox maraqlı yazıdır. Dərc eləsək qəzet, əl-əl gəzəcək. Oxu, qol çək, göndər getsin. Ancaq heç kəsə demə ki, professor məqaləni mənə verib, mən də sənə həvalə eləmişəm. Guya mənim heç nədən xəbərim yoxdur. İşçiləri tanı mırsan?! Bunu da bir söz qayıracıqlar. Soruşsalar, de ki, Kəpəzli professorun məqaləsini oxuyub, bəyənməyib. Ancaq yuxarılardan məcbur eləyiblər...

Müavin məqaləni götürüb ayağa qalxdı. Kəpəzli ona:

- Özün də yaxşı-yaxşı oxu. Amma gecikdirmə. Söz vermişəm.

* * *

Biz hələ də redaktoru qəbul otağında gözləyirdik. Artıq deyilən vaxt çatmışdı. Eldərd Mərdanlı Məşdi Cəfərzadəni yanına çağırdı. Redaktor müavinini qabağındakı kağız-kuğuzdan diqqətini ayırmadan:

- Redaktoru iclasa çağırıdılar, - dedi. - Kəpəzli müxbirləri sabah qəbul edə biləcək.

Bir gün də keçdi...

Sabahısı yenə də eyni qaydada redaktoru kabinetinin qapısını kəsdirdik. İş vaxtı başlanandan bir saat sonra Kəpəzli başını yuxarı qaldırmadan, üzərində addımladığı xalçaya baxırmış kimi kirpiklərini aşağı salayıb başını yırğaladı və fısıltı ilə aramızdan keçdi.

Bir neçə dəqiqə sonra müavinlər və məsul katib bizə öləri salam verib redaktoru ardınca içəri daxil ol-

dular. Heç kimdən çəkinmədən və bütün kabinetlərə ərklə girib-çıxan, şən və açıq-saçıq xasiyyətli katibə əlinin hərəkəti ilə hamımıza işarə etdi:

- Redaktorun yanına!

Bayaqdan sükuta dalan Məşdi Cəfərzadənin qırışığı açıldı. Müxbirlərin siması həm işıqlandı, həm də kinayəli ifadə aldı.

Redaktor sol əlində çay dolu stəkan tutmuşdu, sağ əli ilə qarşısındakı rəngli jurnalı vərəqləyirdi. Müxbirlər əvvəlcə onun: - Əyləşin, - təklifini gözlədilər. Redaktordan səs çıxmıdığı üçün məcbur olub hərəsi bir stulda əyləşdi. Məşdi Cəfərzadə isə özünə xas olan nəzakət qaydalarını pozmadan ayaq üstə quruyub qalmışdı. O, Kəpəzlidən gözünü çəkmirdi. Eldərd Mərdanlı Kəpəzlinin diqqətini jurnaldan ayırmaq, onun kabinetində yoldaşlar olduğunu və Məşdi Cəfərzadənin bayaqdan ayaq üstə qaldığını hiss etdirmək üçün yerində qurcalanıb içini arıtladı. Kəpəzli tövrünü dəyişmədi. Müavin bu dəfə bərkdən öskürdü. Ağzının suyu yanındakıların, xüsusilə qarşısında əyləşdiyi mötəbər adamın üstünə sıçramasını deyə cib dəsmalını çıxarıb üzünə tutdu.

Mirzə Kəpəzli bütün bunlara məhəl qoymadan, laqeydcəsinə çayını axıracan içib, jurnalı kənara qoydu. Sonra o, saymazyanə yönünü əyləşənlərə çevirdi. Məşdi Cəfərzadənin ayaq üstə dayandığını görəcək ona mülayim tərzdə:

- Əyləşin! - dedi.

Cəfərzadə böyük mükafata layiq görülübmiş kimi baxışlarında minnətdarlıq ifadə etdi və sərbəstcə əy-

lənşdi. Eldərd Mərdanlı Məşdi Cəfərzadənin idarə başçıları tərəfindən həmişə təqdirlə qarşılanan bu cür xasiyyətinə heyran qalmışdı.

Mirzə Kəpəzli oturduğu stulunda sağ tərəfə yönəlib kabinetdən bayıra çıxmaq üçün xortumunu pəncərənin şüşəsinə dirəyib fasiləsiz vızıldayan arıya gözucu baxa-baxa:

- Bilirsiniz də, sizi nə məqsəddə çağırmışıq?! - dedi. - Əvvəla, bu, bizim müxbirlərlə ilk görüşümüzdür. Məlum məsələdir ki, təsərrüfat işlərinin qızgın çağıdır və indi hər dəqiqə qızıla bərabərdir. Belə bir yığıncaq isə daha vacibdir. İlk görüşümüz olsa da, bir çox vacib məsələyə toxunub, bəzi-bəzi fikirlərimi deməliyəm. Bildirməliyəm ki, artıq köhnə qaydalara qəti son qoyulmalıdır. İndiyə kimi davam edən başlı-başınalığı ləğv etməliyik. Çünki tələb bambaşqadır.

Kəpəzlinin danışıqları ciddiləşdikcə əyləşənlərin görkəmindəki gərginlik də artırdı. Məşdi Cəfərzadə müqəvva kimi stulunda donub qalmışdı. Onun yalnız yarıtükü başı enib-qalxaraq redaktorun dediklərini təsdiq edirdi. Eldərd Mərdanlı da Kəpəzlinin haqlı olduğunu etiraf etmək və bu barədə onunla həmrəy olmaq mənasında tez-tez bədəninə yırğalayır. Hamı susmuşdu. Bircə geniş çöllərə, təmiz havaya çıxmaq üçün can atan arının vızıltısı eşidilirdi. Kəpəzli isə danışıqca hiddətlənirdi:

- Şərt qəzetin səhifəsini boş-boş sözlərlə, mənasız cümlələrlə doldurmaq deyil. Gərək oxucu dərc olunan hər bir məqalə üçün qəzeti əl-əl gəzsin. Bu, qeyri-təva-

zökarlıq olsa da, bir həqiqətdir ki, mən gələndən sonra bu sahədə xeyli dönüş yaranıb. İndi qəzetimiz qabaqlara nisbətən çox-çox maraqlı olub. Bunu hamı danışır, ayrı-ayrı məsul yoldaşlar da zəng vurub razılıqlarını bildirirlər. Lakin işimiz hələ tam sahmana düşməyib. Ona görə ki, müxbirlər yaxşı işləmir, tartan-partan yazırlar. Problem məsələlər qaldırılmır, yerlərdə nöqsan boğazacandır! Di gəl ki, tənqid yoxdur!

Mirzə Kəpəzli tənqidin, özü də ciddi tənqidin vacibliyi barədə xeyli danışdı. Həm də ürək ağrısı ilə. Bu barədə çoxlu da sitatlar gətirdi:

- Tənqid olmayan yerdə kif və durğunluq hökm sürər, irəliyə doğru hərəkət olmaz, tənqid nöqsanların aynasıdır, tənqid irəliyə doğru bir addım deməkdir. Amma gəlin görək bizim qəzetdə sanballı tənqidi məktublara rast gəlirik?! Xeyr, gəlmirik! Yazanda da balaca yerlərdən, ikinci-üçüncü dərəcəli məsələlərdən yapışırsınız. Görək külüng vurasan! Toz qopa.

Kəpəzli tənqiddə dair dediyi sözlərin təsirini artırmaq üçün kiminsə yaxasından yapışib silkələyirmiş kimi barmaqlarını bərk-bərk bükərək bütün vücudunu hərəkətə gətirdi:

- Nə bilim, briqadirdir! Manqabaşçısıdır! Ferma müdiridir! İş icraçısıdır!.. Daha bəsdir, belə xırda-xuruş işçiləri tənqid atəşinə tutduğunuz! Prosto ayıbdı, yoldaşlar, ayıb! Vilayət qəzetinin tənqid hədəfi rayon başçıları, respublika nazirlikləri, vilayətin baş idarələri olmalıdır. Heç kəsdən qorxub çəkinmək lazım deyil! Görək müxbirin iti qələmi ilə yanaşı, böyük cəsarəti də olsun.

Redaktor çəçədiyi üçün bir qurtum su içdi və sözüne davam etdi:

- Bu tərifli, təmtəraqlı və mən deyərdim ki, üçmərtəbəli cümlələrdən qaçmaq lazımdır. Düzdür, nailiyyətlərimiz də çoxdur, onu da deməliyik. Lakin əsas diqqət işdəki nöqsanlara və onun kəskin tənqidinə yönəldilməlidir. Onsuz da nailiyyətləri əlimizdən alan yoxdur. Nöqsanları qamçılıyib aradan qaldırmaq elə nailiyyətləri artırmaq deməkdir.

Mirzə Kəpəzlinin gözləri Atababa Qocayevə sataşanda səsinin ahəngini dəyişdi və duruxdu. Onun nitqi başqa bir istiqamət aldı:

- Bizim bu Atababa!

Əyləşənlərin hamısı dönüb Atababaya baxdı.

Redaktor gözünü ona zilləyərək:

- Düzdür, səndən çoxlu şikayət məktubları alırıq. Mənə elə gəlir ki, od yanmasa, tüstü çıxmaz. Bu başdan bildirirəm ki, yazılanlar nöqtəbənöqtə yoxlanacaq! Lazım gəlsə, ciddi tədbir görülcək! Ancaq deyim ki...

Redaktor mülayimləşən kimi oldu və əlavə etdi: -

- Atababanın srağagün Çinarlıda məktəb tikintisinin ilbəl ləngiməsi barədəki tənqidi məktubu bir az babatdı, xoşuma gəldi.

Redaktor belə deyəndə Eldərd Mərdanlı başı ilə onun sözünü təsdiq etdi və:

- Atababanın prinsipiallığı var, - dedi. - Məktubları həmişə əks-səda doğurur.

Məşdi Cəfərzadə ilə Xanlar Həmidbəyov da eyni fikirdə olduqlarını bildirdilər və:

- Kişinin başqa nöqsanları olsa da, qələminə söz yoxdur, - dedilər.

Redaktor səsinə qaldıraraq:

- Lakin bizim bu hörmətli Mərdanlı ilə Cəfərzadənin təriflədiyi Atababa Qocayev yoldaş gərək rayon, vilayət maarif şöbələrinin müdirlərini, baş tikinti idarəsinin rəisini möhkəm silkələyib lərzəyə gətirəydi! - dedi. - Onların adını çəkəydi, karikaturaları veriləydi!

Xanlar Həmidbəyov tez onun sözünü təsdiqlədi:

- Tamamilə düzdür.

Kəpəzli əlini alınə qoyub üzünü əyləşənlərə tutaraq:

- O vilayət maarif şöbə müdirinin adı nədir? Yadımdan çıxıb. Deyəsən, skleroz olmuşam. - Kəpəzli başını bulaya-bulaya: - Sadıqzadə, Qocayev kimiləri ilə işləyən skleroz olar də! - deyib sanki aralığa zərər qatdı. Sonra ciddiləşdi və geri dartılıb stulun arxasına söykəndi. Gözlərini qıyaraq:

- Beydullayevdi, kimdi, adı nədi onun?!

Hərə bir tərəfdən:

- Bəkir Beydullayev!

- Bəkir Beydullayev!

- Bəkir Beydullayev!

Redaktor:

- Hə! Hə! - dedi. - Bəkir Beydullayev. Bəkir Kərimoviç, - deyib yenə soruşdu: - O neçə ildi şöbə müdiri işləyir?!

- On ildən çoxdu. - Yerdən dilləndilər.

Kəpəzli kinayə ilə eyni cavabı təkrar etdi:

- On ildən çoxdur! O, on ildə on köpüklük iş görməyib! Nəinki maarif, bütün məktəblər gözündən batıb!

Amma Bəkir Beydullayev gündə bir fəson kostyum geyir. İddiasından da yer çatlayır. Yoldaş Qocayev! Onun adını niyə çəkməmişən?! Qorxursan?! Yazdığın məktub o vaxt təsirli olardı ki, əsas günahkardan yapışaydın. Sizin tənqid hədəfiniz Bəkir Beydullayev olmalı idi. Başa düşdün?

Atababa Qocayev susmuşdu. O, redaktorun dediklərinə münasibətini hiss etdirmədi.

Redaktor yenə də əvvəlki fikrinə qayıtdı:

- Çox təəssüf ki, bizim bu yoldaş Atababa Qocayev qorxaqcasına çıxış edib. İş icraçısı ilə inşaat briqadərindən yuxarı qalxmayıb. Yoldaşlar, bu, ağır artilleriyadan çəpər sərçəsinə atəş açmağa bənzəyir.

Hamı gülüşdü. Məşdi Cəfərzadənin şaqqanağı lap gur səsləndi. Eldərd Mərdanlı təəssüflə başını buladı. Xanlar Həmidbəyov kirpiklərini aşağı salıb dişini ağartdı.

Kəpəzli nitqinə davam elədi:

- Bizə qorxaq, dəymə mənə, dəyməyim sənə mülahizəsi ilə baş gireyən, nöqsanlara göz yuman, cəsarətsiz, suyu püləyə-püləyə içən Atababa Qocayev kimi müxbirlər lazım deyil.

Eldərd Mərdanlı öz-özünə mızıldandı:

- Hə, - dedi, - Atababada bir az qorxaqlıq var.

Məşdi Cəfərzadə də:

- Yoldaş Kəpəzli doğru deyir, dəyanətsiz müxbir nəyimizə lazımdır?! - deyə Mərdanlının sözünə qüvvət verdi.

Kəpəzli qalib görkəm alaraq yumruğunu qeyzlə silkələyib dodağını bir-birinə sıxdı:

- Mən sözü qırmızıca adamın lap gözünün içinə deyən adamam! Birinci düşmənimiz qorxaqlıqdır!

Kəpəzli indi nə bayaqdan pəncərədən çölə çıxmaq üçün deşik axtaran arıya baxırdı, nə də ki, onun vızıltısını eşidirdi. Qəzəbli səsi otağı bürümüşdü. O, geniş alnında, ətli sifətində purçumlanan təri silərək:

- Yazdıqlarınız bir də ona görə sönlük çıxır ki, - dedi, - üzərinizdə çalışmırsınız, mütaliə etmirsiniz! Görkəmli publisist və jurnalistlərin əsərlərini az oxuyursunuz. Odur, Hüseyin Yusifli də yazır. Amma necə yazır?! Çox dayaz! Oxuyanda adamın ürəyi bulanır. Adını da yazıçı qoyub! Nə olsun ki, bir neçə romanın, səhnə əsərinin müəllifidir. Hələ bir Respublika Dövlət mükafatı da almaq istəyir. Nahaq yerə! Onun yazıları şəxsən məni açmır. Bir həftə bundan qabaq yazdığı oçerkin üstündə düz iki gün əlləşmişəm. Axırda gücbəla ilə düzəldib birtəhər qəzet səhifəsinə çıxarmışım. Bir-iki yoldaş da mənə zəng vurub deyir ki, Hüseyin Yusiflinin oçerki zəifdir. Hələ bir heylə üstə işləyəndən sonra zəif çıxıb. Yoldaşlar, bəs gözümü yumub, əl vurmasaydım nə deyərdilər! Hələ yaxşı ki, oçerkin ora-burasını birtəhər düzəltmişəm.

Kəpəzli dediklərini əyani olaraq sübuta yetirmək üçün, həmin oçerkin orijinalını çıxarıb düzəltdiyi bir neçə cümləni göstərdi:

- Görün, Hüseyin Yusifli nə yazır: "Bir cüt atlı qaşda dayanıb qüzey tərəfə boylanırdı". - Kəpəzli kinayə ilə şaqqanaq çəkdi və əlavə etdi: - Bir görün, yoldaşlar, nə vəziyyətə düşmüşük?! Əvvəla, kim görüb ki, at adamın sifətinə dırmaşıb, qaşda dayansın. Məgər Hüseyin

Yusifli bilmirdi ki, bu cür hərəkət gözlər üçün nə qədər təhlükəlidir?! Qaş sürmə çəkərlər, onu atın ayaqları altına salmazlar. At dərədə, düzdə, təpədə dayana bilər. At hara, piyalə gözlərin üstündə çatılan qələm qaş hara! Ha... ha... ha...

Eldərd Mərdanlı ilə Məşdi Cəfərzadə yerlərində yırğalanıb təəssüflə başlarını buladılar və:

- Vay, vay, vay! Gör nə yazıb? - deyərək Kəpəzlinin halına acıdıqlarını hiss etdirdilər. Kəpəzli daha da hidətlənərək:

- Bizim bu hörmətli yazığımız Hüseyin Yusifli quzu sözünü başa düşüb yaza bilmir. Quzunu qüzey yazıb. Çünki kənddən xəbəri yoxdur. Qoyun-quzu görməyib. Ona görə də "quzular tərəfə boylanırdı" əvəzinə "qüzey tərəfə boylanırdı" yazıb. İndi görün, yoldaşlar, mən nə çəkirəm?! Nə qədər cümlə düzəltmək olar? Bizə belə işçilər lazım deyil! Lazım deyil, yoldaşlar!

Məşdi Cəfərzadə ilə Eldərd Mərdanlı stullarında qıvrılıraqla hər ikisi bir ağızdan:

- Yoldaş Kəpəzli düz deyir. Belələri ilə işləmək olmaz. Biryolluq izbavitsa olmaq lazımdır! - dedilər.

Kəpəzli Hüseyin Yusiflinin oçerkində tapıb düzəltdiyi başqa bir cümlə "xətasının" üzərində xüsusilə dayandı:

- Baxın, yoldaşlar! - dedi. - Görün bizim bu hörmətli yazığımız nə yazır? "...Klub binasının divarları quzulamışdı..." - Kəpəzlinin dodaqları qaçdı. Nə qədər elədi ki, bərkdən gülməsin, mümkün olmadı. Özünü saxlaya bilmədi. Pıqqıldayıb qəşş elədi. Haa... haa.. Bəziləri də ona qoşuldu. Kəpəzli onları sakitləşdirib yana-yana: -

Yoldaşlar! Axı bu qəzet tək mənim deyil! - dedi. - Bunun üçün hamımız cavabdehik. Biz görmüşük ki, qonular quzulayar. Axı divar quzulaya bilməz. Divar heç cücə də çıxara bilməz. Divar cansız cisimdir, adicə varlıqdır. Yenə yaza ki, divardan daş düşmüşdü, divar uçurdu, bu ayrı məsələ. Divar quzulamışdı! Ha... ha... - Kəpəzli yenə güldü. Əyləşənlər də yerlərində pıçıldadılar.

Hüseyn Yusifli sakitcə əyləşmişdi. Elə bil bütün bu tənə, tənqid ona aid deyildi. Elə bil ona gülmürdülər. Yerində lal, dinməz dayanmışdı. Kəpəzliyə heyrətlə baxır, nə iş özlüyündə əlindəki dəftərə bəzi qeydlər edirdi.

Mirzə Kəpəzli nitqinə ara verib Sadıqzadəyə tərəf yönəldi:

- Ayağa qalx görüm, - dedi. - Sadıqzadə tövrünü pozmadan, sakitcə stulunda dikəlib:

- Eşidirəm, - dedi.

- Muxtar Mehdizadənin qəzetimizdə dərc olunan və vilayətə səs salan məktublarını oxumusan?!

Sadıqzadə gözlənilmədən ona verilən belə bir sualın qarşısında çaş qaldı. Bilmədi nə desin. Kəpəzlinin xoşuna gələn yalan cavabımı, yoxsa onu daha da təbdən çıxara biləcək doğru sözümü? Heç vaxt üzünə söz götürməyən Sadıqzadə gözlərini məchul bir nöqtəyə dikdi. Birdən o özündən asılı olmayaraq:

- Hə, həmin məktubları dörd il bundan... - deyib özünü saxladı. Sözüünün dalını gətirmədi. Müxbirlər nə qədər çalışsalar da, dözə bilmədilər. Hamı yerindən güldü. Yalnız Mərdanlı ilə Cəfərzadə Kəpəzlinin əh-

val-ruhiyyəsinə uyğun görkəm alıb gərgin dayanmışdılar.

Müxbirlər dünənki söz-söhbətdən yaxşı bilirdilər ki, Mərtəbədodağın redaktorun ürəyinə yatan məqalələri ordan-burdan çırpışdırmadır. Həmin yazılar vaxtilə rayon qəzetində çap edilərkən letuçka iclaslarında zəif məqalələr kimi ciddi tənqid olunub. Sonra da müəllifinə ciddi xəbərdarlıq edilib ki, belə zəif, başdan-sovdu, şablon məqalələrdən əl çəksin. Ancaq Sadıqzadə etika xatirinə dərinə gedib məsələni açıb-ağartmadı. İndi həmin əhvalatlardan hali olan həmkarları ilə Mərtəbədodağın yazılarını mədh edən Kəpəzlinin lüzumsuz sualı arasında çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdü. Bilmirdi - Bəli, oxumuşam, xoşuma da gəlib, biz də nümunə götürməliyik, - desin, yoxsa məsələni açıb Mərtəbədodağı da, onun məddahını da yerə vursun.

Lakin Sadıqzadə başqa yol seçdi. Dillənməmək. O, xeyli susdu. Kəpəzli bir də təkidlə:

- Muxtar Mehdizadənin məktublarını oxuyub, bir ibrət götürmüsən, ya yox?!

Sadıqzadənin simasına acı təbəssüm yayıldı. O, istehza ilə:

- Əgər çox vacibdirsə və bunu şəxsən özünüz məsləhət görürsünüzsə, oxuyaram, yoldaş Kəpəzli! - deyib birtəhər yaxasını qurtarmağa çalışdı. Mirzə Kəpəzli:

- Tu-poy! To-por! - deyib əlini stola çırpdı və əlavə etdi: - Von otsuda.

Sadıqzadə söz güləşdirməkdən vaz keçib, sakitcə qovluğunu qoltuğuna vurub iclası tərk etdi. Yığıncaq sanki yasa batdı. Heç kəsdən cıncır çıxmıdı. Eldərd

Mərdanlı ilə Məşdi Cəfərzadə bir-birinin qulağına əylərək xıslın-xıslın: "Kəpəzli düz eləyir, - pıçıldadılar. - Kişi haqlıdır. Beləsinə hələ bu da azdır..." - dedilər.

Otağa mükəddər sükut çökdü. Kəpəzli rəqibinin üzərində qələbə çalan pəhləvan ədası ilə yumşaq stulunda pəncərəyə tərəf buruldu. Gözü pəncərədəki arıya sataşdı. Arının vızıltısı eşidilmirdi. Pəncərənin qabağında yerə düşüb arxası üstə hərəkətsiz qalmışdı. Ayaqlarının və bir də ki, bükülü qanadlarının taqətsiz hərəkətindən hiss olunurdu ki, hələ sağdır. Getdikcə bükülüb-yumrulanırdı.

Kəpəzlinin bənizi qaçmışdı. Özünə gələ bilmirdi. Sanki qılıncını sivirib kiminsə üzərinə atılmaq üçün arının son nəfəsini gözləyir və bununla da vaxt qazanıb yeni quvvə toplayırdı. Oturanların səksəkəli diqqəti ona yönəlmişdi. Heç Eldərd Mərdanlı ilə Məşdi Cəfərzadə də Kəpəzlinin onlara cummayacağına əmin deyildilər. Bu anlarda onlar da özlərini müxbirlərdən az narahat hiss etmirdilər. Məşdi Cəfərzadənin dizləri əsirdi. Cəfərzadə ehtiyat edirdi ki, Kəpəzli birdən ona qarşı çevrilib deyər ki, sən şöbə müdirisən, Sadıqzadə kimilərinin bərəsində niyə vaxtında məsələ qaldırmısan? Sonra da bir "tupoy topor" sözünü də mənə ilişdirər.

Oturanlar olduqca narahat hisslər keçirirdilər. Arı isə Kəpəzlinin hədəqədən çıxmış gözləri qarşısında vızıldamadan ayaqlarını yığıb-açırdı. Kəpəzlinin sifəti əsəbilikdən səyriyirdi. O, ittihamedici baxışları ilə əvvəlcə Mərdanlı ilə Cəfərzadəni, sonra da qarşısında oturanları süzdü. Mülayim təbiətli müxbirlər başlarını

özlərindən irəlidə əyləşənlərin arxasında gizlədərək Kəpəzlinin hədəqədən çıxmış gözlərinə görünməməyə çalışırdılar. Kabinetə ürəksıxıcı sükut çökmüşdü. Heç kəs səsini çıxarmırdı. Pəncərənin şüşəsində rəqs edən arının da hənirtisi kəsilməmişdi. Hamı təzə redaktorun daha kimə nə deyəcəyini gözləyirdi. İdarələrarası xüsusi telefon zəng çaldı. Kəpəzli dəstəyi qaldırdı:

- Buyurun, eşidirəm! Bəkir Kərimoviç! Hə, hə. Mən sizi yaxşı eşidirəm. Bu saat! Bu saat! Qoy keçim o biri tərəfə.

Kəpəzli telefon danışığını əyləşənlərə hiss etdirməmək üçün üzünü əks tərəfə çevirib dəstək qulağında yan otağa keçmək istədi. Telefonun ipi çatmadı. Aparat dartılıb tappılı ilə yerə düşdü. Eldərd Mərdanlı tez ayağa qalxıb telefon aparatını yerinə qoydu. Redaktor danışdığı adama:

- Heç, əşi, telefon ilişmişdi, - dedi.

Hiss olunurdu ki, telefonda redaktorla danışan viLAYƏT maarif şöbəsinin müdiri Bəkir Beydullayevdir. Onun nə dediyini eşitmirdik. Ancaq redaktorun danışdığı tərzindən başa düşürdük ki, Bəkir Beydullayev ona nə isə hədə gəlir. Redaktor özü də müxbirlərlə ilk görüşündə belə bir xoşagəlməz vəziyyətin yaranmasından pərt olmuşdu. Bir anda onun tövrü dəyişdi. Bayaqqı sərt sifəti avazıdı, gözləri ölgünləşdi, səsinin ahəngi dəyişdi. Sanki otağın tavanı aşağı enib onun bayaq dik tutduğu başını aşağı basdı. Redaktorun nitqi tutulur, danışığının rəbitəsi tez-tez pozulurdu. Onun qaməti getdikcə telefona tərəf əyilirdi. Hərdən altdan-altdan gözcü bizə baxıb, özünü-sözünü düzəltmək, diqqəti-

mizi düşdüyü vəziyyətdən yayındırmaq istəyirdi. Lakin mümkün olmurdu. Telefonda ona nə deyirdilərsə, acizləşib yalvarıcı görkəm almışdı.

Redaktor simasına birtəhər süni olsa da, şən ifadə verərək ərkyana:

- Yaxşı! Yaxşı! - dedi. - Radi boq! Sən də bir balaca tənqiddən ötrü... Adam dəyməduşər olmaz! Tapşıraram maarifdən, məktəblərdən tərifi bir şey yazarlar tənqidin əvəzi çıxar. Öz aramızdı, son vaxtlar yaman dəyməduşər olmusan. Bura bax! Bura bax! Çoxdandı bizim qəzetdə imzan görünür. Sabah işçilərdən birini göndərərəm ya geniş müsahibənizi düzəldər, ya da ki, elə öz məktubunuzu verərik. Nu xoroşo, xoroşo! Bu dəyintili sözləri qurtaraq! De görüm məzunyyətdən nə vaxt gəlmisən? Xeyli vaxtdır səni görmürəm. Gərək vaxt tapıb oturaq. Ev-eşikdə nə var, nə yox? Uşaqlar necədir? O günkü iclasda da gözüm səni çox axtardı, görə bilmədim. Bir balaca işim var idi. Bakıya-zada getməmişdin?! Haa... haa... Qabaqlar belə deyildin. Son vaxtlar hər xırda şeydən ötrü inciyirsən. Yəqin elə bu da əllidəndi. İnsan yaşa dolduqca... Haa... haa... Nə danışırısan, çanım. Bizim bu qəzet sənə qurbandı, haa... haa...

Mirzə Kəpəzlinin səsi nə isə yenə birdən kallaşdı, sifəti qaraldı. Söz onun sanki boğazında qaynayır:

- Məktəb tikintisi barədəki tənqidimiz xoşunuza gəlməyib? Qeyri obyektivdi?! Faktlar təhrif olunub?! Necə yəni bu işdən xəbəriniz yoxdur?! Bəs o Atababa Qocayevdi, nədi, sizə deməmiş yazıb?! Bəkir Kərimoviç! Bəkir Kərimoviç! And olsun vicdanıma, şəxsən

mənim xəbərim olmayıb! Müavinlərin günahıdır, deyirəm and olsun vicdanıma, xəbərim yoxdu! Müavinlərin təqsiridi! Müxbirin haqqında ciddi tədbir görürəm! Mütləq cəzalandıraram! Elə özümüzü də boğaza yığıb! Onu bu redaksiyadan rədd etmək fikrindəyik! Bəkir Kərimoviç, sizi başa düşürəm ee, inciməyə də haqqınız var. Axı siz də mənim dərdimdən hali deyilsiniz. Yanımda yoldaşlar əyləşib. Çox şeyi açıb-ağarda bilmirəm. İdarədə təkəm! Bilmirəm qəzetin maketinə baxım? Bilmirəm mətbəyə gedim? Bilmirəm baş məqalə yazım?! Bilmirəm bu savadsız müxbirlərin məqalələrini işləyim?! Bax, elə siz indicə haqqında danışdığınız... Özü də eşidir... Elə haqlı olaraq da narazı qaldığınız Atababa Qocayev kimi savadsızlar... Bu cür təsadüfi qəzet işçilərinin cızmaqarasını oxuyub-düzəltməkdən gözümün qarası gedib, barmaqlarım da qabar olub. Düzü, siz özünüz də bildiyiniz kimi, hələ təzəyəm. Bəzən qəzetdə gedən məqalələrin hamısını oxuyub yetirə bilmirəm. Dünən də yuxarıda bir balaca yığıncağımız var idi, ora getmişdim. Ona görə də o məktəb haqqındakı məqalə nəzərimdən qaçıb. Müavinlər də ki, hi... hi... hi... Sizin də müavinləriniz var də, özünüz görürsünüz... Müdir ki, idarədən ikicə addım o tərəfə çıxdı, aləm qarışır bir-birinə... Nə isə, telefon söhbəti deyil. Sonra görüşüb danışırıq. O ki qaldı bu tənqid məsələsi, tay iş-ışdən keçib. Bilmirəm bu korafəhim müavinlərimə nə deyim?! Necə deyim ki, ürəyim soyusun! Hamısı onların günahıdır! Hi... hi... Tay keçib, gərək bu dəfə bağışlayasan! Atılan gülləni geri qaytarmaq olmaz. Bu barədə şəxsən mən özüm sizdən

dönə-dönə üzr istəyirəm. Yoxlatdıraram!. Tədbir görürəm!

Mirzə Kəpəzli vilayət maarif şöbəsi müdirinə üzrxahlıq etdikcə stolunun arxasında büzüşürdü, sanki balacalaşırıdı. İndi mən bir neçə dəqiqə bundan əvvəl qarşımızda meydan sulayan Kəpəzlini yox, bütün vücudu mütilik ifadə edən yazıq bir məxluq görürdüm.

O, telefonun dəstəyini bərk-bərk qulağına qısıb, üzünü divara çevirib, danışdığı adamı sakitləşdirmək üçün yalvarıcı dil töküdü:

- Nə danışırırsınız?! Nə danışırırsınız, Bəkir Kərimoviç?! Bircə o qalmışdı ki, sizin də adınız çəkilsin! Köhnə, təcrübəli, maarif sahəsində böyük xidmətləri olan, həm də yaxşı insan kimi nəinki mənim, bütün bu kollektivin sizə böyük hörməti var! İndi bir işdi də olub! Gərək keçəsiniz! O barədə də xatircəm olun, tədbirini qılarıq. Elə özü də buradadır, dediklərimi yaxşı eşidir. Radi boq, bir səhvdir olub, bağışlayın. Özünü göndərərəm yanınıza.

Mirzə Kəpəzli dəstəyi yerə qoyub bir neçə dəqiqə hərəkətsiz qaldı. Eldərd Mərdanlı Məşdi Cəfərzadəyə tərəf əyilərək:

- Əşşi, mən demişəm də, Atababandan müxbir olmaz! Həmişə bizi, bax, belə dilə-dişə salır. Məşdi Cəfərzadə təsdiq etdi:

- Hələ bu harasıdır? Atababa başımıza bəla açmasa yaxşıdır.

Xanlar Həmidbəyov fısıltı ilə stulunda yırğalandı...

Mirzə Kəpəzli handan-hana özünə gələrək Atababa Qocayevi ayağa qaldırdı:

- Atababasan, nəsen! O məktəb haqqındakı tənqidi yazanda, hələ mən rayon maarif şöbəsini demirəm, heç bir vilayət maarif şöbəsinin müdiri ilə görüşüb, məsləhətləşmişəm?! Bu haqda Bəkir Kərimoviçin rəyini öyrənmişəm?!

Atababa Qocayev kinayə ilə gülümsünüb başını buladı və:

- Xeyr, - dedi. - Heç birinə gənəşməmişəm. Lakin rayon maarif şöbəsindən məktəb tikintisinin ləngimə səbəbləri barədə bəzi sənədlər almışam.

- Necə? Necə? Gənəşməmişəm?!

- Xeyr!

- Vic-dan-sız! - Kəpəzli əlavə etdi: - Bunun harası xeyirdir ki, Bəkir Kərimoviç bayaqdan telefonda məni top-tüfəngə tutub? Abrımı ətəyimə bükdü! Deyir ki, həmin tənqiddə görə sən Kəpəzlini məşhər ayağına çəkəcəyəm! Hədələyir ki, bu haqda vilayət partiya komitəsində danışarıq! İndi de görüm nə cavab verək?! Yoldaş Atababa Qocayev, niyə yerində fas-farağat oturmursan?! Nə üçün Kəpəzlini dilə-dişə salırsan? Burada təqsirim nədir ki, Bəkir Beydullayev kimi əclaflar yaxamdan yapışıb məni məşhər ayağına çəkdiyin?! Sən görmürsən ki, Bəkir Beydullayev neçə ildi vilayət maarif şöbəsində lövbər salıb?! Görmürsən ki, maarifdə də, məktəblərdə də başlı-başınalıqdı! Amma bu barədə Beydullayevə söz deyən yoxdu?! Gözünü aç, adamını tanı! Bəkir Beydullayev elə-belə asan, arxasız adam olsaydı, onu çoxdan yerindən tər-pətmişdilər. Görünür, onun da haradasa bir söy-kənəcəyi var. Bala, təkcə yazmaq deyil ee, gərək belə-

belə şeyləri də başa düşə biləsən. Qaranlıq yerə kösöy bulamazlar. Əlinə qələm alanda ölç-biç, fikirləş, yaxşı-yaxşı götür-qoy elə. Gör kimdən yazırsan?! Yazanda da elə yaz ki, zibilinə mən düşməyim! Bayaq gördün də mənə nə dedi?! Eşitdin də?! İndi zəhmət çək, get özün cavab ver!

Atababa Qocayev böyük-kiçik sayan, nəzakət qaydalarını gözləyən adam olsa da, belə bir məqamda özünü saxlaya bilmədi. Onun gözlərində amansız bir qəzəb alovlandı. Görkəmi qeyri-adi qürur ifadə etdi. O, Kəpəzliyə sərt bir nəzər salaraq:

- Əvvəla, yazdıqlarım nöqtəsinə qədər doğrudur və mən də buna başımla cavabdehəm! İkincisi də, əlimə qələm alanda heç də Bəkir Beydullayevlərin razı və narazı qalacağını yox, təlim-tərbiyə ocaqlarımızın vəziyyətini düşünmüşəm. Bir də ki, tənqid etdiyim adamlardan heç vaxt təşəkkür gözləməmişəm və gözləmirəm də!

Kəpəzli Atababanın qətiyyətli cavabı qarşısında bir qədər geri çəkildi, ancaq özünü o yerə qoymamağa çalışdı və:

- Belə ibarələri eşitmək istəmirəm, - dedi. - Bəkir Beydullayevin yanına gedib ondan üzr istəyərsən. Məni düzgün başa düş, Bəkir Kərimoviçi obijatsa etmək olmaz. Guya onun yanına gedib üzrxahlıq etsən, xəncərinin qaşını düşəcəksən?! Bəkir Kərimoviçi inandırarsan ki, bu işdən redaktorun xəbəri yoxdur. Başa sal ki, müavinlərə ümid olub, onlar da... Öz səhvini də boy-nuna alarsan. Məni başa düş, niyə məsələ böyüsün?! Mənim də başım ağrıyır, sənin də! Bəzən xəşil də diş çıxarır! Bildin? Gərək həmişə ayıq olasan.

Atababa nə demək istəyirdisə, Kəpəzli ona imkan vermədi və bütün vücudu əsə-əsə:

- Tələb edirəm! Redaktor kimi! - dedi.

Məşdi Cəfərzadə Eldərdin qulağına tərəf əyilərək:

- Kişi doğru deyir də! - dedi.

- Hər sözü, həmişə açıq demək mümkün deyil. Bəzən həqiqət zorun qarşısında güzəştə getməli olur.

Atababa onun hökmünə tabe olub, iclası tərk etdi. Qonşu zonaların müxbirləri oğrun-oğrun bir-birinə baxır və lalsayağı işarə ilə danışır dılar. Demək istəyirdilər ki, biz Atababa ağılda deyilik. Dəymə mənə, dəyməyim sənə. Vilayətin bütün məktəbləri uçsun, beş yüz də məktəbli çöldə qalsın, nə işim var! Məktəbdən ötrü niyə özümüzü pis kişi edirik?! Nə üçün buynuzumuzu Bəkir Beydullayev kimilərin dəyənəyinə sürtürük? El üçün ağlayanın gözləri kor olar. Nəyimizə lazımdı...

Pəncərənin qabağında gəbərən qara zolaqlı sarımtıl arı çəlimsiz ayaqlarını, yanlara uzanan nazik buynuzlarını, uzun xortumunu ölgün-ölgün tərpedərək hərdən hərəkətə gəlirdi. Diriləcəyinə ümid qalmamışdı. Pəncərənin çöl tərəfində vəcdlə atılıb-düşən boz sərçənin gözü arını almışdı, onu dimdiyinə götürüb udmaq üçün fürsət axtarırdı. Redaktor kimi, mən də gözucu hərdən ölməkdə olan arıya, vəcdlə cik-cik edən sərçəyə öteri nəzər salsam da, başımda başqa fikirlər dolaşırdı: "Təzə idarə başçısının yeni üsulunu tapmaq, ona alışmaq üçün məni düşündürüb narahat edən məsələlərin artıq ilk həlli tapılırdı. Redaktorun qarşısında Eldərd Mərdanlı, Məşdi Cəfərzadə və Xanlar Həmidbəyov kimi davranmaq, Mərtəbədodaq kimi də yazmaq". Bu, əl-

bəttə, mənim üçün çətin, qeyri-mübariz, amallarımın kənar yol idi və onu qəbul etmək vicdanımın normaları baxımından heç də asan deyildi. Hələlik bir qərara gələ bilmirdim və dərin tərəddüdlər keçirirdim. Seçdiyim peşənin, yaşadığım arzuların tələbi ilə Mirzə Kəpəzli qaydalarının ayrıcında ilişib qalmışdım. "Qaş", "qüzey", "quzu" söhbətləri yaradıcılıq planlarımı altüst etmişdi. Bu cür göstərişlərdən sonra qarşılaşacağım keçidlərin çətinliklərini, uçurumlarını təsəvvür etmək çətin deyildi.

Təzə redaktorla ilk görüşümüzdə vəziyyətin birdən-birə belə mürəkkəb, anlaşılmaz şəkil alması Kəpəzlinin özünü də daxilən sarsıtmışdı. Onun ovqatı təlx idi. İndi nədən başlamaq, harada qurtarmaq lazım olduğunu özü də bilmirdi. Kəpəzli aşağı dikdiyi başını güclə qaldırıb əlini ovuşdura-ovuşdura:

- Bilirsiniz, yoldaşlar! - dedi. - Tənqid lazımdır, özü də çox lazımdır. Amma gərək yazanda baxasan, görəsən kimdən, necə yazmaq lazımdır. Bayaq da Beydullayevlə danışanda özüm ona baş qoşmaq istəmədim. Bəkir Beydullayev kimdir?! Mənim üçün heç kim! Ancaq yenə də də, gərək ölçüb-biçəsən də...

Eldərd Mərdanlı, Xanlar Həmidbəyov, Məşdi Cəfərzadə hər üçü bir ağızdan:

- Əlbəttə, əlbəttə, tamamilə doğrudur, - dedilər. Mirzə Kəpəzli dilxor halda Eldərd Mərdanlıya:

- Yoldaşlarla öz kabinetində söhbət et. Mən sabah danışaram. Görürəm, həyatdan geridə qalıblar. Bunlarla ağıllı-başlı şertləşmək lazımdır. Belə müxbirlərlə çalib-çağırmaq çətinidir.

Məşdi Cəfərzadə əl-qolunu ölçdü:

- Yoldaş Kəpəzli, bu barədə mən dəfələrlə demişəm! Dəfələrlə! Sadıqzadə, Atababa... kimilərindən bizə müxbir olmaz. Onların hər ikisinin əmrini bu gün, özü də sabaha qoymadan, elə bu dəqiqə verib, biryolluq qurtarmaq lazımdır.

Kəpəzli:

- Yaxşı, gedə bilərsiniz, - deyib əlavə etdi. - Bircə məktəblər şöbəsinin müdiri qalsın.

Hamı çıxdı. İçəridə yalnız məktəblər şöbəsinin müdiri qaldı. Mirzə Kəpəzli ona:

- Siz də bir az ehtiyatlı olun də! Gördün Bəkir Beydullayev nə tufan qopartdı?! Sonra bir zibil qaynatmasa yaxşıdı...

Şöbə müdiri:

- Yoldaş Kəpəzli, bayaq da Beydullayevə "Mənim xəbərim yoxdur" deyəndə üstünü vurmadım. Axı, həmişə məktubu özünüz oxuyub, qol çəkib mətbəəyə göndərmisiniz. Nə mənim, nə də ki, yazıq müavinlərin həmin məktubdan xəbərləri yoxdur!..

Redaktor hiyləgərcəsinə gülümsündü:

-Yaxşı, yaxşı! - dedi. - Boş-boş danışma! Burada məhkəmə-zad qurmuruq. - Sonra ciddiləşərək: - Bu gün yaxşı deyil, qoy aradan bir-iki gün keçsin. Atababa da onun yanına gedib dil-ağız eləsin, könlünü alsın. Sonra sən özün vilayət maarif şöbəsinə get. Bir gün, iki gün, lap istəsən bir həftə vaxt verirəm. Bəkir Beydullayevin geniş məktubunu hazırlayarsan. Qəzetin bir səhifəsinin yarısı qədər. Məqalənin böyük olmasının eybi yoxdur. Təki Beydullayev bizdən incikli qalmasın. -

Kəpəzli çiyini çəkib, qollarını geniş açaraq: - Nəyimi-zə lazımdır, onnan-bunnan çəki-tərəziyə girək?! Hərənin arxasında bir əl var! Qoy xatası bizdən uzaq olsun.

Şöbə müdiri:

- Baş üstə! - deyib ayağa qalxdı və otaqdan çıxdı.

* * *

Atababa fikirli-fikirli pilləkənlərdən enirdi. Qarşısına çıxanları sanki nə görür, nə də duyurdu. Verilən salamları eşitsə də, huşda olduğu üçün cavabsız qoyub ötürdü. Bəziləri də vəziyyəti bilmədiyindən bunu Atababa Qocayevin özünü yuxarı tutması, adamları saya salmaması kimi mənalandırıb onun barəsində deyindir-dilər...

Atababa idarədən çıxıb sağa tərəf döndü. Bayaqqı qanqaraldıcı söz-söhbətin təsirindən qurtarmamışdı. Hələ də özünə gələ bilmirdi. Fikir onu götürmüşdü. Pi-yada keçidində közərən qırmızı işığa baxmadan, asfalt yolun ağ zolaqlı yerindən keçəndə sürətlə irəliləyən "Volqa" buferini Atababanın böyrünə dirəyib dayanmışdı. Maşın qəflətən əyləndiyindən təzə rezin təkər hər-lənmədən asfaltın üstündə süründü və tükürpərdici bir səs çıxarıb tüstüləndi. Küçədən ötənlər ayaq saxlayıb keçidə tərəf, Atababanın az qala avtomaşının altında qalmasına həyəcanla nəzər saldılar. Sürücü kabinədən başını çıxarıb Atababaya bir neçə kobud söz işlətdi və barmağını ona silkələyib hədə gəlmişdi. Atababa keçidin ortasında çaş qalmışdı. Təqsirkar olduğundan ona dikilən tənəli baxışların təsiri altında başını yuxarı qaldıra bilmirdi. Küçə boyu maşınların hərəkəti dayanmış-

dı. Arxadakı sürücülər Atababaya olmazın latayır sözlər deyirdi. Zil, nazik və xırıltılı siqnallar küçəni başına götürmüşdü. Atababa xəcalətindən yer yarılısaydı, yerə girərdi...

Atababa yoğun telefon dirəyinin arxasına keçib, səki boyu cərgələnən ağaclara toxuna-toxuna və yeyin addımlarla onu təqib edən səs-küydən uzaqlaşdı. Tələsik irəlindəki döngəyə buruldu. Səksəkə ilə arxaya baxanda özündən asılı olmayaraq, əks tərəfdən gələn və tanımadığı minagərdənli qadına toxundu. Atababanın qoltuğunda sıxdığı qovluq yerə düşdü və içərisindəki kağızlar yolun ortasına səpələndi. Qadının əlindəki dolu zənbil küçə ilə səki arasındakı arxa düşüb palçığa bulandı. Atababanın dilxorçuluğu daha da artdı. O, tez əyilib zənbili götürdü, qadına uzatdı və dönə-dönə üzr istədi. Qadın onun üzrxahlığını dilucu qəbul edib narazı qalmadığını bildirsə də, aralananda təzə zənbilin ləkəsinə baxıb öz-özünə deyindi: - "Əyninin kostyumuna, başının şlyapasına, boynunun qalstukuna bax! Yolu ilə düz-əməlli gedə bilmir! İçməyin də təhri var! Zəhrimara qalsın o bir qurtum arağı, içə bilmirsən, içmə də! Ayaqlarının üstündə dayana bilmir! Vay beləsi ilə bir yastığa baş qoyanın halına! Elə bil gözü kəlləsindədir! Mərdimazar oğlu mərdimazar!"

İrəlindən gələn bir nəfər ötkəm oğlan minagərdənli qadını görəndə kimi tez ona yanaşdı lütfkarlıqla:

- Ay Zina xanım, bu nə vəziyyətdir, biz ölməmişik ki?! - deyib zənbili zorla onun əlindən aldı və qayğıkeşliklə: - Bəs yoldaş Səfərəlibəyovun maşını haradadır ki, siz piyada gedirsiniz? Əlinizdə də ağır zənbil. Axı

birdən-ikiyə bazar-dükana çıxan deyilsiniz?! Bu gün sizdən nə əcəb?!

Minagərdən qadın onun dediklərinə o qədər də əhəmiyyət vermədi. Dağılmış saçlarını başının ortasında əzilə-əzilə yumurlayıb sancaqladı. Sonra çevrilib əndamının o tərəf-bu tərəfinə baxdı. Velyur yubkasına düşən palçıq ləkəsini görən kimi:

- Vay! Mamulya! - deyib yenidən cır səsinə qaldırdı: - Çuşkanın biri çuşka. Keflisən, otur xarabanda! Ta niyə küçələrdə ləngər vurub onun-bunun əl-ayağına dolayırsan?! - O dönüb yerə dağılmış kağızlarını yığıb dəstələyən Atababa Qocayevi görcək yenidən qeyzləndi: - Tindən qəfil çıxıb yaralı ov kimi özünü mənə necə çırpdısa, halım dəyişdi. Gözümdən od parladi. Zənbil əlimdən çıxıb, on metr aralıda dağıldı. Bu nə iş idi başıma gəldi?! Kənardan görüb-tanıyanlar məni qınayaçaqlar. Vay! Vay! Lap biabır oldum! Bu gün evdən çıxdığım yerdə qılçam sınaydı. Elə ötən gecə qarmaqarışq yuxu görmüşdüm. Düzdür, yuxuya inanan deyiləm...

Cavan oğlan:

- Bu saat onun dərslərini verib ayıldaram! İçdiyini də burnundan gətirərəm! - deyib lovğa görkəm aldı və Atababaya tərəf dartıldı.

Minagərdən qadın içkinin təsirindən huşu başından çıxan belə bir küçə adamına baş qoşmağı mötəbər ailənin şəninə yaraşdırmayıb gənc oğlanı geri dartdı:

- Qoy itilsin cəhənnəmə! - dedi. - Onu elə Allah vurub! Day sən niyə əl qaldırırsan!

Cavan oğlan Zinaida xanıma:

- Heç bilirsən, o kimdir?

- Xeyr, tanımıram, - dedi. - Beləsini heç tanımaq da istəmirəm.

Cavan oğlan:

- Mən kənardan tanıyıram, - dedi. - Vilayət qəzetinin müxbiridir də. Atababadı, nədi. Onnan-bunnan ağılna gələni yazır.

Minagərdən qadın daha da qızıışdı:

- Müxbirimizə bax! Ağrım onun ürəyinə! İndi mən Canikə deyərəm, ona göstərəm! Qoy bir evə çatım! Qoy bir Caniki görüm!..

Atababa əyilib səkiyə səpələnən kağızları dəstələyirdi. Minagərdənli qadının onun barəsində dediyi hər zə sۆzləri eşitsə də, qulaqardına vurur, ona əhəmiyyət vermirdi. Belə anlarda böyük dərdlər kiçik dərdləri unutturur. Atababa üst-başını çırpıb yoluna düzəldi. İdarədəki qanqaraldıcı söz-söhbətlər, Kəpəzlinin hərə-kətləri, sürücülərin təhqiri, bir-birinə qarışan maşın siqnalları, indi də minagərdənli qadının vurduğu tənə-lər... Atababa az qala adını da yadından çıxarmışdı. O, irəlindəki küçədən adlayıb fikirli-fikirli yoluna davam etdi. Sağ tərəfdəki hündür binaya daxil olanda əlində kəhrəba təsbəh olan qoca qapıçı çuxura düşmüş gözlərini Atababaya zilləyərək soruşdu:

- Bağışlayın, sizə kim lazımdır?

- Maarif müdiri yoldaş Beydullayev.

Qapıçı gülümsündü və:

- Bura kommunal təsərrüfatı idarəsidir, oğul! - dedi. - Vilayət maarif şöbəsinin binası arxada qalıb. Siz iki tin geri qayıtmalısınız.

Atababa yuxudan oyanıbmiş kimi, gözlərini geniş açıb ətrafa boylandı. Yanıldığını hiss edib təəssüflə başını buladı və daxilən özünü məzəmmət etdi. Onun qapıcı ilə sual-cavabını eşidənlər Atababaya huşsuz, əfəl bir adam kimi baxırdılar.

Atababa getdiyi küçə ilə iki tin geri qayıtdı. Vilayət maarif şöbəsinin yerləşdiyi binaya döndü. Müavinlə müdirin şabalıdı rəngli taxta qapıları üz-üzə baxırdı. İçəri girən kimi katibənin gözü onu aldı və:

- Sizə kim lazımdır? - sualını verdi.

Atababa Qocayev:

- Bəkir Beydullayev yoldaşla görüşməliyəm, - dedi.

Katibə makinadakı vərəqi axıra qədər yazıb qurtardıqdan sonra ayağa qalxdı və sağ tərəfdəki kabinetə daxil olub, tez də geri qayıtdı:

- On zanito, - dedi.

Atababa dərin fikrə getmişdi. Katibə hər dəfə içəri girib-çıxdıqca ona ağızucu bir söz deyirdi:

- Müdir məşguldur.

- Telefonla danışır.

- Sabah iclas var. Məruzə oxuyur.

- Arayıslara baxıb, qol çəkir.

Katibə nəhayət, Atababaya:

- Buyurun içəri, - dedi.

Atababa vilayət maarif şöbəsi müdirinin kabinetinə daxil oldu. Bəkir Beydullayev telefonla danışdı. Müdir tövrünü pozmadan telefonla danışa-danışa başını tərpedib onun salamını aldı. Sözlərindən hiss olunurdu ki, mənzilində gedən təmirlə əlaqədar olaraq evi ilə danışır:

- Yox, yox, onu qaytarın! Qaytarın geri! Bir kilidə etibar eləmək olmaz! Üç açar yeri qoyulmalıdır. Ustanı başa salın ki, çərçivəni yanlardan armatur dəmirinə yaxşı qaynaq eləsin. O qara kafel məsələsi həll olundu mu?! Nə danışırısan, hələ gətirməyiblər?! Axı mən danışmışdım. Əşşi, bahalıqına, ucuzluğuna fikir verməyin. Yüyürən yıxıldığına baxmaz. Qoy neçəyə olur-olsun... Ustanın özünə deyin əldən tapsın! Maşını göndərirəm.

Atababa Qocayev keçirdiyi nigaran hisslərin təsirindən tez-tez saatına baxır, telefon danışığının uzanmasından əsəbləri getdikcə gərginləşirdi. Hərdən də kabinetə göz gəzdirdi. Müdirin şəklini əks etdirən açıq rəngli stolun üstündə qeyri-adi külqabı, yanında da "BT" siqareti qoyulmuşdu. Yan tərəfdəki sərinqəş aramsız olaraq sağa-sola burulub kabinetin tüstülü, kəşif havasını dağıdırdı. Təzə yağlanıb silinmiş parket döşəməyə sərilən naxışlı xalça qapının astanasından müdirin əyləşdiyi stulun ayağına qədər uzanırdı. Pəncərələrin pərdəsi divarın yarısından aşağı vurulmuş mebelin tutqun rənginə uyğun gəlirdi. Müdir telefonla danışdıqca diqqətini kabinetin aşağı küncündə qoyulmuş televizor ekranındakı fiqurlu konki sürənlərin yarısından ayırmırdı. Fikri isə telefonda danışdığı adamda, rəngsazların yanında yadı. Birdən müdirin sifəti pörtüdü. Bədbəxt hadisə baş veribmiş kimi gözləri geniş açıldı. Stola söykədiyi sağ əlini silkələdi.

- Necə, necə?! Tualetin suyu axır?! Borular yaxşı bərkidilməyib?! Ay vicdansızlar! Verdiyim pullar onların burnundan gəlsin! Murdar uşağı, murdar! Əlim-

ayağım dəyməmiş boruları söküb təzədən düzəltsinlər!
Krandan bircə damcı su axsa, vay onların halına!

Bəkir Beydullayev idarənin təsərrüfat müdirinə telefonunda dişinin dibindən gələnə dedi. Onun abırını ətəyinə bükdü:

- Vıcdansız oğlu, vıcdansız! -dedi. - Ustalar kranı bərkidəndə harda yatmışdın?! Gözlərin kor olmuşdu?!

Bəkir Beydullayev sözünü qurtarıb telefonun dəstəyini yerə qoydu. O, külqabında tüstülənən siqareti götürüb damağına qoydu və gözünün birini qıyaraq Atababa Qocayevə:

- Buyurun, eşidirəm, - dedi.

- İcazə verin, tanış olaq, - deyib Atababa bir neçə addım irəli yeridi və Beydullayevin saymazıya uzatdığı əlini sıxaraq: - Vilayət qəzetinin əməkdaşyam. Atababa Qocayev.

Bəkir Beydullayev əlindəki siqaretin odunu qabağındakı külqabında söndürərək:

- Bura bax, o məktəb tikintisi haqqında yazan sən-sən?!

- Bəli, mənəm. Necə?!

- Onu hansı ağılla yazmışsan?!

- Öz ağılımla.

Bostançı qarpızın kal olub-olmadığını yoxladığı kimi, Beydullayev də öz gicgahına bir-iki çırtma vurub soruşdu:

- Yəni, içində bir şey va-a-ar?

- Hər halda, qarşımdakı mötəbər adamınkından az deyil.

Bu cavab Bəkir Beydullayevin ortasından güllə ki-

mi keçdi. Müdir Atababa Qocayevin qırımını görüb valı dəyişdi. Lazım olmadan yerində qurcalanıb bir neçə dəfə içini arıtlayıb boş-boşuna öskürdü və söhbətin istiqamətini başqa səmtə yönəltdi. Süni çıxsa da:

- Yoldaş Qocayev! - dedi.- Siz jurnalist kimi dövlət bankına inanırsınız?

- Əlbəttə, dövlət müəssisəsinə inanmaq lazımdı, - deyib əlavə etdi: - Ancaq baxır da başında kim durur...

Beydullayev başını yuxarı qaldırmadan əlindəki qələmin ucunu qarşısındakı stola taqqıldada-taqqıldada:

- Da-a, - dedi: - Qarabağlar orta məktəbinin smeta dəyəri milyon yarımındır. Dövlət bankı da rəsmi surətdə arayış verir ki, məktəb tikintisi üçün ayrılmış vəsait son qəpiyinə qədər xərclənib qurtarıb. Siz isə uydurursunuz ki, guya tikinti işlərinin yarısı belə görülməyib. Dövlət bankının rəsmi arayışına inanaq, yoxsa sizin cızmaqaranıza?!

Atababa Qocayev xarakterinə uyğun qətiyyətlə:

- Kimə inanıb-inanmamaq sizin öz şəxsi işinizdir, - dedi. - Lakin vəsaitin xərclənib qurtarması tikintinin başa çatması demək deyildir. Mən o cür saxta arayışları yox, görüb şahidi olduğum yarımçıq divarları, üstü açıq qalan binanın vəziyyətini qələmə almışam. Həm də işin sahibi kimi bilməliyidiniz ki, məktəb tikintisi üçün ayrılan vəsait aidiyyətinə yox, kənar məqsədlərə sərf olunub. Məsələn, tütün qurutma məntəqəsi tikintisinə, tövlə təmirinə, asfalt meydança salınmasına və sair. İndi məktəbi tikib qurtarmaq üçün pul çatmır. Bu, kimin təqşiridir?! Sifarişçi və icraçı təşkilatların! Vilayət maarif şöbəsinin texniki nəzarətçisinin!

Bəkir Beydullayev məktub müəllifinin gətirdiyi əsaslı dəlillər qarşısında çıxılmaz vəziyyətə düşdüyündən məsələni zarafata salmağa çalışdı. Özünü zahirən şəhər göstərdi, qaş-gözünü oynatdı və:

- Əşşi, burada elə bir ciddi şey yoxdur... Tikintidi də... Nöqsandı da... Siz də yazmısınız-yazmısınız da... Canınız sağ olsun. Amma gərək yazmayaydınız. Çünki evdə arvad-uşaq da o məktubu oxuyub üzümə vurublar. Uşaq deyir, papa, sizi qəzetə yazıblar. Daha keçib gedib. İndi gəl, bu söhbəti uzatmayaq.

Atababa Qocayevin qəzəbi daha da artdı:

- Yox! Yoldaş Beydullayev, siz vilayət partiya komitəsinin üzvüsünüz. Mən isə sizin üzv olduğunuz partiya komitəsi orqanının əməkdaşyam. Qəzetin təəssübünü birinci növbədə, həm də məndən çox siz çəkməlisiniz. İkincisi də, belə bir nəzakətsiz ifadə üçün çox-çox üzr istəyirəm. Vilayət maarifinə başçılıq edən bir adamın haqlı tənqidə bu çür yanaşması, məqalənin faktlarını dəqiq öyrənmədən redaktorluq qarşısında belə ittiham irəli sürməsi bağışlanılmaz haldır. Acıgınıza getsə də, getməsə də deməliyəm: siz daşdığınız vəzifənin səviyyəsində dayansaydınız, məsələni araşdırmamış, ayrını-düzü doğru-dürüst müəyyən etməmiş Kəpəzliyə zəng vurub məqalə barədə ağzınıza gələni deməzdiniz. Mənim redaktorum Mirzə Kəpəzli də, qulağına çatsa da deməliyəm, öz yerində olsaydı, dediklərinizi ətraflı yoxlamamış heysiyyətimə toxunmazdı. Könlünüzü almaq üçün məni çəzalandıracağımla təntənə ilə vəd etməzdi. Bu cür ayağınıza göndərməzdi!

Bəkir Beydullayev Atababa Qocayevə qaba, sözü-nün yerini bilməyən bir adam kimi baxdı və guya ona baş qoşmaq istəmiş kimi, təmkin göstərilib dillənmədi. Atababa da Beydullayevdə onun barəsində bu cür rəy yarandığını hiss edib:

- Görürəm, - dedi, - danışığım xoşunuza gəlmədi. Lakin unutmayın ki, heç vaxt belə deməzdim. Kəpəzli ilə Beydullayev məni bu cür danışmağa vadar etdi. Heç kəsin üzünə ağ olmayan bir adamı bu cür hərəkət etmək məcburiyyəti qarşısında qoydunuz.

Bəkir Beydullayev əlindəki qələmi bir kənara atdı və ayağa qalxaraq:

- Atababa, dedim ki, bu söhbəti qurtardıq. Xəta olmadı ki, redaktorunuza bir kəlmə giley elədim. Demişəm, deməmiş olum! Danışaram, yüngül keçər. Burada yekə-yekə danışmağın nə mənası?!

Atababa Qocayevin daxili alovu sönməmişdi. Kinayə ilə onun sifətinə baxıb:

- Danışığın yekəsi, xırdası olmaz, - dedi. - Mənalısı, mənasızı, məntiqlisi, məntiqsizisi olar.

Bəkir Beydullayev mübahisənin getdikcə ciddiləşib dərinləşəcəyini hiss edib mulayim, səmimi, yumşaldıcı mövqe tutaraq irəli yeridi. Əlini Atababa Qocayevin çiyinə qoydu:

- Səni sınavırdım, - dedi. - Görürəm, prinsipial oğlansan. Dediklərin də, yazdıqların da tamamilə haqlıdır. Həmin məqalə ilə əlaqədar Mirzə Kəpəzli məndən üzr istəmişdi, mən də şəxsən sizdən üzr istəyirəm. Bu söhbəti qurtaraq. Hesab edin ki, aramızda belə sözsöhbət olmuyub...

Kəpəzlinin kollektiv içərisində işlətdiyi köntöy sözlər, fikirli olduğundan yol hərəkəti qaydalarını pozmasının üstündə sürücülərin söyüşləri, avtomaşınların həyəcan siqnalları, tindən tələsik dönərkən toxunduğu minagərdənli qadının dedikləri, indi də Beydullayevin "Ağlın var?" sualı... Atababa Qoçayev hələ də özünə gələ bilmirdi. O, deməyə daha söz tapmırmış kimi duruxdu, sonra qeyzli baxışlarını Beydullayevdən çəkmədən, kinayə ilə onu süzüb kabinetdən çıxdı.

Beydullayev onun könlünü almaq üçün arxadan: - Piyada getməyin! Dayanın, deyim mənim maşınım sizi hara lazımdırsa, aparsın! - deyə çağırırdı. Atababa Qoçayev geriyə baxmadan ikrahla:

- Lazım deyil! Öyrənməmişik! - deyib katibənin müəmmalı baxışlarının müşayiəti ilə gözləmə otağından çıxdı. Onun bu acıqlı cavabını yalnız katibə eşitdi.

* * *

Atababa şəhərin mərkəzi parkı ilə üzbəüz olan vilayət maarif şöbəsinin üçmərtəbəli binasından çıxıb redaksiyaya gedən küçəyə dönəndə qulağına:

- Atababa! Atababa! - səsi dəydi. Atababa fikirli olduğundan ona elə gəldi ki, bu, onun bələli başında dolaşan səslərin əks-sədasıdır. Ona görə də ətrafına baxmadan yoluna davam etdi. Eyni çağırış yenə də təkrar olundu:

- Ata-ba-ba!

Qarşıdan gələn adamlardan biri:

- Sizi çağırırlar, - deyib Atababaya küçənin əks tərəfindəki adama işarə etdi.

Atababa dönüb geri baxan kimi gözləri işıqlandı:

- Qəmbəralı! O-o! Mən kimi görürəm! - deyib irəli yeridi.

Qəmbəralı Atababanın əlini hərərətlə sıxıb onu qucaqladı. Sonra əlini buraxmadan geri çəkilib dostuna həsədlə baxdı:

- Ə, qardaş, əvvəla, səni xoş gördük! İkincisi də, xatirində dəyməsin, yaman forslanmışan ha! Gözün ayağının altını görmür. Balam, salam-kəlamımızı niyə almırsan?! Yəni məni özünə yaraşdırmırsan?! Ə, həmin Qəmbəralıyam dəəə. Bir yerdə naxıra getdiyimiz, əncir ağacına çıxdığımız, göbələk yığdığımız, dirə-döymə oynadığımız günlər yadımdan çıxıb? Sinifdə həmişə orta skamyada qoşa oturardıq, bir gün görməsəydin, darıxardın. İndi nə olub ee? Vəzifəmiz başqalaşmış də, qardaş! Yəni adımız, adamlığımız dəyişilməyib ki? Özünü dartıb qoymusan göyün yeddi qatında! Heç səndən gözləməzdim!

Atababa hiss etdi ki, Qəmbəralı bir az içib, ancaq üstünü vurmadı.

Qəmbəralıyla Atababa uşaqlıqdan dost idilər. Gənclik çağlarında bircə yorğan-döşəkləri ayırırdı. Heç vaxt bir-birindən ayrı tikə kəsməmişdilər. Qəmbəralı oxuyub ali təhsilli inşaatçı olmuşdu. Dost-tanışları arasında ona "Məzə Qəmbəralı" deyirlər. Danışanda adamı gülmək tutur. Məzəli söz-söhbəti, təmiz qəlbi var. Yeri gəldi, dilini saxlayan deyil. Həm də çox qırmızı adamdır. Bir az da ötkəmliyi var. Danışanda dediyi sözün kiminsə nə dərəcədə xoşuna gəlib-gəlmə-

yəcəyini yox, doğru-düzgün, obyektiv olmasını axtarır. Bu da bəzən çoxlarının xoşuna gəlmir. Odur ki, Məzə Qəmbəralı həmişə dilinin bəlasına düşür. Bu xasiyyətinin üstündə neçə dəfə başı daşdan-daşa dəyib. Böyük bir trestin rəisliyindən endiriblər. Axır vaxtlar şəhərin təmir-tikinti idarəsində kadr işinə baxır. Çoxdandır Atababa ilə görüşmürdü. Bunun da əsas səbəbi onların müxtəlif sahələrdə, həm də bir-birindən uzaq rayonlarda işləmələridir. Buna baxmayaraq, Məzə Qəmbəralı ağzını açdı, nə açdı:

- Bilirsən nə var? Qəmbər canı, incisən də, inciməsən də deyəcəyəm. Çünki uman yerdən küsərlər. Bir də ki, yəni sən tənqid edə bilirsən, mən yox?! Həyatda üç şey adamın müvazinətini dəyişir. Birincisi, adamın layiq olmadığı yuxarı vəzifə, ikincisi, gərək olduğundan artıq pul, üçüncüsü, həddindən çox içki. Bunlar kitabdəzadda yazılmayıb e, Məzə Qəmbəralının öz fəlsəfəsidir.

Məzə Qəmbəralı sinəsini geri çəkib geniş açılmış əlini sağa-sola yelləyərək sözünə davam etdi:

- Amma xalis adam heç vaxt dəyişilməz, - dedi. Sonra o, barmağına taxdığı qədim və qaşsız üzüyü göstərərək: - Bu üzük dədə-babadan qalmadır, - dedi. - Nənəmin boxçasından götürmüşəm. Şah Abbası qundaqda görüb, Nadiri taxtda. Neçə il torpaqda, palçıqda qalıb. İndi də yadigar kimi hərdən barmağıma taxıram. Buna baxmayaraq, nə rəngini dəyişib, nə çəkisi azalıb, nə də keyfiyyətini itirib. Çünki metalların xalisidir, ağzında qızıl deyirsən! Amma o yan-yana dayanan maşınların üstündəki par-par parıldayan xromlu metallar bir balaca nəm yerə düşən kimi və ya tor-

paqda qalan kimi şəffaflığını itirir, paslanır, görkəmini dəyişir. Atababa! Mən ölüm, demə ki, Qəmbər köhnə xasiyyətini yerə qoymayıb, yenə məzə-məzə danışır. Bax, Atababa, dost da, tanış da, insan da belədir. Bu metallar kimidir. Qızılı da var, dəmiri də. Tez dəyişib xarab olanı da, rəngini, qiymətini saxlayanı da... Görürsən də, bu gün mən də bir balaca vurmuşam! Keyfim də yuxarıdı! Ancaq piyan olmamışam! Olmaram da! - Məzə Qəmbəralı bunu deyib Atababaya bir az da yaxınlaşdı:

- Məsələn, götürək elə bu içkini. Adam var ki, bir oturuma yarımca litr gillədir. Amma heç halına da təfavüt eləmir. İçdiyi hiss olunmur. Əlbəttə, dəyanətli adamı deyirəm. Adam da var ki, dilinə əllicə qram dəyəndə özünü-sözünü itirir, yeriyəndə səkkiz yazır. Odur ki, Atababa, xalis, dəyanətli adam başqadı. O cür adamlar indi az-azdı. Bunlar kitabdə yazılmayıb ey, Məzənin fəlsəfəsidir. Amma inan ki, bu fəlsəfədə bir həqiqət var. Xalis, əsilli-nəsilli adamı nə vəzifə dəyişdirə bilər, nə pul, nə də ki, içki. Amma yenə deyirəm ha, bu, Məzənin fikridir. - Qəmbəralı gözünü ona zilləyərək: - Sənə nə olub, ə, vəzifən bir balaca qalxan kimi yerişin də dəyişilib! Məzə Qəmbəralını da tanımaq istəmirsən? Bəlkə səni aparıb o yuxarılarda əyləşdirdilər, qorxuram, onda heç özünü də tanımayasan!

Atababa yaxşı bilirdi ki, Qəmbəralı ürəyitemiz adamdır. Odur ki, onun dediyi sözlər nə qədər dəyintili olsa da, əsla incimirdi. Əksinə, dostunu dinlədikcə bütün vücudu ehtizaza gəlir, gülür, bayaqkı xoşagəlməz hadisələrin qanqaraldıcı təsirindən xilas olurdu.

Əhval-ruhiyyəsində yüngüllük duyurdu. Atababanın nəzərləri Qəmbəralının ona doğma olan baxışlarında, sifətinin tanış cizgilərində, alnının iri xalında dolaşdıqca xəyalları, uşaqılıq illərinə qayıdır, şən, qayğısız çağlarını yaşayırdı. O danışdıqca Atababa səmimiyyətə:

- De gəlsin, Məzə, nə qədər bacarırsan de.

Qəmbəralı əl-qolunu ölçə-ölçə:

- Bir də ki, səni qınamıram, - dedi. - Siz qəzetçilərə tək səbir də düşür, cüt səbir də.

Atababa əlini Qəmbəralının çiyninə qoyaraq tən-tənə ilə güldü və təəccüblə soruşdu:

- O nə deməkdir?

- Bu o deməkdir ki, siz jurnalistlərə nə var ki?! Tənqid də yazırsınız qonorar verirlər, tərif də. Xoşbəxt adamlarsınız!

Belə deyəndə Atababa tutuldu. Onun qaşları çatıldı. Şənlənən sifəti allandı:

- Yox e, Məzə, - dedi. - Hamısını düz danışdın, inciməyə də haqqın var. Ancaq bu tənqid-tərif məsələsində yanılırsan. - Atababa dərindən ah çəkdi: - Bayaقدan mənə hücum edib deyirsən ki, gözün ayağının altını görmür, adamın salam-kəlamını almırsan. Ancaq niyəsin deməyə aman vermirsən axı...

Atababa Qəmbəralının qolundan yapışib şirin söhbət eləyə-eləyə yaxınlıqdakı bağa adladılar. Onlar qol-budaqlı ağacın dibindəki skamyada yanaşı əyləşdilər. Atababanın dərdi təzələndi. Kəpəzli ilə olan söhbətləri, fikirli olduğu üçün yol keçidində sürücülərlə rastlaşdığı əhvalatları, minagərdənli qadınla üz-üzə gəlmə-

sini, Bəkir Beydullayevlə sözləşməsinə, bir də ki, peşəsinin asan-çətin tərəflərini açıb-danışdı...

Birdən Atababanı tər basdı, gicəlləndi. Park başına hərləndi. Dibində əyləşdiyi iri qol-budaqlı ağac sanki ətrafdakı binalarla göyə qalxıb səmanın ənginliklərindən asılı qaldı. Atababa oturduğu yerdə titrədi, yıxılmamaq üçün əl atıb Məzə Qəmbəralıdan bərk-bərk yapışdı. Onun başı hərləndi, ürəyi bulandı. Atababa həlsizləşən kimi oldu. Qəmbəralıdan əlini üzmədən arxasını əyləşdiyi skamyaya söykədi. O, bir neçə dəqiqə təqətsiz qalıb, sonra yavaş-yavaş özünə gəldi. Qəmbəralıya baxıb onu vahiməyə salmamaq üçün güclə gülümsündü:

- Sübh tezdən tələsik içdiyim yarım stəkan çayın üstündəyəm, - dedi. - Hələ boğazımdan bir loxma çörək keçməyib. Bayaقدan sənənlə danışırım, amma acından əllərim əsir, gözlərim qaralır. Elə ona görə də birdən-birə belə oldum. Qorxulu bir şey yoxdur, keçib gedər.

Qəmbəralı onu yeməxanaya dəvət etdi. Atababa:

- Yox, - dedi, - idarəyə tələsirəm. Ancaq bir şəkər-çörəyindən, pirojnadan olsaydı...

Qəmbəralı cəld ayağa qalxıb yaxınlıqdakı bufətdən çörək-pendir alıb kağıza bükdü və yeyin addımlarla özünü Atababaya yetirdi. Atababa ona təşəkkürünü bildirdi və zarafatına:

- Məzə, bir tikə ilə dağ aşmaq olar, - dedi. - Ancaq mən dağa-təpəyə dırmaşmaq fikrində deyiləm. İdarəyə baş çəkməliyəm. Bu, mənim həm səhər yeməyim oldu, həm də günorta.

Qəmbəralı məsələnin məğzini və işin nə yerdə olduğunu anlayıb başa düşdü. Bayaقدan bəri Atababaya dediklərinin daxilən peşmançılığını çəkdi. Ancaq özünü onda qoymayıb yenə də məzəli dilini işə saldı: - Ə, Atababa, yəni həkim resept yazıb, tənqidi dərman buyurub? Bayaқ dedim ki, tənqiddə də pul verirlər, tərifə də. Sən də tərifdən döşə gəlsin! Tənqiddən yüz ağac uzaq ol, bildin?! Mən bu yaşım da heç vaxt eşidib-görməmişəm ki, tərif üstündə bircəcə adama gözün üstə qaşın var desinlər. Amma tənqid üstündə çoxları gurultuya gedib.

Atababa daxilən onun dedikləri ilə heç vəchlə razılaşmırdı. Lakin çoxdan görmədiyini, bir qədər də arşını əyilib, yuxarıdan aşağı düşmüş dostu ilə mübahisəyə girişmək də istəmədi. Bir də ki, Qəmbəralının xasiyyətində qabaقدan bələd idi. Bilirdi ki, onun sözünün örüş-örkəni yoxdur. Odur ki, Məzənin dediyi sözlərin başına ip salmaq istəmədi. Onun dedikləri ilə razılaşmış kimi gülə-gülə başını yırğaladı.

Məzə Qəmbəralı uşaqlıq dostunun könlünü alıb, şənəlmək üçün özünəməxsus nikbinliklə zarafata başladı:

- Sən öləsən, Atababa, - dedi. - Bu gün idarəmizdə iclas keçirilirdi. Rəisimiz özünü üçaylıq çolpa kimi dartıb başda əyləşmişdi. Müavinlər də hərəsi öz yerində. Məzə Qəmbəralı da lap ayaqda, qapının ağzında, bir küncə qısılmışdı. Burada, sənənin yanında belə dil-dil ötməyimə baxma ey, o cür yerlərlə əlim yoxdur. Büzüşüb girmişdim qınıma. Sən öləsən, Atababa, iclasın qızğın yerində pəncərənin şüşəsi qırılan deşikdən kabinetə bir

sərçə girdi. Əvvəlcə bu sərçəyə heç kəs məhəl qoymadı. Canıyanmış quşcuğaz özünü çırpdı rəisin arxa tərəfindən asılan xəritəyə. Oradan da uçub qondu divardakı şəkillərin çərçivəsinə. Rəisimiz dilxor oldu, nə oldu. Sonra da göz-qaşla birinci müavinə işarə elədi ki, bu sərçəni kabinetdən çıxardın. Birinci müavin də sərçəni kabinetdən çıxarmağı üçüncü müavinə həvalə etdi. Üçüncü müavin də şöbə müdirinə, şöbə müdiri düşdü sərçənin arxasınca. Amma nə qədər qovdu, bir şey çıxmadı. Sərçəni tuta bilmədi ki, bilmədi. Rəisimiz stolundan qalxıb işə qarışmalı oldu. İnsafən, rəis sərçəni qırğı kimi aldı. Bəs necə?! Ağzında rəis deyirsən, sən öləsən! Ancaq köpəyoğlunun sərçəsi rəisin barmağını ağzına yığan kimi, rəisimiz əlini silkələyib geri çəkdi. Sərçə pırıldayıb kabinetin o başına qondu. Bütün iclasdakılar bir-birinə dəydi. - Məzə Qəmbəralı əlini sinəsinə qoyub öyündü. - Bu vurhavurda lələşin Məzənin qırışığı açıldı. Ayağa durmağımla, boz sərçəni qızılquş kimi almağım bir oldu! Özün bələdsən də Məzəyə! Amma sərçəni öldürmədim, yazığım gəldi. Bilirsən də ürəyi-yuxa adamam. Ömrümdə bircə qarışqa da tapdalamamışam. Pəncərəni ehmalca açıb quşu bayıra buraxdım. Dedim yazıqdır. Qoy bu zavallı quş fani dünyada yaşayıb kef çəksin. Rəislə müavinlər qan-tər içində tövşüyə-tövşüyə əyləşdilər yerlərində. Mən də ki, qapının ağzında bir sınıq-salxaq stulu çəkdim altıma. İndi, Atababa, onlara baxıb öz-özümə deyirəm, ey diliqafil! Bir sərçənin öhdəsindən gələ bilməyənlərə bax, Məzə Qəmbəralıya bax! Gör onlar harda əyləşib, mən harda domuşmuşam?! Hər ikisi güldü. Məzə Qəmbəralı:

- Atababa, bu dünyanın qəribə-qəribə işləri var. Qonşumuzda ağsaqqal bir kişi yaşayırdı. O deyərdi ki, adamın yüz gün kotanı işləyincə, bircə gün bəxti işləyə. Mənim də bəxtim var ee, qardaş, ancaq - o, dilini çıxartdı, - həmişə bu dilimin bəlasına düşürəm. Bunu yalan, saxta danışmağa öyrədə bilmirəm, düzünü deyir, onda da xiyar əyri bitir.

Onlar gülüşdülər. Qəmbəralı bir addım geri çəkildi:

- Qardaş, bu dediklərim kitabda-qəzetdə yoxdu ey, Məzənin fəlsəfəsidir. Düzdür, filosof olmasam da, yeri gəlib, deyirəm də. İndi, qardaş, mənimki keçib, buğda yeyib cənnətdən çıxmışam. Sən ehtiyatı əldən vermə. Ötən həftə qəzetdə yaxşı bir felyeton yazmışdılar. Sərlövhisini də qoymuşdular "Yazma, başın ağrıyar". Yaz e, qardaş, sənətin yazmaqdır. Ancaq tənqid yazma.

Atababa gülümsündü, yarıciddi görkəm alıb:

- Qəmbəralı! - dedi. - Qətiyyəni düz danışmırsan! Əvvəla, məni yaşadan və yaşatdığım peşənin tələblərinə biganə qala bilmərəm. Əslində, jurnalist mübarizlik deməkdir. Bir də ki, tənqid yazmaqdan ehtiyat edən müxbir bostanda qaraltı eləyən müqəvvəyə bənzəyir. Qəzetçinin də öz mənəvi yaradıcılıq dünyası var. Lakin sənənin dediklərindən belə nəticəyə gəlmək olur ki, dalda-bucaqda girlənək. Qəmbəralı, atalar onu da deyib ki, qorxan gözə çöp düşər. Qorxaqlar iki dəfə ölürlər. Bir də ki, tənqid eləyəndə heç də təşəkkür gözləmirəm. Azlığın nifrətini, çoxluğun rəğbətini qazanıram. Bundan da böyük mükafat ola bilərmi?! Dünyada ictimaiyyətin rəğbətini qazanmaqdan böyük səə-

dət yoxdur. Həyatı tülkü hiyləgərliyi ilə başa vürməyə də kişilikdən deyil.

Atababa dostunun bu sözlərindən inciməməsi üçün dil-ağız etdi və:

- Düzdür, dərdimi təzələdin, lakin bunların sənə dəxli yoxdur. Elə, ümumiyyətlə, deyirəm, - dedi. - Yadıma bilirsən nə düşdü? Babamın qonşu kənddə Rafiq adlı bir dostu olub. Nikolay dövrünün çörək tapılmayan aclıq illərində Rafiq səkkiz uşağını, qoca anasını və arvadını qoyub, baş alıb gedib. İki ildən sonra Rafiqdən arvadına belə bir məktub gəlib: "Siranuşcan, Aşqabaddayam, özümə iş tapmışam. Kefim kök, damağım da çəğdir. Məndən nigaran olmayın. Öpürəm... İmza: Sizin Rafiq".

Həyatda Rafiqsayağı baş girləyənlər də var. O cür baş heç kəsə lazım deyil. Biz yaşamalıyıq və həm də yaradıb-yaşatmalıyıq. Heç nəyə yaramayan adam ən yaramaz adamdır.

Məzə Qəmbəralı:

- Bura bax, Atababa, - dedi. - Mənə moral oxuma e, get, o Mirzə Kəpəzliyə cavab ver. Məzənin yanında igid-igid ötürsən, amma Kəpəzlini görəndə cücəyə dö-nürsən.

- Yanılırsan, Məzə. Əvvəla, mən layiq olmadığı vəzifəni tutanlara heç vaxt qibtə etməmişəm. Bir də, bələd olduğun adam barədə belə düşünmə. Kəpəzli gəldigəddir, redaksiya, üzvü olduğum kollektiv isə daimidir. Redaktorun kimliyindən asılı olmayaraq, xidməti vəzifəmi eyni qaydada yerinə yetirməliyəm. Yaxşılıqları, pisləri isə həyat tez-gec araşdırıb üzə çıxardır və

qiymətini də verib layiq olduğu yerdə oturdur. Müvəqqəti təsadüflər üçün narahat olmağa dəyməz.

Birdən Atababa duruxdu, sonra sözüne davam etdi:

- Qaranlıq gecə olmasa, parlaq gündüzün, acı olmasa şirinin, pislər olmasa yaxşılardan qiyməti bilinməz.

Atababa Qocayev gözlənilmədən ayağa qalxdı. Hiss olunurdu ki, nə isə daxili nigarançılıq keçirir. Qəmbəralı onun narahatlığının səbəbini soruşdu. Atababa Qocayev:

- Məzə, buralarda savadlı, təcrübəli makinaçı tanıyırsan? Tez, yaxşı yaza bilən tanış makinaçı?! Redaksiyaya təcili çatdırılmalı vacib material var, gecikir, vaxtında yazdırmalıyam.

Məzə baş barmağı ilə özünü işarə edərək eyni nikbinliklə:

- Yaxşı makinaçı bizdə, - dedi. - Sən bu lələşin Qəmbəralıdan böyük şey xahiş elə. Bu mənim əlimdə kiçik məsələdir.

Hər ikisi güldü. Atababa ciddiləşdi:

- Zarafata salma, bu məktubu harda yazdıraq? - O, qovluğunu göstərdi.

Qəmbəralı:

- Bizim baş idarədə bir nəfər canlara dəyən makinaçı var, - dedi. - Həm gözəl qadındı, həm də yaxşı insan. Od parçası kimi yazır. Yazdıqlarında da bir nöqtə, vergül səhvi buraxmaz. Ancaq iş vaxtı olduğuna görə, gərək ona icazə verələr. Gedək, orada tanış adam var. Ümumi şöbənin müdiridir. Desək, imtina eləməz. Mərd, karagələnlə oğlandı.

...Baş idarənin ümumi şöbə müdiri onları hörmətlə qarşıladı. Qəmbəralı Atababanı şöbə müdirinə təqdim etdi:

- Uşaqlıq dostumdur, - dedi. - Vilayət qəzetində işləyir. Zona müxbiridir.

Şöbə müdiri:

- Hə, - dedi, - yazlarından tanıyıram. Məqalələrini tez-tez oxuyuram. Maraqlı yazır. Qələmi də çox kəskindi. Ona qiyabi olaraq rəğbət var.

Qəmbəralı bura nə məqsədə gəldiklərini açıb danışdı.

Şöbə müdiri:

- Mənim bu gözüm üstə! - dedi. - Bu saat! - O, zəngin düyməsini basdı və makinaçını yanına çağırırdı. Hörlmüş uzun saçları dal gərdəninə tökülmüş, incə bədəni, lətif baxışları və əynində sadə paltar olan sakit təbiətli bir qadın içəri daxil olub, şöbə müdirinə:

- Eşidirəm sizi, - dedi.

Şöbə müdiri xoş əhval-ruhiyyə ilə, bir az da ərkyana:

- Bizim bu hörmətli qonaqları tanıyırsan?! - soruşdu və izah etdi: - Qəmbəralını idarəmizdə tanımayan yoxdu.

Şöbə müdiri də, makinaçı da gülümsündülər. Şöbə müdiri Atababanı göstərdi:

- O da ki, bizim vilayətin məşhur jurnalistidi, Atababa Qocayevdi. Yəqin imzasını qəzetdə çox görmüsən. Məktublarını oxumamış olmasan.

Makinaçı Atababanın adını eşidib üzünə baxanda onun mülayim baxışlarındakı xoş təbəssümdən əsərləmət qalmadı. Makinaçının çöhrəsinə acı kinayə ya-

yıldı. Qaşları ikrahla çatıldı. Başını yana döndərüb əyləşənlərə yox, pəncərəyə tərəf baxdı. Ancaq heç bir söz demədi. Şöbə müdiri onun bu hərəkətlərinin fərqi varmadan:

- Yerində ol, Qocayev yoldaş sizə məqalə yazdıracaq, - dedi.

Elə bil bu sözü daşa dedin. Makinaçının dilindən nə hə kəlməsi çıxdı, nə də ki, yox. O, lal-dinməz geri dönüb kabinetdən çıxdı. Qapını da bir balaca bərkədən örtüdü. Onların üçü də makinaçının bu müəmmalı hərəkətini hiss etdilər. Ancaq əhəmiyyət vermədilər. Bəlkə də düşündülər ki, iş yoldaşları ilə və ya ev-eşikdə xoşagəlməz söz-söhbət olub və ya uşağı-zadı xəstədir.

Bir neçə dəqiqədən sonra şöbə müdiri Atababa Qocayevə:

- Makinaçı hazırdır, gözləyir. Siz məktubunuzu yazdırana qədər biz də burada söhbət edirik. Məzə ilə məzələnirik.

* * *

Atababa Qocayevin yaxşı yazı dəsti-xətti var. Lakin özündən asılı olmayaraq, məqaləni tələsik yazdığı və üstündə təzədən işlədiyi üçün ondan nəinki başqa-ları, hətta özü belə çətin baş açır. Ona görə də yazdıqlarını bir qayda olaraq mütləq özü makinaçıya diktə etməli olur.

Atababa makina otağına keçdi. Makinaçı qaşqa-bağını sallayıb makinanın arxasında sakitcə oturmuşdu. Atababa ona salam verib, baş endirdi. Makinaçı dillənmədi. Onun salamı cavabsız qaldı. Atababa:

- Məktub iki surət olmalıdır, - dedi. - Özü də üç intervalla.

Makinaçı cavab vermədən və onun üzünə baxmadan qəddini irəli əyib qarşısındakı stolun siyirməsindən hikkəli-hikkəli bir neçə qara kağız çıxartdı. Makinanı rahatlayıb hazır vəziyyətdə dayandı. Atababa onun müəmmalı tərpənişindən bir şey başa düşmürdü. Hər halda, makinaçının bu cür sərt hərəkətləri ona yaxşı təsir də bağışlamırdı. Makinaçının sanki qarşısındakı adamdan zəhləsi gedirdi və onunla dalaşmaq üçün fürsət axtarırdı. Qocayev ona yoxlayıcı sual verdi:

- Bağışlayın, adınız nədir?

- Adımın sizə dəxli yoxdur! - deyib, makinaçı hikkə ilə makinanı özünə tərəf çəkdi.

Atababa öz hesabını götürdü. O, çaş qalmışdı. Makinaçının bu cür sərt və ədalətli hərəkətlərindən bir şey başa düşə bilmirdi. Daha üstünü vurmadı. Əlindəki məktuba baxıb:

- Yaxşı, yaz! - dedi.

Makinaçı bir sətir yazıb dayandı və başını makina naya söykədi. Onun yanaqlarında bir neçə damcı yaş gilləndi. Atababanın əhvalı dəyişdi. Özünü itirən kimi oldu. İstədi qayıdıb getsin. Fikrini dəyişdi və düşündü: "Öyrənməliyəm görüm bu qadın nə üçün belə hərəkət edir?! Birdən-ikiyə onu tanımıram, heç bir söz-söhbətimiz olmayıb. Şöbə müdirinin sözünü o çür laqeyd qarşılıdı, burada da ki..." Özünü cəmləşdirib ehtiyatla soruşdu:

- Ay bacı! Sizi başa düşə bilmirəm. Axı nə üçün belə

hərəkət edirsiniz? Bəlkə mənə kiminləsə dəyişik salıbsınız?! Sizə qarşı heç bir qəbahətli iş tutmamışam və tutmaram da axı...

Makinaçı bu dəfə bərkdən hönkürdü. Onun gözlərindən yaş leysan kimi axdı. Ağlaya-ağlaya:

- Bizə az eləmişən! Hələ bir soruşursan da!.. Bir qardaşımı... Bircə qardaşımı... - Yaş onu boğdu. Sözü-nün dalını gətirə bilmədi. Atababa Qocayev özünü lap itirdi. Makinaçının bu hərəkəti onu Kəpəzlidən də, Beydullayevdən də bərk sarsıtdı. Eyni sözləri təkrar etdi:

- Ay bacı!... Ay bacı!... Axı... burada nə olub ki, belə göz yaşı tökürsən?

Makinaçı qəddini düzəldib, başını şax tutdu. Cib yaylığını çıxartdı. Gözünün yaşını silə-silə:

- Bizə zülm eləmişən! - dedi. - Gözümüzün dikənə-cəyi olan madar qardaşımı iki ildi buralardan didərgin salmışan. Onun bir çətən külfəti damın altında ac-yalavac qalıb. Anaları idarələrdə süpürgəçilik eləyir. Onun-bunun çirkli paltarını yuyub qəpik-quruş qazanır. O da qardaşımın tifil balalarının əyninin paltarlarına, qarınlarının çörəklərinə çatmır. Sinəmizə çalın-çarpaz dağ çəkmişən! Bizə düşmənçilik eləmişən! İndi də gəlib mənimlə üz-üzə dayanmışan! Hələ bir soruşursan da ki, neyləmişəm? Neyləyəcəkdin?! Adama bundan da artıq nə edərlər?! Qaradan da artıq rəng?! Bir igid qardaşımı zəvil eləmişən!

Atababa əlində məktub quruyub qalmışdı. Sanki qarmaqarışq yuxular görürdü. Qadının göz yaşı qurumurdu. Atababa özünü itirmişdi. Elə bil cəhənnəmin

alovları içərisinə düşüb tüstülənirdi. O, makinaçını al-dilə tutdu. Ona yalvarıb-yaxardı, ağlamağının, bu cür fəryad etməsinin səbəbini soruşdu.

...Nəhayət, məsələ aydınlaşdı. Sən demə, makinaçının qardaşı baş leytenantdı. Əsgəri hissədən tərxis ediləndən sonra Orduya, Aviasiyaya, Donanmaya Könüllü Yardım Cəmiyyətinin nəzdindəki avtomaşın sürücüləri hazırlayan məktəbin direktoru işləyib. Həmin vaxt iki yüzə yaxın adamdan sürücülük pulu toplayıb. Lakin nədənsə kurs açılmayıb, pul da sahiblərinə qaytarılmayıb. Bununla əlaqədar redaksiyaya şikayət məktubu daxil olub. Atababa Qocayev sürücülər hazırlayan məktəbi yoxlayıb. Faktlar düz çıxıb. Bu barədə qəzetdə çıxış edib. Məqalə müzakirə olunub. Direktor cəzalandırılıb və vəzifəsindən kənarlaşdırılıb.

Atababa soruşdu:

- Yaxşı, qardaşınız direktorluqdan çıxandan sonra harada işləyib?

- Heç yerdə.

- Nə üçün?

Makinaçı gözlərinin nəmini silə-silə:

- Nə bilim! İş üçün hansı idarəyə üz tutdu, yaxın qoymadılar. Dedilər qəzetə düşmüşən, səni işə götürə bilmərik. Yəqin ki, sizdən ehtiyat eləyiblər. Qardaşım tanış-bilişin üzünə çıxa bilmirdi. Axırda da baş alıb getdi.

- Hara?

- Nə bilim hara, Rusetə. Orda özünə yüngül bir iş tapıb. Aldığı maaş da, ancaq elə özünü dolandırır. Uşaqlarına kölgə sala bilmir. Ailəsi iki ildir başsız qa-

lib. Az-çox mən ordan-burdan yazı işi götürüb, artırdığım qəpik-quruşunan onları birtəhər ovuduram.

- Bəs burda işləyə bilməzdi?

- İşləyərdi, niyə işləmirdi. Ancaq adı qəzetə düşdüyünə görə yaxın qoymadılar. Buralarda kimdi ona iş verən?! - Makinaçı yenə ağlamsındı. Onun pörtmüş yanaqlarından büllur gilələr süzüldü.

Elə bil dağ uçmuşdu və Atababa onun altında çapalayır. Əlindən nahaq xata çıxan bir adamın vəziyyətinə düşmüşdü. Günahkar görkəm almışdı. O, makinaçıya:

- Ay bacı, - dedi, - ürəyimi ağrıtdınız!

Makinaçı saçını geri ataraq:

- Bizim də ürəyimiz var! Daş deyilik! Bizi də ana doğub!

Atababa Qocayev yalvarıcı tonda:

- Axı burada mənim nə günahım var?! Vəzifəm belədir. Əgər ədalətsiz yazmışamsa, inciməyə haqqın var...

Atababa dərin ah çəkdi və sonra makinaçıya rəhimdilliklə:

- Olan-olub, keçən-keçib - dedi. - De görüm, indi sizə nə kömək edə bilərəm?

Makinaçı çiyinini atdı:

- Nə bilim!

Atababa:

- Sizə bir məsləhət var, - dedi.

Deyəsən, makinaçı təqsirin öz qardaşında olduğunu indi bir balaca başa düşmüşdü. Odur ki, dillənmirdi. Amma yumşalmışdı. Atababanın bəzi sözləri də

ona müəyyən qədər təsir eləmişdi. Ancaq haqlı-haqsız hər halda, qardaş qardaşdır. Təqsiri olsa da, olmasa da.

Atababa bir də təkrar etdi:

- Sizə bir məsləhət var.

Makinaçı başını qaldırdı. Lakin Atababanın üzünə yox, əlində tutduğu kağıza baxdı.

Atababa Qocayev:

- Qardaşınıza məktub yazın, mənim adımdan da bildirin qayıdıb gəlsin.

- Hara?

- Mənim yanıma!

Makinaçının yaşlı çöhrəsi duruldu:

- Yəni sizin yanınıza?! - təəccüblə soruşdu.

- Bəli, şəxsən mənim yanıma. Yoldaşlardan xahiş edib ona mütləq yaxşı bir iş düzəldərəm. Həmişə də gözüm üstündə olar. Tənqid adamların səhvini düzəltmək üçündür. El-obasından didərgin salmaq üçün yox. Siz danışanda mənim qəlbim kövrəldi. Tənqid etdiyimizə qayğı da göstəririk. Onu çölə atmırıq. Qardaşınız səhv yola düşmüşdü. Haqlı olaraq da onu tənqid etmişdik. İndi isə hər cür kömək etməyə hazırım.

Makinaçının bu dəfə Atababa Qocayevə zillənən ümidli baxışları şəfqətlə parladı. Atababa ona öz telefon nömrəsini verdi və:

- Qardaşınızın yolunu gözləyirəm, - dedi.

Makinaçının rəngi-rufu kimi, qarşısındakı çansız makinanın da səsi dəyişmişdi...

Atababa Qocayevlə Məzə Qəmbəralı baş idarənin şəbə müdirinə razılıqlarını bildirib xudahafizləşdilər.

Atababa makinaçı ilə aralarında olan bayaqkı sözsöhbəti açıb-ağartmadı. İstəmədi ki, köhnə dostunu təzə dərdinə şərikin eləsin. Onlar bir-birinə baxıb danışdıqca öz gənçlik çağlarında yaşayırdılar.

* * *

Məzə soruşdu:

- Atababa, o əncir yığdığımız günlər yadına gəlir? Onların hər ikisi əllərini-əllərinə vurub uğundu.

Məzə şirin xatirəyə daldı:

- O vaxtdan qolumda zədə qalıb. Çox ağır şey götürərə bilmirəm.

Hər ikisi həmin əhvalatı xatırladı.

Onda ya beşinci, ya da ki, altıncı sinifdə oxuyurdular. Məktəblər bağlanmışdı. Yayın cırhacırında evdən xəbərsiz-ətərsiz çıxıb Aynaqlı dərəsinə getmişdilər. Təpəni aşanda sağ tərəfdə sıx kollarla örtülmüş qayalıqlar görünür. Sol tərəfdəki qayaların bəzi yerindən sısqa su axır. Bu sısqa axınlar birləşib gur şlaləyə çevrilir və dərənin dibinə tökülür. Qayanın döşündə tək-tək iri əncir ağacları görünür. Çox adam atın, qatırın belində ayaq üstə dayanıb, dabanını da qaldıraraq əncir ağacının aşağı sallanan budaqlarındakı meyvələri dərmək istəyir. Ancaq əl çatmır. Bitraq kimi bar gətirən qara-ağ əncirlərin göbəyindən bal süzülür. Qəmbəralı əncir kollarına müştəri gözü ilə baxıb sonra bir-iki salba tulladı. Salba əncirin enli yarpaqlarını və tər zoğlarını qopardı. Yerə düşüb xəmir kimi torpağa yappanan yetişmiş əncirdən biri də ələ gəlmədi. Onlar qayanın döşünə dırmanmaq fikrinə düşdülər. Əvvəlcə qorxub tə-

rəddüdə elədilər. Ancaq nəfsləri güc gəldi. Qəmbəralı ayağını Atababanın dizinin üstə, sonra çiyinə qoyub yuxarı dikəldi. Balaca kötöklərdən yapışaraq özünə yer elədi. Sonra aşağı əyildi və Atababanın əlindən yapışaraq gücü gəldikcə yuxarı dartdı. Köməkləşə-köməkləşə özlərini əncir kollarına yetirdilər. Buradan baxanda üzünə aşağı bütün dağ-dərə apaçıq görünürdü. Dostlar şirin və yumşaq əncirdən o ki, var yeyib doydular. Sonra ciblərini doldurdular. Qayanın dibindən onlara tərəf boylananlara da bir neçəsini atdılar. Ağacın qanadında oturub ləzzətlə qıçlarını yellətdilər. Əllərini qulaqlarına verib mahnı oxudular, gəraylı dedilər. Kefləri yaman kökəlmişdi. Düşmək məqamı gələndə Məzə belindəki qayıqçı açıb bir ucunu Atababaya uzatdı:

- Tut, möhkəm tut, - dedi. - Sən yavaş-yavaş düşdükcə, mən də enəcəyəm. Amma ehtiyatlı ol, haa, tələsmə!

Atababa sürüşüb qayadan sağ-salamat düşdü. Məzə yuxarıda qalmışdı. Xeyli vurnuxdu. Nəhayət, barmağının ucu ilə bir yerdən yapışdı. Yerə enməyə az qalırdı. Birdən ayağının altındakı daş qopdu. Qəmbəralı özünü toplaya bilmədi. Atababa irəli cumub onu tutmaq üçün qollarını gərdi. Amma xeyri olmadı. Qəmbəralı guppultu ilə qayanın dibinə düşdü. Üzü üstə yerə sərildi. Dostu tez onu qaldırdı. Sol qolu lülədən qırılmışdı. Qəmbəralı canını dişinə yığıb özünü tox tutmuşdu. Qətiyyətlə haray-həşir salmırdı. Atababa isə dostunun qolunu bu kökdə görüb kövrəldi. Qəhər onu boğdu. Hönkür-hönkür ağladı. Qəmbəralını qan aparırdı. Kəndə çathaçatda huşunu itirdi. Atababa onu çiyinə alıb hıqqana-hıqqana birtəhər evlərinə çatdırdı...

* * *

Qəmbəralının qolunu bağlamaq üçün qonşu kənddən sınıqçı gətirdilər. Səhərisi at tutub həkimə baxdırmaq üçün rayon mərkəzinə apardılar. Orda da həkimlər buraxmadı. Xəstəxanada yatırdılar. Atababa Qəmbəralını düz bir həftə görmədi. Buna görə də dünyaya Atababanın başına dar gəlirdi. Darıxdığından bilirdi ki, neyləsin. Dostu üçün çox qəribsəmişdi. Kənddən rayon mərkəzinə dörd-beş saatlıq piyada yol idi. Atababa hər gün xəlvət kənddən aralıdakı magistr yolun kənarına çıxıb maşın gözləyirdi. Ancaq iş nəhəşə düşmüşdü. Maşın nə gəzirdi?! Atababa ümidini üzmədi. Səhərisi yenə də magistr yolun qırağındakı tərənin üstünə çıxdı. Aralıdan toz qalxdı. Sonra maşın qaraltısı görüldü. Atababa sevincək aşağı endi. Həmin iri yük maşını gəlib Atababanın düz yaxınlığında dayandı. Maşının üstündə on iki nəfər əsgər var idi. Hamısı da açıq yaşıl paltarda. Ayaqlarında da uzunboğaz çəkmə. Atababa bildi ki, hərbi maşındı. Üstünlük də hərbiçilərdi. Komandirləri kabinədə oturmuşdu, sürücünün yanında. Hündürboylu, gümrah, sarı kişi idi. İri və nüfuzədgici mavi gözləri var idi. Komandir əli ilə işarə edib Atababanı yaxına çağırırdı və ona salam verib soruşdu:

- Cavan oğlan, rayon mərkəzinə yol haradan gedir?

Atababa titrək səslə:

- Bir neçə kilometr gedin, - dedi, - sonra qabağımıza çay çıxacaq, həmin çayın üstündəki taxta körpüdən keçəndə sola burulun. Meşələrə tərəf qalxan dolayı yol dağın aşırımından enib düz rayon mərkəzinə doğru gedir.

Komandir ondan soruşdu:

- Bəs sən burda niyə durmusan?

Atababa çəlimsiz boynunu çiyinə tərəf əyib barmağının ucunu ağzına salaraq:

- Maşın gözləyirəm, - dedi. - Rayonda xəstəmiz var. Dostumun qolu sınıb! Qəmbəralının.

Komandir onu ehtiramla süzərək maşının kuzovunu göstərdi:

- Gəl otur maşına, bizə bələdçi lazımdı, sənə də maşın. İndi hər ikimizin işi düzəldi. - Komandir zarafat yana əlavə etdi: - Həm də elə əsgərlərimizin biri çatmırdı.

Əsgərlər Atababaya əl uzadıb onu maşının üstünə qaldırdılar və aralarında oturdular. Komandir başını kabinədən çıxarıb gülə-gülə:

- Bax, indi gücləndik, görək düşmənlər qabağımızda necə duruş gətirir?!

Əsgərlər gülüşdülər. Komandir sonra sürücüyə tərəf yönəlib:

- Gedək, - dedi.

Göydən od tökülürdü. Maşının qızmış dəmirələrinə əl vurmaq olmurdu. Bir tərəfdən də motorun istisi. Xeyli gedəndən sonra əsgərlər dibindən bulaq çıxan nəhəng və qocaman bir palıd ağacının altında dayandılar. Onlar maşından tökülüşüb, üst geyimlərini çıxardıb üzələrinə su vurdular. Sonra günorta yeməyinə əyləşdilər. Atababa kənara çəkilib aralıda dayandı və yad kimi üzünü yana çevirdi. Komandir qayğıkeşliklə onun qolundan yapışib çəkə-çəkə lap süfrənin başında əyləşirdi. Hiss olunurdu ki, Atababadan xoşu gəlir.

Onun qabağına kolbasa, göy soğan, təzə xiyar, üzüm, pendir qoydular. Atababa utandığından süfrəyə əl uzatmaq istəmirdi:

- İştaham yoxdur, təzəcə çörək yemişəm, - dedi.

Komandir onu dilə tutub qılığına girdi. Nəhayət, Atababanın qırışığı açıldı. Çörək kəsdi, balaca kollektivlə süfrə başında ünsiyyət tapdı. Əsgərlər onu sevə-sevə danışdırırdılar. Komandir isə:

- Birdən inci yər ha, uşaqlar, onunla işiniz olmasın, - deyib əsgərlərə çəmkirirdi. Komandir süfrədəki araq şüşəsindən qalın çay stəkanına yüz qram süzüb Atababaya uzatdı. Atababa başını bulayıb geri çəkildi. Komandir nə qədər elədi, Atababa araq yaxın durmadı. Onlar gördü ki, Atababa həqiqətən də içən deyil. Ona görə də komandir daha təkid eləmədi. Onlar yeyib-içib sərinləndikdən sonra yollarına rəvan oldular. Artıq rayon mərkəzi görünürdü. Şəhərin girəcəyində maşını saxlatdılar. Şəhər xəstəxanası bir neçə addımlıqda yerləşirdi. Atababa maşından düşəndə əlini cibinə salıb təkəş-təkəş bir üçlük çıxartdı və kişilənərək sürücüyə tərəf getdi. Hamı gülüşdü. Komandir onu sinəsinə sıxdı:

- Qırışmal, bizə yolkirəsi verirsən?! Eyib olsun! On da gərək biz də sənə bələdçilik haqqı verək.

Əsgərlərin barmağını kəssən özlərinə gəlməzdilər. Atababa utandığından qızarıb əzik üçlüyü qaytarıb qoydu cibinə. Onlarla xudahafizləşib yola düzələndə komandir onu çağırırdı. Atababa dayandı. Komandir ona iki barmaq endə ağ və şax kağız verdi:

- Mənim ünvanımdır, - dedi. - Vaxt olar yolun düşər. Onda məni yad edərsən.

Əl boyda kağızın üstündə İvan Fyodoroviç, Qorki şəhəri, bir də ki, ev ünvanı və telefon nömrəsi yazılmışdı.

Komandir zarafatyana əlavə etdi:

- Göyçək də bir qızım var. Bəlkə elə kürəkənim oldun.

Atababa başını aşağı dikib xeyli aralanandan sonra qayıdıb onlara bir də əl elədi. Sonra komandirin verdiyi kağızı cibinə qoydu. Arxaya baxmadan sevinə-sevinə xəstəxanaya tərəf qaçdı. Təzə dostlarının gözündən itənə qədər yüyürdü...

Atababa Qəmbəralını xəstəxanada yox, soraqlaş-soraqlaş onun qohumugildə tapdı. Xəstəxanadan bir neçə gün qabaq çıxmışdı. Qolu da əməlli-başlı bitişmişdi. Amma tam sağalmamışdı. İki gecə bir evdə qaldılar. Atababa komandirlə olan söz-söhbətini, əsgərlərlə yol yoldaşlığını dostuna həvəslə danışdı. Atababa əlini cibinə salıb komandirin ona verdiyi bir barmaq ağ və şax kağızı göstərdi və fərəhlə:

- Komandir özü verib, - dedi, - onun ünvanıdır. Dedi ki, bir qızım da var, bəlkə elə kürəkənim oldun.

Onlar sevinclə güldülər. Atababa:

- Yekələndə gedib İvan Fyodoroviçi tapacağam, - dedi. - Çox mehriban adamdır. Heç vaxt onu unutmam.

Qəmbəralıya ləzzət elədi. O, Atababaya:

- Gəldin, yaramın sağalması tezleşdi.

Onlar rayon mərkəzindən birgə qayıtdılar.

Ötüb keçən bu əhvalat nə Atababanın yadından

çıxır, nə də ki, Qəmbəralının. Bir də ki, meşədə azmaqları, iri kötüyün koğuşunda yatıb qaldıqları gecə. Bir yerdə dərs əzbərlədikləri... Zəmi biçini vaxtı atalarına çörək bağlaması aparmaları... Dərz bağladıqları... Vəl üstündə öküzü xırman boyu qovub hərım-hərım hər-lədikləri... Sovruq atdıqları... Taxıl şüşələdikləri günləri...

Gənclik dövrü yaranan dostluq ağaca şiv vaxtı vurulan calağa bənzəyir. Cavan tingin peyvəndi tez uyusur, getdikcə qaynayıb qovuşur, şaxələnir, möhkəmlənir, ömürlü-dözümlü olur. Hər cür tufanlara, qasırğalara tab gətirir, tez laxlayıb yerindən oynamır. Qəmbəralı ilə Atababanın uşaqılıq illərində yaranan dostluğunu da həmin calağa bənzətmək olar. Onların arasında gedən bu cür cəhl heç birində inciklik, kin-küdurət doğurmurdu. Atababa çoxdan görmədiyi məktəbli dostuna baxdıqca təsəvvürəgəlməz həzz alırdı. Məzənin sözlərindəki tikanlı eyhamlardan da. Dostların söhbəti onları məktəb illərinə, gənclik çağlarına aparırdı. Atababa ilə Qəmbəralı sanki bayaqkı adamlar deyildilər. Onlar anbaan dəyişir, uşaqlaşır, qayğısızlaşır, şiltaq olurdular. Amma hər ikisi də işə tələsirdi. Lakin unudulmaz dostluğun təsirindən özlərini unutmuşdular. Nəhayət, Atababa Qəmbəralıdan hələlik ayrılmaq qərarına gəldi. Sabah, günün axırına görüş təyin etdilər...

Atababa yaxşı bilirdi ki, redaktorla sabahkı görüşdən sonra ürəyindən asılacaq ağır yükü köhnə dostu ilə görüşüb söhbət etdiyi anlarda yüngülləşdirə bilər.

O, idarəyə gələndə iş vaxtı qurtarmışdı. Eldərd Mərdanlının qəbulu, Kəpəzlinin yanında keçiriləcək yığıncaq sabaha qalmışdı. Ona görə də Atababa Qocayev redaksiyanın birinci mərtəbəsindən yuxarı qalxmadı.

* * *

Qəzetin axşam növbətçiləri kimi bu gecə Hüseyn Yusifli ilə birlikdə mətbəədə olmalı idim. Müxbirlər zonalarda olduğu üçün, adətən, gecə növbəsində durmurlar. Mən bu axşam Mərtəbədodağı əvəz edirdim. O, hansı dostunusa ad günü münasibətilə təşkil edilmiş ziyafətə dəvət olunmuşdu.

Yazıçı-jurnalist Hüseyn Yusifli qoltuğunda bir neçə təzə kitab mətbəəyə daxil oldu. Hamı ayağa qalxdı. Mürəttiblər ehtiramla baş əyib, onun sadə görkəmi qarşısında təzim etdilər. Hüseyn Yusifli əlləri qara rəngə bulaşmış fəhlələrdən başlamış mətbəə müdirinə qədər hamı ilə eyni səmimiyyətlə görüşdü. Onların hal-əhvalını soruşdu. Təzə çapdan çıxan və tez də mağazalarda satılıb qurtaran kitablarından hərəsinə bir hədiyyə verdi. Hüseyn Yusiflinin sadə geyimi, mənalı sözləri, ağıllı baxışları, xəfif gülüşü elə təsir bağışlayırdı ki, sanki bu istedadlı yazıçı-jurnalistin həyatda heç bir uğuru olmayıb. Özünü buradakı üstü mazutlu fəhlələrdən də, əyni-başı qara rəngə bulanana mürəttiblərdən də aşağı tuturdu. Lakin Hüseyn Yusifli özünü nə qədər kiçiltməyə çalışırdısa, onu tanıyanların nəzərində bir o qədər də yüksəlirdi. Həmişə belədir. Qəlbləri zorla, zahiri hay-küylə, ibarəli sözlərlə fəth etmək mümkün deyil.

Hüseyn Yusifli ona dikilən ehtiramlı baxışların müsayəti ilə növbətçi otağına keçdi. Mən də arxasınca. Bir neçə dəqiqədən sonra bərk ayaq tappıltısı eşidildi. Kimsə təşvişlə:

- Kəpəzli gəlir! - dedi.

Bu xəbər mətbəədə həyəcan signalı kimi və həm də arzuolunmaz təsir bağışladı. Onun gözünə görünməmək üçün hərə dalda bir tərəfə çəkildi. Mətbəə müdiri sifətini turşudub öz-özünə deyindi. Kəpəzli xırıltılı, həm də ittihamedici səslə:

- Növbətçilər gəlibmi?! - deyib salamsız-kələmsız işçilərin yanından ötdü. Çap maşınının arxa tərəfindən kimsə əlini bərk-bərk ağzına tutaraq pıqqıldayıb güldü.

Mirzə Kəpəzli növbətçi otağına daxil oldu. Onun gözü mənə sataşan kimi:

- Sən buralarda nə veyllənirsən? - deyib üstümə çəmkirdi. Burada olmağımın səbəbini izah etmək istədim. Kəpəzli dillənməyə aman vermədi. Onun kal və boğuş səsi çap maşınlarının uğultusuna qarışıdı:

- Bu xarabada qanun-qayda yoxdur! İdarə dağılıb gedir! Hərə öz bildiyi kimi hərəkət edir! Başlı-başına-lıqdır! Hamısını qovmalıyam!!

Hüseyn Yusifli bir dillə onu mənim barəmdə başa salıb izah etdi ki, bu, xüsusi müxbirdir, iclasa çağırılıb. Bu axşam da məsul katib onu Muxtar Mehdizadənin yerinə növbətçi salıb. Mirzə Kəpəzli Yusiflinin sözündən sonra sakitləşsə də, hikkəsi soyumurdu. Keçib növbətçi otağının yuxarı başına qoyulmuş stulunda əyləşəndə yenə də deyindi:

- Xarabada təmizliyə də fikir verilmir! Hara baxırsan zibilxanadır! Heç kəs məşğul olmur!

Mirzə Kəpəzli gözucu Hüseyn Yusiflinin qarşısındakı təzə kitablara baxdı. Yusifli məcbur olub kitabının birinə "Hörmətli Mirzə müəllimə xoş arzularla. Müəllifdən" sözlərini yazıb ona təqdim etdi. Mirzə Kəpəzli laqeydcəsinə:

- Bu nədir? - soruşdu.

- Son kitabımdır, təzə çapdan çıxıb.

- Nə yazmışan?!

- Oxuyarsınız...

Mirzə Kəpəzli cib yaylığını çıxarıb boyun-boğazının tərini silə-silə:

- Oxumağa macal va-ar? - dedi. - Yerindən qalxan da kitab yazır, şər uydurur. Hamısı da cəfəngiyyat.

Mirzə Kəpəzli əlinin arxası ilə Hüseyn Yusiflinin ona verdiyi kitabı kənara sürüşdürdü. Hüseyn Yusifli rəng verib rəng aldı. Ancaq dillənmədi, hesabı içəri verdi. Mən mətbəədə çapa hazırlanan qəzetin Cəlil Məmmədquluzadənin yubileyinə həsr edilmiş səhifəsini oxuyub düzəliş vermək üçün Hüseyn Yusiflinin qarşısına qoydum. Eyni səhifənin birini də Kəpəzliyə verdim. Kəpəzli Cəlil Məmmədquluzadəyə həsr olunmuş səhifənin ortasındakı ulu sənətkarın iri şəklinə baxıb kinayə ilə:

- Elə yazıçılardan biri də budur də, Cəlil Məmmədquluzadə! Bilmirəm niyə görə onun tərifi bir belə göylərə qaldırırlar? Axı o nə yazıb-yaradıb?! Bir "Danabaş kəndinin əhvalatı"dır, bir də ki, o "Poçt qutusu"dur, nədir. Nə olsun?!

Hüseyn Yusifli qırıla-qırıla qalmışdı. Bilmirdi necə cavab versin. Hüseyn, nəhayət, özünü saxlaya bilmədi:

- Yox, yoldaş Kəpəzli, - dedi, - Cəlil Məmmədquluzadənin bir "Zırrama" hekayəsi də var.

Görünür, Hüseyn Yusifli "Zırrama" kəlməsini işlətməkdə, bu sözün ona aid olduğunu Mirzə Kəpəzli tutmadı. O, eyni inadkarlıqla dodağını əyərək:

- Əh! - dedi. - Sənin də elə boş-boş qırıldatmağın var! Bir Hüseyn Yusifli yaxşı yazıçıdır, bir də Cəlil Məmmədquluzadə. İkiniz də elə tay gələrsiniz.

Hüseyn Yusifli pul kimi qızardı. Onun gözlərinə qatı qaranlıq çökdü. Hüseyn çəkinə-çəkinə kirpiklərini qaldırıb xəcalətlə üzümə nəzər saldı və sonra başını aşağı dikdi. Elə bil Hüseyn Yusiflinin çəlimsiz çiyinlərinə qaldırılması mümkün olmayan ağırlıq çökdü. Mənə elə gəlirdi ki, Hüseyn Yusifli tab gətirə bilmədiyi bu ağırlığın altında boğulur, balacalaşır, sifətcə sınıxır, qocalır və elə bu dəqiqə arxasında əyləşdiyi stolun altına girmək istəyir. Kəpəzli hərdən cibindən nə isə çıxarıb ağzına atır, gövşəyə-gövşəyə qəzetə göz gəzdirir və burnunda mızıldanırdı. Hüseyn Yusifli bayaqdan daldığı daxili düşüncələrdən ayrılıb qamətini şax tutdu. O, təmkinini pozmadan Kəpəzliyə:

- Sizə bir neçə sözüm var, - dedi. Kəpəzli diqqətini qarşısındakı qəzetdən yayındırmadan və gövşəyə-gövşəyə:

- Buyursunlar! - dedi.

- Mən yazıçı babayam, harda olsa, bir loxma çörəyim var. Əslinə baxsan, redaksiyada işləməyim müəy-

yən mənada yaradıcılıq imkanlarımı məhdudlaşdırır. Amma bu kollektivə qaynayıb-qovuşmuşam. Burada doğmalaşmışam, uğurlar tapmışam. Özümü bu ailədən kənarda təsəvvür edə bilmirəm. Buna baxmayaraq, redaktorluq tərəfindən arzuolunmaz işçi sayıldığım təqdirdə idarəni tərk edə bilərəm. Bunu mən sizin üçün, kollektivin mənafeyi naminə deyirəm. Qəlp odur ki, qəlbindəkini deməsin. Mən bunu deməliyəm: qəddarlıq, işçilər arasında vahimə yaratmaq nə lazım? Məncə, işçilərlə bu cür sərt rəftar edən bir adamın - "insan insanın dostu, yoldaşı, qardaşı olmalıdır" fikrini ictimaiyyətə təlqin edən, belə bir qəzetə imza qoymağa mənəvi haqqı yoxdur. Eşitdiyimə görə, bəzi ölkələrdə xarakteri kollektivə müsbət emosional təsir bağışlamayan, təkəbbürlü adamları istehsal sexlərinə müdir qoymurlar. Çunki xoş əhval-ruhiyyə yüksək əmək məhsuldarlığı üçün başlıca amil sayılır. Yaradıcı adamlar üçün bu, daha çox vacibdir.

Mirzə Kəpəzli ağzındakını çeynəyə-çeynəyə nəzərlərini əks səmtə yönəldərək:

- Görünür, indi də Kəpəzliyə dərs vermək istəyirsən?! Mənə maral oxumaq lazım deyil.

- Maral ayrı şeydir, yoldaş Kəpəzli. Bəlkə siz moral demək istəyirsiniz? - deyərək Hüseyn Yusifli sözünə davam etdi.

Mirzə Kəpəzli cibindən qələm çıxarıb qarşısındakı ağ vərəqdə qeydlər etməyə başladı. Mənə elə gəldi ki, Hüseyn Yusiflinin eyhamları redaktora təsir edib, onu ayıldır, yumşaldır. Mirzə Kəpəzli indi Hüseyn Yusiflinin ağıllı kəlamlarını yaddaş üçün qeyd edir. Hüseyn

Yusiflidə də məmnun hisslər yarandı və xasiyyətinə uyğun olan mülayimliklə:

- Hər bir idarədə olduğu kimi, bizim aramızda da məkrli adamlar var. Buna təəccüblənmirəm. Çünki eybəcərsiz ailə olmaz. Siz həmişə belə eybəcər, qeybət sahiblərini yox, qələm, istedad sahiblərini uca tutun. Kollektivin nifrətinə məhkum olmaqdan ağır cəza, onun rəğbətini qazanmaqdan böyük səadət yoxdur. Hər iclasda mədh etdiyiniz Muxtar Mehdizadə isə bədxahlıq mücəssəməsi kimi belə bir səadətdən məhrumdur. O, hamıda özünə qarşı ikrah hissi doğurur. Bir də unutmayın ki, kömürçü yanından keçən, hisə batmaya bilməz. Siz yöndəmsiz bir adamdan bərk-bərk yapışmaqla böyük bir kollektivi itirirsiniz.

Mirzə Kəpəzlinin qələminin ucu kağızdan ayrılırdı. Tündməcaz bir adamın birdən-birə belə yumşalması, Hüseyin Yusiflinin dediyi hər bir ağıllı kəlamı diqqətlə qeyd etməsi, məni xeyli şadlandırırdı. Deməli, o, ayılır, səhvini başa düşür, özü üçün nəticə çıxarır. Sabahdan etibarən işçilərə olan münasibətində də böyük dönüş olacaq. Sadıqzadə ilə Atababaya dediyi köntöy sözlər, kollektivə qarşı hörmətsizlik bir də təkrar olunmayacaq. Bunun üçün Hüseyin Yusifliyə dərin ehtiramım daha da artırdı. Mirzə Kəpəzlinin bütün nəzər-diqqəti qarşısındakı kağızın üzərində cəmləşmişdi. O, yalnız dinləyir və yazırdı. Bu xoş dəqiqələrin şahidi olduqca vəcdə gəlirdim. O tərəf-bu tərəfə keçdikcə ayağımın ucunda addımlayır, onlara mane olmağa cəhd edirdim. Hüseyin Yusiflinin də bənizi özünə gəlmişdi. O, daha sərbəst danışmağa başlamışdı:

- İyirmi ildən çoxdur şöbə müdiriyəm. Bizim elə yaş fərqimiz də az olar. Çox jurnalist görmüşəm. Bəziləri inkişaf edib, parlayıb, ad-san sahibidir. İndi professor-dur, alimdir, rəhbər işçi səviyyəsinə yüksəlib. Bəziləri də müxtəlif səbəblər üzündən sıradan çıxıb. Elələri də var ki, tutduğu stoldan yapışib. Nəm çəkmiş kötük kimidir. Nə yanır, nə də sönmür. Hey tüstülənib idarənin ab-havasını dumanlandırır, göz yaşardır. Belələrini həm də idarənin bədənində irinli çibana bənzətmək olar, daim titrəmə gətirir, üşütmə yaradır. Parlamaq istəyən həmkarlarını daim nəzərdən salıb, irəliləyənləri öz səviyyələrinə endirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırırlar. Özlərindən yuxarıda olanlara qarşı mərhəmətli görünürlər. Bu cür rəzillərin fitnəsindən uzaq olun.

Hüseyin Yusifli danışdıqca Mirzə Kəpəzli qarşısındakı kağızın üstünə daha da əyilir, gözlərini qıyır, əlindəki qələm dayanmadan işləyirdi. Hüseyin Yusiflinin ibrətamiz sözlərinin ona bu cür sehrkar təsir bağışlamasından heyrətə gəlmişdim. Redaktorla şöbə müdiri arasında yaranan bu xoş ünsiyyətə mane olmamaq üçün əlimdən gələni edirdim.

Hüseyin Yusiflinin məsləhətlərindən sonra Mirzə Kəpəzlinin ağlagəlməz dərəcədə dəyişilib muma dönməsini, Sadıqzadəyə, Atababaya qarşı rəftarından peşman olacağını həmkarlarıma çatdırıb xoşxəbər olmağa tələsirdim. Belə bir xeyirxahlığa görə Hüseyin Yusifliyə minnətdar idim. Ona olan rəğbətim getdikcə dərinləşirdi. Hüseyin Yusifliyə qəlbimdə min kərə əhsən deyirdim. Mirzə Kəpəzliyə qarşı məndə yaranan narazılıq hissləri də getdikcə yox olurdu. Bu axşam

Mərtəbədodağın yerinə növbətçi durmağımdan yerdən-göyə qədər razı idim. Buna görə məsul katibə minnətdarlıq edəcəyimi düşünürdüm. Hüseyn Yusiflinin də tutqun görünən çöhrəsi xeyli işıqlanmışdı. Mirzə Kəpəzli isə qarşısındakı kağızdan diqqətini ayırmadan yazıb-pozurdu. Mənə elə gəlirdi ki, o, Hüseyn Yusiflinin məzəmmətli, həm də ibrətamiz sözlərinin təsiri altında etdiyi hərəkətlərindən, xüsusulə, Sadıqzadənin və Atababanın heysiyyətinə toxunmasından peşman olub. Xəcalət çəkdiyi üçün başını yuxarı qaldıra bilmir. Mirzə Kəpəzli:

- Daa! - deyib gözlənilmədən ayağa qalxdı. Hüseyn Yusifliyə tərəf baxmadan, əsnəyib gərnəşdi və əlini üzünə çəkdi. Xudahafiz demədən növbətçi otağını tərək etdi. Mirzə Kəpəzli otaqdan çıxan kimi onun əyləşdiyi stola yanaşdım. Bayaqdan yazıb-pozduğu kağıza baxdım. Kəpəzli qabaq tərəfdən filə, arxa tərəfdən qatıra oxşayan əcaib bir şəkil çəkmişdi. Təəccüb məni götürdü. Ayağımın altından sanki yer qaçdı. Az qaldım yıxılam. Deməli, Hüseyn Yusifli dedikcə onun yazıb-pozduğu bu imiş... Gözlərimə inanmadım. Məndə yaranan ümidlər bir andaca alt-üst oldu. Peşman nəzərlərim şəkildə donub qalmışdı. Arxa tərəfdən boynuma isti nəfəs toxundu, turşumuş içki qoxusu duydu. Geri dönəndə Muxtar Mehdizadə ilə baxışlarım rastlaşdı. O, heyranlıqla:

- Bunu bizim Kəpəzli çəkib?! Malades, malades! Kişinin oğlu başdan-ayağa istedadmış ki?! - dedi.

...Səhər idarədə qərribə söhbətlər gəzirdi. Mirzə Kəpəzlinin indiyə kimi heç kəsə məlum olmayan rəs-

samlıq qabiliyyətindən, onun nadir fırça ustası olmasından danışdılar. Mərtəbədodaq deyirdi ki, əvəzsiz rəssamdır. Heyf ki, əsərləri bir az çətin başa düşülür. Çünki yaradıcılığında abstraksionizmə güclü meyl vardır. Abstraktan tam konkretliyə keçsə, əsərlərinin ideyasındakı gerçəklik daha da aydın təsəvvür edilərdi. Bəziləri Kəpəzlini Maqdolinanın Kvidosu ilə müqayisə edirdi. Məşdi Cəfərzadə bir qədər də irəli gedərək Mirzə Kəpəzlini Rafaellə eyni cərgəyə qoyurdu. Eldərd Mərdanlı Kəpəzli sənətkarlığını daha çox Renat Kutuzo ilə bağlayırdı. Bir sözlə, Mirzə Kəpəzlinin ötən axşam mətbəədə cizmaqara etdiyi fil-qatır şəkli geniş əks-səda doğurmuşdu. Xanlar Həmidbəyov:

- Əlbəttə, həm görkəmli jurnalist, redaktor, həm də istedadlı rəssam olmaq çətindi - deyirdi. - Tarixdə bu cür şəxsiyyətlər çox gec-gec yetişir. Leonardo da Vinçi də bizim Mirzə Kəpəzli kimi olub. Leonardo da Vinçi böyük riyaziyyatçı, mexanik, mühəndis olmaqla yanaşı, istedadlı rəssam olub. Alman rəssamı Albrext Dürer, italyan dövlət xadimi Makiavelli hərtərəfli inkişaf etmiş istedad sahibləri idi. Biz fəxr etməliyik ki, redaktorumuz həm də rəssamdır.

Redaktora rəğbəti olan həlim təbiətli işçilər bir-birini yanlayıb deyirdi ki, Kəpəzlinin çevik hərəkətlərində, ötkəm danışığında dahilərə xas olan müdriklik vardır. Mərtəbədodağın dediyi kimi, rəssamlığından da heç olmaz. Belə bir novator rəssamın və istedadlı jurnalistin vilayət qəzetinə redaktor qoyulmasını, azı, insafsızlıq hesab edirdilər. Onların fikri eyniləşir və

başlarının mütəəssir hərəkəti ilə bu barədə təəssüfləndiklərini bildirdilər.

Atababa Qocayev isə belə məddahlara əsla qoşulmurdu. Düşündüyü kimi də danışırdı. O, bir dəfə ürəyini mənə açdı:

- Qəribədir, - dedi və güldü, - hələ rəssamlıq nədir ki?! Bəzən vəzifə adamı onu əhatə edənlərin nəzərində böyük dahilər səviyyəsinə yüksəldir. Ancaq bu cür ucalıq elə həmin müvəqqəti vəzifə qədər ömür edir.

Mirzə Kəpəzlinin fırça ustalığı haqdakı şayiələr öz qulağına da çatmışdı. O da bədgüman olub bir gün katibəyə xəlvəti demişdi:

- Bekarçılıq olanda hərdənbir bəzi-bəzi şəkillər uydururam. Görünür, bu rəsmlərdə elə incə sənətkarlıq sirləri var ki, onu özüm hiss edə bilmirəm! Kənardan baxanlar duyub qiymətləndirirlər, eləmi?

Katibə də bic-bic gülüb demişdi:

- Qoy elə o cür də başa düşsünlər... Üstünü vurma...

* * *

Məşdi Cəfərzadənin daxili telefonu cingildədi:

- Müxbirləri yanıma!

Məşdi Cəfərzadə əyləşdiyi stolun arxasından rəsmi qaydada ayağa qalxaraq:

- Müxbirlər Mərdanlının yanına!

Məşdi Cəfərzadə kabinetindən tələsik çıxaraq şöbə müdirlərinin əyləşdiyi otaqların qapısını bir-bir açıb başını içəri salaraq:

- Müxbirlər müavinin yanına! - dedi.

Eldərd Mərdanlının kabinetinin qarşısına toplaş-

dıq. Məşdi Cəfərzadə him-cimlə əlini bizə tərəf, sonra da qapısı yarıaçıq olan kabinetə uzatdı. Məşdi Cəfərzadə bununla demək istəyirdi ki, içəridə kənar adam var, tələsməyin, qoyun söhbətləri qurtarsın, həm də sakit olun.

Eldərd Mərdanlı tanımadığımız və zövqlə geyinib-kecinmiş ortayaşlı bir adamla şirin söhbət edirdi. Eldərd həmin adama müraciətlə:

- Çox peşman olmuşam, - dedi. - Kooperativ texnikumunda rahatca dərsmi deyib, vaxtında da evimə eşiyimə gedib, istirahətimi edirdim. Bircə kinodan, teatrdan qalmırdım. İstirahət günlərində də dəniz kənarındakı bağında olurdum. Öz əlim, öz başım. Elmi işimi də yazıb başa çatdırmışdım, müdafiəsi qalırdı. İki nəfər elmlər doktoru oxuyub əla rəy vermişdi.

Eldərd Mərdanlı bunu deyib hövsələdən çıxan kimi oldu. Bir siqaret alışdırdı və tüstüsünü yuxarı püləyərək:

- Kəpəzli əl çəkmədi, - dedi. - Uşaqlarımız bir məktəbdə oxuyur. Özümüz də ötən yay Soçidə tanış olmuşuq, bizimki tutur.

Eldərd Mərdanlı vəcdlə başını bulayıb gülümsündü və müsahibinə eyhamla bildirdi ki, o barədə, yəni Soçi sərgüzəştləri haqqında danışmaq nə qədər maraqlı olsa da, bura yeri deyil. Elə Kəpəzli ilə həmin vaxtdan... Bura redaktor gələndən sonra da yapışdı yaxamdan, əl çəkmədi. Dedi redaksiya əldən gedir, qəzeti düzəltməliyik. Mən də üzüyümşaq adamam, sözünü sındırmadım... - Mərdanlı dərinədən köksünü ötürüb qaş-gözünü oynadaraq: - Baxıb görürəm ki, burada da vəziy-

yət ağırdır. İdarə başlı-başına buraxılıb. Biri dostluq əlamətinə görə, digəri qohumluq münasibəti ilə işə götürülüb. Ancaq qəzet işini bilir, bilmir, bunu nəzərə alan olmayıb. Nə başını ağrıdım, müxtəsər desək, idarə deyil, xaosdur. Redaksiyada az-çox Muxtar Mehdi-zadə, bir də Məşdi Cəfərzadə babat işçidir. Müxbirlərdən də bir-ikisini çıxandan sonra qalamı heç... Qəzetin bütün ağırlığı Kəpəzli ilə mənim boynuma düşür. Bir az Hüseyn Yusiflinin qələmi var, ondan da Kəpəzlinin xoşu gəlir. Bu günlərdə şələ-şüləsini qoltuğuna verəcək. Xanlar Həmidbəyovun qələmi olmasa da, adamlığı var. Redaktorun xoşuna gəlir.

Onun dedikləri çətin eşidilsə də, mən irəlidə olduğum üçün yarıaçıq qapıdan aydınca başa düşürdüm.

Eldərd Mərdanlı səsini alçaldıb xıslın-xıslın:

- O məsələni eşitməmişən? - deyə soruşdu. Müsahibi sinəsini irəli verib qulağını ona tərəf şəklləyərək:

- Yox, - dedi, - hansı məsələni?

- O vaxt Mirzə Kəpəzlini redaktorluğa təsdiq edəndə həmin bu Hüseyn Yusiflinin əmisi oğlunun qayınatası etiraz edib. Qırmızıca deyib ki, Mirzə Kəpəzli-dən redaktor olmaz. Onu duz mədəninə göndərin, oradan bir barmaq informasiya düzəldə bilsə, onda mənim əlimin dalı yerdə. Ancaq pisliyi özünə qalıb, əhəmiyyət verən olmayıb. Kəpəzlini təsdiq ediblər. Hə, yuxarıda adamı var...

Müsahib təəccüblə dodağını büzdü. Eldərd Mərdanlı:

- Atababa Qocayevdir, Sadıqzadədir, onlardan da yaxa qurtarmaq istəyirik, - dedi. - Hamısının da yerinə

adam hazırdır. Şöbələrin birinə də səni nəzərdə tutmuşuq. Gələcəkdə söz-söhbət olmasın deyə, jurnalistika sahəsində təhsilini qiyyabi yolla davam etdir. O vaxt nahaq yerə məktəbdən qaçmısan...

Tanımadığımız adam stulunda qurcalanıb özünü əzdirdi:

- Məni yox, - dedi. - Öz yerim rahatdır. Dolanışığım da pis deyil.

Eldərd Mərdanlı yalvarıcı tərzdə:

- Əh, sən də! Bilmirəm bu limonad sexinin müdirliyində nə görmüsən?! Bizdə sənaye və tikinti şöbəsinin müdiri işləsən, vilayətin bütün istehsal obyektləri əlində olacaq.

Limonad sexinin müdiri müavinin qarşısında mütiləşdi və tərəddüdlə:

- Bi-r, sö-z, de-mi-rəm. An-caq...

Sex müdiri konkret cavab verməsə də, Mərdanlıya eyhamla bildirmək istəyirdi ki, guya bu işə o qədər də könlü yoxdur. Lakin Kəpəzli ilə Eldərdin məsləhətindən çıxıb onların sözünü sındırmaq istəmir.

Danışıqlar müsbət həll olunduğundan hər ikisi şən əhval-ruhiyyə ilə ayağa qalxdı. Eldərd Mərdanlı:

- Bilirsən də Kəpəzlinin səndən nə vaxtdan xoşu gəlir?!

- Hə, bir-iki dəfə limonad...

Eldərd Mərdanlı başını buladı:

- Yox! Yox! "Yerevan" mehmanxanası, "Yerevan"...

Sex müdiri yenə bir şey başa düşmədiyindən duruxdu.

Eldərd:

- Yadına sal, - dedi. - Bir dəfə Kəpəzli "Yerevan" mehmanxanasında yer ala bilmirmiş. Düz gecə saat on ikiyə qədər vestibüldə ac-susuz, yorğun-yuxusuz var-gəl edib. Onda sən qəfil böyründən çıxıb ona tanışlıq vermişən və lüks nömrə düzəltmişən. Elə o vaxtdan kişinin dilindən düşmürsən. Deyir çox diribaş, üzüyola, səxavətli oğlandır. Yaxşılığından çıxmaq üçün elə bir girəvə gəzirdim.

- Haa-ha-haa!

Hər ikisi bərkdən güldü. Onlar dostcasına əl tutdular. Eldərd Mərdanlı sex müdirini redaksiyamıza şöbə müdiri gəlməsi münasibətilə səmimi qəlbdən təbrik etdi. Sex müdiri baş əyib arxasını Eldərdə çevirmədən dalı-dalı kabinetdən çıxdı.

* * *

Eldərd Mərdanlı qonağı ümumi qapıya qədər ötürdükdən sonra geri döndü və Məşdi Cəfərzadəyə:

- Buyurun! - deyib içəri dəvət etdi. Biz də onun ardınca girdik. Eldərd qarşısındakı çətin aşırımı keçmək barədə düşünürmüş kimi əyləşib dirsəyini stola dayadı. Barmaqlarını çənəsinin altında daraqlayıb bir-birinə keçirdi. Xeyli fikrə getdi. Heç kəs cıncırını çəkmirdi. Müavin Atababa Qocayevə çəpəki nəzər salıb, sonra Məşdi Cəfərzadəyə baxdı. Şöbə müdiri ilə müavin bir-birini başa düşürmüş kimi mənalı-mənalı yırğalandılar. Hər ikisinin nə demək istədiyini başa düşmək çətin deyildi. Eldərd Mərdanlı Məşdi Cəfərzadəyə eyham vururdu ki, Atababa Qocayevin ələyi ələlib, xəlbiri göydə fırlanır. Bir sözlə, işi fırxıxdı. Onun şələ-şüləsini

qoltuğuna verməyin vaxtıdır. Bizə qarşı narazılıq yaranadan bu cür müxbir lazım deyil. Həm də irəli-gerini başa düşməyən, burnundan qabağı görməyən belə dayaz düşüncəli müxbirə adamın yazığı gəlir. Başı özünü gırləyə bilmir. Məşdi Cəfərzadə də gözlərini geniş açıb, dodağını dodağına sıxmaqla hiss etdirirdi ki, elə mən də sən kimi düşünürəm. Atababa Qocayev xatalı adamdır.

Eldərd Mərdanlı ağır yük qaldırılmış kimi dərin-dən nəfəs alıb ayağa durdu. O, qalın, həm də uzun tük-ləri olan qaşlarını iri mavi gözlərinin üstünə sallayaraq dərin bilikli adamlara xas olan əda ilə:

- Bilirsiniz nə var, - dedi. Sonra duruxdu, başını qaldırıb pəncərədən çölə baxdı. - Bil... Bil... - deyib udqundu. Sözüünün dalını gətirə bilmədi. Hiss olunurdu ki, pəncərənin əks tərəfində cərgələnən çinar ağaclarına, taxtapuşlarına dəstə-dəstə göyərçin enib-qalxan binalara baxa-baxa dağılmış fikrini cəmləyib nə isə təzə, dərin maraq doğuran söz demək istəyir. O, başa düşüləsi mümkün olmayan bir neçə qırıq-qırıq və rəbitəsiz cümlə işlətdi. Yenə də bir məna hasil olmadı. Sol əli ilə sağ tərəfə tökülən cod saçlarını geri sıgalladı. Sonra diqqətini bayırdan ayıraraq bizə tərəf yönəldi:

- Yoldaş Kəpəzli haqlıdır, - dedi. - Yaxşı işləmirsiniz. Onun xahişini nəzərə alıb yazı üslubu, qəzet janrları barədə sizinlə qısa da olsa, söhbət aparmalıyam. Bir də ki, sizi qınamıram. Quyuya su tökməklə deyil! Gərək quyunun özündə su olsun!.. Baxıb görürəm ki, çoxunuzun qabında bir şey yoxdur.

Məşdi Cəfərzadə stolunda dikəlib:

- Yoldaş Mərdanlı tamamilə doğru buyurur,- deyib özündən razı halda əyləşdi.

Eldərd Mərdanlı öz aləmində çox qiymətli hesab etdiyi sözüənə ani fasilə verib yenə də:

- Düzdür, - dedi, - yazırsınız! Ancaq nə yazırsınız! Necə yazırsınız!! Məsələ heç də yazmaqda deyil! Nədən və necə yazmaqdadır! Gərək bunu dərk etməyi bacarasınız.

Müavin saatına baxaraq:

- Vaxt azdır, - dedi. - Sizi Kəpəzli də qəbul edəcək. Ancaq fürsətdən istifadə edib sizə bəzi-bəzi vacib məsələləri xatırlatmalıyam. Yazanda problem məsələlərə toxunmalısınız. Mənim dissertasiya əsərimdə bu məsələyə üstüörtülü olsa da, az-maz toxunulub. Məsələn, elə birini deyim: götürün iki kolxozu, "Günəşli" və "Çaylı" kolxozlarını. Bu təsərrüfatlar yanaşdır. Yəni qonşudurlar. Torpaqları da, suları da eynidir. Hər iki təsərrüfatın qoyunları ağ və qaradır, inəkləri aladır, atları qaçağandır. Camışları da eyni cür, kal səslə mələyir. İtləri də qurdabasıdır. Ancaq...

Eldərd ayaqlarını cütləyib, qollarını çiyini səviyyəsində irəli uzatdı. Sonra sağ qolunu dirsəkdən büküb sinəsinə tərəf çəkdi və sol qolunu irəlində saxladı. Bu dəfə sol qolunu geri büküb sağ qolunu irəli uzatdı. Eyni hərəkəti təkrar edə-edə:

- Şəraitin eyni olmasına baxmayaraq, həmin kolxozların biri irəli gedir, biri geri qalır! Biri irəli gedir, biri geridə qalır... - O, haldan düşüb tövşüyə-tövşüyə əllərini yanına saldı: - Nə üçün kolxozların biri irəli gedir, digəri geridə qalır?! Yaxşı müxbir gərək bunu

əməllibaşlı yoxlasın, öyrənsin, təhlil etsin! Sonra da qələm götürüb dəst-xəttlə yazsın: "Qonşu kolxozlar" və yaxud "Eyni şərait, müxtəlif nəticə", "Hava, su eyni, nəticə başqa".

Eldərd Mərdanlı Məşdi Cəfərzadəyə tərəf əyilərək soruşdu:

- Yoldaş Cəfərzadə, neçə ildir bu redaksiyada zəhmət çəkib, can çürüdürsən?!

- İyirmi ildən çoxdur.

- Bu müddət ərzində bizim bu vilayət qəzetində, respublika və ya ittifaq mətbuatında belə bir başlıq altında iki kolxozun müqayisəli şəkildə təhlil olunduğuna təsadüf etmişən?

- Əsla! Əsla yox! Yoldaş Mərdanlı, birinci dəfədir eşidirəm.

Bu cavab Eldərd Mərdanlıya ləzzət elədi. Eldərd özündən razı halda:

- Bu da novatorluq, bu da problem, bu da yaradıcılıq axtarışı...

Sadıqzadənin dişi dodağını gəmirirdi. O, oturduğu yerdə quruyub qalıbmış kimi başını aşağı salıb, gözlərini müavinin əyləşdiyi stulun bir qədər gödək olan və parketdən aralı qalan ayağına zilləmişdi. Müxbirlərin çoxu hesabı içəri verib, dərdlərini daxildə çəkirdi. Atababa Qocayev özünü komik bir səhnənin tamaşaçısı kimi aparırdı. O, gah istehza ilə gülümsünür, gah da qara buludları cövlan edən payız səması kimi tutulub-açılırdı. Sanki şaqqıldamaq, gurlamaq istəyir, lakin aşağı-yuxarı baxıb qəzəbini birtəhər cilovlayırdı.

Eldərd Mərdanlıya elə gəlirdi ki, o, orijinal çıxışı,

dərin kəlamları ilə qarşısında əyləşənləri sehləyir, onların qəlbini ram edir. Odur ki, getdikcə danışıqının tonunu qaldırır qızısqırdı:

- Siz də mənim kimi alimlik dissertasiyası yazmırsınız ki, çətin ola?! Məqalə nədir ki?! Vicdan haqqı, vaxt ola, gündə onunu yazaram! Mövzunuzu da verirəm də! Daha bundan artıq nə istəyirsiniz?! İki qonşu kolxozdur, torpağı da, suyu da bir. Dərə-təpəsi də bir-birinə oxşayır!

Eldərd Mərdanlı bu dəfə ayağının birini irəli, birini geri qoyub rinqdə döyüşə girişən məşhur boksçular kimi dayandı. Yenə də əl-qolunu eyni qaydada hərəkətə gətirərək dedi:

- Biri irəli gedir, biri geridə qalır! Biri irəli gedir, biri geridə qalır!... Yazın də, yazın! Lap bir səhifə həcmində yazın! Verərik, hamı da oxuyub bizə bəh-bəh deyər. Kəpəzlinin də başı uca olar, Eldərd Mərdanlının da. Bizim bu hörmətli ağsaqqalımız Cəfərzadənin də, Xanlar Həmidbəyovun da. Hətta sizin də. Balam, başucalıq istəmirsiniz?!

Məşdi Cəfərzadə tez ayağa qalxdı:

- Niyə istəmirik, yoldaş Mərdanlı! Kim istəməz başıuca olsun! Bunun üçün siz nə lazımdırsa deyib borcunuzdan çıxdınız. Çox sağ olun! İndi görək sizin bugünkü məsləhətlərinizdən sonra müxbirlər hərəkətə gələcək, ya yox?

Məşdi Cəfərzadə tərəddüdlə başını buladı:

- Amma heç inanmıram. Pir mənimdir, kərəmətinə bələdəm. Bu cür müxbirlərlə çətin ki, qəzetin hörmətini qaldıra bilək.

Eldərd Mərdanlının pörtmüş ətli yanaqlarından tər damcıları süzülürdü. O, yarım vərəq kağız götürüb yelpiklənməyə başladı. Bir qədər özünə gəlib hamımızı qucaqlamaq istəyirmiş kimi qollarını geniş açdı:

- Daha bundan artıq...

Müavin fikrini tamamlamamış Məşdi Cəfərzadə əlavə etdi:

- İnsafla danışmaq lazımdır, yoldaşlar! Yazıq Mərdanlı daha bundan artıq nə desin?! Yaradıcılıq məsələlərinin elə bir incəliyi qalmadı ki, toxunmasın. Eldərd müəllimin bu cür qiymətli məsləhətlərindən sonra kim yaxşı işləməsə... - Təəccüblə çiyinlərini qaldırır dodağını büzdü və əlavə etdi: - Eldərd müəllimin dediklərindən kim nəticə çıxartmasa, deməli, onda insaf-mürvət, vicdan deyilən şeydən əsər-ələmət yoxdur. Eldərd Mərdanlı tamamilə düz buyurur. Nə çoxdur qonşu kolxozlar. Götürün də! Yoxlayın də! Yazın də!

Mərdanlı özünü yelpikləyə-yelpikləyə:

- Bəlkə mənə başqa sualı-zadı olan var?

Heç kəsdən səs çıxmadı. Getmək üçün hamı ayağa qalxdı.

Eldərd Mərdanlı:

- Bircə dəqiqə, bircə dəqiqə, - deyib əlinin hərəkəti ilə dayanmağımıza işarə etdi. Müxbirlər ayaq saxlayıb diqqətlə onun üzünə baxdılar. Mərdanlı:

- Dediym bu yeni mövzuları orda-burda danışmayın ha! Birdən ağzınızdan çıxararsınız ha! Bu sirri yaymaq olmaz! Başqa redaksiyalar eşidib bilib qabağa düşərlər!

Məşdi Cəfərzadə hamımızın əvəzindən:

- Arxayın olun, Eldərd müəllim, - deyib bu barədə zəmin durduğunu əmin etdi.

* * *

Mirzə Kəpəzlinin yumşaq stullar düzülmiş yaraşılıq kabinetinə nə qədər geniş və işıqlı olsa da, bizə dərisqal, qaranlıq görünür və ürəksıxıcı təsir bağışlayırdı. Redaktorun geniş alnında, ağ və dolu sifətində, nazik burnunda, uzun çənəsində ifadə olunan sərtlik, baxışlarındakı acı kinayə bu darıxdırıcı təsiri daha da artırır. Tavanın zövqlə işlənmiş gözəl haşiyələri, divardakı naxışlar da bura toplaşanların əhval-ruhiyyəsinə hakim kəsilən gərginliyin azalması üçün müsbət emosional təsir bağışlamırdı. Mirzə Kəpəzli ayağa qalxıb əyləşdiyi stulu irəli itələdi və stolun arxasında dərisqal yerdə o baş-bu başa var-gəl edərək bizi göstərən Eldərd Mərdanlıdan soruşdu:

- Bunları başa sala bildin?!

Eldərd Mərdanlı hələ də soyumayan tərini silə-silə:

- Bəli, - dedi. - Geniş söhbət etmişəm. Nə lazımdırsa demişəm. Jurnalistikanın nəzəri müddəalarını və günün problematik məsələlərini hərtərəfli təhlil etmişəm. Hətta konkret mövzular da vermişəm.

Məşdi Cəfərzadə ayağa qalxaraq:

- İnsafən, Mərdanlı necə lazımdır, elə də danışdı. Deyirlər adamı üzünə tərifləmək günahdır, amma mən bu günahı boynuma götürüb düzünü deməliyəm. Hələ idarə yaranandan bəri müxbirlərlə heç vaxt belə dərin, mənalı, işgüzar söhbət aparılmayıb.

Kəpəzli məmnun halda:

- Daaa... Oçen xoroşo, - deyib dodaqaltı mızıldandı və başının hərəkəti ilə seçdiyi müavinindən razı qaldığını hiss etdirdi. Sonra o, pəncəyinin ətəyini geri çəkib baş barmağını belindəki nazik qayısa keçirərək boğazını Sadıqzadəyə tərəf uzatdı:

- De görüm, Muxtar Mehdizadənin məktublarını tapıb oxudun?

Sadıqzadə tərəddüdlə ayağa qalxdı, lakin dillənmədi. Məsələ qəlizləşməsin deyə yanında əyləşənlər onun əvəzindən dilləndilər:

- Bəli, oxuyub, yoldaş Kəpəzli! Oxuyub! Elə bizim yanımda oxudu.

Kəpəzli üzünü pəncərəyə tərəf tutaraq Sadıqzadənin qarasına deyindi və öz-özünə - Tu-poy to-por!! - deyərək təkrar etdi.

Mirzə Kəpəzli bizə tərəf yönəlib əyləşənləri bir-bir nəzərdən keçirtirdi və Atababa Qocayevə:

- Siz necə?!

Atababa ayağa qalxdı. Kəpəzli kinayə ilə soruşdu:

- Bəkir Beydullayevin yanında oldun?

- Bəli, görüşdüm.

- Görüşmək azdır, ondan üzr istədin?

Atababa Qocayev susdu. Bənizi ağardı. Sonra sifəti getdikcə ciddiləşməyə başladı.

Kəpəzli yenə təkidlə:

- Üzr deyirəm. Üzr! İstədin, ya yox?

Atababa Kəpəzlinin üzünə baxmadan:

- Bəli, - dedi. - Üzr! Bunu mən ondan yox, o məndən istədi!

Mirzə Kəpəzli Atababanın qırımını görüb dərinə

getmədi. Onunla açılış pərdəni götürəcəyi təqdirdə nüfuzdan düşə bələcəyini nəzərə alıb gerilədi. Bunu yı-ğıncaqdakılar da hiss etdilər. Eldərd Mərdanlı ilə Məşdi Cəfərzadə öz hesablarını götürüb bitərəf mövqə tutdular. Mirzə Kəpəzli sarsılan kimi olsa da, xarakterinə uymayan bayağı hərəkətləri ilə daxili pərtliyini bürüzə verməməyə çalışdı. Kəpəzli stolun arxasında təşəxxüslə o baş-bu başa var-gəl etməkdən vaz keçib sakitcə yerində əyləşdi. Vəziyyətdən çıxmaq üçün vaxt qazanmış kimi qarşısındakı təqvimə lazım olmadan vərəqləməyə başladı. Sonra görkəmini yenə də birtəhər ciddiləşdirdi. Qəddini düzəldib başını dik tutdu. O, heç kəsin üzünə baxmadan sözünü katibənin tez-tez açib-örtüyü qapıya deyirmiş kimi:

- İdarənin işi üçün hamı məsuliyyət daşmalıdır, - dedi. - Süpürgəçidən tutmuş Kəpəzliyə qədər! Ancaq bu xarabada özbaşınalıqdır! Qəzet vaxtında çıxmır, yazılan məqalələr tartan-partandır. Qəzetdə tez-tez səhvlər gedir. - Redaktor adəti üzrə iri çənəsini tez-tez yana əyərək: - Əlbəttə, yaxşı yazılarımız da var, - dedi. - Məsələn, elə götürün Muxtar Mehdizadəni. Bənzərsiz yazı üsulu var. Ancaq bir çiçəklə yaz olmur. Tək Muxtar Mehdizadə ilə iş aşmır. Düzdür, orta zonaların müxbirləri də yaxşı jurnalistlərdir, babat da yazırlar. Samı qlavnı, onların məqalələri söz-söhbət doğurmur. Məşdi Cəfərzadənin böyük həyat təcrübəsi var. Özü də köhnə yazanlardandır. Eldərd Mərdanlı gələndən bəri, insafən, qəzet simasını xeyli dəyişib, oxunaqlı olub. Xanlar Həmidbəyovun baş məqalələri yaxşıdır. Dolğun yazır. İndi hər yerdə qəzetimiz barədə xoş sözlər danı-

şırlar. Yanıma bir professor gəlmişdi. Yəqin ki, tanıyırsınız, Əzəlxanov. Tez-tez yuxarılarda olur, nazirliklərlə, baş idarələrlə yaxın əlaqəsi var, həmişə də xalqın arasındadır. Dərin də alimdir. O, qəzetimiz barədə nələr danışdı! Bizim xəbərimiz yoxumuş! Qəzet əldən-ələ gəzir. Professor deyir ki, qabaqlar mənə bu qəzetə zorla abunə yazırdılar. İndi evimizdə sizin qəzetə dörd adam abunə yazılıb. Onun sözlərindən sonra xeyli cavılaşdım, fəxr elədim. Professorun dediklərində böyük həqiqət var.

Mirzə Kəpəzli uçağa hazırlaşan qartal kimi çiyinlərini qaldıraraq ağı sifətini turşutdu:

- Ancaq bizim bu Hüseyn Yusifliden baş açmaq olmur. Belələri ilə irəli gedə bilmərik. Qələmindən nəfətin iyini gəlir, - deyib burnunu qırırdı. - Sadıqzadə də köhnəlib. İndi onun meydanı deyil. Bəri başdan ərizəsini yazıb, üzüsulu getsə yaxşıdır.

Kəpəzli nə işə fikirləşib yenə də sözünə davam etdi:

- Yazanda da elə yazmaq lazımdır ki, Atababa Qocayev kimi dimdiyindən ilişməyəsən. Beydullayevin xatasından hələ də qurtara bilmirik. Nəyə görə? Atababa Qocayevin ehtiyatsızlığına görə. Beləsinin məqalələri başımıza əngəl açar bilər.

Mirzə Kəpəzli bunu deyib Atababa Qocayevin donuq, qətiyyətli görkəmini süzdü və onun barəsindəki fikrini yenə də dolayı yollarla bir qədər malalamağa başladı: - Düzdür, - dedi. - Atababanın qələmi sərrastdır, dili də rəvandır. Ancaq tənqidin də həddi var. Atam mənə kor deyib, gəlib-gedəni vur demək olmaz. Bəkir Beydullayev də özünə görə bir kişidir. Vilayətin

maarifinə, elminə, məktəblərinə başçılıq edir. Onun nüfuzunu qaldırmaq əvəzinə, aşağı salırıq. Atababa Qocayevə belə bir səlahiyyəti kim verib?! Məktəb tikintilərində nöqsan çoxdur. Bu barədə yazın! Özü də ciddi yazın! Tənqid yazmağı heç kəsə qadağan etmərəm. Amma bunun bir həddi-hüdudu var, ya yox? Yazırsan, yaz! Amma zəhmət çək, Beydullayevə də gənəş! O da özünə görə bir kişidi! Onunla məsləhət et. Məgər bununla xəncərinin qaşını düşəcək?!

Mirzə Kəpəzli qarşısında əyləşənləri köməyə çağıraraq onu Bəkir Beydullayevin əlindən almağa səfərbər etmiş kimi:

- İndi yaxamız qalıb Bəkir Kərimoviçin əlində! - dedi. - O, mənə nələr demədi?! Bir tərəfə baxanda kişinin haqqı da var. Yoldaşlar, gəlin görək, burada bəs Kəpəzlinin günahı nədir?! Məgər hər gədə-güdədən ötrü onun-bunun qabağında əyilməliyəm?! Yox! Atam balası, hər kəs öz cəzasını çəkməlidir! Qoy Atababa Qocayev gedib Beydullayevin qabağında dayanıb özü də cavab versin!

Atababa Qocayev ayağa qalxıb qürurla gözlərini Kəpəzliyə zilləyərkən:

Bəkir Beydullayevin cavabını vermişəm, özü də necə lazımdırsa! - deyib yenə də əyləşdi.

Mirzə Kəpəzli:

- Mən də onu deyirəm də! Get! O Beydullayev olsun, o da sən! Mən redaktoram, müxbirlərdən ötrü özümü tikana yaba edə bilmərəm! Balam, bəs o biri müxbirlərin səs-səmiri niyə çıxmır? Xanlar Həmidbəyovdan niyə giley-güzar eşitmirik?! Çünki kimdən, ha-

çan, necə yazmaq lazımdır, onu bilirlər. Başları girməyən yerə, bədənlərini soxmurlar. Sənin kimi məktəb tikintisindən yazıb vilayət maarif şöbəsini də ora qatmırlar. İş icraçıları, bənnalar, dülgərlər, suvaqçılar, fəhlələr dura-dura idarə rəislərini, vilayət maarif şöbəsinin texniki nəzarətçilərini tənqid etmərlər. Balam, adama deyirlər, gücün çatmayan daşdan niyə yapırsan?! Bəkir Beydullayev məgər sənə tayın-tuşundur ki, onun bağçasına daş atırsan?! Sataşmağa başına adam qəhətdir? Məgər sən bilmirsənmi ki, Bəkir Beydullayev də azacıq aşın duzu deyil?! Hələ nə yaxşı ki, onun adını çəkməmişik! İndi gəl gör şəxsən Beydullayevin öz adı çəkilydi!.. Onda görək sən Atababa Qocayev yox, Mirzə Kəpəzli də başda olmaqla, bütün bu redaksiya onun qabağında duruş gətirə bilərdi?!

Mirzə Kəpəzli bir qurtum su içib boğazını arıtladı və təmkinlə:

- Yoldaşlar, - dedi, - hələlik bəzi məsələləri açıb-ağartmaq istəmirəm. Gələcəkdə belə görüşlərimiz çox olacaq. Onda hərtərəfli danışarıq. Sizdən nə gizlədim, heç əslində bura gəlmək istəmirdim, zorla boynuma qoydular. İndi də bir neçə aydı işləyirəm, baxıb görürəm ki, idarədə hərc-mərclikdir. İntizam pozulub, heç kəs məsuliyyət hiss etmir. Yoldaşlar, gör nə vəziyyətdir ki, döşəməni silməyə əski tapa bilmirik. Xidmətçilər otaqları vaxtlı-vaxtında təmizləmir. Götürək elə aşağıdakı qapıçı qadını, baxıram görürəm ki, yerində deyil. Nə vaxt görürəm, iynə-sapla əlləşir. Ömründə bir çağa bələməyib, səhərdən axşamacan tikmə tikib, sapdan körpə düzəldir...

Bu sözü eşidəndə elə bil gözlərimizə qaranlıq çökdü. Kəpəzlini kiritmək olmurdu. Kabineti başına almışdı:

- Su kranlarını açırlar, bağlamırlar. Hesablamışam, ötən ay avtomaşınlarla normadan artıq qırx litr benzin buraxılıb. Qaraj müdiri avtomaşınların işləməsinə nəzarət etmir. Çünki o da yerində deyil. Təsadüfən bu vəzifəyə düşüb. Bizim təsərrüfat müdiri də başiboş adama oxşayır. İdarə kağızlarını hara gəldi səpələyir. Makinaçılar qənaətcil deyil. Gündə filan qədər kağız korlanır. - O, əsəbiləşib əlini qarşısındakı stola vurdu: - Əl-üz yuyulan yerə bu gün bir sabun qoyulur! Həftə tamam olmamış qurtarır! Nə qədər sabun almaq olar?!

Mirzə Kəpəzli yaranmış belə bir vəziyyətə tab gətirmədiyi üçün cibini qurdalayıb bir dərman atdı. Ayağa qalxıb yenidən cin atına mindi:

- Yoldaşlar, bunlar adi nöqsan deyil! İsrəfçılıqdı! Cinayətdi! - dedi. - İdarədə əyri əllər var. Bu əlləri ya düzəltməliyəm, ya da kəsməliyəm! Buğum-buğum doğramalıyam!

Telefon zəng çaldı. Mirzə Kəpəzli əvvəlcə ona əhəmiyyət vermək istəmədi. Amma elə ki, gördü, xüsusi telefondur, tez dəstəyə əl atdı və ədasını hiss ediləcək dərəcədə dəyişib müti görkəm aldı:

- Buyurun! Buyurun! Eşidirəm.

Mirzə Kəpəzlinin mülayimləşməsindən, sadəliliyindən hiss olunurdu ki, onunla danışan adi adam deyil. Kəpəzli dəstəyi qulağına bərk-bərk sıxaraq:

- Əşşi, telefon söhbəti deyil e-e-e! Dərdimi tərپət-mə, elə şeylər var ki, açıb-ağartmaq olmur. Məni bit-

məz işə buyurub, adımı da yaratmaz qoyursunuz. Köhnə şöbə müdirlərinin çoxunu dəyişmişəm. İki nəfər qalıb, onları da bu gün-sabah... Təzə müavinim də savadlı yoldaşdır. Mənə də ağıllı-başlı kömək edir. Bütün tərkibi dəyişməsəm... - Mirzə Kəpəzli nəfəsini dərib əlavə etdi: - Gecə-gündüz nə qədər çalışıram, ayağımı-başımı bir yerə yığa bilmirəm. Budur, elə indicə müxbirlərlə söhbət aparıram. Görürəm, müasir adamlar deyil, dövrün tələblərindən geri qalıblar. Günün nəbzini tuta bilmirlər. Qarın süfrə deyil ki, açıb-tökəsən. Köhnə redaktor evi yıxılmış, biri ilə hansı sənatoriyadasa tanış olub, çəkib yanına. Biri mehmanxanada çamadanını götürüb, tez ona redaksiyada iş verib. Evi xarabanın oğlu tay deməyib ki, bura "Sabes" deyil, redaksiyadır, yaradıcı təşkilatdır. Mən də işin xatirinə məcburam idarəni təsadüfi adamlardan təmizləməyə. Yerdə qalanlarını da çağırıb başa salıram ki, a balam, köhnə yazı üsulunuzu bürün-bükün qoyun palazın altına. Təzədən bunlara oçerk, felyeton, reportaj, publisist məqalələr yazmağın əlifbasını öyrədirəm. Dərd birdi, ikidi?! Bir də ki, əlacım nədir?! Qəzeti hamı oxuyur, əməyimizə yazılarımıza görə qiymət verirlər. Müxbirlər yaxşı işləyə bilməyəndən sonra yazıq Kəpəzli neyləsin?!

Mirzə Kəpəzli telefondakı ilə xeyli danışdıqdan sonra dəstəyi yerinə qoydu. Ədasından başa düşmək olurdu ki, Mirzə Kəpəzlinin dedikləri onunla telefonda danışan adamın xoşuna gəlib. Odur ki, Kəpəzli qalib görkəm alıb qarşısında əyləşənləri huddətlə süzdü və:

- Gördüyümüz tədbirləri yoldaşlar bəyənib mudafiə edirlər, - dedi. - Son vaxtlar işimizdən çox razıdırlar. Müxbirlərə qəti tapşırıram, telefon xərclərinə ciddi fikir versinlər. Mühasibata göstəriş vermişəm, mehmanxana qəbzlərini, qatar, avtobus biletlərini təqdim etməsələr, ezamiyyət pullarınız ödənməyəcəkdir.

Eldərd Mərdanlı ilə Məşdi Cəfərzadə bu deyilənlərdən xoşhal olub otağın kəsif havasında murgü vururdular. Kəpəzlinin səsinin ahəngi dəyişdikcə, səksənib kirpiklərini qaldırır, yuxulu olsalar da, başlarının yorğun hərəkəti ilə onun dediklərini instikt olaraq təsdiq edirdilər. Orta zonanın müxbirləri isə özlərini elə göstərirdilər ki, sanki Kəpəzlinin sözlərindəki dərin hikməti tam mənası ilə dərk edib, ciddi nəticələr çıxarırdı və onun bir kəlməsini belə buraxmadan dəftərlərinə qeydlər edirdilər. Cürbəcür yüngül və bayağı davranışları ilə Kəpəzlinin onların barəsində yüksək fikirdə olmasına haqq qazandıрмаğa cəhd göstərirdilər.

Atababa Qocayevlə Sadıqzadə fikirləşirdilər ki, hədəfə dəyməyəcək gülləni atmaq hədərdir və bu, barıt korlamaqdan başqa bir şey deyildir. Düşünürdülər ki, tabeliyində olduqları adam nə qədər hərzə-hədyan danışsa da, hələlik sakit dayanıb, müəyyən mənada susmaq lazımdır. Onlar hərdən gözaltı bir-birinə nəzər yetirir, içəridən qıvrılır və narazı baxışları məchul bir nöqtədə donub qalırdı.

Mirzə Kəpəzli hədələyəci tərzdə barmaqlarını silkələyir və deyirdi:

- Yerlərdə nöqsanlar başdan aşır, buna göz yummaq olmaz. Sanballı tənqidi materialların sayını artır-

maq lazımdır. Ancaq bizim Atababa kimi yox. Məqalə tutarlı olmalıdır. Heç kəsdən qorxub çəkinməyin. Mənim müxbirlərim cəsarətli olmalıdır.

Redaktor fəth etdiyi qalanın zirvəsində dayanıb qalib sərkərdə kimi təntənə ilə yumruğunu başından yuxarı qaldırıb silkələdi:

- Gərək külüng vurasan, toz qopa! Bəli! Cızma-qaraçılıqdan birdəfəlik əl çəkin! Özünü yerlərdə saydırın. Kim qoyduğumuz yeni qayda-qanunla ayaqlaşa bilmirsə, bu gündən ərizəsini yazsın!

Kəpəzli üzünü Eldərd Mərdanlıya tutdu:

- Hüseyin Yusifliyə demişəm özünə iş tapsın. Ona bir həftə möhlət vermişəm. Qocayevlə Sadıqzadə də hələlik zonalarına getsinlər, bir neçə gündən sonra baxarıq. Hesabatlarını dinləyib, lazım gəlsə tədbirini görürük. Lakin bu başdan deyim ki, onlardan bizə müxbir olmaz.

Kəpəzli eyni ciddiyətlə:

- Əminəm ki, Mərdanlı ilə mənim bugünkü söhbətimizdən sonra yaradıcılıq fəaliyyətinizdə ciddi dönüş yaranacaq. Buradan duran kimi hamınız zonalara qayıdın. Heç kəs özünü yüngülsaqqal edib məndən icazə istəməsin, verən deyiləm.

Kəpəzli Məşdi Cəfərzadəyə:

- Axşam bütün zonalara zəng et, müxbirlərin yerlərə çatıb-çatmamasını öyrən, dərhal da nəticəsini mənə bildir. Kim şəhərdə qalsa, vay onun halına. Mənsiz katibəyə de, əmrini yazsın.

Məşdi Cəfərzadə qəddini əyib çənəsini sinəsinə salayaraq:

- Baş üstə, baş üstə! - dedi.- Yoldaş Kəpəzli, əmin ola bilərsiniz. Mütləq!

Kəpəzli nə fikirləşdisə əlini qaldırıb:

- Dayanın! Dayanın! Bir sözüm var, qoyun deyim, sonra gedin, - dedi. Stolun siyirməsindən üstündə "qəzet üçün məqalələr" sözü yazılmış yaşıl qovluq çıxartdı. İttifaq, respublika qəzetlərindən kəsib yığıdığı məqalələri qabağına qoydu və əlavə etdi:

- Maraqlı məqalələrdi, - dedi. - Hamısını kəsib saxlamışam. İndi bir-bir sizə paylayacağam. Amma itirməyin, etibarlı yerdə saxlayın. Apararsınız, orda nə yazılıbsa, necə yazılıbsa, siz də o cür yazıb göndərsiniz. Ancaq adları dəyişdirmək şərtilə. Məsələn, Qorki rayonudursa, siz Noraşen rayonu yazın. Aleksandri Həsənbala eliyin və sair və ilaxır; fikirlər öz yerində qalsın. Həm asan, həm də maraqlı. Onda qəzetimiz həvəslə oxunur. Özünüz də əziyyət çəkməzsınız, biz də.

Kəpəzli ayrı-ayrı respublika və ittifaq qəzetlərindən kəsib yığıdığı məqalələri bir-bir payladı. Müxbirlərdən biri çəkinə-çəkinə:

- Yoldaş Kəpəzli, - dedi. - Xidmət etdiyim zonada maraqlılıqla məşğul olan təsərrüfat yoxdur. Mənə verdiyiniz məqalədə isə Uzaq Şərqdə maraqlılıq təsərrüfatından danışılır.

Redaktor ona ikrahla nəzər salıb istehza ilə gülümsündü və başını buladı:

- Mən deyəndə savadsızsınız, sizdən jurnalist olmaz, çoxunuzun şəstinə toxunur. Bax, indi görürsən ki, kəmsavadsan! Boynuna al ki, mətbuat işini bilmirsən! Bilsən, mənən belə danışmazsan. Balam, məqa-

lədə maraldan danışılır, sən onu qoyun, donuz, keçi, dana elə. Burada nə çətinlik var?! - O, dərindən ah çəkdi: - A balam, belə olmaz axı! Vallah, belə olmaz! Billah, belə olmaz! Vicdanım haqqı, belə olmaz! Hazırca məqalə verirəm, onu da yaradıb üzünü köçürə bilmirsiniz! Heç sizdə insaf yoxdur?! Heç sizdə mürvət yoxdur?! Heç mənə yazığınız gəlmir?!

Heç kəsdən səs çıxmadı. Kəpəzli bu idarədə müxbirlərin əlindən təngə gəlibmiş kimi: - Yaxşı, gedin! - dedi. - Daha sizə sözüm yoxdur. Amma yenə xatirinizə dəysə də, dəyməsə də, bunu deyirəm və həmişə deyəcəyəm: çox savadsız, nadan adamlarsınız.

Getmək istəyəndə redaktor həyəcanla:

- Dayanın! Dayanın! Vacib bir məsələ qaldı, - deyib yenə əlavə etdi: - Müxbirlərin yerlərdə iş rejimi barədə sizə ayrı-ayrılıqda məktub hazırlatmışam. Həmin məktub makinada yazılır. Hazır olan kimi hərəniz birini götürün. Məşdi Cəfərzadəyə tapşırıram, o bilir.

Məşdi Cəfərzadə:

- Bəli! Bəli! - dedi. - Xəbərim var.

Kəpəzli barmağını bir-bir qatlayaraq:

- Birincisi, müxbirlər yerlərdə olanda rayondan-rayona ancaq avtobusla getməlidirlər. - dedi. - Avtobusa da minəndə aldıkları bileti redaksiyaya mütləq təqdim etməlidirlər ki, onun hansı nəqliyyatdan istifadə etdiyini dəqiq bilək. Bu gündən restoranda, pavilyonda xörək yeməyi qadağan eləmişəm. Ancaq rəsmi idarələrin bufetində. Redaksiya ilə telefon danışığının pulunu başqa idarə, müəssisələrin hesabına yazdırın ki, redaksiyanın xərcləri çox olmasın. Kimin toyu, yası

düşsə icazə üçün şəxsən mənim adıma ərizə yazıb, öz hesabına getsin. Ayın axırında həmin günlərin pulu tutulmaq şərtilə. Xəstəxanada yatmayan adamın xəstəlik bülleteni qanuni hesab olunmur. İstər tərif, istər tənqid yazanda rayon başçıları ilə mütləq məsləhətləşin... - Nə düşündüsə xəyallandı: - Orada yazılanların hamısı yadımda deyil. Mən xatirimdə qalanları dedim. Məktubu alın, oxuyun, necə yazmışamsa, elə də əməl edərsiniz! Aydındı?

- Aydındı. - Hamı bir ağızdan dilləndi.

- İndi gedə bilərsiniz.

Kəpəzlinin getdikcə daralıb bizi sıxan geniş və yaraşlıq kabinetini tərk etdik. İşçilər iki-bir, üç-bir idarədən çıxıb istədikləri səmtə doğru yönəldilər. Kəpəzlinin dedikləri barədə hərə öz təəssüratını danışdı. "Çox ciddi və sərt adamdır", "Dərin-publisistdir", "Hər şeydən başı çıxır", "Elmi və fəlsəfi görüş dairəsi çox genişdir", "Yəqin yuxarılarda sayıb sözünü eşidirlər", "Böyük hörməti var", "Çəkisi ağırdır".

Yalnız Atababa Qocayevlə Sadıqzadə dillənmir, Kəpəzli barədə deyilən rəylərə münasibətlərini bildirmirdilər.

* * *

İş vaxtının qurtarmasına bir neçə dəqiqə qalmış məsul katibin köməkçisi Dilavər Dərbəndli Mirzə Kəpəzlinin kabinetinə daxil oldu. Dilavər nə barədəsə deməyə utanıb çəkinirmiş kimi Kəpəzlinin üzünə suçlu nəzər salıb gülümsündü. Kəpəzli onu süzərək:

- Bəlkə deyiləsi bir sözün var, Dilavər? - dedi. - Niyə çəkinirsən?

Dilavər gah sədaqətli baxışları ilə ona qayğılı nəzər salır, gah da tabe olduğu adamın qarşısında hər cür söz danışmağı özünə rəva bilmirmiş kimi, xəcalətlə başını aşağı dikirdi. Dilavər Dərbəndli səmimi görkəm alıb dərin sirr açmış kimi:

- Yoldaş Kəpəzli, - dedi, - ürəyimdə sizə deyiləsi bir neçə sözüm var. Ha çalışıram deməyim, bacarmıram. Amma deməyəndə də dözə bilmirəm. Elə bir girəvə axtarıram. Sizin də o qədər vacib işləriniz var ki, düzü, söz deməyə sərbəst vaxt tapmaq olmur.

Mirzə Kəpəzlinin marağı daha da artdı. Dilavər Dərbəndli ciddi bir məsələ barədə məlumat verməyə hazırlanmış kimi özünü cəmləşdirib görkəmini ciddiləşdirdi:

- Əşşi, - dedi, - şəhərdə sizin barənizdə yamanca söz-söhbət gəzir. Heç bundan xəbəriniz vaaar?!

Kəpəzlinin gözləri təlaşla parladı:

- Necə bəyəm? Nə danışirlar?!

Dilavər Dərbəndli Kəpəzlidə yaratdığı gərginliyi azaltmaq üçün:

- Deyirlər ki, hələ bu idarəyə belə təşkilatçı, tələbkar, ciddi, ayıq-sayıq, dərin savadlı redaktor nə gəlib, nə də gələcək, - dedi. - Danışirlar ki, Mirzə Kəpəzlinin çox böyük gələcəyi var. Belə bir söhbət gəzir ki, sizi böyütmək məqsədilə yuxarılara aparırlar. Guya bu məsələ artıq həll olunub. Ancaq sizi əvəz edə biləcək adam tapılmadığına görə hələlik bu iş ləngidilir...

Mirzə Kəpəzlinin Dilavər Dərbəndliyə olan əvvəlki hörməti və ehtiramı daxilən daha da dərinləşdi. O, məmnun görkəm alıb stulunda yırgalandı:

- Bəs nə bilmişdin, - dedi və gözlərini geniş açaraq ciddi tərzdə əlavə etdi: - Bu söz mənim də qulağıma dəyib. Sən bu barədə gecikmişən. Ancaq hələlik bu sirri yaymaq lazım deyil. Düşər-düşməzi olar. Düzdür, hələlik özümə bir söz demirlər, lakin yuxarıların münasibətindən hiss edirəm ki, məni buraya göndərməyə bərk peşman olublar. Okazıvayetsə, haqqımda başqa fikir varmış. Lap katiblik söhbəti olub. Sonradan kimdən nə arğac keçibsə... hələlik redaktorluğa məsləhət biliblər. İndi görürəm, bərk peşmandırlar. Çalışsınlar ki, səhvlərini düzəlsinlər. Mən də gedən deyiləm. Qoy yalvarsınlar. Qədrimi hələ sonra bilərlər.

Dilavər Dərbəndli qəhərlənən kimi oldu. O, yasa batmış kimi qaşqabağını sallayaraq:

- Bəs biz, yoldaş Kəpəzli?! - dedi. - Nəyə desəniz and içərəm, sizdən sonra hər ayıma min qızıl verələr, bu idarədə bircə gün də qalmaram.

Mirzə Kəpəzli:

- Bu barədə narahat olma, - dedi. - Əvvəla, bu məsələ həll olunana qədər ya redaksiyada məsul katib-sən, ya da müavin. Yoldaşlarla danışıb predvaritelni həll etmişəm. Bir də ki, iş o yerə qalsa, səni burada qoymaram. Özümlə apararam. Hara da getsəm, kölgəm üstündədir. Birdəfəlik xatircəm ol. Ürəyini lap buz kimi saxla.

Dilavər Dərbəndlinin gözləri nəmləndi. Mirzə Kəpəzli də yuxaladı:

- Get, get, işinlə məşğul ol. Elə bilmə ki, tək özümü düşünürəm...

Dilavər Dərbəndli dərin ah çəkib başını yuxarı qaldırmadan qəmli-qəmli kabinetdən çıxdı. Mirzə Kəpəzli pəncərəyə tərəf yönəldi. O, şəhərin izdihamına nəşə ilə baxır və gələcək yüksək vəzifədə olacağı anlarını yaşayırdı...

* * *

Mirzə Kəpəzlinin Sadıqzadəyə vurduğu "tupoy topor" yarası getdikcə dərinləşib qövr edirdi. Bu kor balta elə bil Sadıqzadəni təhdid edən üzücü fikirlərlə anbaan ovxarlanır, onu qılinc kimi içəridən doğrayıb haldan salırdı. Yaşına, xidmətinə, kollektiv arasındakı mövqeyinə uymayan belə bir köntöy sözdən sonra özünə gələ bilmirdi. Həmişə nikbinlik yağan baxışlarında suxluqdan əsər-ələmət qalmamışdı. Səmimi söz-söhbətlərində işlətdiyi və onun ürəyiaçıqlığından irəli gələn incə yumor şən əhval-ruhiyyəsi ilə bahəm yoxa çəkilməmişdi. Əvvəllər olduğu kimi, daha onu dinləyən həmsöhbətlərinin eyni açılmırdı.

O, iclas qurtarandan sonra Mirzə Kəpəzli ilə Eldərd Mərdanlının əyləşdikləri kabinetdən aralanıb dəhlizin qurtaracağındakı dalda yerdə fikirli-fikirli və ağır addımlarla o baş-bu başa var-gəl edirdi. Kəpəzlinin dedikləri ona olduqca ağır gəlirdi. "Tupoy topor" kəlməsi bir yana dursun, Muxtar Mehdiqzadənin məktubunu oxumusanmı?! sualını heç vəchlə özünə sığışdırma bilmirdi.

Kollektivdə hamı yaxşı bilirdi ki, Nazim Sadıqzadə

hələm-hələm söz yeyən adam deyil. Ancaq redaktor təzə olduğundan dözüdü, birdən-birə qabağa düşüb özünü yüngül saqqal etmək istəmirdi. Düşünürdü ki, qaranlıq yerə daş tullamayım. Bəlkə Kəpəzli heç mən düşündüyüm qədər nadan deyil? Dili zəhər olsa da, qəlbi yumşaq, ürəyi təmizdir? Zahirən kobud görünsə də, batini incədir, həssasdır? Odur ki, belə məqamlarda gərək səbirli tərپənəsən. Mənim kimi təcrübəli, kollektivdə ağsaqqal sayılan bir işçi qabağa düşüb redaktorla açılışa, dünənki cavanlar buna necə baxarlar? Çoxu oğlum yerindədir. Bəlkə Mirzə Kəpəzli Mərtəbə-dodağın qabına bələd olub, məni də dərinədən tanıyandan sonra dediyinə pəşman olacaq? Bir gün səhvini başa düşüb üzr istəyəcək və deyəcək ki, Sadıqzadə, hövsələdən çıxdığıma görə gözümlü qan örtüdü. Özümdən asılı olmayaraq, sizə qarşı köntöy sözlər işlətdim. Məni bağışla.

Sadıqzadə bir qərara gələ bilmirdi. Qəlbində gah güclü nifrət və qəzəb dalğası şahə qalxaraq onu yerindən oynadır, cürbəcür yollara vadar edir, gah da Kəpəzliyə haqq qazandırır özünü danlayırdı. Çox götür-qoydan sonra belə bir qənaətə gəldi ki, bu həngamələrin axırını gözləyirəm. Bəlkə sonrası yaxşı oldu, hər şey səmimiyyətlə, mehribançılıqla qurtardı... Bərki-boşu çox görmüşəm. Xəmir hələ çox su aparacaq. Bu tezliklə işdən çıxmaq haqda ərizə versəm, yaxşı düşməz. Eşidib-bilənlər buna necə baxar?!

O, ayaq saxladı. Başını buladı və öz-özü ilə məsləhətləşirmiş kimi:

- İşdən çıxmaq? - Daxili istehza ilə: - Kəpəzli ilə

üzülmək üçün bu, çox asan yoldur. Bəs sevincimi, kədərimi bölüşdürdüyüm əməkdaşlar?! Üzvü olduğum doğma kollektiv?! Əyləşdiyim stullar, üzərində iyirmi ildən çox qələm işlətdiyim stollar, neçə dəfə açıb-ört-düyüm qapılar?!

Sadıqzadə xəyallənaraq asta addımlarla dəhlizin başındakı pəncərəyə yaxınlaşdı. Çölə baxdı. Əks tərəfdə meşələrlə örtülmüş və şiş qayalardan nəhəng tac qoyan dağların əzəməti göründü. Şəhərə gecə-gündüz şirin layla çalan nəğməli çay bu dağların dibinə sığınaraq mavi ləpələri ilə yaşıl sahillərinə dönə-dönə sığal çəkirdi.

Şəhərdə hündür binalar, geniş pəncərələr çoxdu. Ancaq bu xoş mənzərə yalnız buradan, dəhlizin qurtaracağındakı pəncərədən belə aydın və cazibədar görünürdü. Sadıqzadəyə elə gəlirdi ki, elə bu dağlar da redaksiyaya məxsusdur. İdarənin yerləşdiyi binanın davamı onun ayrılmaz bir parçasıdır. Çünki şəhərin heç bir yerindən dağlar bu çür füsunkar görünür.

O öz-özünə:

- Yox! - dedi. - Bunlar mənim mənəvi dünyamın zینətidir. Bu dünyasız həyat mənim üçün bir heçdir. Kəpəzli kimilərindən uzaqlaşmağa nə var ki?! Gəl görüm bu dünyamdan uzaqlaşsa bilərəmmi?! Uzaqlaşsam da, ömr edə bilərəmmi? Yox! Yox! Mümkün olan, ağlasığan məsələ deyil! Bu idarənin hər bir çapığı da, çuxuru da, çilçirağı da, baxışlarımın izi olan daşı da, divarı da mənim üçün doğma, canlı məxluq kimidir. Bu binanın hər guşəsində gəncliyimin siliməz, görünməz izləri, ömrümün kitabsız, varaqsız salnaməsi,

qələmimin səssiz sədası gizlənilir. Bura mənəvi yuvamdır. Necə tərək edim?!

Sadıqzadə çox götür-qoydan sonra ərizə yazmaq haqqındakı fikrindən daşındı. O, qorxan-çəkinən, belə məsələlərdə aciz qalan adam deyildi. O, yalnız kəsdiyi çörəyi basmağa, ülfət bağladığı dostundan, haqq-salamı olan yoldaşlarından, öyrəşdiyi kollektivdən uzaqlaşmağa aciz idi. O, vaxtilə müəllimlik etdiyi bir məktəbin, kirayə tutduğu mənzilin yanından keçəndə belə ayaq saxlayır, həmin anlarını xatırlayır, riqqətə gəlir, kövrəlirdi: "Bu məktəb də, bu mənzil də ömür kitabımın saralmış vərəqidir". O duruxur, xəyallənir, sanki həmin kitabı vərəqləyir, zərif qəlbi ehtizaza gəlirdi. Sadıqzadəni yaxından tanıyanlar həmişə ona - əsl adamdır, - deyirdilər. Bax, buna görə iyirmi ildən artıq bir müddətdə qaynayıb-qovuşduğu adamlardan, üz-gözü öyrəşdiyi əməkdaşlardan ayrı düşmək Sadıqzadəyə çətin gəlirdi. Bu ayrılığın ona sağalmaz dərd ola biləcəyindən ehtiyat edirdi.

Batmaqda olan günəşin dəhlizin baş tərəfindəki pəncərədən içəri düşən şəfəqləri Nazim Sadıqzadənin fikirli çöhrəsinə sarımtıl işıq yayırdı. Elə bil günəş onun mərd çöhrəsindəki tutqun qızartıdan rəng alıb Sadıqzadənin dolaşığı, darıxdırıcı fikirlərini də özü ilə bərabər, ağır-ağır və hiss olunmadan yalçın qayalardan tac qoyan ulu dağların arxasına enirdi. Sadıqzadə günəşlə elə buradaca vidalaşmış idarədən çıxdı. Xidmət etdiyi zonadakı iş yerinə getməyə hazırlaşdı.

Yola gec düşdüyü üçün artıq ətrafa qaranlıq çökmüşdü. Uzaqdakı haylı-küylü şəhər və kəndlər topa-

topa ulduza dönüb gecənin qoynuna səpələnmişdi. Maşının fənərlərindən süzülən gur işıq qaranlığın dərinliklərinə hücum çəkərək sanki Sadıqzadənin fikir cığırına hakim kəsilən kəsaləti uzaqlara qovurdu. Sadıqzadənin xəyalı isə maşından irəlidə qaçan işığı təqib edərək bəzən xoşagəlməz ehtimallar ətrafında fırlanır, bəzən də öz-özlüyündə acı nəticələrə tuş olurdu... O, ara vermədən siqaret çəkir, fikri başqa-başqa səmtlərə yönəlir, sonu bəlli olmayan macərələr axınından uzaqlaşma bilmirdi. Xidmət etdiyi rayon, şəhər və kəndlərdən keçdikcə neçə il əvvəl qələmə aldığı mövzuların obyektini xatırlayır, qəlbində cürbəcür kövrək hisslər baş qaldırırdı. Öz-özünə: - Bu da zəhmətimin müqabilində aldığım mükafat! Tu-poy topor! - deyib daxilən alovlanırdı. Küt baltanın altında yaralı quş kimi çırpınan həssas qəlbi əsla sakitləşmək bilmirdi.

Qaranlıq gecə, enişli-yoxuşlu, dərəli-təpəli yollar. Bir neçə dəfə təmirdən çıxmış köhnə "Pobeda" onları o qədər atıb-tutmuşdu ki, yorulub əldən düşmüşdülər. Qarşıdan gələn avtomaşınların gözqamaşdırıcı işığı sürücünü neçə dəfə çaşdırmışdı. "Pobeda" az qala dağın dolaylarında yoldan çıxıb aşmışdı. Sadıqzadə də gah mürgüləyir, gah da maşın çala-çuxurda atılıb-düşdükcə səksənib ayılırdı. Bunlar hamısı yorğunluq əlaməti idi. Sadıqzadə zülmət gecənin dərinliyinə nəzər salır, yolun kənarlarına düzülmiş ağ daşlardan başqa heç şey görmürdü. Özlüyündə belə qərara gəldi ki, münasib bir yerdə dayanıb dinclərini alsınlar, çaydan-sudan içib ürəklərinin yanğını söndürsünlər. Onun bu fikri köhnə sürücü dostu Şirindilin də ürəyindən oldu.

* * *

Şirindilin yaşı altmışı ötmüşdü. Gözünü açandan bəri də sükan arxasında oturmuşdu. Başına çoxlu qəzavü-qədərler gəlmişdi. Kiminin əvvəli, kiminin axırı. Bir vaxt ucqar rayonun mərkəzi sayılan və otuz minə yaxın əhalisi olan şəhərdə işləyirdi. Rayon icraiyyə komitəsi sədrinin maşınını sürürdü. Beş adamın biri idi. Beş adamın biri deyəndə onda rayonda cəmi-cümlətanı ikicə "Villis" maşını vardı. Birini raykomun birinci katibi, birini də icraiyyə komitəsinin sədri minirdi. Rayonda avtobus-zad nə gəzirdi?! Tək-tək idarələrdə köhnə "Paltruka", "Zis" yük avtomaşınları gözə dəyirdi. Kəndlərin nəqliyyatı, əslində, at, qatır, ulaq idi. "Villis"ə minənə bəxtəvərlik verirdilər. Bu, hər adama müəssər olan xoşbəxtlik deyildi. Raykomun, icrakomun "Villis"inin gəldiyini görəndə yoldan kənara çəkildilər. Şirindili də rayonda tanımayan yox idi. O boyda rayondakı iki "Villis"dən birini Şirindil sürürdü. İcrakomla oturub-durmağın nə demək olduğunu kim bilmir?! Əlqərəz, Şirindilin qırmızıtuman vaxtı idi. Onda Nazim Sadıqzadə pedaqoji texnikumu təzəcə bitirib rayon mərkəzindəki məktəblərin birinə təyinat almışdı. Hündürboylu, çəlimsiz, şüvərək oğlan idi. Bığ yeri təzəcə tərleyirdi. Sənədlərini rayon maarif şöbəsinə təqdim edib payı-piyada kəndə qayıdırdı. Səhər tezdən rayondan çıxan adam bir az yeyin tərپənsə, gü-nortaya kəndə ancaq çatırdı. Əyri-üyrü torpaq yol ilan mələyən düzlərdən keçirdi. Burada kölgələnməyə bir qaraltı, içməyə bir ovuc su tapmaq mümkün deyildi. Həftədə bu yoldan bir maşın keçə-keçməyəydi. Maşın

olanda da bəlkə yüzdə-bir sürücü insafa gəlib maşını saxlaya-saxlamayaydı.

Sadıqzadə rayon mərkəzindən aralanıb sarı torpaqlı, yoxuş yolla yuxarı dikəldi. Bir neçə kilometr gəndəndən sonra yol düzə çıxırdı. Bu yerlərdə qorabışirən ayın istisinə tab gətirmək olmur. Sadıqzadə əlindəki qovluğu çətir kimi başına tutmuşdu. Hərdən əfi ilanların fişilti ilə qıvrılıb keçdiyini görəndə adamın tükləri ürپəşir. Dörd bir tərəfdə otsuz, alafsız, bağısız, bağatsız düzlərdən başqa heç nə görünmürdü. Sadıqzadə başını yuxarı qaldırmadan iti addımlarla gedirdi. Boyun-boğazından tər axırdı. Hərdən cib yaylığını çıxarıb üzünü silirdi. Yaylığı suya düşübmiş kimi islanmışdı. Tər Sadıqzadənin üst köynəyinə çıxmışdı. Hərdən əsməkdə olan meh getdikcə güclənirdi. Artıq xırman sovruga gələn vaxt idi. Bu vaxt əks tərəfdən bozumtul duman kimi toz burulğanı qalxdı. Bu boğanağın qabağınca nə isə bir qaraltı irəliləyirdi. Sadıqzadə gördü ki, maşındır. Ancaq ona əhəmiyyət vermədi. Düşündü ki, bəxtim gətirmədi. Maşın rayon mərkəzinə gedir, mən isə kəndə. Yolumuz eyni istiqamətə olsaydı nə dərd idi, sürücü bəlkə də insafa gəlib məni götürərdi.

Maşın gəlib yaxınlaşdı. İspalkom sədrinin "Villis"i idi. İçərisində də təkə sürücü Şirindil. Sadıqzadə ilə Şirindilin heç bir salamı-kəlamı yoxudu. Onlar birbirini kənardan-kənara tanıyırdılar. Şirindil bircə onu bilirdi ki, Nazim Sadıqzadə heç bir vəzifəsi olmayan, lakin halal, kəndin sayılıb-seçiləni Sədətqulu kişinin oğludur. O, "Villis"i Sadıqzadənin tuşunda saxladı.

Sadıqzadə bir neçə metr kənara çəkilib, laqeyd yoluna davam etmək istədi. Şirindil kabinənin qapısını açıb Sadıqzadəyə salam verdi və:

- Nazim müəllim, bəs belə istidə də yola çıxarlar?! Görmürsən göydən od tökülür? - dedi. Sonra əlavə etdi: - Gəl əyləş, səni aparım kəndinizə qoyum qayıdım.

Sadıqzadə bunu elə-belə dilağız kimi qəbul etdi. Odur ki, Şirindilə:

- Çox sağ olun, - deyib əks tərəfə yönəldi və yoluna düzəlmək istədi. Şirindil balaca maşınla dövrə vurub "Villis"i geri döndərdi və düz Sadıqzadənin qabağında saxladı. Kabinəni açıb təkidlə:

- Gəl otur! - dedi. - Adama bir kəlmə deyərlər!

Sadıqzadə inana bilmirdi ki, onu icrakomun maşınına götürərlər. Özlüyündə düşündü: "Axı nə üçün? Nəyə görə?! Mən təzəcə texnikum qurtarmış sadə müəllim, Şirindil isə rayon başçıları ilə oturub-duran adam. Axı bu maşında ispalkom sədrindən və onun ailə üzvlərindən, bir də yuxarıdan gələnlərdən başqa heç kəsi görün olmayıb. Axı kiməm ki, belə bir mötəbər adam mənim yolumda özünü əzab-əziyyətə salsın?! Getdiyim yerdə maşını qaytarıb məni kəndə aparsın... Yenə də yolumuz eyni səmtə olsaydı, ayrı məsələ".

Şirindilin təklifi yenə də Nazim Sadıqzadənin ağına batmadı. Razılığını bildirib yönünü o tərəfə çevirdi. Şirindil maşını onun ardınca sürdü və bir qədər də acıqlı:

- Yekə oğlansan, otur maşına! - dedi.- Böyük nə desə, kiçik ona baxar!

Sadıqzadə gördü ki, yox, məsələ heç də onun dü-

şündüyü kimi dilağız söhbəti deyil, Şirindil ürəkdən təklif edir, odur ki, onun bu ehtiramı qarşısında utanıb qızara-qızara keçib əyləşdi maşına. İndi daha çox tərləməyə başladı. "Villis" yana burulub toz qaldıra-qaldıra kəndə tərəf yollandı. Sadıqzadə həmişə icrakom sədrinin əyləşdiyi yumşaq yerdə, Şirindillə yanaşı oturmuşdu. Bu, ona möcüzə kimi gəlirdi. Maşının içərisinə açıq hava rəngində məxmər parça çəkilmişdi. Bu cür qapı tutacaqlarını, arxa oturacağın üstünə sərilməmiş kiçik nazik xalçanı ilk dəfə görürdü. Sanki sehrli aləmə düşmüşdü. Fikir onu götürmüşdü. Lal-dinməz oturub xəyala dalmışdı. Dinib-danışmırdı. Sanki nitqi qurumuşdu. Şirindil hərdən nə soruşurdusa, ona çəkinə-çəkinə cavab verirdi. Nazim müəllimin sıxıldığını Şirindil də hiss edirdi. İcrakom şoferinin ona göstərdiyi belə bir iltifat Sadıqzadəni çaşdırmışdı. Öz-özlüyündə bunun səbəbini heç cürə araşdırma bilmirdi. Şirindil isə bunu "insana hörmət etmək, əl tutmaq, savab qazanmaq, yaxşılıq etmək, gələcəkdə oğul-qızının, nəvə, nəticələrinin qabağına çıxar" mülahizəsi ilə edirdi. Şirindilə görə yaxşılıq qazanmaq da var-dövlət qazanmaq kimi bir şeydir. Gərək onu da bacarasan. Fərsət düşəndə əl tutasan. Yaxşılıq etmək imkanından kənarda qalanlara vicdan yaraşmır.

Maşın on beş-iyirmi kilometrlik yolu yarım saata getdi. Sadıqzadə istəmirdi ki, hamının bir verstlikdən tanıdığı "Villis" kəndin içərisinə girsin və icrakomun mindiyi maşından Nazim müəllimin düşdüyünü görsünlər. Odur ki, kəndin girəcəyində Sadıqzadə Şirindilə müraciətlə:

- Çox sağ olun! - dedi. - Elə buradaca saxlayın, düşüm!

Şirindil onu başa düşürdü. Odur ki, maşının sürətini daha da artırıb, kəndin ortasından hərlənib Sadıqzadəgilin evinin qənsərindəki xırmanların arasında saxladı. Sadıqzadə qat-qat ət tökdü. Maşından düşüb başını aşağı dikdi. Utandığından özünü itirmişdi. Şirindil ona:

- Di sağ olun! - deyib çevik bir hərəkətlə sükanı əlində sola hərlədi. Balaca "Villis" in təzə təkərləri yumşaq torpağa naxışlar vurmuşdu. Maşın geri dönüb, toz qaldıra-qaldıra kəndin küçələrinə səs saldı. Ətrafa tozla qarışıq benzin qoxusu yayıldı. Əlində şiv çubuq vəl ustə çıxıb öküzləri xırmanda hərləyən, şana ilə sovruq atan, kürəklə taxıl şüşələyən, köçəl aparən, kəndir tora saman təpən, kövşənlərdən at-eşşəklə dərz gətirən kənd adamları ayaq saxlayıb "Villis"ə heyrətlə baxırdılar. Dünən təzə məktəb qurtarıb, müəllim adı alan Nazimin bu gün icrakomun "Villis"ində gəzməsinə və kəndə bu cür gəlməsinə hamı məəttəl qalmışdı.

Sadıqzadə evlərinə tərəf yönəldi. O, öz-özünə düşüncüdü: "Bəlkə Şirindilə papiros pulundan-zaddan nə isə bir şey vermək lazım idi?! Yoox, canım, bu gülünc çıxardı. Yaxşı ki, pul adı çəkmədim. İş korlayardım. Bəs onda evə niyə dəvət eləmədim?! Heç olmasa bir ayran doğramacı... Quzudan, çəpişdən də kəsərdik... Bax, bu yerinə düşərdi. Necə karıxdımsa, hər şey yadımdan çıxdı. Heç yaxşı düşmədi".

Sadıqzadə evə təzəcə çatmışdı ki, kolxozun sədri əyin-başını səliqəyə salıb, ayağında uzunboğaz çəkmə,

belində enli qayıq, atın belindən aşırılıb həyəətə daxil oldu. Sadıqzadədən soruşdu:

- Nazim müəllim, bəs o ispalkom niyə düşmədi?! Bilmədin, niyə ləngimədi? Ona sözüümüz-sovumuz vardı. Sən bilən qayıtmaz ki?

Sadıqzadə ona izah edib dedi ki, maşında məndən başqa heç kəs yox idi. İcrakomun sədri gəlməmişdi. Sədr onun sözünə inandı da, inanmadı da, həm də özlüyündə düşündü ki, bu olası iş deyil, yəqin icrakom maşında imiş. Nazim müəllim bildirmək istəmir. Sədr də az da olsa, şübhə yeri qaldı...

* * *

Həmin əhvalatdan düz yeddi il keçmişdi. Bu müddətdə icrakomun sədri üç dəfə dəyişilmişdi. Şirindil elə həmin Şirindil idi. Nə vəzifəsi dəyişilmişdi, nə də ki, xasiyyəti. Nazim Sadıqzadə ilə də sən deyən əlaqəsi yox idi. Təsədüfdən-təsədüfə rastlaşanda kənardan salamlayırdılar. Bir də ki, icrakom maşını sürən, rəhbər işçilərlə oturub-duran adamın sadə bir müəllimlə nə alış-verişi? Rayonda mindən çox müəllim var, biri də Sadıqzadə. Şirindilin Sadıqzadəni maşına götürməsi də bir iş idi düşmüşdü. O əhvalat heç Şirindilin də yanında deyildi. Ancaq Sadıqzadənin dili ağzına sığmırdı. Yeri gələndə həmin əhvalatı bir az da üstə qoyub, dost-tanışlara fəxrlə, minnətdarlıqla danışdı. Yerdən göyəcən ondan razılıq eləyirdi. Bunu eşidənlərin də Sadıqzadəyə sözü bu olurdu:

- A balam, şofer olanda nə olar, yəqin kişi halal südəmib.

Nazim Sadıqzadə rayon mərkəzindəki orta məktəbin aşağı sinfində dərs deyirdi. Tanış bir adamın da ikigöz evini kirayə tutmuşdu. Müəllimlər evi tikilib başa gələndən sonra kirayə verməkdən canı biryolluq qurtardı. Müəllimlər evinin ikigöz otağını ona vermişdilər. O da bu evdə subay-salıq qalırdı. Gözaltısı var idi, amma hələ evlənməmişdi. Tək-tənha yaşayırdı.

Bir gün rayon maarif şöbə müdiri onu yanına çağırırdı. Sadıqzadə də getdi. Maarif şöbə müdirinin kabinetində özü kimi cavan bir oğlan da əyləşmişdi. Şöbə müdiri Sadıqzadə ilə görüşüb oturmaq üçün yer göstərdi. Onun hal-əhvalını soruşandan sonra cavan oğlanı göstərərək:

- Tanıyırsan? - soruşdu.

- Xeyr.

Şöbə müdiri baxışlarına səmimi ifadə verərək:

- Təzə prokurorun qardaşı oğludur, - dedi, - Sulduz Sənayev. Riyaziyyat müəllimidir. Ali məktəbi təzə qurtarıb. Təyinatı bizim rayonadır. Bir məktəbdə işləyəcəksiniz. Buyurun tanış olun.

Onların hər ikisi ayağa qalxıb ehtiramla əl tutdular. Şöbə müdiri Sadıqzadəyə:

- Sulduz müəllimə qalmaq üçün mənzil axtarıyıq. Tapa bilmirik, - dedi. - Əmisinin də ailəsi böyükdür. Yerləri də darısqaldır. Belə qərara gəlmişik ki, etiraz etməsən, hələlik sizin yanınızda qalsın. O da sizin kimi subay oğlandır. - Sonra zarafatyana: - O subay, sən subay, - dedi, - kim qabağa düşüb evlənsə mənzil onunkudu.

Şöbə müdiri rəsmi görkəm alaraq təmkinlə üzünü Sadıqzadəyə tutdu:

- Bir müddət sizin yanınızda qalsın, sonra bir şey fikirləşərik. Bilirsən də, uzaq rayondan gəlib, qərrib də adamdır. Əmisinin də xasiyyəti elədi ki, bu cür məsələlərə qarışmaq istəmir.

Nazim Sadıqzadə etiraz etmədi:

- Xoş gəlib, gözümüz üstə yeri var, - dedi. - Elə mən də tək darıxıram. Söhbət üçün yoldaş axtarıram. Sulduz müəllim də gəlib, çox gözəl, çox əcəb.

Şöbə müdiri Nazim müəllimin hərəkətindən məmnun qalıb telefonun dəstəyini qaldırdı və prokurora zəng vurdu:

- Yoldaş Sənayev, salam. Danışdığımız kimi də razılaşdıq. Sulduz müəllimdən arxayın ola bilərsiniz...

Sadıqzadə ilə Sulduz müəllim o gündən bir mənzildə qalır, bir məktəbdə də müəllimlik edirdilər. Getdikcə bir-birinə isinişib, mehribanlaşırdılar. Sadıqzadə tez-tez onu kəndlərinə aparırdı. Atası da onlara heyvan kəsir, olmazın hörmət edirdi. Anası qabaqlarında bir ovuc torpaq olurdu. İstirahət günlərində, iş vaxtından sonra da Sulduz əmisigilə gedəndə Sənayev ona:

- Gələndə Nazim müəllimi də gətir, - deyirdi. - Onsuz gəlmə, adam etibarsız olmaz.

Sənayev Nazimi Sulduzdan ayırmırdı. Öz ailəsinə məhrəm bilirdi. Uşaqları Sadıqzadəyə əmi deyirdilər. Sadıqzadə hər onlara gedəndə prokurorun uşaqlarına rəngli karandaş, kitab, lap kiçiklərinə oyuncaq alıb aparırdı. Dəcəl uşaqlar oyuncaqları sinələrinə sıxıb atılıb-düşür və Nazim müəllimin boynuna sarmaşırdılar. Prokurorun həyat yoldaşı da onları həmişə gülərlə qarşılayır və deyirdi:

- Həə, yaxşı deyiblər ki, it əppəyə, uşaq məhəbbətə. Hamı da bu sözə gülürdü.

Dəhlizdə şam süfrəsi açılmışdı. Sadıqzadə ilə Sulduz da prokurorun yanında əyləşmişdilər. Bu dəfə Nazim Sadıqzadə ilə Sulduzu prokuror özü dəvət etmişdi. Ortancıl uşağın ad günü idi. Yuxarı meşə kəndindən də ov əti göndərmişdilər. Yeyib-içdikləri yerdə telefon zəng çaldı. Prokuror yerindən tərpənmədi. Telefonun dəstəyini böyük oğlu götürdü:

- Eşidirəm.

Ona nə dedilərsə dəstəyi qulağından aralı tutub atasına tərəf yönəlmişdi:

- Papa, ispalkom sədridi, - dedi, - sizi istəyir.

Prokuror başını bulayıb əlindəki qədəhi stolun üstünə qoydu və ayağa qalxdı. Telefona tərəf gedib dəstəyi oğlunun əlindən aldı. Onların telefon danışığı sərtləşdi. Bir-birinə qarşı dəyintili sözlər işlətdilər. Süfrədə əyləşənlər bundan pərt oldular. Prokuror əsəbiləşib səsinə bir az da qaldırdı:

- Əvvəla, bu telefon söhbəti deyil, - dedi. - Yanımda arvad-uşaq var. Madam zəng vurub soruşursan, mən də məcburam sözümü deyim: Şirindil Şamxalova da, mən prokurora da, siz ispalkom sədrinə də, hamıya, hər kəsə tutduğu vəzifəsindən asılı olmayaraq, bir qanun vardır, iki yox. Nə olsun ki, Şirindil Şamxalov ispalkom sədrinin maşınını sürür? Lap Allahın bacısı oğlu olsun. Onun maşını uşaq qadın vurub, hələ qoy görək qadın xəstəxanadan çıxır, ya yox! Deyilənə görə vəziyyəti çox ağırdır. Həkim deyir ki, sağalmağına ümid azdır. İkincisi də siz nahaq yerə mənimlə bu cür

danışırırsınız! Burada nə qərəz ola bilər?! İstintaqın gedişində hər şey doğru-dürüst aydınlaşdırılacaqdır. Yaralının sağalıb-sağalmayacağından çox şey asılıdır. Hələlik sürücü dindirilir. Onun həbsə alınıb-alınmaması məndən yox, istintaqın gedişindən, şahidlərin ifadəsindən, maşının nasaz olub-olmaması barədə avto-texniki ekspertizanın rəyindən asılıdır. Sizdən yeganə xahişim odur ki, Şirindil Şamxalovu başa salın müstəntiqin çağırışından boyun qaçırmasın. Bu ona ağır oturur. Kömək məsələsinə gəldikdə, hələlik bir söz deyə bilmərəm, sonra baxarıq. Bu barədə indidən fikir demək çətin! Çox çətin!

Prokuror telefonun dəstəyini yerə qoyub, əlini çənəsinə apardı, gözünü qıyıb nə isə düşündü. Fikirli-fikirli bir neçə dəfə o baş-bu başa var-gəl edib, sonra nəyə isə etiraz edirmiş kimi başını buladı. Stulunu geri çəkib Sulduzla Nazimin arasında əyləşdi. Çəngəl-bi-çəngəl götürüb boşqabındakı tikəni kəsə-kəsə:

- İş vaxtı qurtarıb. Evimdə bir loxma çörək kəsməyə də imkan vermirlər, - dedi. - Bu Şirindildi, nədi, ondan ötrü nə qədər xahiş eləmək olar?! İdarədə vaxtımı aldıqları bəs deyil, evdə də rahat buraxmırlar. İspalkomun sədri də mənimlə elə danışır ki, guya işçiləri toxunulmaz şəxsiyyətlərdir, onların barəsində heç bir qanun tətbiq etmək olmaz. - Prokuror qəddini düzəldib əyləşənlərə: - Hadisə yerində mən özüm də olmuşam, - dedi. - Düzdü, burada sürücünü təqsirləndirməmək də olar. Ancaq bu, hələlik mülahizədir. Əsas ekspertizanın rəyidir. Bir də ki, axı bu Şirindil yəni o qədər əvəzolunmaz adamdı?! Düzdü, mən onu

yaxından tanımıram. Amma deyilənlərə görə özünü rayonda yarımispalkom kimi aparır. Lazım olmadı hər yerə də burnunu soxur. Yenə də insaniyyətli adam olsa, qanun çərçivəsində bir yol tapıb kömək etmək bəlkə də mümkündür.

Prokurorun bu rayonda işlədiyi heç bir il olmazdı. Şirindilə də yaxından bələdçiliyi yoxudu. Kənardan icrakomun sürücüsü kimi tanıyırdı. İcrakom sədri ilə prokurora gəldikdə onlar müxtəlif təbiətli adamlardı. Əslinə baxsan, heç bir-birlərindən o qədər də xoşları gəlmirdi. Bir yerdə qaynasalar da, qarışan deyildilər. Prokuroru rayonda öz üzərində çalışan, hazırlıqlı, oturuşuna-duruşuna fikir verən, zövqlə geyinən, ədalətli, bir az da qəlbiyumşaq və yeri gələndə prinsipial adam kimi tanıyırdılar. İcrakom sədri isə əmək fəaliyyətinə sovxozun iqtisadçılığından başlayıb. Sonra rayon kənd təsərrüfatı idarəsində təftişçi işləyib, ordan da kolxoz sədri göndəriblər. İlyarımdan da sonra icrakom sədrliyinə irəli çəkiblər. Onun barəsində də: - Özünü gözə soxan, asta-usta adamdır, - deyirlər. Təbəcəliyində olanlara qarşı köntöy söz işlətməsi də var. Qızışanda sözünün dalını-qabağını fikirləşmir. Bu məsələdə daş qayaya rast gəlmişdi. İcrakom sədri nə qədər çalışırdı Şirindil əhvalatında prokurora əli girmirdi. Belə məqamda hər bə-zorbanın da xeyri yoxudu. Çünki onda iş dərinləşsə də bilərdi. Ona görə də icrakom indi çox aşağıdan gedirdi. Bir yol axtarırdı ki, Şirindilin törətdiyi hadisə ört-basdır olsun, iş əndazəyə minməsin. İcrakom sədri ehtiyat edirdi ki, məsələ yoğunlasa, zərbənin bir ucu da onu tuta bilər. Onun

özündən soruşarlar ki, icrakomun xidməti maşını kənddə nə gəzir?! Maşın texniki cəhətdən nasazdırsa, onun işə çıxmasına niyə imkan verirsən?!

* * *

Şirindilin doğulub boya-başa çatdığı kənd, rayon mərkəzindən dörd, ya da beş kilometr aralıda, qayalarla əhatə olunmuş yamac yerdə yerləşir. Kəndin ortasındakı çuxur bulaqdan çeçələ barmaq naziklikdə su axır. Bulağın üstündən yuxarı dolaylanan dik yol birbaşa Şirindilgilin evinə qalxır. Darısqal yolda iki saman yüklü ulaq qabaq-qənşər gəlsə, gərək biri geri qayıda. Çünki kənara çıxmağa mümkünat yoxdur. Yolun hər iki tərəfini bir-iki mərtəbəli evlərin divarı kəsmişdi. Buradan iri yük avtomaşınlarının keçməsi heç cürə mümkün deyil. Şirindilin sürdüyü "Villis" də bu darısqal yoldan birtəhər keçir. Şirindil şəhərdə yaşasa da, hərdən vaxt tapıb kəndə gedir, ata-anasına, qohum-əqrəbasına baş çəkirdi. Qonum-qonşudan hal-əhval tutur, kəndin xeyir-şərindən qalmırdı. Şirindil kəndə "Villis"lə gedəndə atası həmişə narazılıq edirdi. Deyirdi ki, ay oğul, kəndə "Villis"lə gəlmə. Dedi-dedi pis şeydi, bizi dilə-dişə salma. Həm də ki, evlərin arasından keçəndə binalar silkələnir, narazılıq yaranır. Yalan-gerçək, o quşabaxan arvadın evi çat verib. Üzdə bir söz deməsə də, daldada danışrlar. Ondən savayı da dar yoldu, maşının qabağına toyuq-cücə, mal-qara, uşaq-zad çıxar, xəsarət alar. Bir dəfə də qonşunun yelin üstə olan boğaz camışını vurdun, bunun üstündə də ortalıqda giley-güzar, inciklik oldu. Ona görə də Şirin-

dil son vaxtlar kəndə çox seyrək gedirdi. Gedəndə də "Villis"i yuxarı qaldırmırdı. Kəndin ayağındakı gübrə anbarının həyətində qoyurdu. Bu dəfə xəstəlikdən təzə qalxan anası maşında olduğu üçün "Villis"i əvvəlki kimi düz qapıya çıxartdı. Axşamdan yağan yağış yol-rizi islatdığına görə maşının təkəri sürüşür, sağa-sola vaylanırdı. Şirindil anasını evdə qoyub ayaq üstə bir dürmək büküb, tələm-tələsik maşına əyləşdi və geri qayıtdı. Elə bulağı keçəndə maşın ona tabe olmadı, götürüldü. Ayağının ucu ilə əyləci nə qədər basdı, əməl yemədi. Şirindil özünü itirdi. Dar yolda bilmədi ki, sükanı hansı tərəfə bursun, maşını necə dayandırсын.

Aşağıda iki divarın arasında qabağına çiyində sənək, qucağında körpə uşaq olan qadın çıxdı. Şirindil:

- A bacı, qaç, maşın basdı! - deyib gücü gəldikcə qışqırdı. Qadın bircə onu eləyə bildi ki, qucağındakı uşağı kənara tulladı. Özü sənəkqarışq "Villis" in altında qaldı...

Maşının qabağı irəlindəki cır tutun qarımış kövdəsinə dirənib dayandı. Şirindil də xəcalətindən elə ayaq üstündə qurumuşdu. Üzünə ölü sifəti çəkilmışdi. Bircə nəfəsi gedib-gəlirdi. Şirindilin atası ona camaatın içində olmazın sözünü dedi: "Böyüyün sözünə baxmayan, böyürə-böyürə qalar! A qırışmal, elə ağılma çoxdan dammışdı ki, əvvəl-axır bu maşının bir çıxacağı var! Neçə dəfə demişəm ki, ay oğul, bu tısağaya oxşayan maşını həftə səkkiz, mən doqquz kəndə dırmaşdırma. Kəndin dedi-dedisi yaman olur. Hamı bizə bəxtəvərlik verir. Neçə dəfə qulağım eşidib ki, ispalkomun maşını Şirindilin dədəsinə işliyin".

Ağsaqqal-qarasaqqal tökülüşüb adamları yatırdı. Yaşı yüzü ötmüş pirani qoca irəli yeriyib:

- Ay camaat! - dedi. - Olacağa çarə yoxdur. O cavənəzəninki də elə buracan imiş! Bu, ilahinin yazısıdır! Yazıya da pozu yoxdur! Şirindil heç vaxt istəməzdi ki, belə bir bədbəxtçilik üz versin. Başına bu cür qəza gəlsin! Hərəniz də bir hərzə-hədyan danışmayın, ay camaat! Hər kəs otursun öz xarabasında! Vuran bilər, vurulan bilər, biz ağsaqqallar bilərik! Kənar adamın burada işi yoxdur. Bu əl vurub, bu əl kəsib. Şirindili də, onun atasını da yaxşı tanıyıriq. Onlar heç vaxt istəməz ki, qonşunun toyuğuna daş dəysin. Çıxan qan damarda durmaz. Ağzınıza nə gəldi tullamayın. Arvad-uşaq da dağılışıb getsin xarabalarına. Hərə öz evinə çəkilsin...

- Şirindilin maşını adam vurub!

Bu hadisə bütün rayona yayılmışdı. Şirindilin qohum-əqrəbası yasa batmışdı. Onu yaxından tanıyan və sözü eşidilən neçə vəzifəli və vəzifəsiz adam prokurora, işi aparın müstəntiqə minnətçi düşmüşdü ki, Şirindilə bir şey olmasın. Hamı da bilirdi ki, bu qəzanın törənməsinə səbəb maşının nasazlığı, əyləcin birdən-birə qırılması olub. Burada Şirindillik iş yoxdur. Ancaq istintaq işi aparın müstəntiqin danışığından belə çıxırdı ki, müqəssir Şirindildir. O hökmən tutulmalıdır. Çünki vurulan adamın üzü o tərəfə idi. Dindirilən şahidlərin biri-ikisi ağızlarından qaçırılmışdı ki, müstəntiq işi qərəzli aparır.

İspalkom sədrinin telefon danışığından sonra prokurora raykomdan da demişdilər ki, Şirindil hamımız-

la oturub-durur, neçə dəfə ailəmizi dağa-arana daşıyıb. Üzüyola adamdı. İşə obyektiv baxmaq, imkan daxilində kömək etmək lazımdır. Prokuror isə bütün bu deyilənlərə: - Baxarıq, qanun çərçivəsində həll edərik, - desə də, bildiyi biləsindəydi. İcrakom sədrinin telefonunda yuxarıdan getməsindən sonra iş bir az da qəlizləşmişdi. Müstəntiq də istintaqı dolay yollarla sürücünün zərərinə aparırdı. Qaşınmayan yerdən qan çıxartmağa çalışırdı.

Nazim Sadıqzadə bu hadisəni eşidəndən bəri içindən qırıla-qırıla qalmışdı. Bilmirdi ki, prokuroru necə inandırсын ki, Şirindil insan adamdır. Yeddi il bundan qabaq Şirindilin onu bu "Villis"ə mindirib kəndə aparması əhvalatını prokurorun qardaşı oğluna, həyat yoldaşına danışmışdı. Ancaq Sənayevin özünə deməmişdi. İndi bir fürsət axtarırdı ki, Sənayevə də desin. Ancaq ürək eləməirdi. Bilmirdi ki, prokuror onun dediyini necə qəbul edər.

Sadıqzadə səhəri Sulduzla birlikdə yenə də Sənayevgilə getdi. Sənayev ev paltarında idi. Xörək süfrəsi yığışdırılmışdı. Süfrəyə çay gəlirdi. Prokurorun arvadı Sulduzla Nazimin qabağına çayla birlikdə mürəbbə gətirdi. O, Sənayevə tərəf qəddini əyərək:

- Heç bilirsən Nazim müəllim o ispalkomun şoferi barədə nələr deyir?!

Prokuror əlindəki stəkanı nəlbəkiyə qoyaraq təəcüblə:

- Nə deyir?!

Prokurorun həyat yoldaşı şəfqətlə gülümsünüb Sadıqzadəyə işarə etdi:

- Özündən soruş gör nə danışır?! Onda bilərsən...

Prokuror maraqla Sadıqzadəyə tərəf döndü:

- Nazim, onu tanıyırsan?!

Sadıqzadənin özündən asılı olmayaraq, əli çay dolu stəkana toxundu. Çayın tünd rəngi ağ süfrəyə yayıldı. Sadıqzadə pərt oldu. Ev sahiblərinin hərəsi bir tərəfdən:

- Eybi yoxdu! Eybi yoxdu! - deyib, həm də həmin ləkənin üstünə duz səpdilər. Sonra süfrə dəyişdirildi. Sadıqzadə pul kimi qızardı. Prokuror diqqəti çayın süfrəyə tökülməsindən yayındırmaq üçün Sadıqzadəni sorğu-suala tutdu:

- Yəni Şirindil Şamxalovla yaxınlığın var?!

- Xeyr, elə-belə tanıyıram. Amma yeddi il bundan qabaq bir dəfə...

Sadıqzadə həmin əhvalatı danışdıqca prokurorun baxışları Şirindilə qarşı rəğbət ifadə edirdi. O:

- Lap kəndəcən apardı?! - soruşdu.

- Bəli, kəndə çatanda düşmək istədim, maşını düz evimizin qabağındakı xırmanlaracan sürdü.

- Evə getmədi?

- Xeyr, məni düşürdən kimi də qayıtdı...

Sadıqzadə elə danışdı ki, sanki yayın cırhacırında, o bir damcı su tapılmayan quleybanı düzdəydi... Yanaqlarından tər süzülürdü.

Prokuror stulundan qalxıb nə fikirləşdisə öz-özünə:

- Hə, - dedi, - belə-belə işlər! Çox qəribədir!

Nazim Sadıqzadənin söhbətindən sonra prokurorun Şirindil barədəki əvvəlki qaranlıq fikirlərinə sanki sübh şəfəqlərinin nuru çiləndi. O, Sadıqzadəyə xoş əhval-ruhiyyə ilə:

- Səndən nə gizlədim, - dedi, - adam qalmayıb ki, onun barəsində məndən xahiş etməsin. Ancaq onların heç biri mənə sizin bu dediyiniz qədər təsir bağışlamayıb. - Prokuror o biri otağa keçə-keçə: - Ona nə mümkündü edərik, - dedi.

Elə bil Sadıqzadəni qaldırıb qoydular dağın başına. Prokuror hiss etdi ki, onda Şirindilə qarşı yaranan rəhimdillik tək Sadıqzadəyə yox, həyat yoldaşı ilə qardaşı oğluna da xoş təsir bağışladı.

...Prokuror Şirindil Şamxalov barədəki istintaq işinin vəziyyətini bilmək üçün müstəntiqi kabinetinə çağırırdı. Müstəntiq qarşısındakı qovluğunu açdı, sənədləri vərəqləyib istintaqın gedişi haqqında prokurora məlumat verdi.

- Həkimlər nə qədər çalışıblar, mümkün olmayıb... Xəstə ölüb. Texniki ekspertin rəyinə görə kənddə törənən qəza hadisəsində Şirindilin günahı yoxdur. Ondən asılı olmayaraq, "Villis" in əyləci qırılıb, sürücü çarəsiz qalıb. Ancaq bəzi şahid ifadələri, qarajda aparılan yoxlama Şirindilin barəsində şübhə yaradır...

Prokuror soruşdu:

- Sürücü qarajdan çıxanda maşının saz və ya nasazlığı qeydə alınıbmi?

- Bəli alınıb, - müstəntiq cavab verdi. - Maşın saz olub.

- Qəza vəziyyətindən çıxmaq üçün sürücünün texniki imkanları necə?

- Xeyr, sürücünün texniki imkanları olmayıb. Nə qədər çalışıb...

Prokuror xeyli getdikdən sonra:

- Daha burada nə şübhə yeri ola bilər? Sürücü cinayət yox, inzibati və intizam məsuliyyəti daşıyır...

Prokuror müstəntiqə əlavə göstərişlər verdi... Sürücü barədə qaldırılan cinayət işi xətm olundu.

Şirindil bir-iki ay yerində işləyəndən sonra sürücülükdən azad olundu. Çünki onun "Villis"i qana bulaşmışdı. Şirindil hər dəfə kəndə gedəndə mərhumun qohum-əqrəbası üzə vürməyə da, ona bais kimi baxırdılar. Odur ki, Şirindil gündüzlər kəndə üzük mürdü.

Şirindilin belə bir xətdən salamat qurtarması çox adamı çaş salmışdı. Orda-burda şübhəli söhbətlər gəzirdi: "Prokurorun əvvəlki fikri hara, sonrakı fikri hara?!", "Yəqin pul gücünə düzəldi..."

Bu sirri bircə Şirindilin özü bilirdi. Bilirdi ki, onun səbəbkarı Nazim Sadıqzadədir. Sadıqzadənin prokurorun süfrəsi başında dediyi bir kəlmə söz bütün məsələni həll eləmişdi.

Şirindil daha bu vəzifədə işləmədi. Hər dəfə "Villis" in kabinəsini açıb sükan arxasında əyləşəndə vurduğu gəlinin faciəsi gəlib dururdu gözünün qabağında. Onun körpəsinin çığırısını eşidirdi. Son vaxtlar əsəbləri də pozulmuşdu. Gecələr gözünə yuxu da getmirdi. Xəcalətindən camaat içinə də çıxma bilmirdi. Odur ki, heç bu şəhərdə də qalmadı. Köçüb qonşu rayona getdi. Orada xırda bir iş tapıb çörək pulu çıxardırdı. Nazim Sadıqzadədən də əlaqəsini üz mürdü. Ailəvi dost olmuşdular.

***

Bu əhvalatlar Sadıqzadənin fikir dünyasını tərk etmirdi. Məktəbdə də, yol gedəndə də, gecələr yatanda

da, tənhalığa qapılıanda da Şirindilin yaxşılığını, sonra da onun başına gələn qəzavü-qədəri düşünürdü. Bir axşam o, əlinə qələm aldı. Ürəyini boşaltmaq üçün bu barədə bir hekayə yazmaq fikrinə düşdü. Hey yazıb-pozdu. Neçə vərəq korladı. Ömründə birinci dəfəydi ki, hekayə yazırdı. Özü də bilmirdi ki, onu hekayə yazmağa vadar edən nədir? Ancaq hansı qüvvə isə onu belə bir ədəbi-bədii cığıra düşməyə sövq edirdi. Qələmə almaq, düşünmək qədər asan deyildi. Odur ki, görübdüydüqlərini cəmləşdirə bilmirdi. Lakin onun yazmaq arzusu ilə inadı maneələri dəf edir, gecənin yuxusuzluğuna, yorğunluğuna qalib gəlirdi. Sadıqzadə yazdıqlarını bir neçə dəfə oxudu. Bəzi düzəlişlər elədi. Hekayə alınırdı. Sadıqzadənin özünün də xoşu gəldi. Cümlələr yerbəyərində idi. Ardıcılıq pozulmamışdı. Sadıqzadənin qəlbində özünə qarşı yeni inam, həvəs baş qaldırdı. Bu inamın işığı artıq sübhün şəfəqlərinə qovuşmuşdu. Sadıqzadə axırını cümləni tamamlayanda pəncərədən sübh günəşinin ilk qızartısı görünürdü. Səhifələri yenə də bir-bir diqqətlə nəzərdən keçirdi:

Hekayə sənədli olsa da, Sadıqzadə onu ümumiləşdirib adları dəyişmişdi. Heç kəsin ağına gəlməzdi ki, bu, Şirindil hekayətidir. O, əsərini makinadan çıxarıb bəzi düzəlişlər etdikdən sonra rayon qəzetinin redaksiyasına getdi. Əvvəlcə şöbə müdirinin yanında oldu. Şöbə müdiri ona:

- Düzdür, - dedi, - oçerk, hekayə bizim şöbədəndir, ancaq gərək əvvəlcə redaktorun xəbəri və razılığı ola. - O, kinayə ilə əlavə etdi: - Bir də ki, axı müəllim... hekayə...

Sadıqzadə redaktorun kabinetinə daxil oldu. Redaktor ona konkret cavab verdi:

- Hekayəni qoyun qalsın, oxuyub fikrimizi deyərik.

Sadıqzadə bir aydan çox redaksiyaya get-gələ düşdü. Hər dəfə də bir cür cavab aldı. Nəhayət, redaktor onu sorğu-suala tutdu:

- Təhsilin nədir?

- Orta.

- Haranı bitirmisən?

- Pedaqoji texnikumu.

- İndiyə kimi qəzetdə, jurnalda sizin imzanızla məqalə çıxıb?

- Xeyr.

- Redaktor gülümsünüb başını buladı:

- Mən, - dedi, - universitetin jurnalistika şöbəsini bitirmişəm. Sonra da Ali Partiya məktəbində oxumuşam. Altı il rayon partiya komitəsində təbliğat-təşviqat şöbəsinin müdiri işləmişəm, on ilə də yaxındı redaktoram. Saçımı bu yazı-pozuda ağartmışam. Baş məqalə, rayonda keçirilən yığıncaqlar, xaricə gedəndə yol qeydləri... Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, mən bu boyda qəzetin redaktoru, - əlini sinəsinə vurdu, - cəsarət edib oçerk, hekayə janrına girişə bilmirəm.. Adam gərək xörəyini bilsin. Siz isə birdən-birə hekayədən yapışırsınız. - Sonra təmkinlə: - Müəllim, - dedi, - əvvəlcə bir xəbər yaz, özünü məqalədə sına, sonra oçerkə, hekayəyə keç. Bir də ki, məktəb həyatından yazmısan?! Məsələn, divar qəzeti necə çıxır? Təlim-tərbiyə işlərini necə qurmusunuz? Valideynlərlə əlaqəniz? Bax, öz sahənizdən yazın, biz də məm-

nuniyyətlə verək. Hekayə nədi?! Heç bizim öz işçilərimiz hekayə yazıb bilmir!

Redaktor Nazim Sadıqzadənin hekayəsini əlinə alıb:

- Oxudum, - dedi və təəssüflə başını bulayıb əlavə etdi: - Müəllim, get dərslərini de, sizdən hekayə yazan çıxmaz, hər oxuyan Molla Pənah, hər qatırçı Murad olmaz. Məsləhət görürəm ki, nə özünüzü əziyyətə salıb kağız-mürəkkəb korlayın, nə də ki, bizə belə cəfəng materiallar göndərərək vaxtımızı alın.

Redaktor hekayəni Sadıqzadənin üstünə atdı.

Sadıqzadənin bədənindən sanki elektrik cərəyanı keçdi. Kürəyi gizildədi. Özünə qarşı yaranmaqda olan inam redaktorun kinayəli, məzəmmətli sözlərində əriyib bir anda yox oldu. O, kor-peşman redaktorun kabinetindən çıxdı. Dərs dediyi məktəbin dil-ədəbiyyat müəllimi ilə görüşüb hekayə əhvalatını ona danışdı. Ədəbiyyat müəllimi hekayəni alıb oxuduqdan sonra: - Əla yazmışsan, inana bilmirəm ki, bu sənin qələmindən çıxıb, - dedi.

Bu söz Sadıqzadənin ondan uzaqlaşmaqda olan inamını sanki geri döndərdi. Müəllim yoldaşının sözü ona təsəlli oldu. Qırılmaqda olan inamı özünə qayıtdı. Sadıqzadə axşam hekayəsinə yenidən əl gəzdirib axırıncı dəfə makinadan çıxartdı. Zərfə qoyub respublika qəzetinə göndərdi.

Beş gündən sonra məktəbin direktoru Sadıqzadəni yanına çağırdı:

- Respublika qəzetindən Rza Şahbuzlu adlı bir nəfər zəng vurmuşdu, - dedi. - Sizi soruşdu, olmadınız. Xahiş etdi ki, onunla danışasınız. - Direktor əlini cibinə

salıb bir barmaq kağız çıxartdı: - Bu da telefon nömrəsi. Ona mütləq zəng çal.

Sadıqzadə telefonla həmin nömrəni sifariş verdi: - Bağışlayın, Rza Şahbuzlu yoldaşdır? - soruşdu.

- Bəli, özüdür.

- Məni siz soruşmusunuz?

- Nazim Sadıqzadədi?

- Bəli.

- Hekayənin müəllifi?

- Nazim müəllim, hekayənizi oxudum. Çox da xoşuma gəldi. Sizi təbrik edirəm. Hekayəniz məni lap kövrəltdi. Burada insan amili, xeyirxahlıq, dostluq münasibətləri çox gözəl mənalandırılıb. Zəng vurmaqda məqsədiniz odur ki, görüm hekayəni doğrudanmı siz yazmışsınız?!

- Bəli, Rza müəllim, mən yazmışam!

- Çox yaxşı, çox yaxşı! Hekayəni qəzetimizin yaxın nömrələrinin birində oxuyarsınız. Bax, bizə bu çür məraqlı yazılar göndərməyi unutmayın. Sizə yeni yaradıcılıq müvəffəqiyyətləri arzulayıram.

Sevincdən Sadıqzadənin nitqi qurumuşdu. O, Rza Şahbuzluya güclə:

- Çox sağ olun, - deyə bildi.

"Hekayə xoşuma gəldi! Sizi təbrik edirəm". Sadıqzadənin ürəyi dağa döndü. Rza Şahbuzlunun iki kəlmə sözü ona qol-qanad verdi. Onda qələminə qırılmaz inam yarandı.

Bir neçə gündən sonra respublika qəzetində Nazim Sadıqzadənin ilk hekayəsi göründü. Onun yazısı nəinki rayonda, bütün vilayətdə dildən-dilə düşdü.

Sadıqzadənin ayda, iki aydan bir vilayət və respublika qəzetlərində maraqlı yazıları dərc olunurdu. Çox keçmədi ki, onu vilayət qəzetinə apardılar. Nazim Sadıqzadə Şirindili də işlədiyi zonaya aparıb ona münasib iş düzəltdi. Şirindil köhnə "Pobeda"sının "sınıq-salxaq yerini düzəldir, yeri düşdükcə Sadıqzadəni bu köhnə maşına qoyub ora-bura aparırdı.

* * *

Seyrək kollarla örtülmüş dağın ətəyinə kəmərkimi sarılan dolayı yollar arxada qaldı. Düzün qurtaracağında üzəaşağı sıldırım enişlər başlandı. Şirindil dinib-danışmadan köhnə "Pobeda"nın sürülüb bülövlənmiş sükanını sağa-sola burur, çərxi-fələyin gərdisini düşünüb-daşınırdı. Ürəyində deyirdi: "Gecənin də öz sirli aləmi var. Mərddə namərdə, şahla gədəyə, təpə ilə dağa fərq qoymur. Birini ipək şala, birini köhnə həsirə bükür. Hamısının üstünə eyni cürə qara pərdəsini çəkir. Mənim əldən düşmüş "Pobeda"nın da".

Şirindil kədərli bir ah çəkdi:

- "Yox, - dedi - gecənin xeyrindən, səhərin şəri yaxşıdır. Elə yaxşını pisdən, dağı təpədən seçmədiyi üçün, hamı parlaq gündüzə can atır. Vəhşi heyvanlar da, quşlar da günəşdən vəcdə gəlir". Maşın yolun tən ortasına düşmüş iri daşa toxunub bərkdən silkələndi. Nazim Sadıqzadə səksəndi və Şirindilə:

- Ehtiyatlı ol! - dedi. - Yolları görmürsən, bir balaca ehtiyatsızlıq etsən, maşının dərənə dibində bənd alar. Sonra tikəmizi də tapan olmaz.

Şirindil özünü cəmləşdirib maşının müvazinətini düzəltdi.

Maşın dərənə dibinə endikcə onun qabaq fənərlərindən süzülən gur işıq qatı qaranlığı yarıb gah aşağıdan axan coşğun dağ çayının gümüşü sularını, gah əks tərəfdəki yalçın qayaların şiş zirvəsini, gah da dərədən qalxan sarı yoxuşu işıqlandırır. İki tağlı daş körpüdən keçib sağa burulanda çayın sahilindəki sıx ağacların arasında su dəyirmanının sönük işığı göründü. Buradan bir neçə kilometr qabaqda pavilyon da vardı. Sadıqzadə fikirləşdi ki, gecənin bu vaxtı pavilyonun açıq olmasına ümid yoxdu. Çox vaxt günün qulağı batmamış pavilyon işçiləri qapını bağlayıb hərəsi bir tərəfə gedir. Elə hamısından yaxşı dəyirmandır. Öz-özünə düşündü: "Dəyirmançı Əbiş ehtiyatlı adamdır. Onun sarıçiçəkdən, kəklikotudan, qantəpərdən dəmlədiyi aftafa çayından içmək pis olmaz. Qəndi qurtarsa da, iydədən, tut qurusundan tapar. Onun açılmamış düyünçələri çoxdur. Yəqin dəyirman fətiri də var". Sadıqzadə dəyirman barədə düşünəndə xəyalı neçə il bundan qabaqkı əhvalatlara qayıtdı. O vaxtki hadisələri xatırladı...

* * *

Elə qədim vaxtlardan bura dəyirman yeri olub. Çay dəyirmanı adla deyilir. Ətrafda olan beş-on xırda para kəndin camaatı da dəni burada üyüdür. Təzə kolxoz sədri iş başına keçəndən bir neçə həftə sonra ağılna nə gəldisə dedi ki, dəyirman sökülməlidir. Su dəyirmanının dövrü keçib. İki ayağını bir başmağa cütleyib

dedi ki, suynan işləyən dəyirman bizə sərfəli deyil. İkincisi də, kənddən üç vers aralı dəyirman nəyimizə lazımdır?! Rayona məktub yazıb məsələ qoymuşam, od dəyirmanı tikilsin. Özü də elektrikle işləyəcək. Su dəyirmanının on günə üyütdüyü dənə yeni tikəcəyimiz dəyirman ikicə günə un eləyib qoyacaq ora. Ağsaqqal-qarasaqqal da təzə sədrə dəlil-dələlət elədilər ki, təzə dəyirman sөzümüz yoxdur. Ancaq ay sədr, sənə məktubun hələ rayona gedə, orda baxıla, ya baxılma-ya, razı olalar, ya olmayalar, dəyirman verələr, ya verməyələr! Bu, dəryada balıq sövdasıdır. Hələ heç kəndə işıq gəlməyib. Tutaq ki, od dəyirmanı verdilər, elektrik olmayandan sonra, gəl görüm od dəyirmanını necə işlədirsən?! Əvvəlcə qoy işıq gəlsin, sonra! Biz əlimizdəki nəğdini qoyub, niyə nisyə dalınca qaçaq? Dədə-baba dəyirmanımıza toxunma. Neçə ildir bu kənddən başqa, qonum-qonşu camaatın da karına gəlir. Təzə dəyirman qurulmayınca, köhnəsindən əlimizi üzə bilmərik. Sədr olanda nə olar. A balam, yəni yüz başın ağı bir başkıcın olmadı?! Dünən bir, bu gün iki. Bu nə mərəkədi salmışan ortalığa.

Təzə sədrin ağzı çox odlu idi. Camaat deyənlə razılaşmadı. Bir gün dəyirmanın suyunu kəsib əkinlərə verdi. Bir gün də dəhnəni dağıtdırdı. Daha dəyirman da dəyirmanlıq qalmadı. Dənə üyütmək istəyənlər düşdülər dağa-daşa. Bir dağar ağnağazdan ötrü kəndbəkənd düşüb dəyirman axtardılar. Sədrə də dedikcən başladı yağlı-yaglı vədlər verməyə:

- Torpaq şöbəsinə məktubumuza baxıb razılıq veriblər, qalib ispalkom. Adam darqursa qalmaz. Qula-

ğıma bəzi-bəzi sözlər çatır. Eşitdiyimə görə bəzi adamlar dalda-bucaqda mənə barəmdə çox deyib-danışır. Mən də hələ dillənmirəm. Hesabı içəri verirəm. Həmin ağzıgöyçəklərlə od dəyirmanı qurulub gupba-gup işləyəndə danışacağam. Hələ dinmirəm.

Bu söhbət çox uzandı. Kənd üç ildən çox dəyirmanı qaldı. Hər dəfə də camaat arasında giley-güzar qalxanda sədr təzə bir bəhanə gətirirdi. Guya məsələ hərtərəfli həll olunub, bircə icrakom sədrinin qol çək-məsi qalıb.

Axırda ilxıçı Nəzər özünü saxlaya bilmədi. İrəli yeriyib dedi ki, ay sədr, xətəraa dəyməsin, bir barmaq kağızın altından qol çəkmək yəni o qədər çətin məsələdir?! Yəni, o bir barmaq kağıza qol çəkmək, bu gecələr ilxı otarmaqdan, aygır qovmaqdan da çətinidir?! A balam, o qarandaşın ucuynan iki-üç hərf cızmaq kotan sürməkdə?! Çayın qabağını kəsib dəhnə bağlamaqdı?! Yoxuş çıxmaqdı, nədi ki, bəyəm o qədər çətin olsun?! Vallah, mən bu işə quruyub qalmışam! Balam, bir balaca kağıza qol qoymaq da iki il çəkər?! Ə, bizim bu adını gücnən yazan briqadir, gündə yüz naryad qol-luyur. Yəni o boyda rayonun ispalkomunda bizim bu filinti briqadir qədər təpər olmadı ki, o kağıza qol çəksin?!

Sədr də ilxıçı Nəzərin sözünün qabağında dedi ki, a kişi, birini bilirsən, birini yox. Bu qol çəkmək ilxı otarmaq deyil, saa hasan gəlməsin. Ağzına gələni danışır-san, amma bilmirsən ki, işin içində bir ayrı iş də var. Bu qol çəkmək məsələsində ispalkomu da qınamalı deyil. Gərək o məsələyə raykomun katibi icazə verə. Özü

də ikinci, üçüncü katib olsa nə var ki, gərək birinci katibin özünün dəyirman kağızına qol çəkməyə icazəsi olsun. Raykomun xəbəri, icazəsi olmasa, ispalkom hərəkət eləyə bilməz.

İlxıçı Nəzər yenə razılaşmadı. Özcə dediyinin üstündə dayandı:

- Ay sədr, - dedi, - mən başa düşmədim, e, yenə! Axı bu dəyirman kağızı nə olan şeydi ki, raykomdan ona da barmaq qoyurlar!..

* * *

Axır ki, bu dəyirman söhbəti çox uzandı. Kəndin əli qələm tutanları başladılar bu haqda ora-bura ərizə yazmağa. Məsələnin bir ucu da gedib çıxdı vilayət qəzetinə. Redaksiyada da həmin şikayət ərizələrini yoxlamaq üçün göndərdilər Nazim Sadıqzadənin üstünə.

Nazim Sadıqzadə dəyirman barədəki ərizələri də götürüb yollandı birbaşa həmin rayona. Əvvəlcə məsələni icrakom sədrinə açdı. İcrakom sədri güldü:

- Bizim adamlar belədi dəəə... - dedi. - Xüsusilə də kənd camaatı. Köhnəlikdən əl çəkə bilmirlər. Bir bala-cə yenilik eləmək istəyəndə də hərəsi bir qulp qoyur. - O, rəsmi görkəm alaraq:

- Əslində, o məsələ belədir, - deyə izah etməyə başladı: - Kəndin yüz il bundan qabaq tikilmiş su dəyirmanı olub. Əvvəla, köhnəlmişdi, ikincisi də kənddən bir neçə kilometr aralıdan axan çayın qırağındaydı. Təzə qoyduğumuz sədr də təşəbbüskar oğlandı. Məsələ qaldırıb ki, yeni od dəyirmanı tikilsin. Biz də razılaşmışıq. Bu gün-sabah da dəyirman işə düşəcək. O ki,

qaldı köhnə dəyirman barədə yazılanlar, hamısı boş şeydi...

Sadıqzadə icrakom sədrini axıra qədər dinlədikdən sonra:

- Yoldaş İmanov, - dedi, - yüz dəfə eşitməkdənsə, bir dəfə görmək yaxşıdır. Bəlkə kəndə gedib, camaatla görüşüb məsələni yerində araşdıraq?!

Bu təklif İmanovun ürəyindən olmadı. Onun sifəti dəyişdi:

- Yoldaş Sadıqzadə, - dedi, - əvvəla, belə kiçik məsələdən ötrü əziyyət çəkib kəndə getməyə dəyməz. Heç o yazanlarla üz bəz olmağı da sizə məsləhət görmürəm. Hərəsi bir yersiz söz işlədib qanınızı qaraldacaq. Qoy icraiyyə komitəsinin adından sizin redaksiyanıza yüngülvari bir cavab yazaq, qurtarıb getsin. Özümüz də maşına oturub çıxaq xudmani bir kənara. İstirahət eləməli yaxşı yerlərimiz var. Bala-bala özümü baxacaq...

İcraiyyə komitəsi sədri nə qədər çalışdı ki, Nazim Sadıqzadəni dəyirman məsələsindən ötrü kəndə getmək fikrindən yayındırsın, mümkün olmadı. İcraiyyə komitəsi sədri bu dəfə incikli halda:

- Düzü, axşam iclas çağırmışıq, - dedi, - mənim sizinlə getməyə imkanım olmayacaq.

Sadıqzadə:

- Eybi yoxdu, tək gedərəm, - dedi.

- Onda getmək üçün maşın təşkil edərəm. Lap öz maşınımı verərəm, ancaq bu şərtlə ki, çox ləngiməyəniz, tez də qayıdasınız. Çünki uşaqlar məktəbdə oxuyur. Şofer dərsin axırında onları məktəbdən gətirməlidir.

Sadıqzadə razılaşdı...

O, kəndə çatıb, birbaşa kolxoz idarəsinə getdi. Bir-mərtəbəli uzunsov binada bir neçə idarə yerləşir. Birinci qapının üstündə "Həkim məntəqəsi", ikinci qapıda "Kitabxana" sözləri yazılmışdı. Sonra sədrin kabineti idi, yanında da mühasibat otaqları. Yarım hektarlıq idarə həyətində sarıtikandan, bir də ki, gicitkan kollarından başqa heç bir yaşıllıq gözə dəymirdi. Sadıqzadənin ovqatı təlx oldu. İdarə həyətinin görkəmi ona kolxozun daxili vəziyyəti barədə çox şey deyirdi. Sadıqzadə içəri daxil olub özünü sədrə təqdim etdi. Onlar ilk tanışlıqdan sonra əsas mətləbə keçdilər. Sadıqzadə soruşdu:

- Kəndin dəyirmanı var?

Sədr:

- Var idi, hazırda yoxdur, - dedi və əlavə etdi: - Yaxın günlərdə təzəsi istifadəyə veriləcək.

Əbişin qulağı çalmışdı ki, dəyirman məsələsindən ötrü yuxarıdan gələn var. Özü də qəzet işçisidir. Odur ki, kəsdirmişdi qapının ağzını. İçəridə gedən sual-cavabı da güclə də olsa eşidirdi. Ona kənddə sinədəftər Əbiş də deyirdilər. Hardan desən, ordan cavab verirdi. O, hövsələsini yeməyib qapını acdı və Sadıqzadəyə müraciət etdi:

- Salaməleyküm, bu kəndə xoş gəlib, səfa gətirmisən. Bircə dəqiqə olaar?!

Sədr ona göz-qaş elədi ki, çıxıb getsin. Ya da ki, mumlasın, bura onun yeri deyil, lakin Sadıqzadənin:

- Buyurun, gəlin, - deməsindən sonra Əbiş geri qayıda bilmədi. İrəli yeriyib qonaqla ikiəlli salamlaşdı və təntənə ilə: - Xoş gəlmisən, - dedi. - Bilirəm, qəzətdən

gəlmisən. Elə vaxtında da gəlmisən. Gəlişinin səbəbi nədi? Onu da bilirik. Allah-taala o şamaxılı Sabirə qəni-qəni rəhmət eləsin. Kişi elə yerində deyib:

Çırmanırıq keçməyə çay gəlməmiş,
Başlayırıq qızmağa yay gəlməmiş.

Kolxoz sədri qaraldı. Sadıqzadəni maraqlandırdı. Diqqətlə kişiyyə qulaq asdı. Əbiş onun maraqlandığını görüb sözünə davam etdi:

- Yoldaş müxbir, yəqin sən də dünyagörmüş adamsan. Bu sədrdən soruş, denən, bir adam təzə evi tikib, tamam-kamal başa gətirib, içinə yığışmayınca heç köhnə evini uçurar?! Əşsi, bu kəndə işiq gələ, dəyirman qurula, ya qismət... Bəs ağı olan kəs də bu boyda kəndi dəyirmansız qoyar?! Nədi-nədi, kişinin oğlu təzə dəyirman tikdirəcək! Balam, əvvəl tik, sonra sök!

Onda bir adam dilindən qıfıl götürüb saa bir söz desə, babalını qoy bu dəyirmançı Əbişin boynuna...

Sədr onun üstünə çəmkirdi. Sonra da Sadıqzadəyə:

- Əşsi, buna fikir vermə, - dedi - boşboğazın biridi. Görmürsən, ağzının sözünü də bilmir. Bir də ki, bu camaatla çalib-çağırmaq çətin məsələdi. Öz xeyirlərini başa düşən deyillər.

Sadıqzadə gördü ki, birini sədr deyəcək, birini dəyirmançı Əbiş və bununla da söz-söhbət uzanacaq, qalxdı ayağa:

- Gedək köhnə dəyirmanın yerinə baxaq, - dedi. Sədr qızardı. Əbiş ürəyi yana-yana:

- Nəyinə baxacaqsan, yoldaş müxbir, - dedi, - lələ

köçüb, yurdu qalıb. Dəyirman baxılasıdır ki? Yağı görsə, qan ağlayar.

Sadıqzadə sədrlə, partkomla birlikdə köhnə dəyirmanı baxmağa getdilər. Dəyirmanın dəhnəsini çay yuyub aparmışdı. Arxı başdan-ayağa lil basmışdı. Nəvu o bu söküb aparıb odun yerinə yandırmışdı. Dəyirmanın bircə divarı qalırdı. Gecə-gündüz hərlənib bu yerlərə səs salan dəyirman daşından, pərdən, dənlikdən əsər-ələmət yox idi. Küncdə-bucaqda dəmiyə qurbağaları hoppa-hoppa ora-bura qaçırdılar. İri tısağalar eybəcər başını gah qınından çıxarıb bu xarabalığa baş çəkməyə gələnlərə baxır, gah da özlərini şappıltı ilə balaca gölməçəyə atıb, suyu bulandırır-dılar. Ətrafdakı tut, gilə ağacları quruyub tərki olmuşdu. Sadıqzadənin qanı qaraldı. Sədr artıq danışmağa söz tapmırdı. Bircə onu deyirdi ki, təzəsi yaxşı olacaq. Sadıqzadə ondan soruşdu:

- Sizcə, elektrik enerjisi olmadan tikdirəcəyiniz o od dəyirmanını işlətmək mümkündürmü?

- Xeyr.

- Bəs kəndə nə vaxt elektrik xətti gələcək?

- Onu dəqiq bilmirəm, amma deyə bilərəm ki, aran kəndlərin çoxuna işıq çəkilib. Oralar tam qurtarandan sonra növbədə bizim dağ kəndləridir.

- Tikmək üçün nəzərdə tutulmuş dəyirmanın avadanlığını almısınız?

- Yox, hələ almamışıq. Ancaq üç il bundan qabaq rayona rəsmi məktub yazıb sifariş vermişik. Orada da yoldaşlar söz veriblər. Bu günlərdə...

Məsələ aydın idi. Bir neçə gündən sonra kolxoz və rayon başçılarının dağ kəndlərinin ehtiyacına laqeyd münasibəti barədə geniş və çox ciddi tənqidi məktub dərc olundu. Nazim Sadıqzadənin bu məqaləsi kənddə rəğbətlə qarşılandı. Əbiş dəyirman barədəki məqalə dərc olunan qəzeti əlində bayraq eləmişdi. Orda-burda oturub deyirdi:

- Təzə gəldi bazardan, köhnə düşdü nəzərdən, deyiblər. Tay deməyiblər ki, bizim bu sədr kimi, təzəsini qurmamış, köhnəsini nəzərdən sal. Əlinə dönüm o müxbirin, elə yerində yazıb.

Vilayət mərkəzində də bu işə qarışdılar...

* * *

Sadıqzadə neçə il bundan qabaq olub-keçmiş həmin əhvalatları indi xəyalında canlandırır, kövrək, nisgilli hisslər keçirirdi. Dəyirmanın tuşuna çatanda Sadıqzadə Şirindilə tərəf dönərək:

- İrəlindən sağa burulursan, - dedi. - Ağacların arasından gələn işıltıya tərəf...

Əbiş onların hənirtisini alıb dəyirmanın həyətinə çıxdı. Maşının işığında ətraf aydın görünürdü. Əbiş kişinin gözü qamaşdığından maşındakıların kim olduğunu seçə bilmədi. O geri dönüb, dəyirmanın içində üst-üstə yığılan dən taylarına zəif işıq salan əl fənərini götürüb cəld həyətdə çıxdı. Şirindil "Pobeda"sını bir kənara verib motoru söndürdü. Əbiş əlindəki neft fənərini yuxarı qaldıraraq maşının yanındakı qaraltıya tərəf irəlilədi və:

- Ay adam, kimsən?! - deyib, işığı onların üzünə saldı.

Nazim Sadıqzadə gülümsündü:

- Bizik, Əbiş kişi, - dedi. - Tanımadın?!

Əbiş onu səsindən aldı. Sol əli ilə fənəri yuxarı qaldırıb, sağ əli ilə Sadıqzadənin əlini hərərlə sıxdı:

- Üst-başım unludur, - dedi, - yoxsa o qolu kəsik həzrət Abbas haqqı səni qucaqlayıb öpərdim. Əşşi, gecənin bu vaxtı sən hara, buralar hara?! Bir de görüm xeyirdimi?

Sadıqzadə:

- Şərə lənət, Əbiş kişi, xeyir olmamış nə var. Dostu gərək elə bu qaranlıq dərədə axtarasan. Özü də bu cür kimsəsizlikdə. Günün günorta çağı düzün ortasında dost axtarmağa nə var ki!

Onların üçü də güldü. Sadıqzadə:

- Bu da bir zarafatdı. - dedi.

Əbiş əlindəki fənəri çiyindən yuxarı qaldırıb Sadıqzadəyə xitabən:

- Görürsən, bax, o vaxtı yazdığın tinglər indi böyüyüb qollu-budaqlı ağaclar olub. Bax, o gördüyün alma, gilə, tut ağaclarının meyvəsini yığıb-yığışdırmaq olmur. Gələn də doyunca yeyir, gedən də. Sənin kimi səbəbkarın da ömrünə dua oxuyurlar. Bala, elə bu gəlib-gedənlərin savabı saa bəsdə. Atan ölübsə, Allah ona rəhmət eləsin, sağdısa, ömrü uzun olsun. Səni də görüm dünya durduqca durasan. - Sonra nə düşündüsə daha da qürurlandı. - Həmin o yazdığın qəzet var ee, başın üçün saxlayıram. Əlin var olsun! Yaxşıca yazmışdın. Elə o camaatın, əlsiz-ayaqsızın alqışı saa bəs-

di! Dən üyütməyə dəyirman tapmırdıq. Onun-bunun qapısına arpa-buğda yüklü at-eşşək sürməkdən abrimız getmişdi.

Əbiş bunu deyib dəyirmanı girdi və tez də qayıdıb əlindəki köhnə və əzik qəzeti Nazim Sadıqzadəyə uzatdı:

- İnanmırsan, bax, - dedi, - həmin qəzetdi. Dəyirmanın orta dirəyindən asdığı heybədə saxlayıram. Niyə? Ona görə ki, bu dəyirmanı dikəldən o qəzetdi. Əslinə baxsan, elə dəyirmanın orta dirəyi də elə bu qəzetdi. Nə qədər canımda can var, bu qəzeti üfərə-üfərə saxlamalıyam. Niyə? Çünki o sədr bu yüz ilin dəyirmanını xaraba qoymuşdu. Bu qəzet abad elədi. Mən də ömrü-günü keçmiş adamam. Gözümü açandan bu dəyirməndə pərvəriş tapmışam. O arada ki, bu dəyirman işləmədi, elə bil ömrümün onca ili geri düşdü. Niyə? Çünki qulağım bu dəyirmanın taqqatuqquna öyrəşib. Oğul, neçə dəfə dənçilərin papiros kağızı qurtarıb. Tənbəki bükməyə bir şey tapmayıblar. İlan dili çıxarıblar ki, Əbiş, insaf elə, qoy o qəzetin qırağından bircə papirosluq çıraq, tənbəki bükək! Demişəm dədəm də qəbirdən dirilib gəlsə, qoymaram o qəzetə əl vurasınız. Qolumun birini kəsməyə razı olaram, o qəzetin cırılmasına yox. Niyə? Ona görə ki, o qəzet dəyirmanımızı təzədən qurub. Kəndin xeyirbərəkətini özünə qaytarıb. Yoxsa indi buralarda çaqqal-çuqqal ulaşırdı. Mən o qəzetin gücünü görmüşəm...

Əbiş kişi sözünü tamamlayıb həmin qəzeti əvvəlki kimi qatladı. Sonra əziz-əziz köhnə şal parçasına bük-

dü və aparıb yenə də dəyirmanın orta dirəyindən asılan naxışlı heybəsinin bir gözünə qoydu. Tez də geri qayıtdı və suallı nəzərlərlə Sadıqzadənin üzünə baxdı:

- Ay oğul, doğrudan xeyir ola, gecənin bu vaxtı?..

Sadıqzadə onun narahatlığını duyaraq:

- Heç, - dedi, - burdan ötürdük, bərk yorulmuşduq.

Dedik, sizə baş çəkək, həm də görək çaydan-zaddan nəyin var....

Əbiş əl-ayağa düşdü:

- Çay da olar, çörək də. Bu saat, bu saat, - deyib Əbiş dibindən su axan ağacın altına tərəf iki hamar-kötük diyirləyib, hərəsinin üstünə bir qoyun dərisi qoydu və onlara yer rahladı:

- Əyləşin, bu saat çay da gətirərəm.

Köhnə dəyirmançı yaşıl otların üstündə nimdaş süfrə açdı. Tələsik içəri girib iki dəyirman kökəsi gətirdi və:

- Axşam tərəfi bişirmişəm, - dedi. - Özü də təmiz ard unundandır. - Sonra zarafatyana: - Yəqin qayınanız çox istəyir. Qismət sizin imiş. Özcə əlimlə yoğurub-yapmışam. Niyə? Çünki dəyirman fətirinin xəmirini hər adam yoğura bilməz.

Əbişin yaşı yetmiş ötsə də, od parçası kimi tərپənirdi. Sadıqzadəni görəndən bəri elə bil on yaş cavanlaşmışdı. Uçmağa qanadı yox idi. O, çəld ocağı alışıdırıb qırağına da hisdən qaralmış üç daş düzdü. İri mis aftafanı ustalıqla daşların üstünə qoyub altına da bir neçə odlu kösöv itələdi. O, Sadıqzadəyə tərəf yönələrək:

- Sağlığımıza iki bəsləmə əl quzum var, dəyirmanın

dalında bağlamışam. Siz elə o fətirlə məşğulat eləyincə kəsib şişə çəkəcəyəm, - deyib Əbiş o tərəfə yönəldə Sadıqzadə qalxıb onun qolundan yapışdı və geri çəkib qəti etirazını bildirdi:

- Tələsik işimiz var, Əbiş kişi. Quzu kababını həmişə, hər yerdə yemək olar. Gecənin bu vaxtı, bu xudmani yerdə dəyirman fətiri ilə aftafa çayının ləzzəti başqadır.

Əbiş kişi maddım-maddım Sadıqzadənin üzünə baxdı. Öz-özünə danışmış kimi, məyus-məyus astaca dedi:

- Ayda-ildə bir dəfə yolun düşür, onda da qoymursan...

Sadıqzadə onun məyusluğunu görüb, ürək-dirək verdi:

- Sizin kimi mərd kişinin yavan çörəyi, namərd adamların quzu plovundan min dəfə yaxşıdır.

Qoca dəyirmançı daha heç bir söz demədi. İçəri girib dənliyi yoxladı, daşların hərlənməsinə göz qoydu, üyünən unu barmaqlarının arasında yoxladı, sonra dəyirmanın dabanını bir balaca qaldırdı. O, üst-başını çırpa-çırpa qonaqlara yanaşdı və:

- Oğul, - dedi, - heç bayaqdan bəri soruşmursan ki, od dəyirmanının axır-aqibəti nə oldu? - Sonra qonağı əziyyətə salmaq istəmiş kimi, özü əlavə etdi: - Hələ kəndin işığı indi-indi çəkilir. Deyilənə görə yaxşı işləsələr üç-dörd aya hazır olar. Od dəyirmanının da dəmir-dümürü bildirdən gəlib. Babalı deyənlərin boynuna, o gün camaat arasında danışdırlar ki, onun da bir-iki dəmirini uşaq-muşaq söküb-sındırıb. Sözüm onda de-

yil ee, a balam, qoy od dəyirmanımız da olsun, su dəyirmanımız da. Axı yağın yarmaya nə ziyanı var? Rəhmətlik dədəm deyərdi ki, bu kəndin vaxtı ilə üç dərədə dəyirmanı olub. Sonralar ikisinnn suyu quruyub. Amma bu dəyirmanın dəhnəsi çaydan bağlanır. O səbəbdən də bu dəyirman dövrü-qədimdən işləyir, hələ işləyəcək də. Əslin axtarsan, heç bizim kəndə od dəyirmanı çox vacib də deyil. Niyə? Balam, od dəyirmanı artıqlıq eləyirsə, qoy aparıb o dağların döşündəki suyu-seli olmuyan kəndlərdə qursunlar. Bir də ki, dəyirman dən üçündür, yaraşıq üçün deyil ha, beşini yan-yana düzəsən. Bax, məəllim, bir də yazanda o barədə yaz. Bəlkə bəzi adamların ağı başına gələ. Bir də başısoyuq iş tutmayalar.

Sadıqzadə Əbişlə şirin söhbət edə-edə dəyirman fətirindən yeyib bir neçə stəkan kəklikotu çayı içdikdən sonra ayağa qalxdı. Şirindil "Pobeda"nın kabinetinə keçib motoru işə saldı. Sadıqzadə dəyirmançı Əbişlə xudahafizləşib maşına əyləşdi.

* * *

Mənzil başına az qalırdı. Maşın dolaylardan keçdikcə, dərələrə enib-qalxdıqca, redaksiyanın müxbir postu yerləşən və özünün işi ilə əlaqədar müvəqqəti yaşadığı şəhərin işıqları tez-tez görünür və qeybə çəkiliirdi. Nazim Sadıqzadənin evinə gedən magistr al küçə şəhər xəstəxanasının qabağından keçirdi.

Nazim Sadıqzadə evə qalmış bir neçə metrlik məsafəni piyada getdi. Qapını açıb həyətdə daxil oldu. Sadıqzadə balaca bağ-bağçası olan birmərtəbəli evdə yaşayırdı. Neçə

dəfə ona yeni tikilən gözəl arxitekturalı, çoxmərtəbəli, yar-yaraşıqlı, axar-baxarlı evdən mənzil təklif etmişdilər, getməmişdi. Bir dəfə zarafata salıb demişdi ki, dəbdəbə xatirinə ayağımı torpaqdan, əlimi balaca həyətdəki ətirli gül-çiçəklərdən üzüb yuxarı qalxa bilmərəm.

O, evə girməmişdən qabaq həyətdəki əncir, ərik, nar ağaclarına göz gəzdirdi. Əlləri ilə əkdidi rəngbərəng güllərə diqqət yetirdi. Kiçik hovuzda baş əyən krantı açıb şəffaf suyun həzin şırıltısını dinlədi. Həyat-bacada bir neçə işıq yanırı. Ancaq bu kiçik bağçadan xoş ziyasını əsirgəməyən ay işığının yerini vermirdi. Sadıqzadənin əkdidi çiçəkli yoncanın, göy otun üstünə xəfif kölgələr sərilmişdi. Elə bil hər bir ağac məlul-müskül dayanıb keşiyini çəkdiyi yaşıl aynadakı əksinə baxmaqdan doymurdu. Bu məğrur qamətli ağaclar canlı məxluq kimi Sadıqzadənin başı üzərində qanad gərərək sanki ona qəhmər durur və titrək budaqlarını Mirzə Kəpəzlinin endirdiyi "Tupoy topor"a qalxan edirdilər.

Sadıqzadənin həyat yoldaşı Afaqın səsi eşidildi. Sonra da onu - Ata! - deyə çağıran oğlu Məhəmmədin hənirtisi gəldi. Heç kəs Sadıqzadəni Afaq qədər duyub başa düşə bilməz. Qadın ərinin üzünə baxan kimi onu əlbəəl duyurdu. Bilirdi ki, Sadıqzadə xoş əhval-ruhiyyə ilə qayıdıb, yoxsa dilxorçuluğu var. Ancaq bunları Məhəmmədə heç vəchlə hiss etdirməzdi. Ona deməzdi. Ona deməzdi ki, atasının işi düyünə düşüb və yaxud belə bir uğuru olub. Sadıqzadənin mütəəssir baxışlarından hiss etdi ki, nə isə müəmmalı bir sirr var. Ancaq hövsələsizlik edib üzə vurmadı. Həyətdəki üstü tənəqli çardağın altında stol-stul qoydu.

Afaq həyat yoldaşına müxtəlif yoxlayıcı suallar verdi. Lakin onun dilindən bir söz qopara bilmədi. Sadıqzadə özünü elə göstərirdi ki, sanki heç bir nigarançılıq yoxdur. Uzun yol gəldiyindən və avtomaşın silkələdiyindən bir az yorulub. Sadıqzadə fikirli-fikirli qanadları stolun üstünə sallanan zoğal ağacının bir neçə yarpağını qırıb əlində əzişdirdi. Başqa vaxt ağacın yarpağına toxunanda elə bil onun ətini kəsirdilər. Tez hirsələnirdi. Bunu ailə üzvlərindən biri etsə, acıqlı-acıqlı:

- Ağaca toxunma! - deyirdi. - O da canlıdır.

Bəzi əli dinc durmayan hörmətli bir qonağın bu cür hərəkətinin cavabında isə narazılığını bürüzə verməsə də, stolun yerini dəyişib zoğal ağacından uzaqlaşdırırdı. İndi isə onun xoşladığı və dibində stol qoyub kitab oxuduğu, məqalə yazdığı, çay içdiyi zoğalın yarpağını bu cür qırıb əzməsi Afaqa nə isə deyir və onda yaranan şübhəni artırırdı.

* * *

...Gecədən xeyli keçmişdi. Məhəmməd də o biri bacı-qardaşı kimi yuxuya getmişdi. Ətraf binaların pəncərələrindən süzülən işıqlar bir-bir sönürdü. Yol-rizə, bağ-bağçalara hakim kəsilən qaranlıq getdikcə qatılmaşdı. Qonum-qonşunun səs-küyü kəsilmişdi. Şəhərin sükutunu yalnız ara-sıra ötən avtomaşınların yeknəsəq uğultusu, bir də küçə və dalanlarda boğuşan sahipsiz itlərin zingiltisi pozurdu. Bədirlənmiş Ay səmanın ənginliklərində süzərək qarşısını kəsən qara buludları doğrayıb keçir, zülmət gecənin darıxdırıcı qoynuna sə-

xavətlə nur çiləyirdi. Bununla da yuxusu ərsə çəkilənlərə bir yüngüllük gətirir, ürəklərdəki qaramatı dağıdır.

Sadıqzadənin gözlərinə əsla yuxu getmirdi. Rahat və yumşaq yorğan-döşəyinə elə bil qor dolmuşdu. "Tupoy topor"un sızılısından qızdırmalı kimi olmuşdu. Sakitləşmək bilmirdi. Tez-tez o tərəf-bu tərəfə çevrilirdi. O, yorğanı üstündən atıb ayağa qalxdı, işığı yandırdı. Saata baxdı. Divardakı saatın əqrəbləri üçün üstündə bir-birinə sığınmışdı. Elə bil balaca metal hissələr də gecənin sıxıntısına dözmədiklərindən baş-başa verib nə isə xısın-xısın dərdləşir, bəlkə də elə Mirzə Kəpəzlidən danışmışdılar.

Sadıqzadə bir yuxu dərmanı atıb işığı söndürdü və yenə də çarpayısına uzanıb yorğanını başına çəkdi. Lakin onu bürüyən qara fikirlərdən yaxa qurtarıb, bir az çimir etmək üçün atdığı "Tazepam" da kara gəlmədi. Kəpəzlinin dilindəki zəhərin təsiri qarşısında bu cür dərmanlar çox gücsüz idi...

Nəhayət, səhərin şafəqləri pəncərədən içəri düşəndə onun fikirləri də duruldu, sanki otaq da Sadıqzadənin dünyası kimi işıqlanırdı. Küncdə-bucaqda ilişib qalan kölgələrin yerinə günəşin qızılı saçaqları səpələnirdi.

Afaq həyat yoldaşını ehtiyatla dilə tutdu. Güc-bəla ilə ondan bir-iki kəlmə söz qopartdı. Afaq istehza ilə gülüb özünü elə göstərdi ki, guya Mirzə Kəpəzlinin dediklərini bu qədər böyüdüb ağır dərd etməyə dəyməz. Sadıqzadə nahaq yerə "tupoy topor" sözünü bu boyda şişirdi. Afaq Sadıqzadəyə tənə vuraraq:

- Öz aramızdır, son vaxtlar yaman dəyməduşər olmusan ha, - dedi. - Görünür, bunun özü də yaşa dolmağın bir əlamətidir. Amma mən deyəndə ki, Nazim, qocalmısan, boynuna almırsan. Dünəndən bəri mən də öz-özümə fikirləşirəm, deyirəm görəsən nə böyük iş olub?! Xırda bir sözü böyüdü fil qayırmısan. Ay-hay!

Bu sözlər Sadıqzadəyə təsəlli gətirdi. Özündə bir qədər yüngüllük hiss etdi. Sonra o, fikrini dağıtmaq, həm də redaksiyanın növbəti tapşırığını yerinə yetirmək üçün bir neçə günlüyə xidmət etdiyi qonşu rayonlara yollandı.

* * *

Günün ikinci yarısında telefon zəng çaldı. Məhəmməd dəstəyi qaldırdı. Salamsız-kələmsız:

- Danışan redaksiyadan şöbə müdiri Məşdi Cəfərzadədir, - dedi, - Sadıqzadəni telefona çağırın!

Məhəmməd dəstəyi kənara qoyub anasının üstünə qaçdı və:

- Atamı telefona çağırırlar. - dedi.

Afaq çaşdığından əlindəki ütünü paltarın üstünə qoyub tez telefon olan otağa keçdi və dəstəyi qaldırdı:

- Buyurun, eşidirəm, - dedi.

- Bizə Sadıqzadə lazımdır!

- Bağışlayın, kimdir danışan?

- Kimliyimi soruşmaqda anket doldurursan?! Dedim ki, Sadıqzadə lazımdır!

- Acığın niyə tutur, a qardaş? Sadıqzadə başqa rayona gedib. Kimliyini soruşdum ki, qayıdanda ona deyim, sizinlə əlaqə saxlasın...

Du... du... du... səsləri Afaqın dediyi sözlərin cavabı oldu.

Ana-bala pərt və peşman nəzərlərlə bir-birinə baxdılar. Sadıqzadənin dünəndən bəri keçirdiyi iztirabın sirri indi-indi Afaqə bəlli olurdu. O, telefondan gözü-nü çəkmədən xeyli fikrə getdi.

Yan otaqdan tüstü çıxdı. Əski yanığı qoxusu gəldi. Məhəmməd:

- Ana! Yandı! Yandı! - deyib qışqırdı.

Afaq cəld özünü paltar ütülədiyi otağa atdı. Qızmış ütünü elektrik xəttindən ayıraraq kənara tulladı. Yanmaqda olan paltarları ovxaladı.

Bu əhvalatlardan sonra orta məktəbin son sinfində oxuyan Məhəmməd gənclik aləminə qapılmışdı. Bəlkə də ilk dəfəydi ki, onun pak, təmiz qəlbində kimə isə nifrət, qəzəb hissləri baş qaldırırdı. Məktəbdə öyrəndiyi ədəb qaydaları, nəzakət, insani keyfiyyətlər haqqındakı fikirləri bu gün həyatda gördükləri ilə qarşı-qarşıya dayanmışdı. Məhəmməd bu təzadlar burulğanında boğulmuş kimi, əskinin acı tüstüsü onun gözlərini yaşırdırdı.

Afaq qapı-pəncərələri taybatay açdı. Sadıqzadənin əkdüyü ağacların xəfif mehi otaqların tüstüsünü dağıtdı. Evlər bağçanın xoş rayihəsi ilə ətirləndi.

Səhər günün ikinci yarısında telefon yenə də zəng çaldı. Məhəmməd dəstəyi qaldırdı. Onun qulağına boğuş və qəzəbli bir səs gəldi:

- Redaktordur danışan, Kəpəzli! O Sadıqzadədir, nədir, haralardadır?!

Məhəmməd özündən asılı olmayaraq, dəstəyi əlindən buraxdı. Afaq taqqıltını eşidib içəri daxil oldu. Stolun üstündəki telefonda asılı qalan dəstək qadınların pilə əyirdiyi yumrupapaq teşi kimi havada fırlanıb ləngər vururdu. Telefonun dəstəyindən vaxtilə divardan asılan köhnə, kağız təvərəsi olan radiolar kimi boğuq səs çıxırdı. Afaq dəstəkdən yapışanda bircə onu eşidə bildi:

- İşləmir ki! Yəqin öz kefindədi. - Sonra da du... du... siqnalı eşidildi.

Afaqın baxışları həyəcanlandı, bənizi qaçdı. İncə barmaqları əsdi. Məhəmmədə nə demək istəyirdisə, bacarmadı, dodaqları titrədi. Qəhərini birtəhər boğub Məhəmməddən gizlətdi. Məhəmməd artıq hər şeyi başa düşmüşdü. Bu barədə anasını dilə tutub onun da fikrini bilmək istəyirdi. Afaq əvvəlcə düşündü ki, Məhəmmədin hələ o vaxtı deyil ki, dərd çəksin. Qoy idarədə atasına qarşı yaranan münasibəti, Kəpəzlinin vurduğu "tupoy topor" yarasını gizli saxlayım. Bunları deyib Məhəmmədin ürəyinə xal salmayım. Onun hələ nə vaxtıdır! - Ancaq Afaq özü ilə bacarmadı. Daxili qərarını dəyişdi. Düşündü ki, övladlarının ilkidir, ərsə yetəni də, az-çox qanıb başa düşəni də elə Məhəmməddi. Nisgilimi ona da açmayıb, kimə açacağam?! Qoy oğlumuz indidən atasının dostunu, düşməni tanısin. Dünyanın işini nə bilmək olar! Vaxt gələr... heç kəsin yaxşı-yamanı yerdə qalmayıb. Tez-gec hərənin öz əməli qabağına çıxar.

Afaq Məhəmmədi bir kənara çəkib idarədə atasına qarşı olan haqsızlıqları, Sadıqzadənin necə xiffət etdi-

yini başdanayağa danışıdı. Sonra oğluna dönə-dönə:

- Məhəmməd, qadan alım, məbadə dediklərimi atasına bildirəsən, ha! - dedi. - Guya bu barədə heç bir şeydən xəbərin yoxdu. Başa düşdün?

- Bəli, ana, aydındı, arxayın ol.

* * *

Məhəmməd məsum baxışlarını dəhlizin sütunlarına zilləyib fikirli-fikirli barmaqlarının ucunu gəmirir və başının ağır hərəkəti ilə anasının dediklərini təsdiq edirdi.

Redaksiyadan zəng vurulması... Afaqın Nazimin başına gətirilən oyunlar barədə, uçundan-qulağından olsa da, oğluna danışması... Məhəmməd eşitdiklərini qəlbində uşaqqasına götür-qoy edir, fikri dünyanın cığırına çıxır, hara getdiyini özü də bilmirdi. Atasının yuxusuz gecələrini, onun halal adam olmasını bu gün eşitdikləri ilə tutuşdurur, müqayisə edir, çəki-tərəziyə qoyurdu. Məhəmməd xəyal dünyasına qapılmışdı... Ali təhsilini başa vurdu. Zəhmətə qatlaşıb gecəni-gündüzə qatdı. Əlləşdi-vuruşdu, özünü hamıya tanıtdı, hamıya sevdirdi. Yüksək vəzifə sahibi oldu. Həyatdakı nadan adamların törətdiyi haqsızlığa qarşı amansız mübariz oldu. Atasının bədxahlarını lənətlədi. Xeyrin, haqqın tərəfini saxladı. İnsanlara, insanlığa qəhmər durdu. Görəsən axı o Kəpəzli kimdi?! Elə hamı düzlükdən danışır. Hamı düzlükdən danışa-danışa bəd əməllər işlədir. Belə də iş olar?! Yəqin Kəpəzli də özünü ədalət carcısı hesab edir.

Məhəmməd xəyalat dünyasında idi. O, orta mək-

təbi bitirdi, qatara əyləşdi, ali məktəbə oxumağa yollandı. O sevinirdi. Hə, şəhərə oxumağa gedirəm, ali savad almağa! Sonra böyük adam olaram. Onda baxarlar... Qatar sürətini artırdı. Məhəmməd vaqonun kapesində əyləşib pəncərədən çölə boylanırdı. "Lap möcüzədir, telefon dirəkləri, kollar, ağaclar, dağlar, təpələr necə də qaçırlar. Özü də irəliyə yox, əks-tərəfə. Görəsən niyə belə olur?! O dağlar niyə qatarın əksinə gedir?! İrəliyə yox, geri qaçırlar".

Məhəmməd mütəəssir halda dəhlizin məhəccərinə söykənib hey düşünürdü. Fikir onu götürmüşdü. Qapıdakı ərik ağacına və ona dırmaşib başından aşağı basan üzüm tənəyinə nəzər saldı. "Bu da ağaclar. Sən dünyanın işinə bir bax?! Öz gücünə şax dayanıb ucalmağı bacarmayan üzüm tənəyi ərik ağacına söykənib qalxması bəs deyil, hələ bir utanmaz-utanmaz onun çiyinə çıxıb, başından da aşağı basır. Dayağı olmasa yerlə sürüyər, gətirdiyi salxımlar da bir şey dəymir. Çox vaxt çürüyür, yemək də olmur. Gərək dayaq vurub qaldırasan. İndi gör əriyin başından necə basır! Bu ağacların da işindən baş açmaq olmur. Bu üzümün tənəyinə bir bax! Şirin salxımlar gətirməsi hara, ağacların başından aşağı basması hara?!"

Əsgəryanığın tüstüsü hələ də həyət-baçadan tam çəkilməmişdi. Məhəmmədin fikri əriklə üzüm tənəyinin arasında düyünə düşüb qalmışdı. Zavallı ərik! Tənəyi çiyinə çıxardığından pəşman olubmuş kimi başını aşağı dikib bürkülü havada sükuta dalmışdı. Qanadlarını yana sallayıb həmişə məğrur dayanan başını indi aşağı dikmişdi. Elə bil Məhəmmədlə həmdərd,

həmfikir olmuşdu. Ərik ağacını tənəyin sarmaşmağı, Məhəmmədi isə atasına deyilən köntöy sözlər əymişdi. Hər ikisi dərdli kimi başını aşağı dikmişdilər...

* * *

Həyət darvazasının döyülməsi Məhəmmədi bayaqdan bəri qapıldığı fikir dünyasından ayırdı. Afaq həyətə çıxdı. Sadıqzadənin o qədər də şən olmayan səsi eşidildi. Afaq heç bir hadisə baş verməyibmiş kimi özünü onda qoymadı və həyat yoldaşını şən əhval-ruhiyyə ilə qarşıladı. Sadıqzadə səmimi, atmacalı sözlərlə Məhəmmədə sataşdı və bununla da övladına olan istəyini, onu görməyə necə sevindiyini bürüzə verdi. Sonra bağçaya keçib əkdüyü ağacları, gülləri bir-bir nəzərdən keçirdi. O, Afaqı çoxdan görmürmüş kimi rıqçətlə süzdü və sonra başını bulayıb köks ötürdü. Afaq bunun səbəbini soruşmamış Sadıqzadə:

- Heyf Hüseyn Yusifliyə, - dedi. - Güzəl jurnalist idi... Onu da çıxartdılar. Əmrini də çox ağır veriblər.

Afaq Sadıqzadəni yenə də məzəmmət etdi:

- Hər şeyi ürəyinə salma, a kişi! Həyatın yolu belədir, həmişə rəvan olmur. Enişi də var, yoxuşu da. Rahatı da var, uçurumu da. Yaman gün olmasa, yaxşı günün qədri bilinməz.

Afaq bunları deyib şəfqətlə Sadıqzadənin üzünə baxdı. Məşdi Cəfərzadənin, Mirzə Kəpəzlinin telefonunda necə danışdıqlarını, Məhəmmədin nə vəziyyətə düşdüyünü, ütülədiyi paltarların yanib tüstüləndiyini təsəvvürünə gətirdi, amma dilinə yox. Afaq bütün bunların gələcək nəticəsini düşünərək:

- Çalışdığın bəsdir, - dedi. - Sən əlinə qələm alıb məqalə yazanda yazığım gəlir. Belin bükülür, gözün qıyılır, ovurdların batır. Guya ki, dünyanı elə tək sən düzəldəcəksən?! Yazanların axırı nə olub?! Odey, görürük də, elə birisi indicə dediyin Hüseyn Yusifli. Ondan yaxşı qələmi olan yox idi. Nə qiymət qoydular? Axırda da azıb-təzənin biri peyda olub atdı bayıra. Sözümün canı odur ki, qəzet işi çox ağırdır. Təqaüdə çıx. Lazım gəlsə, yüngül bir iş də götürərsən. O qədər də ağır qarqaşamız yoxdur. Uşaqlar da ki, şükür Allaha, iriləblər. Neynək, belə Məhəmməd sağ olsun. Canını çöldən tapmamısan ki?! Sənsiz ev-eşik nəyə gərəkdir?! Heç qəpiyə də dəyməz! Bu evdə elə quru nəfəsin bəsdir. Bərkə düşsə, mən özüm də bir iş götürərəm. Baş-başa verib uşaqları birtəhər dolandırırıq. Hər şeyin başı cansağlığıdır.

Sadıqzadə ömür-gün yoldaşına:

- Yox, - dedi, - Afaq, mənə tək-tək adamların verdiyi qiymət lazım deyil. Elin qiyməti lazımdır. Kəpəzlinin yox, dəyirmançı Əbişin qiyməti lazımdır. Dolayı yollarla, hiyləgərliklə qazanılan hörmət çox sürmür. Mən qiymətimi xalqdan gözləyirəm. Onu da almışam.

Sadıqzadə yaxşı bilirdi ki, Afaq hara vurur. Afaq da başa düşürdü ki, Sadıqzadəni yaşatmaq üçün əsəbi mühitdən uzaqlaşdırmaqdan başqa yol yoxdur. Ancaq onlardan heç biri məsələni xırdalamaq istəmirdi.

* * *

Axşam Sadıqzadə özünü çox pis hiss etdi. "Təcili yardım" stansiyasından həkim çağırıldı. Həkim:

- Elə bir qorxulu şey yoxdur, - dedi, - əsəbi gərginlikdən qan təzyiqi qalxıb. Bir az da ürəyinin ritmi pozulub.

Həkim Sadıqzadəyə sakitləşdirici iynə vurdu. Ona lazımı dərmanlar yazdı. Məsləhət gördü ki, bir neçə gün işləməsin, tam sakit olsun.

Sadıqzadə bir həftədən çox idi ki, evdə xəstə yatırdı. Onun belə bir ağır xəstə vaxtında Mirzə Kəpəzli Məşdi Cəfərzadəni yanına çağırdı və narazı halda soruşdu:

- Bu müxbirlərə belə rəhbərlik edirsən?! Hardadır o Sadıqzadədir, nə zibildir? Burdan gedəndən səsi-sorağı gəlmir. Məktub-zad da göndərmir. Şöbə müdiri kimi heç maraqlanırsanmı ki, bu müxbirlər yerlərdə nə ilə məşğuldurlar? Bir neçə gün bundan qabaq zəng vurmuşdum, bəxti onda gətirdi ki, tapılmadı. Telefonda da olsa, dərşini verəcəkdin. Dedilər harasa gedib.

Məşdi Cəfərzadə:

- Elə mən də zəng vurmuşdum, - dedi. - Evlərindən bir nəfər qadın cavab verdi. Dedi harasa çıxıb. Redaktor:

- Öyrən, bir saata mənə de! Gör hardadır!

- Baş üstə!

Aradan bir qədər keçmiş Məşdi Cəfərzadə redaktorun kabinetinə daxil oldu:

- Öyrəndim, yoldaş Kəpəzli, - dedi. - Lap evlərinə zəng vurmuşdum. Dedilər xəstədir. - Bunu deyib doğasını büzdü: - Ağlım kəsmir. Yəqin hiyləgərlikdi.

Mirzə Kəpəzli kinayə ilə gülümsündü və şöbə müdirinə:

- Düz başa düşmüşsən, - dedi, - başdan-ayağa bəhanədi.

- Mənə də elə gəlir ki, bu, xəstəlikdən çox, bəhanəyə oxşayır.

Kəpəzli əlindəki qələmi stola taqqıldada-taqqıldada:

- Sizcə, kimə etibar eləmək olar, gedib gizlicə bu məsələni yerində yoxlayıb qayıtsın?

Məşdi Cəfərzadə bir qədər tərəddüd etdi, sonra:

- Məncə, Muxtar Mehdizadəyə. Ancaq ona inanıb etibar etmək olar.

Mirzə Kəpəzli razılaşıdı.

Muxtar Mehdizadə belə bir tapşırıq aldı:

- Gedərsən rayona. Bir bəhanə ilə dönərsən rayon səhiyyə şöbəsinə. Guya bura yolüstü dönmüşsən. Bir dərman lazımdır. Dolayı yolla Sadıqzadədən söhbət sal. Xəstədirsə, onu müalicə edən həkimi öyrən və çağırtdır yanına. Qoy elə başa düşsünlər ki, iş yoldaşı kimi onun səhhəti ilə maraqlanıb qayğı göstərirsən. Sonra deyərsən burdan təsadüfən keçirdim. Yanımda başqa yoldaşlar olduğu üçün Nazim Sadıqzadəyə baş çəkə bilmədim. Ona görə də xahiş edirəm burda olduğumu, sizinlə görüşdüyümü heç kim, heç Sadıqzadə də bilməsin. Yaxşı deyil, iş yoldaşımızdı. Sonra eşidib inciyə bilər.

...Sadıqzadənin qulağı çaldı ki, Mirzə Kəpəzlinin xüsusi tapşırığı ilə Muxtar Mehdizadə xəlvət onun həkimi ilə görüşüb, xəstəlik tarixini yoxlayıb və həmin gün də təcili geri qayıdıb. Bu əhvalat Sadıqzadənin vəziyyətini daha da ağırlaşdırdı. Onun xəstəliyi xeyli uzandı.

Sadıqzadənin səhhəti yaxşılaşan kimi redaktorluğa sonuncu dəfə belə bir məktub yazdı: "Yaranmış vəziyyət xidməti vəzifəmi tələb olunan səviyyədə yerinə yetirməyə imkan vermir. Əlbəttə, burada səhhətimi nəzərdə tuturam. Bir də ki, yaradıcılıq imkanlarımın getdikcə məhdudlaşdığını... Xahiş edirəm, təqaüdə çıxmağıma razılıq verəsiniz".

* * *

Çox keçmədi ki, Sadıqzadəni redaksiyaya çağırdılar. Onu xəstəliyinə görə vaxtından qabaq təqaüdə buraxdılar. Sadıqzadə kollektivin üzvləri ilə bir-bir görüşüb xudahafizləşdi. Saçlarını bu idarədə ağardan xadimə, köhnə makinaçı özlərini saxlaya bilmədilər, qəhərləndilər. Sadıqzadə onlardan ayrılıb dəhlizin qurtaracağına qədər getdi. Buradan qranit qayalardan tac qoyan ulu dağlara, onun ətəklərini yuyan çaya da sonuncu dəfə göz gəzdirmək istədi. İstədi ki, ürəyində: - "A dağlar, salamat qalın, əmanət qalın!" - desin. Ancaq bu görüş ona nəsib olmadı. Nisgili gözündə qaldı. Sadıqzadə bu axırıncı arzusuna da çatmadı. Nə qranit qayalardan tac qoyan ulu dağları görə bildi, nə də ki, nəğməli çayın gümüşü sularını. Kəpəzlinin göstərişi ilə dəhlizin başındakı geniş, işıqlı pəncərələrin hamısı hörülüb suvanmışdı. Sadıqzadə kor-peşman geri döndü. İndi getdikcə ona yadlaşan idarəni tərk etdi...

Sadıqzadə dolanısaacaq sarıdan korluq çəkmirdi. Tanıyıb-bilənlərin hamısı hörmətini gətirir, onu darıxmağa qoymurdular. Şirindil köhnə "Pobeda"sı ilə ge-

cə-gündüz onun qulluğundaydı. Yanından o tərəfə getmirdi. Tez-tez onu maşına qoyub Paşa bulağının başına, həmişə sevdiyi çay kənarına, meşələrə ova aparırdı. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, içində çəkdiyi iztirabı ona dinclik vermirdi. Şirindil və onu yaxından istəyən başqa yaxın dostları məcbur etməsələr evlərindən, həyət-bacadan da kənara çıxmırdı...

Neçə il keçdi... Məhəmməd də artıq Moskvada oxumağa getmişdi. İndi Məhəmmədsiz keçən günləri onu daha çox sıxırdı. Afaqla uşaqlar ailə başçısının nazı ilə nə qədər oynasalar da, Sadıqzadənin qaşqabağı açılmırdı. Günbəgün əriyib geri gedirdi.

...Moskvanın qarlı qış günləri idi. Qarın ağırlığına tab gətirməyən həmişəyaşıl ağaclar qanadlarını yana əymişdi. Məhəmməddən iki kurs yuxarı olan ərəb dostu Hüseyini ali məktəb binasının birinci mərtəbəsindəki rabitə məntəqəsinə yaxınlaşdı. Əlifba sırası ilə zərf və teleqram qoyulan qəfəsələrə nəzər saldı. Gözü Məhəmməd Sadıqzadənin adı olan teleqrama sataşdı. Teleqramı götürüb diqqətlə oxudu: "Atan ağırdır, təcili gəl. Anan Afaq".

Hüseyini bərk tutuldu. Teleqramı götürüb əlləri əsə-əsə cibinə qoydu. O, Məhəmmədin incə, kövrək qəlbə malik olduğunu və atasını fanatik bir məhəbbətlə istədiyini yaxşı bilirdi. Ona görə də belə bir teleqram olduğunu ona birdən-birə xəbər vermək çətin idi. Hüseyini onu axtarıb tapdı. Bir bəhanə ilə öz otağına apardı. Məhəmmədi dilə tutub ona bir neçə həyati misallar çəkdi:

- Səbir Allahın adıdır, - dedi. - Allah həmişə səbir edənləri sevir. Əlbəttə, əfsanəvi bir misal olsa da, bura-

da həyati həqiqət də var. Məncə, səbir və səbat baş verən hadisələrə düşüncəli, şüurlu münasibətin ifadəsidir... Qarşısızalmaz hadisəni ürəyə salıb, onun ağrısını çəkmək aqlın dayazlığına dəlalət edir...

Məhəmməd ona dost, qardaş ehtiramı ilə yanaşan, qərrib eldən gələn tələbə yoldaşının öyüd-nəsihətini diqqətlə dinlədi. Hüseyini xeyli söz-söhbətdən sonra teleqramı Məhəmmədə uzatdı. Məhəmməd teleqramı təmkinlə nəzərdən keçirdi: "Atan ağırdır. Təcili gəl. Anan Afaq".

O qədər də geniş olmayan yataq otağının pəncərələrini döyəcləyən külək, çovğun elə bil Məhəmmədin ürəyinə doldu. Haldan-hala düşdü. Qərrib dostu Hüseyinin otağında olduğunu bir andaca unutdu. Solğunlaşan bənizində iri yaş damcıları muncuqlandı... Atalı günlərini xatırladı, xəyallandı: "Ona həyan ola bilmədim, oğul kimi kölgə salmadım. Haqqı-sayını qaytara bilmədim. Övladlıq borcumu yerinə yetirə bilmədim. Əziyyət verdim, əziyyətini çəkmədim..."

Məhəmmədin yanaqları titrədi. Dodağı əsdi, göz qapaqları sıxıldı. Sifətindən leysan kimi yaş süzüldü.

Hüseyini Məhəmmədə toxtaqlıq verdi. Sonra təyyarə meydanına aparıb evlərinə yola saldı. Məhəmməd evlərinə çatanda artıq atası yox idi. Elə bil heç yoxmuş. Yas məclisində bir neçə yaxın adamın hüznü baxışları yerə dikilmişdi. Bir də Şirindil gəlib-gedənlərin qabağına çıxır, onları qəbul edir, yola salırdı...

* * *

Muxtar Mehdizadə kirpiklərini qırpa-qırpa katibə-

yə başı ilə salam verib içəri keçdi. Makinadan təzə çıxan və altından öz imzası olan iri həcmli məktubu Mirzə Kəpəzlinin qarşısına qoydu və:

- O tapşırığınızı məsələdir, - dedi, - faktları çətin topladığım üçün bir qədər gecikdi. Amma Eldərd Mərdanlı oxudu, çox xoşuna gəldi. Dedi ki, əla yazmışsan. Toxunduğunuz məsələlər aktualdır. Siz özünüz də bir baxarsınız, sonra fikrinizi deyərsiniz. Lazım gəlsə, yenedən bir də əl gəzdirərəm.

Mirzə Kəpəzli məktubu qarşısındakı qovluğa qoydu və onun üzünə baxıb:

- Malades, - dedi, - yaman operativləşmişən. Mərdanlı oxuyub bəyənəndən sonra mən nə deyə bilərəm?!

Muxtar Mehdizadə utancaq görkəm alaraq:

- Yoldaş Kəpəzli, sizə deyiləsi bir-iki sözüm var, - dedi, - ancaq qorxuram acığınızı tuta, əsəbiləşərsiniz. Bu zəhrimar qan təzyiqinin də birinci düşməni əsəbiləşməkdir. Mən də istəmirəm ki, qan təzyiqiniz qalx-sın. Bütün kollektiv sizin sağlamlığınızın qayğısını çəkir.

Mirzə Kəpəzli onun bu çür nəcib hərəkətinə qarşı ehtiram göstərərək məzəmmətlə:

- Utanıb çəkinmə, - dedi, - nə sözün var, açıq de. Sən niyə utanırsan, qoy Atababa Qocayev, Hüseyin Yusifli kimilər utanıb qızarsınlar!

Muxtar Mehdizadənin gözləri səyriyə-səyriyə:

- Əşşi, xəbəriniz yoxdur e-e, yoldaş Kəpəzli, - dedi. - Bütün vilayət sizin barənizdə danışır!

Mirzə Kəpəzli stulunda donuxub çaş qaldı. Ona elə gəldi ki, Muxtar Mehdizadə deyəcək ki, vilayətdə da-

nışrlar ki, Mirzə Kəpəzli istedadlı işçiləri gözümçixdiyə salıb. Yaltaq, ikiüzlü adamları başına yığıb. Sadıqzadə kimi jurnalist bu idarədən didərgin düşüb, sonra da dərdəcər olub... Kəpəzli bütün əməllərini bir anda gözünün önünə gətirdi.

Muxtar Mehdizadə isə ona qıbtə edirmiş kimi:

- Deyirlər ki, Mirzə Kəpəzli görkəmli adamdır. Hələ analar belə oğul doğmayıb. Çox əqidəli, prinsipial, əyilməz adamdır. İdarədə dəmir intizam yaradıb. Hamı ondan tük salır. Lap yuxarıda oturanlar da Kəpəzli-dən çəkinirlər.

Mirzə Kəpəzlinin gözləri güldü, dodaqları qaçdı. Dişləri sevinclə ağardı. Donuq qaməti şux, ötkəm görkəm aldı:

- Da-a-a... - dedi. - Bunu özüm də hiss edirəm. Ancaq camaat içində olanlar daha yaxşı bilirlər. Ordanburdan mənə tez-tez zəng vurub soruşurlar ki, sizi yuxarı aparırlar? Mən də bilirəm ki, belə bir söz gəzir, ancaq hələlik rəsmi bir şey yoxdur.

Muxtar Mehdizadə onun gələcək uğurlarına ürək-dən şad olduğunu nümayişkarənə hiss etdirərək əllərini ovuşdurdu və:

- Bu məqalə tezləşsəydi, nə yaxşı olardı?! - dedi. - Əşşi, siz irəli getməlisiniz, lap yuxarılara yüksəlməlisiniz! Buna layiqsiniz. İndi sizin kimi bacarıqlı, savadlı rəhbər işçi var?!

Mirzə Kəpəzli xoşhallıqla stulda yırğalandı və həyatından razı halda güldü. Muxtar Mehdizadə:

- Yoldaş Kəpəzli, - dedi, - bir az yersiz çıxs da, deməliyəm. Amma xahiş edirəm incimiyəsiniz. Bilirsiniz

ki, hamımızın sizə böyük hörmətimiz var. Ona görə də hər sözü deyə bilmirik. Daha doğrusu, qan təzyiqinizin qalxmasından ehtiyat edirik.

Mirzə Kəpəzli nikbin əhval-ruhiyyə ilə və həm də ucadan:

- Buyur, Muxtar! Sənin sözün heç vaxt mənim təzyiqimi qaldırmaz! - deyib şaqqanaq çəkdi.

Muxtar Mehdizadə gözlərini qırpa-qırpa:

- Bu günlərdə qardaşım ilə getmişdim, - dedi, - oğlu olmuşdu. Bu münasibətlə bir balaca şadyanalıq edirdik. Geniş stol açmışdılar. Qardaşım dörd qızdan sonra bir oğul tapdığından xeyli də xərc çəkmişdi. Çox adam çağırmışdı. Qonaqlığa gələnlərin içərisində məsul yoldaşlar da vardı. Məclisdə ağzını açan sizdən danışırды. Yaşlı bir kişi dedi ki, Mirzə Kəpəzlinin əslisi bizim tərəfdəndir. Onun ata-babasını, nəslini-kökünü yaxından tanıyıram. Çox əliaçıq, çörəkli, mərd, igid adamlardı. Ortayaşlı bir qadın yerindən qalxıb dedi ki, atam vaxtilə Mirzə Kəpəzliyə dərslər deyib. Atam danışırды ki, elə uşaqlıqdan hamıdan seçilirdi. Çox çalışqan, zehnlisi tələbə idi. Adını çəkmək istəmirəm, vəzifəli bir adam tərifi ni göylərə qaldırды. Dedi ki, Mirzə Kəpəzli xalqımızın fəxridir. Sonra əlində dolu qədəh ayağa qalxdı. Dedi ki, onun sağlığına, gələcək vəzifəsinin sağlığına! Qocalı-cavanlı, arvadlı-kişili bütün məclisdəkilər ayağa durdu. Hamı axırncı damcısına qədər sağlığınıza içdi.

Mirzə Kəpəzli Muxtar Mehdizadəni dinlədikcə fikrən həmin məclisin başında əyləşir, söylənilən sağlığa özü də badə qaldırır, şəninə deyilən təntənəli tərifləri

dinləyir, büllur qədəhlərin cingiltisindən xüsusi bir zövq alırdı.

Muxtar Mehdizadə gözlənilmədən əlini-əlinə vurub uğundu:

- Qardaşım qırxı təzəcə çıxan uşağı qucağına alıb məclisə gətirdi və dedi ki, uşağın adını Təvəkkül qoymuşdum, günü bu gündən dəyişib Mirkəpəz edirəm. Yəni Mirzə Kəpəzli. Yenə hamı ayağa qalxdı. Məclisdəkilər gur səslə Mirzə Kəpəzli kimi görkəmli şəxsiyyətlərin adını nəsilbənəsil yaşadaq dedi. Əl çaldılar. Mirkəpəzin sağlığına! - dedilər.

Gülməkdən Mirzə Kəpəzlinin barmaqlarını kəssəy-din, özünə gəlməzdi.

Muxtar Mehdizadə vəcdlə sözünə davam etdi:

- Məclisdəkilər ikinci dəfə ayağa durdu və uşağın yeni adını təkrar-təkrar təbrik etdilər. Bu əhvalat həmin məclisdə iştirak eləyən məsul işçilərin çox xoşuna gəldi. Dedilər ki, xalqımızın Mirzə Kəpəzli kimi istedadlı oğullarını körpələrimizin adında, qəlbimizin dərinliklərində yaşatmalıyıq!

Muxtar Mehdizadə sifətinin ifadəsini dəyişərək:

- Əşşi... Xəbəriniz yoxdur e, bütün məclislərdə sizdən danışırлар. Adınız gələndə idarədəkilər zağ-zağ əsir.

Mirzə Kəpəzli gözünün ucu ilə Muxtar Mehdizadəni süzdü və əda ilə içini arıtladı. Bununla da Muxtar Mehdizadəyə eyham vururdu ki, sən hələ xamsan və bilmədiyini şeylər də çoxdu, mənə Kəpəzli deyərlər!

Minagərdənli Zinaida xanımın məsul vəzifədə işləyən həyat yoldaşı Cənəli Səfərəlibəyov ezamiyyətdən qayıdan günün səhəri telefonlarda tufan qopartdı. İdarələr bir-birinə dəydi. Qəzet işçisi vəzifəli bir şəxsin ezamiyyətdə olmasından istifadə edib onun həyat yoldaşına sataşib, küçədə əl atması xırda məsələ deyildi. Kəpəzlinin özünün də canına vəlvələ düşmüşdü. Yerini isidə bilmirdi. Yuxarılarda bu əhvalatla maraqlananlar var idi. Atababa Qocayevin həmin gün hansı restoranı nə qədər içdiyi, harada olduğu, kimlərə sataşdığı yoxlanılırdı. Sərxoş halda, ictimai qanun-qaydaları kobudcasına pozan şəxs kimi onun hərəkətləri təsdiq olunurdu. Bu, inzibati orqan işçilərinin də diqqətini cəlb edirdi...

Zinaida xanımın zənbilini götürən və onun başına gələn qəzavü-qədərin canlı şahidi olan cavan oğlan rəsmi qaydada yazdığı izahatında göstərirdi:

"Abırlı, son dərəcə həyalı qadın kimi tanıdığım Səfərəlibəyova Zinaida ailəsi üçün bazarlıq edib evə qayıdarkən vilayət qəzetinin müxbiri Atababa Qocayev sərxoş vəziyyətdə onun qabağını kəsdi. Mən bunu özəcə gözlərimlə gördüm. Atababa Zinaidanın əlindən dolu zənbili alıb küçəyə tulladı, özünü də kobudcasına itələyib arxa saldı. Mən Zinaidanı Atababanın əlindən güclə ala bildim. Atababanı kənara itələmək istədikdə Zinaida xanım alicənablıq göstərib qolumdan yapışdı və: - Ona baş qoşma, - dedi. Zinaida xanım həm də dedi ki, görünür, o, həddindən artıq içdiyindən ağıl özünü idarə eliyə bilmir. Ona toxunmaq lazım deyil. Ola bilsin ki, ayıldandan sonra etdiyi hərəkətlərin peş-

mançılığını çəkib, xəcalətli qalacaq. Ancaq Zinaida xanımın deməsindən aydın olur ki, Atababa bu günə kimi Səfərəlibəyovlardan üzr istəməyib. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, o, işlətdiyi qəbahətlərdən peşman deyil və Zinaida xanıma qəsdən sataşıb..."

Atababa Qocayevlə Zinaida Səfərəlibəyova arasında baş verən hadisə çox şişirdilmişdi. Əsl vəziyyətdən xəbəri olmayan adamların hərəsi buna bir cür don geydirirdi. Zinaidanı yaxından-uzaqdan tanıyan qadınlar orda-burda xısın-xısın pıçıladaşırdılar:

- Azz, günah Zinaidanın özündə olub. Əri ezamiyyətdə imiş, elə gündüzdən göz-qaş eləyib ki, axşam gəl... Atababa da xam düşüb. Qonum-qonşu yatmamış gedib. Bunu da Səfərəlibəyovun yanında işləyən cavan bir oğlan görüb. Zinaida özünü duruluğa çıxarmaq üçün qışqırıb haray-həşir salıb ki, guya Atababanı tanımır. Ay özün öləsən! Gör kimin gözünə kül üfürür! Guya bu birinci dəfədir?! Azz, onu tanımırıq?! Zinaidanın elə köhnə xasiyyətidir! Əri ola-ola gözü onun-bunun dalınca gəzir. İndi də bu pəstah qalmışdı ki, çıxartmasın?! Təqsir elə onun özciyəzindədir.

Bir başqası:

- Onların elə əvvəldən him-cimləri varmış. Bu dəfə işin üstü açılmasın deyə və Səfərəlibəyovun qorxusundan hay-küy qaldırıb ki, şübhələnmən olmasın, - deyirdi.

- Onları qabaqda da bir yerdə görənələr olub. Yəqin Zinuşka başqasını tapıb, indi Atababanı bəyənmir. Ondan üzüllüşə bilmədiyi üçün indi də bu fırlıldağa əl atıb. A balam, bəyənmişən-bəyənmə, tay o boyda kişini niyə dilə-dişə salırsan?!

Mərtəbədodaq isə o kabinetə-bu kabinetə başını soxub ayrı cür danışdı:

- Sən demə, Atababa o ki var gillədib, sonra da küçədə aşa-aşa gedib kəsib Səfərəlibəyovun xanımının qabağını. Onu axşam kinoya dəvət edib. Zinaida da Atababanı ikiqəpiklik edib qoyub orda. Atababa günün günorta çağı, özü də küçənin ortasında ərlı qadını süpürləyib. Qadın qulun kimi qışqırıb. Bunu da Səfərəlibəyovun adamları eşidib. Atababa Qocayevi o ki, var əzişdiriblər. Onların əlinə dönüm! Gərək nəfəsini kəsib o dünyalıq eliyəydilər. Beləsinin qanı halaldı. Onu partiyadan da, işdən də çıxarmaq azdı. Dabanına beşcə il nallamasalar ağı başına gəlməz.

Məşdi Çəfərzadə, Eldərd Mərdanlı, Xanlar Həmidbəyov da bu əhvalatı eşidib bərk sevinmişdilər. Atababanın arxasınca ağızlarına gələni danışdılar:

- Yaxşı deyiblər ki, xəmiryeyenin fağırı olmaz. Bu Atababa lap əyyaşın, məişət pozğununun biriymiş ki!

Orda-burda gəzən bu cür xoşagəlməz söz-söhbət tam çılpalığı ilə olmasa da, ucundan-bucağından Cənəli Səfərəlibəyovun da qulağına çatıb, onu cin atına mindirmişdi. Cənəli Səfərəlibəyov hər dəfə redaktora zəng vurub soruşanda ki, o yaramazın məsələsi nə yerdə qaldı, onda elə bil Mirzə Kəpəzlinin beyninə saqqız közu yapışdırırdılar. Mirzə Kəpəzli:

- Yoldaş Səfərəlibəyov, - deyirdi, - elə bilirsiniz bu idarədə tək cə Atababa Qocayevdir?! İçimizdə belələri çoxdur. Yuxarılara deyəndə də yoldaşlar sözümə şübhə ilə yanaşır, mənə inanmaq istəmirlər. Heç kəsi inandıra bilmirəm ki, işçilər pozulub gedib, idarə gözündən

batıb. Hələ babatı, tərflisi Atababa Qocayevdir. Nə qədər deyirəm, danlayıram, cəza verirəm, bunlara öhdə olmur, Yuxarıdakılar qabağımı kəsib, imkan vermirlər, yoxsa...

Atababa Qocayevin barəsindəki yoxlama həm sü-rətlənir, həm də getdikcə dərinləşirdi. Vilayət maarif şöbəsinin müdürünü çağırıb, Atababanın onun kabinetində necə hərəkət etdiyini soruşanda Beydullayev özünü çox "ağayana" tutdu. Komissiya üzvlərinin qarşısında özünü elə apardı ki, guya Atababa onu təhqir etmiş olsa da belə, bunu açıb-ağartmağı şəxsiyyətinə yaraşdırmır. Sonra dərin düşüncəli, uzaqgörən, xeyirxah şəxslərə məxsus bir təmkinlə:

- Əslində, bütün bunların hamısı düzdür. - dedi. - Atababa Qocayev mənim yanıma gələndə özünü-sözünü itirmişdi - O, təəssüf edirmiş kimi: - Əşşi, bu zəhrimar içki belədi də. Gərək içəndə həddini biləsən. Kimnən, harda, nə qədər... Bir də ki, axı, hansımız içmirik? Adam gərək insafla danışsın. Hamı içir, ancaq təhrində. Yazıq Atababa o qədər vurmuşdu ki, ayaq üstə dayana bilmirdi. Görünür, elə o, məktəb tikintisi haqdakı məqaləni yazanda da kefli olub. Məndən dö-nə-dönə üzr istədi. Ayağıma düşüb yalvardı ki, bir qələtdi eləmişəm. Yazmışam, yazmamış olum, mənı bağışla! O, səhvini başa düşüb etiraf etdiyi üçün mən də dərinə getmədim. Daha doğrusu, ona baş qoşmaq istəmədim. Bədbəxt oğlu bədbəxt kabinetimin divarından yapışa-yanışa, birtəhər qapıdan çıxdı.

Bəkir Beydullayev sifətini turşudub başını buladı:

- Katibə sonra mənə dedi ki, dəhlizdən çıxanda

bərk yıxılıb, bir nəfər onu güclə qaldırıb. - Beydullayev canıyananlıqla: - Ancaq mənə elə gəlir ki, necə olsa, mətbuat işçisidir, belə şeylərin üstünü vurmağa dəyməz. Mənə də yaraşmaz ki, Atababa Qocayev kimi təsadüfi bir adamla üzləşim və ya onun barəsində rəsmi izahat verim. Ancaq katibəyə deyərəm, yıxılması, qusması haqda yüngülvari bir şey yazar. Bayaq dediyim kimi, mənə yaraşmaz. Şəxsən mənim qəzetə də, onun işçilərinə də böyük hörmətim var. Gərək mətbuatı həmişə müdafiə edək, - deyib özünü çəkdi.

Başqa bir nəfər də izahatında göstərirdi ki, Atababa Qocayev sərxoş halda maşın keçidindəki ağ zolaqların üstündə yıxılıb qalmışdı. Buna görə də avtomaşınların hərəkəti dayanmışdı. Sürücülər onu söyüb hədələyirdilər.

Kommunal Təsərrüfatı İdarəsinin gözetçisi izahatında təsdiq edirdi ki, bir nəfər adam həddindən artıq kefli olduğundan maarif şöbəsi ilə bizim idarəni dəyişik salmışdı. Sonradan bəlli oldu ki, o, vilayət qəzetinin əməkdaşı Atababa Qocayev imiş.

Həmin gün Atababa Qocayevin restorandan lül-qəmbər çıxdığını "görənlər" də olmuşdu...

Yoxlama sənədlərinin arasında bircə Məzə Qəmbəralının izahatı gözə dəymirdi. Məzə Qəmbəralıdan da izahat alınmışdı. Lakin Qəmbəralı izahatını ona diktə olunan kimi yox, düzünə, görüb bildiyi kimi yazmışdı. Yoxlama komissiyasının tərkibindəkilər yaxşı bilirdilər ki, Məzənin izahatı Atababa Qocayev haqda görüləcək tədbirlərin əsaslandırılmasına maneçilik törədə bilər. Ona görə də həmin izahatı yoxlama sənədlərinin arasına qoymamışdılar.

* * *

Mirzə Kəpəzlinin gözləri hədəqədən çıxmışdı. O, redaksiya heyətinin üzvlərini yığıb məyus halda:

- Yaman ilişmişik, - dedi. - Məsələ yuxarılara da çatıb. İdarəmiz biabır oldu. Yoldaşlar, Atababanın bu hərəkəti kollektivin adına böyük ləkədi. - O, çiyinlərini dikəldərək: - Hamınız şahidsiniz ki, müxbirlərə dönə-dönə deməkdən başqa, rəsmi qaydada yazmışam ki, özünüzü necə aparın, - deyib, özünü duruya çıxartmağa çalışdı: - Oturmaq, durmaq qaydalarını da onlara bir-bir başa salmışam. Bundan artıq nə etməliyəm?!

Kəpəzli yasa batıbmış kimi əlini üzünə qoyub, gözünü Məşdi Cəfərzadəyə zillədi. Ani sükutdan sonra qəddini düzəldib:

- Atababa Qocayev axırıncı iclasda üzümə qarşı "Mən yox, Beydullayev məndən üzr istədi" deyəndə hesabımı apardım. Gözlərinin qızartısından bildim ki, burada nə isə bir əmma var. Sən demə, araq başını dumanlandırırıbmış. İçki havasına qabağımda o cür yekə-yekə qırıldadırmış. - Daha da hiddətləndi: - O ki belə məişət pozğunu, araq düşkünü imiş, nə üçün ağzınıza su almısınız?! Belə-belə şeyləri niyə açıb demirsiniz?! Qorxursunuz?

Məşdi Cəfərzadə:

- Yoldaş Kəpəzli, - dedi, - keçən dəfə sizin kabinetinizdə keçirilən iclasda da içib gəlmişdi. Mənim otağımda külqabını qoyub, siqareti yana-yana gül dibçəyinə atdı. Sonra da səhvini düzəltmək istəyərkən şalvarını yandırdı. Yaxın durmaq mümkün deyildi,

ağzından qıvşımış qoxu gəlirdi. Belə başa düşdüm ki, ya tut arağı içib, ya zoğal. İstədim sizə deyim. Qorxdum ki, əsəbləriniz korlanar, qan təzyiqiniz qalxar.

Eldərd Mərdanlı:

- Yanından keçəndə məni də araq iyi vurdu, - dedi. - Fikirləşdim ki, açsam, qanınız qaralar. Şəkər xəstəliyinin də birinci düşməni əsəbiləşməkdir. Amma Atababa içməyinə içmişdi. Yaxşı bilirsiniz ki, hələ ömrümdə yalan danışmamışam.

Mərtəbədə qəddini əyərək:

- Bu idarədə sizdən qabaq çox həngamələr olub. İndi də bəzi-bəzi hadisələr baş verir. Hamısını da bilirik, yoldaş Kəpəzli, - dedi. - Ancaq sizi hirsəndirməmək üçün ağzımızı açmırıq. Deyirik ki, kişi hirsənər, şəkəri qalxar. Onun dərdindən...

Mirzə Kəpəzli ona bəslənən rəğbətdən, aldığı cavablardan, çıxış edənlərin mövqeyindən məmnun halda Məşdi Cəfərzadəyə:

- O yaramazı tapın! Sabah redaksiyada olsun! - dedi.

Məşdi Cəfərzadə şəstlə ayağa qalxıb müntəzir görkəm aldı:

- Baş üstə! - deyib yerində qurudu.

Kəpəzli:

- Yaxşı, əyləşin, - dedikdən sonra Məşdi Cəfərzadə yerində oturdu.

* * *

Atababa Qocayev xidmət etdiyi zonadan redaksiyaya çağırıldı. Haqqında toplanan sənədlərlə onu tanımaq istədilər. Bu barədə ondan izahat istədilər. Atababa Qocayev minagərdənli qadının zənbilini götürən cavan oğlanın izahatını, vilayət maarif şöbəsi müdirinin dediklərini, onun katibəsinin yazdıqlarını, kommunal təsərrüfatı idarəsi gözətçisinin, məşin keçidində onu görən başqa bir nəfərin... izahatlarını diqqətlə nəzərdən keçirdi. Atababa Qocayev mütəəssir halda alını əllərinin arasına alıb fikrə getdi. Sonra ayağa qalxıb onun izahatını gözləyən komissiya üzvlərinin bir-bir üzünə baxıb acı kinayə ilə gülümsündü:

- Mənim barəmdə ağır hökm çıxarmaq üçün topladığınız sənədlər kifayətədi, - dedi. - Əlavə izahata daha nə ehtiyac?!

Komissiyanın sədri:

- Yoldaş Qocayev, - dedi. - Ağılınıza başqa şey gəlməsin. Burada sizə qarşı heç bir qərəzli məqsəd ola bilməz. Sizin barənizdə deyilənlər diqqətlə, obyektiv yoxlanıb, müvafiq izahatlar alınmış, sənədlər toplanmış. Sizdən nə gizlədim, açıq danışmaq lazımdır. Əslində, mətbuat işçisi olduğunuzu nəzərə alıb çox şeyin üstünü vurmamışıq.

Xanlar Həmidbəyov gülümsünərək komissiyanın bir üzvü kimi əlavə etdi:

- Dərinə getsək, vəziyyətiniz daha ağır ola bilərdi, - dedi. - Odur ki, məsləhət görürəm özünüzü səmimi aparın. Boynunuza alın ki, ciddi səhvləriniz olub. Bunu gizləməyin mənası yoxdur. Burada yazılanlar, - arasında yoxlama sənədləri olan qovluğu göstərdi, - yuxarılara da bəllidir, öz redaktorumuza da.

Boynunuza alsanız da, almasanız da, hər şey aydındır. Faktlar tamamilə təsdiq olunub, sübuta yetirilib. Məsləhətimiz odur ki, izahatınızda göstərin ki, bütün bunları etmişəm, səhvimi boynuma alıram. Onda sizə kömək edə bilərik. Çalışarıq məsələ böyüyüb yuxarılara çıxmasın və ya inzibati orqanlara verilməsin. Redaksiya özü müzakirə edib, vəzifədən çıxmağınızla və ya yüngül bir cəza ilə ötüşər. Burada biz də vəziyyətdən çıxarıq, siz də.

Atababa Qocayev nə barədəsə düşünürdü. O dillənmədi. Xanlar Həmidbəyov ona baxaraq:

- Nə fikirləşirsən? - soruşdu və istehza ilə gülümsündü. - Bəlkə vəzifədən çıxmağından qorxursan? Ay-hay! Ə, kişi də vəzifəsindən qorxar? Ölüm-itim olmasın. Müxbirlikdən çıxardarlar, nə çoxdu başqa vəzifə. Mən özüm də sizə kömək edəyəm. İzahatını yaz, özü də olduğu kimi! Yaz ki, bir səhvdi eləmişəm! Elədiklərini mərdi-mərdanə boynuna al! Onsuz da hamısı sübutdu.

Komissiyanın sədri Atababa Qocayevin üzünə müəmmalı nəzər saldı:

- İndi başa düşdün də nə demək istəyirik?!

Atababa Qocayev bərkdən güldü. Onun gözlənilməz gülüşü quru çırpıdan qalxan alov kimi qeyri-adi işıq saçdı. Sonra bu işıq getdikcə zəiflədi, yavaş-yavaş söndü, qaraldı, bir anda da yox oldu. Otağa sanki qaralıq çökdü. Atababanın qəzəb ifadə edən gözlərinə nə qarşısındakı adamlar göründü, nə də onun teleyini həll edən yığın-yığın kağızlar. Atababa bir anda dəyişdi, başqalaşdı, qəribə bir məxluqa çevrildi. Xəyallandı, qəlbində Kəpəzliyə, Beydullayevə, Səfərəlibəyovə,

həm də ondan izahat gözləyənlərə qarşı amansız nifrət hissələri baş qaldırdı. Mükəddər baxışlarına sərt ifadə verdi. Cibindən qələm çıxarıb qabağına qoyulmuş ağ kağıza bu sözləri yazdı: "Haqqımda toplanan sənədlərlə tanış oldum! Hamısı həqiqətdir. Təqsirimi boynuma alıram. Həm də işlətdiyim cinayətləri. İmza: Atababa Qocayev".

Nəzərləri "qara" qovluğa dikilənlərdən birinin üzgözündən kədər və sual, digərlərindən isə sevinc yağdı. Atababa Qocayev mütəəssir görkəm alaraq ona üz vermiş kədərdən boğulurdu. Yoxlama komissiyasının üzvləri isə xidmət göstərən tapşırıqlarına can-başla əməl etdikləri mötəbər adamlardan alacaqları təşəkkürü və onları gözləyən yüksəlişin sevinci ilə nəşələnirdilər.

Atababa Qocayev çoxlu mübarizədən çıxmışdı. Yuxarılarda onu müdafiə etməklə yanaşı, axırda demişdilər ki, get yerində fas-farağat otur. Onan-bunnan çəkişmə. Adamlarla dil tap. Bir də bu cür söz-söhbət baş versə, özündən küs. Atababa indi özündən küsürdü. Özünü danlayırdı, axı mənə deyən gərək, Beydullayev kimiləri ilə nə işin var?! Atababa indi komissiya üzvlərinin qarşısında inad etmək istəmirdi. Zinhara gəlmişdi. Öz-özünə düşünürdü: "Daha bəsdir, başqa bir sahədə işləyəyəm. Babam deyərdi ki, cəh çarıq yırtar. Əsəblərim də yerində deyil. Nə qədər dava-dərman içmək olar?! Həkimlərə də müraciət etməkdən utanıram. Bir gün deyil, beş gün deyil. İgidin adı çıxınca, canı çıxsə ondan yaxşıdır. Düzdür, mən igid deyiləm, ancaq adım çıxıb, daşım ağır olub".

Atababa yenə də özü ilə razılaşmadı. Fikirləşirdi ki, məsələni belə qoymaq olmaz. Həyat mübarizə meydanıdır. Hara getsəm haqq mənim tərəfimdədir.

Atababa Qocayev tələsmədən qələmi cibinə qoyub, qarşısındakı izahat yazdığı ağ vərəqi səliqə ilə qatlamğa başladı. Komissiyanın sədri əlini ona tərəf uzadaraq:

- Əziyyət çəkməyin, - dedi, - onsuz da sənədlərin arasına tikiləcəkdir.

Atababa kirpiklərini qırpmadan düz onun gözlərinin içinə baxdı. Komissiyanın sədri çaşdı. Atababa dişlərini biri-birinə sıxaraq:

- Vəcdanı yox ədalət carçısı! - dedi. - Buyurun, bu da dəridən-qabıqdan çıxıb əldə etdiyiniz izahatların axıncısı!

Atababa Qocayev izahatı dörd yerə bölüb, ovcunda əzizlədi və ona uzatdı. Rişxəndlə:

- Görmürsünüz, - dedi, - yenə də o ki, var içmişəm?! Hiss etmirsiniz ki, huşum özümdə deyil?! Amma siz kefli vəziyyətdə məndən səmimiyyət gözləyirsiniz! Sərxoş olmadığım dəqiqələr çox az olur! Ayılında gələrsiniz, ürəyiniz nə cür izahat istəsə yazaram! Xanlar Həmidbəyov demişkən, həm siz vəziyyətdən çıxarsınız, həm də mən! - Ayağa qalxdı: - Bu da aldığınız izahatların, mənim barəmdə topladığınız sənədlərin əyani sübutu - dedi. O, yerində dövrə vurdu, başı gicəllənmiş kimi silkələndi: - İndi də kefliyəm! Daha bundan böyük, bundan inandırıcı fakt olar?! - Sonra kinayə ilə güldü, özünü düzəldib komissiya üzvlərinin qarşısında şax dayandı: - Sizə yazığım gəlir, - dedi və papağını başına qoyub komissiya üzvləri əyləşən otağı nümayiş-

kəranə tərk etdi. O, idarədə ləngimədən qaldığı mehmanxanaya üz tutdu.

* * *

Atababa fikirli-fikirli mehmanxananın vestibülündən keçəndə bir nəfər yaşlı adam onun qolundan səmimiyyətlə yapışdı. Sonra əlini istiqanlıqla sıxdı və soruşdu:

- Tanıdın?!

Atababa onun üzünə diqqətlə baxıb:

- Yox, - dedi, - tanımadım.

Yaşlı adam özünü ona isnad verdi:

- Sizdə çox qonaq olmuşam. Teymur kişi dururmu, öz ağırlığımda çörəyini kəsmişəm. Fatma xanım necə? Anam-bacım olsun, çox təmiz-tarıq qadıdır.

Atababa:

- Kişi rəhmətə gedib, anam durur, - dedi.

O, milis polkovniki Mahmud Adıgözəlov idi. Uzun müddət Atababagilin rayonunda milis şöbəsinin rəisi işləmişdi. Atababanın atası Teymur kişinin kənddəki evi həmişə Adıgözəlovun düşərgəsi olmuşdu. Mahmud Adıgözəlov istefaya çıxandan sonra neçə il idi ki, bu mehmanxanada direktor müavini işləyirdi.

Onlar tanış olandan sonra Mahmud Adıgözəlov Atababa Qocayevi kabinetinə dəvət etdi. Qabağına çay gətirdi. Mahmud Adıgözəlovun qəlbində Atababagilin ailəsi ilə əlaqədar olan köhnə xatirələr baş qaldırdı.

- Teymur kişi halal adam idi, - dedi. - Yaman da dindardı. Quzunu kəsirdi, deyirdim, ay Teymur kişi, bunun yüzə qramsız nə ləzzəti? Heylə deyəndə rəhmətliyən xoşuna gəlmirdi, kişini od götürürdü. Deyirdi,

nəçənnik, xətrini dağlarca istəyirəm, amma bu qapıda içki adı tutma. Bizim ocaq araç-çaxır götürmür.

Mahmud Adıgözəlov təəssüflə başını bulayıb söhbətinə davam etdi:

- Bir dəfə yayın istisində xata oldu, atın belindəki xurcundan bir limonad butulkası çıxartdım. Kişi butulkanı görəndə kimi təbdən çıxdı. Dedi, nəçənnik, sən nə qayımaqdasan?! Halal çörəyimə haram qatmaq istəyirsən?! Güldüm, kişi yaman incidi. Sonra Teymuru küclə inandırdım ki, bu, içki deyil, adi gül suyundan hazırlanan şərbətdir. Yenə də gördüm, yox e, kişinin qəlbinə nə isə bir qaraltı gəlir. Limonad dolu butulkamı bir uşağa verib dedim apar at kəndin ayağındakı dərəyə. Ondan sonra Teymur kişi arxayın düşüb rahat oldu.

Mahmud Adıgözəlov Atababadan soruşdu:

- İndi sən necə, onların yolu ilə gedirsən, yoxsa?..

Atababa xəfifcə gülümsündü:

- Yox, - dedi, - onların yolu ilə getmirəm, ancaq içmirəm də. Əvvəla, anam boynuma babal salıb, deyib, oğul, dilinə içki dəysə, südüm sənə haram olsun. Bir də ki, səhhətimə görə heç həkimlər də məsləhət görmür.

Polkovnik Atababaya rıqqətlə baxırdı. Teymur kişinin, Fatmanın adı çəkiləndə, qəlbi ehtizaza gəlirdi. Onda Adıgözəlov ərgən oğlan idi. İndi ahıllaşmışdı. Polkovnik Atababa ilə danışdıqca xəyalları, elə bil altında kəhər at, çiyində beşaçılan, belində naqan, əyində qırmızı zolaqlı qısqıvraq kostyum, ayağında uzunboğaz xrom çəkmə, papağının dalını qaldıraraq pəsdən deyə-deyə İydeli dərədən yuxarıdakı düzə dikəlirdi.

Atababa isə özündə deyildi. Heç bilmirdi polkovnik nə barədə danışır. Ancaq belə bir məqamda atasının adının çəkilməsi daxili nisgilini bir az da artırırdı. Atababa az qala doluxsunmuşdu. Tez ayağa qalxdı:

- Mahmud əmi, məni bağışlayın, - dedi, - tələsirəm. Sağlıq olsun, görüşərik.

Polkovnik həyəcanla dilləndi:

- Görüşərik nədir?! Konkret, sabah axşam qonağımsan. Mütləq gözləyəcəyəm. Teymurun, Fatmanın bir batman duz-çörəyini yemişəm. Əlimə göydən düşmüşsən. Evi tanı, sonra mehmanxanaya niyə düşürsən?!

Atababa xudahafizləşib ayrıldı. Polkovnik bir də təkidlə:

- Sabah axşam gözləyirəm haa! - deyib sonra zara-fatyana əlavə etdi: - Qorxma, içki verən deyiləm.

* * *

Atababa Qocayev açarı çıxarıb qaldığı otağın qapısını açdı, yumşaq divana uzanıb fikir dəryasına qərq oldu. Aranı dağa daşdı, dağı arana. Hiss etdi ki, ürəyinin ritmi düz vurmur. Özünü ələ almağa çalışdı, bacarmadı. Yazı masasına söykənib yazdığı, sonra da cırıb atdığı izahat üçün öz-özünü məzəmmət etdi: "Gərək hissiyata qapılıb o cür hərəkət etməyəydim. Həyatda hər cür hadisələr, təsadüflər olur. Adamınkı gətirməyəndə gərək özünü itirməyəsən, müvazinətini saxlayasan. Kişi elə bərkdə-boşda sınınar".

Atababanın daxili iztirabı getdikcə artır, fikirlər şahə qalxaraq onu çürük qoz kimi atıb-tuturdu. Ata-

baba onu təqib edən qara fikirlərdən yaxa qurtarmaq üçün otağın eyvanına çıxdı. Eyvandakı kreslodə əyləşib, başını arxaya söykədi. Onun mükəddər baxışları təmiz səmada sevinclə sayrışan parlaq ulduzların karvanında dolaşdı.

* * *

Saat on tamama təyin olunmuş iclas başlanmışdı. Baş tərəfdə ittihamedici görkəm alan Mirzə Kəpəzlinin gözü Atababa Qocayevi gəzirdi.

- O hardadır?

Məşdi Cəfərzadə ilə Eldərd Mərdanlı:

- Dünən burada olub, bu saat gələr, - deyə Kəpəzlini sakitləşdirdilər.

Mərtəbədodaq Məşdi Cəfərzadəyə göz vurub işarə ilə boğazını uzatdı və hulqumuna çırtma vurdu. Eyhamla demək istəyirdi ki, yəqin haradasa yenə də gildir.

Xeyli keçdi. Qocayev gəlmədi. Səbrlər tükəndi. Atababa görünmədi. Mirzə Kəpəzli qəzəbli-qəzəbli:

- Yəqin əkilib aradan çıxdı! - dedi. - Əlimdən qurtara bilməz! Mənə də Mirzə Kəpəzli deyərlər! Axtarın onu! Tapın gətirin!

* * *

Mehmanxananın qarşısında "təcili yardım" maşını dayanmışdı. Tale Atababa Qocayevin barəsində Mirzə Kəpəzlidən qabaq, hətta ondan qəddar qərar hazırlayırdı... İlk yardıma gələn həkim xəstənin biləyini əlinə alıb nəbzini yoxladıqdan sonra onun dodaqları pıçıldadı:

- Ümid azdır, çox az, - deyib başını aşağı dikdi.

Mahmud Adıgözəlov şəhərin adlı-sanlı həkimlərini tapıb bura gətirdi. Atababa Qocayevin səhəətini ətraflı yoxladılar. Mahmud Adıgözələvün yaxın adam kimi tanıdığı təcrübəli həkim bildirdi ki, vahiməyə düşmək lazım deyil. Qorxulu bir şey yoxdur. Həddindən artıq əsəb gərginliyi keçirdiyi üçün ürəyi sıxılıb. Həkim əl boyda möhürlü resept kağızı çıxarıb bir-iki dərman yazdı və Atababaya bəzi məsləhətlər verdi:

- Bu dərmanları qəbul edərsən. Bir qədər də özünü ələ al. Ruh düşgünlüyü çox pis şeydi və deyərdim ki, xəstəliyin ən yaxın həmdəmidir. Belə bir şərq məsəli var: insan ruhdan düşəndə, onun atı da çapa bilmir. Burda qorxulu bir şey yoxdü. İki-üç günə keçib gedər. - O güldü və nikbinliklə əlavə etdi: - Jurnalistlər gərək həyatı daha dərindən duyub başa düşsün. Hər xırda şeydən ötrü... - Sonra zarafatlyana: - Şair nə deyib? - soruşdu və özü də cavab verdi:

Toy-bayramdı bu dünyanın əzabı,
Ağlı olan ona gətirər tabı.

Xəstənin dodağı qaçdı. Onun ətrafındakılar gülüşdülər. Həkim ayağa qalxıb:

- Xudahafiz - dedi və yenə təkrar etdi: - Şən, möhkəm olmaq lazımdır! Deyin, gülün! Dünyanın bacı-xəracın məgər sizdən alıblar?! Ürəyin yükü onsuz da çoxdur. Bir az da üstünə qoyub ağırlaşdırsanız, onda əlbəttə, tab gətirməz. Siz ondan-bundan tez-tez felyeton

yazırsınız. İndi icazə verin bu barədə də mən sizi tənqid edim. Gərək həyatda hər şeyə hazır olasan. Sevincə də, kədərə də, yaxşılığa da, yamanlığa da, acıya da, şirinə də...

Atababaya həkimin dərmanlarından çox sözləri təsir etdi, onu xeyli yüngülləşdirdi.

* * *

Axşamdan xeyli keçmiş qapı döyüldü. Atababa Qocayev başını yastıqdan qaldırıb dirsəkləndi və:

- Buyurun, - dedi.

Fuad Əmkışiyev içəri daxil oldu. Atababa yerindən dikəlib onunla salamlaşdı və gəlişindən təəccüblənib:

- Nahaq əziyyət çəkib gəlmisən, - dedi.

Fuad tərəni silə-silə:

- Heç bir əziyyəti yoxdur, - dedi. - Sizi həmişə, hər vaxt axtarmağa borcluyam. Ancaq yerinizi dəqiq bilmirdim. Odur ki, çox axtarmışam. Axır ki, soraqlaşsa soraqlaşsa gəlib tapdım.

Atababa onu görəndə xəyallandı: "Nə yaxşı ki, adamlara az-çox köməyim dəyib, xeyirxah bir iş görmüşəm. Dar ayaqda məni yad edib axtarırlar".

Atababa köhnə əhvalatları yadına saldı. Fuadla əlaqədar olan, bəlkə də çoxlarının xatirindən çıxan əhvalatları. Atababa Qocayev rayon kənd təsərrüfatı idarəsi rəisinin kabinetində əyləşib bəzi faktlar götürür, mütəxəssislərlə müvafiq söhbət edirdi. Kabinetin qapısı bərkədən açıldı. Əyləşənlərin hamısı diksinib o tərəfə baxdı. Çəlimsiz bir oğlan içəri daxil oldu. Rəis

köməkçisi onun arxasınca kabinetə girib qabağını kəsdi və döşündən geri itələdi:

- İcazəsiz olmaz! - dedi. - Çıx burdan!

Hiss olunurdu ki, şikayətçidir. Onun hərəkəti suda boğulan adamın kömək üçün kənardakılara əl uzatmasına bənzəyirdi. Həmin oğlan üzünü Atababaya tutub:

- Yoldaş Qocayev! - bərkədən qışqırdı.

Kabinetin qapısı örtüldü. Bununla da səs-küy kəsildi. Rəis pərt olduğunu bürüzə verməmək üçün gül-gülə Atababa Qocayevə:

- Əşşi, belə şeylər çox olur, fikir verməyin, - dedi.

- Axmağın biridir! Onu bütün rayon tanıyır. Hamımızı cana-boğaza gətirib. Onun əlindən bu idarədən qaçmalı olmuşuq. Nədi-nədi, ali təhsil alıb, cibinə də diplom qoyub. Pah, gəl çıx çiyimizə! - Rəis barmağının ucunu başına taqqılatdı: - Burdan yungüldü, - dedi, - çatışmır. Orda-burda səfeh-səfeh danışır. Zalım oğlu ağzının sözünü də bilmir. Onun doğrudan da, ali savadı olsa, qəbul günlərim qapıda yazılıb, baxıb oxuyar, görərdi ki, bu gün şikayətçi qəbul etmirəm. Qəbul üçün ayrıca gün var: İkincisi də, yalan olmasın, bəlkə onu on dəfə qəbul etmişəm. Başa sala bilmirəm ki, bilmirəm! - Rəis daha da həyəcanlandı. - Adamı nə qədər qəbul edərlər?! Onun əlindən lap zinhara gəlmişəm! Çox sırtıq adamdı! Tək mən yox e, əşşi, bütün raykomu, ispalkomu, yuxarı təşkilatları təngə gətirib. Başa düşmür ki, düşmür! Beləsinin yeri ancaq dəlixanadır. -Rəis üzünü Atababaya tutaraq əlavə etdi: - Bax bu cür yaramaz-

lardan yazıb onu ifşa etmək lazımdır. Onda sizi bütün rayon alqışlayar.

Atababa şikayətçini içəri çağırıb söhbət etmək istədi. Rəis qəti etiraz etdi və təəssüflə başını buladı:

- Siz nə danışırsınız, yoldaş Qocayev! - əsəbiləşdi. - Xahiş edirəm, onu buralara çağırıb özünüzdən də, mənim də qanımızı qaraltmayın. Yaxanızı tanısa, həyasızın biridir, əl çəkməyəcək. Axırda özünüz də peşman olub, deyəcəksiniz ki, bu nə zilöv adammış. Əşşi, bir belə idarələr, təşkilatlar yığılıb onu yola gətirə bilmir, guya sən başa salacaqsan?! Ay hay!

Bütün bu deyilənlərə baxmayaraq, Atababa Qocayev şikayətçi barədə daxilən heç bir qərar qəbul etmədi. Yalnız onun ad və familiyasını, kimliyini soruşub dəftərinə qeyd etdi. "Fuad Əmkişiyev. Kənd Təsərrüfatı İnstitutunu bitirib. Təyinatla rayona gəlib. Söhbət onun iş məsələsindən gedir..."

Atababa Qocayev kənd təsərrüfatı idarəsində işini yekunlaşdırıb günün axırında rayon qəzeti redaksiyasına getməli oldu. Fuad Əmkişiyevi axtartdırdı. Məlum oldu ki, Fuad Əmkişiyev rayon kənd təsərrüfatı idarəsində rəisin köməkçisi ilə mübahisə edib, sonra da savaştığı üçün milis şöbəsinə zəng vurub adam çağırılar. Fuad Əmkişiyevin barəsində akt tərtib olunub. Sonra da ona xırda xuliqan kimi on sutka həbs cəzası verilib.

Atababa Qocayev Fuad Əmkişiyev haqqında olan ümumi rəyi təxmini olaraq bilməkdən ötrü rayon icraiyyə komitəsinin sədrinə zəng vurdu və sözarası soruşdu:

- O Fuad Əmkişiyev var, gənc mütəxəssis. Təyinatla sizin rayona gəlib. Onu tanıyırsınızmı?

- Mən tanıyıram, ancaq siz tanımasanız yaxşıdı.

- Nə üçün?

- Çox abırsız adamdı. Qoyur ki, bu idarədə oturaq? Deyir ki, ali məktəb bitirmişəm, kefim hansı vəzifəni istəsə verməlisiniz. - Sədr əlavə etdi: - Xahiş edirəm mənimlə bu barədə söhbət etməyin. Düzü, o Fuadın adı gələndə bütün əhvalım pozulur. Bizi təngə gətirib.

Atababa rayon partiya komitəsinin kənd təsərrüfatına baxan katibinə zəng vurdu:

- Təyinatla sizin rayona göndərilən Fuad Əmkişiyevi tanıyırsınız?

Raykom katibi kinayə ilə güldü:

- Tanıyırsan da sözdü! Onu bu rayonda tanımayan var ki?! Altı aydı bizi boğaza yığıb. İş veririk, getmir. Deyir ki, gərək mən dediyim vəzifə ola. Çox tərs adamdı. Ömrümdə beləsini görməmişəm. Heyf o ali təhsilə ki, Fuad kimilərinə verilib!

Atababa Qocayev şikayətçi barədə heç kəsdən müsbət cavab almadı. O təəssüfləndi. Lakin təcili qonşu rayona getməli idi. Odur ki, bu məsələ ilə dərindən məşğul ola bilmədi. Fuad haqqında bütün bu deyilənlərə baxmayaraq, maşında yol gedəndə də, süfrədə əyləşib çörək yeyəndə də, gecələr çarpayısında uzanıb yuxuya gedəndə də Fuad Əmkişiyevin səsi onun qulağından getmirdi:

- Yoldaş Qocayev!! Yoldaş Qocayev!! Yoldaş Qocayev!!

Elə bil Fuad Əmkişiyev onu təhdid edir, hardansa görünür, köməyə çağırırdı.

Bir neçə gündən sonra Atababa Qocayev yenə də həmin rayona qayıtdı. Bəzi işlərini görüb, sonra Fuad Əmkişiyevin yaşadığı kəndə yollandı. Kolxoz komsomol təşkilatının katibi Mehman Möhsümovu da götürüb onunla söhbət edə-edə birbaşa Fuad Əmkişiyevin evinə tərəf getdi. O, yolda komsomol təşkilat katibini sorğu-suala tutdu:

- Fuadı tanıyırsan?

- Bəli, niyə tanımıram, bir kəndliyik. Orta məktəbi də bir yerdə oxumuşuq. Həmin ili kəndimizdəki orta məktəbi bircə Fuad medalla qurtardı. Həmin il də ali məktəbə daxil oldu. Heç kimi yoxdu. Yetim oğlandı. Atasının üzünü də görməyib. Anası Gülgəz xala qoçaq arvaddı. Onun köməyi ilə oxuyub.

- Xasiyyəti necədir?

- Mülayim oğlandı. Biclik-zad bilən deyil. Yüz sözün birini danışandı. Kənddə də hamı xatirini istəyir. Elə məktəbdə oxuyanda da müəllimlər həmişə razılıq eləyirdi. Yaxşı da yoldaşlığı var. Etibarlı, dostpərəst oğlandır. Hər dəfə də ali məktəbdən yay tətilinə gələndə bircə gün də olsun kolxozun işindən qalmırdı. Kolxozçulara qoşulub ot çalır, taya vurur, silos basdırırdı.

- Bəs indi nə üçün işləmir?

Mehman Möhsümov dillənmədi. Hiss olunurdu ki, bu suala cavab verməkdə çətinlik çəkir. Atababa yenə təkrar etdi:

- Yaxşı, sizin dediyinizdən belə çıxır ki, Fuad yaxşı oğlandır. Bəs onda nəyə görə işləmək istəmir?! Nə üçün idarə və təşkilatları biri-birinə vurub, rəhbər işçilərin başını qatır?

Mehman xəfifcə gülümsünüb çiyinini çəkdi:

- O barədə konkret fikir deyə bilmərəm. Bir də ki, o məsələnin həlli bizim təşkilatın imkanı xaricindədir. Əgər bu iş komsomol təşkilatından asılı olsaydı...

Atababa Qocayev Mehmanın cavabından razı qalmadığını bildirdi və:

- Fuad Əmkişiyevin məsələsinin həlli, əlbəttə, kolxoz komsomol təşkilatının imkanı xaricindədir, - dedi.

- Bu fikrinizə şərikəm. Lakin təşkilat katibinin on il bir məktəbdə oxuduğu şagird yoldaşı ilə, həmkəndlisi ilə, nəhayət, ali təhsilli mütəxəssislə maraqlanmaması xoşagələnlə hal deyil. Mən buna təəssüflənməyə bilmərəm.

Mehman Möhsümov çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdü. Nə işə açıb demək istəyirdi. Ancaq nəyə görə işə çəkiniirdi. Müxbirin ondan narazı qaldığını hiss edib vəziyyətdən çıxmaq üçün:

- Düzünü bilmək istəyirsinizsə, təşkilatımızın yığıncağında komsomolçular bu haqda çox ciddi danışıqlar - dedi. - Fuad Əmkişiyev barəsində haqsızlıq edildiyi, ona kömək göstərilməsi barədə rayon və vilayət komsomol komitələri qarşısında məsələ qaldırmışdıq. Bu haqda mən özüm də bir dəfə rayonda keçirilən yığıncaqda ciddi danışmışam. Ancaq... Sonra dediklərimin peşmançılığını çəkdim. Fuadın üstündə məni neçə dəfə ora-bura çəkdilər. Buna baxmayaraq, təşkilat öz qərarının üstündə durub.

Atababa Qocayev:

- Məsələ yenə mənə tam aydın olmadı, - deyə üzünü Mehmana tutdu: - İstərdim ki, komsomolçu kimi açıq,

həm də düzünü danışasınız - dedi. - Onda kimin haqlı, kimin haqsız olduğu barədə qəbul edəcəyimiz qərarın obyektivliyinə kömək etmiş olardınız. Komsomol kənddə inandığımız təşkilatdır.

Mehman Möhsümov:

- Nə gizlədim, - dedi, - bir halda ki, belə oldu, açıq danışaq. Fuad Əmkişiyev ali məktəbi fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Təyinatla rayondakı kolxozlararası baytar məntəqəsinə müdir göndərilib. Məntəqənin müdiri Təhməz Tərhanov orta təhsilli baytar texnikidir. Əslinə baxsan, veyilin, əyyaşın da biridir. Heyvandarlığa heç bir köməyi dəymir. Aylarla idarədə tapılmır. Heç kəsi də vecinə alan deyil. Ancaq onun əmisi ticarət nazirliyində işləyir. Arvadının qardaşı da vilayətdə məsul işçidi. Ona görə də heç kəs onlardan keçib Təhməz Tərhanovu tərpədə bilmir. Fuad Əmkişiyev də altı aydı Bakı, vilayət və rayon təşkilatları arasında ayaq döyür. Respublika Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində də təkid edirlər ki, təyinatın hara verilibsə, orda da işləməlisən, vəssalam! Yerdə də deyirlər ki, baytar məntəqəsinin müdiri var, qayıt get təyinatını dəyişdir. - Mehman ayaq saxlayıb Atababa Qocayevin üzünə baxdı: - Bax, bu mübahisə neçə aydır davam edir. Fuad qalib nazirliklə vilayət təşkilatlarının arasında.

Onlar Fuad Əmkişiyevin evinə çatdı. Başında ağ cuna, əyində qolsuz, qalın arxalıq və onikitaxta tutman, ayağında ucu yırtılmış rezin qaloş olan çevik tərpenişli ahıl qadın irəli çıxıb:

- Kimi axtarırsınız, a qardaş? - soruşdu.

Mehman:

- Sabahın xeyir, Gülgəz xala, - dedi. - Qonaq istəmirsən?

- Bıy, o nə sözdür, ay oğul, niyə istəmirəm?! Qonaq tanımayan qapını heç Allah da tanımaz! Buyurun, gəlin!! Gülgəz xalanızın bu kasıb koması sizə peşkəşdir.

- Fuad evdədi? - Mehman soruşdu.

Gülgəz xala məyus oldu. Köksünü ötürərək:

- Həə, evdədi, - dedi.

- Bəs niyə çölə çıxmır?

- Nə bilim, ay oğul, qonaq qabağına çıxmalısı var ki, çıxsın?

Onlar həyəətə daxil oldular. Atababa ətrafa göz gəzdirdi. İlk dəfə sol tərəfdəki saman yığılmış mərək nəzərə çarpırdı. Tövlənin qabağına bağlanmış qaşqa buzov onları görüb hürkdü və geri çəkilib yerə çalınmış yoğun mıxı dartışdırdı. Gülgəz qonaqların qabağına düşüb sağ tərəfdə üzünü günəşə doğru tikilmiş alçaq binanın dəhlizinə daxil oldu. Həyəcanla:

- Fuad! Fuad! Qonaq gəlib! Bala, bir çölə çıx! - deyib oğlunu səslədi.

Fuad tez qapını açıb aynabəndsiz dəhlizə çıxdı. Onun ümitsiz baxışları Atababa Qocayevə sataşanda birtəhər oldu. Hər üçü görüşüb əl tutdular. Mehman Atababa Qocayevi Fuad Əmkişiyevə təqdim etdi:

- Müxbirdir, - dedi, - vilayət qəzetindən gəlib. Səninlə söhbəti var.

Fuad çaşdı, ancaq bürüzə vermədi. Özünü tox tutdu. Qonaqları təmkinlə içəri dəvət etdi. Onlara əyləşmək üçün yer göstərdi. Gülgəz xalaya tərəf dönərək:

- Ana, bir çay...

Gülgöz süfrəyə çay qoyanda qulağı onların danışığını çaldı. Başa düşdü ki, qonaqlar Fuadın iş məsələsindən ötrü gəliblər. O, çay gətirdiyi qırağı qırmızı güllü ağ sinini kənara qoyub yaşmağını aşağı çəkdi. Qonaqlar söhbətlərinə ara verəndə Gülgöz xala qəşməyini bərkidib irəli yeridi və Atababa ilə qabaq-qənşər dayandı:

- Bağışla, - dedi, - sən də mənim oğlum, rəhmətlik kişi deyərdi ki, arvad olan kəs gərək kişi söhbətinə qarışmasın. Oğul, indi mənim də taleyim belə gətirib, Bu evin kişi yükü də çiyimdədi, arvad yükü də. Bax, bu Fuada həm ata olmuşam, həm ana. El arasında məsəl var: bir öküzlüynən, bir oğullunun ürəyində yağ olmaz. Bu gədənin dərini çəkməkdən ürəyimdə yağ qalmayıb. - Öz-özünə çiyini çəkdi: - Neyniyim, - dedi, - gözümün ağı-qarası bircə odur. O olmasa yurd korur. Onu ərsə gətirənəcən mən bilirəm nə çəkmişəm. - Gülgöz xala yay kimi dartındı: - Kirpiyimlə od götürmüşəm - dedi. - Amma fərasəti yoxdur, dədəsinə oxşamayıb. Diplomu olmağın deyil ha! O diplom məndə olsa, gör bu Fuadın başına oyun açan allahsızlara nə toy tutaram!.. Yoldaş Qocayev, bu Mehman komso-molçuların böyüyü olsa da, elə öz uşağımızdır. Bir kəndçiyik dayna. Bizi yaxşı tanıyır. Bax, o da Allah şahididi. Fuad kəndimizdəki məktəbi qurtardı. Demə oğludu tərifləyir, insaf üçün, yaxşı da qurtardı. Üzü ağ olsun, zəhmətimi yerə vurmadı. Sonra dedi ki, ana, ali məktəbə getmək istəyirəm. Dedim neynək, oğul, get. Kor nə istər, iki göz. Getdi də. Dədəlilərin çoxu qiymət ala bilmədi, üzü qara geri qayıtdı. Fuadı götürdülər.

Yox, adamın üstə Allah var, Fuadın oxumağına söz yoxdu. Haracan desən zəhinli uşaqdı. Gördüyünü götürəndi. Mehman da bu işləri yaxşı bilir. Nə başınızı ağrıdım, ildə on-on beş toyuq basdırıram. Səhər işıqlanmamış yarpaq qırıb baramaya verirəm. Gündüz kolxozun işinə gedirəm. Qayıdıb evin qarğaşasını çəkirəm. Toyuğun yumurtasını yumurta, çolpasını da çolpa satıb Fuada göndərmişəm. Özüm yeməmişəm, demişəm dədəsiz uşaqdı, qoy tay-tuşunun yanında xar olmasın. Nə başınızı ağrıdım, axır ki, Fuad ali məktəbi də qurtardı. Xudanın kərəminə min şükür. - Gülgöz xala bahar buludu kimi doldu: - Kaş o günə daş yağeydi! O nazirlikdi, nədi, ordakılar yığışıb uşağın kağızını veriblər o sərhəddin qırağındakı mal həkimi idarəsinə müdir. Oranın müdiri Təhməzdi, nədi, dalı bağlı bir adamdı. Kim onun sözünü qoyub, bu yetimin sözünü deyər? Atalar yaxşı deyib ki, arxalı köpək qurd basar. Bax, bu Fuadciyəzin də arxası olsaydı, bir belə yol ölçüb gələ düşməzdi.

Gülgöz xala danışdıqca həyəcanı artırdı. O, nəfəsini çiyinlərindən ala-ala:

- Siz də qızıl kimi vaxtınızı sərf eliyib, zəhmət çəkib bir heylə kəndi-kəsəyi basa-basa bura gəlməzdiniz. İndi neynək, sən də gəlmisən-gəlmisən. Çox xoş gəlmisən. Bu kasıb komamın qapısı həmişə saa açıqdı. Amma bu işə nahaq yerə baş qoşub, özünü pis kişi eləmə. Savadsız olmağıma baxma, oğul. Xətrinə dəyməsin, sən girən kol dəyil. Təhməz Tərhanovun kürəyinə əl çəkənlər çoxdur. Yüz Fuad kimiləri olsa da, xeyri yoxdu.

Neçə gün bundan qabaq da adınızı eşidib yanınıza gəlmək istəyirmiş. Uşaq neynəsin, suda boğulan saman çöpünə əl atar. Fikirləşib ki, dərdimi qəzetə də deyim. Bəlkə bir çarə qıldı. Ha yaxasını yırtıb ki, qoyun gədim o müxbirin yanına, imkan verməyiblər. Axırda da səsini kəsmək üçün yalanpışdan bir akt yazıb, başını da qırxıb on gün içəri salıblar. Deyiblər ki, xırda xuliqansan. Əşşi, bu, - Fuadı göstərdi, - heç özcə dərdini çəkə bilmir, hardan xuliqan oldu? Gədə elə o qəzəmətdən gələn gündən üzüqoyulu düşüb. Özünə gələ bilmir. Utandığından kənd arasına çıxmır. Deyir bir də rayona getməyəm. Qələt eləyib məktəb qurtarmışam. Gedib kolxozda yer şumlayaram, əkin əkərəm, bostan becərəm... Amma nahaq yerə. Deyirəm, ay oğul, qəm eləmə, hər gecənin bir gündüzü var. Bu şura hökumətidir. Tez-gec haqqı-nahaqqı ayırd eliyib hərənin öz payını verəcək. Nə olsun ki, bir-iki gədə-güdənin əlinə fürsət düşüb, vəzifə başında oturublar. Heylə at oynadanların axırını çox görmüşəm. Hökumətin çörəyini kəsib, onun qanununu pozanların gora salamat baş apardıqlarını görməmişəm. Vaxt gələr, Fuadın da qolundan yapışan olar. Onu oxudan hökumət bir gün də axtarıb tapıb qolundan qaldırar.

Fuad Əmkəşiyev qəddini əyib, başını aşağı dikmişdi. O, hərdən anasına baxıb:

- Bəsdi, ay ana, qurtar bu söhbəti, - deyirdi.

Gülgəz xala sinəsi qovrula-qovrula danışır. Atababa onu diqqətlə dinləyirdi. Hərdən Gülgəz xalanın sözlərini əlindəki dəftərə qeyd edirdi.

Gülgəz sözünü qurtarandan sonra Atababa Fuadın

əlindəki sənədləri bir-bir nəzərdən keçirdi. Bəzilərini götürüb çantasına qoydu. Fuadla xeyli söhbət etdi. Amma axırda bu barədə fikrini bildirmədi. Demədi ki, Fuad haqlıdı, ya haqsızdı. Ona kömək edəyəm, ya etməyəm. Atababa Qocayev ayağa qalxıb xudahafizləşəndə:

- Gülgəz xala, narahat olmayın, çalışaram Fuadın məsələsi düzgün həll edilsin, - dedi.

* * *

Atababa Qocayev rayon kənd təsərrüfatı idarəsindən başlamış vilayət və respublika təşkilatlarına qədər Fuad Əmkəşiyevin təyinatı və iş məsələsilə məşğul olan bütün məsul işçilərlə görüşdü. Lazım olan sənədləri yoxladı. Nəhayət, belə bir nəticəyə gəldi ki, Fuad Əmkəşiyevin barəsində haqsızlıq olub... O, əlinə qələm alıb bu haqsızlıq barədə ikicə cümlə yazmışdı ki, telefon zəng çaldı. Atababa dəstəyi qaldırdı:

- Eşdirəm.

- Vilayət partiya komitəsindəndir. Sərdar Salmanov.

- Tanıdım! Tanıdım! Buyurun, yoldaş Salmanov! Sizdən nə əcəb?

Sərdar Salmanov Vilayət Partiya Komitəsində kənd təsərrüfatı şöbəsi müdirinin müavini idi. Bir neçə dəfə Atababa Qocayevlə birgə yoxlamalarda olmuşdular. Bir-birlərini yaxından tanıyırdılar. Sərdar Salmanov erkəyana:

- Nədi, - dedi, - yenə qələmini itiləyib düşmüşən bizim işçilərin üstünə. Özü də kimə görə?! Yenə bir yönlü

kadr ola... O Fuad Əmkişiyevin məsələsindən az-çox bizim şöbənin də xəbəri var. Avaranın da biridi. Rayondan mənə bir-iki rəsmi yoldaş zəng vurmuşdu. Guya Fuad Əmkişiyevə görə raykomdan, ispalkomdan, kənd təsərrüfatı idarəsindən, vilayət təşkilatlarından yazmaq istəyirsən. Onların cavabını verdim. Dedim ki, bu, qətiyyənlə ola bilməz. Atababa Qocayev təcürbəli jurnalistdir. O bu cür səhvə yol verməz. - Sərdar Salmanov telefonda səsini qısdı: - Öz aramızda qalsız, sən barədə bir az da alt-üst danışdılar. Telefonda deyib qanını qaraltmaq istəmirəm. Sonra görüşəndə danışırıq. Haqqınızda bəzi xoşagəlməz sözlər də dedilər. İstəyirdilər sizin barənizdə yuxarılara çatdırsınlar. Məsləhət görmədim. Ağızlarının üstündən vurdum.

Sərdar Salmanov dərin bir sirr açmış kimi Atababa Qocayevə:

- Nə bilim, - dedi, - guya Fuad Əmkişiyevin evində olmusan. Bu işdə şəxsi marağın var. Çoxunu demirəm, sən barədə ayrı şeylər də danışdılar... Ancaq onları başa saldım ki, Atababa Qocayev yaxşı yoldaşdır. Onun barəsində ora-bura səs-küy yaymaq lazım deyil. Atababa ilə özüm danışmışam onu başa salaram. Dedim ki, yəqin Atababa Fuad Əmkişiyevi yaxşı tanımır. Tanısa yaxın buraxmaz... Nə isə, bunlar boş şeydir. Ke-fin-zadın necədir? Bir görük. Bunları da xatirini istədiyim üçün deyirəm. Belə məsələlərdə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Sonra başın ağrıyır. Aydını?

- Aydını, Sərdar Manafoviç, aydındı. Sizi başa düşürəm.

- Yaxşı, sağ olun!

- Siz də sağ olun!

Atababa Qocayev təyinatla kəndə göndərilən mü-təxəssis barədə haqsızlıq edildiyinə dair qəzet üçün hazırladığı felyetonun məbədini davam etdirdi. Üçüncü səhifəni tamamlamamış telefon yenə zəng çaldı. Atababanın fikri dağıldı. O, ayağa qalxıb dəstəyi götürdü:

- Eşidirəm.

Redaksiyanın xüsusi müxbirlər şöbəsinin müdiri Məşdi Cəfərzadə idi. O, Atababa Qocayevə:

- Baytar məntəqəsində müdir işləyən Təhməz Tərlanov adlı bir nəfər sizdən vilayət partiya komitəsinə, redaktorun adına teleqram vurub. Məzmunu da belədir, oxuyuram, qulaq as: "Atababa Qocayev Fuad Əmkişiyevin evində qonaqlıqda olub. Onun təsiri altına düşüb. Bu işdə şəxsi marağı var. Müxbir mənim haqqımda felyeton yazacağı ilə hədə-qorxu gəlib. Atababa Qocayevin məndən umacağı var. Xahiş edirəm bu cür ədalətsiz müxbir barədə tədbir görəsiniz".

Məşdi Cəfərzadə Atababa barədə vurulmuş teleqramın məzmununu oxuyub qurtardıqdan sonra soruşdu:

- Sizə aydındırmı söhbət nədən gedir?

- Bəli, aydındır.

Məşdi Cəfərzadə əlavə etdi:

- Redaktor teleqramın üstünə belə bir dərkənar da qoyub: "Yoldaş Cəfərzadə, müxbiri teleqramla tanış edin və izahatını alın".

Atababa Qocayev əsəbiləşdi:

- Bu barədə izahat yox, felyeton yazıram! Qəzetdə

dərc olunandan sonra kimin izahat yazmalı olduğu müəyyənləşər.

Məşdi Cəfərzadə:

- Bu necə cavabdır?!

- Sizin sualınıza yalnız bu cür cavab vermək olar...

Atababa Qocayev telefonun dəstəyini yerinə qoyub yazmağına davam etdi. Yeddinci səhifəni keçəndə əyləşdiyi kabinetin qapısı döyüldü:

- Buyurun.

Şəhər qarışıq ticarətinin direktoru Bəhrüz Zamanov içeri daxil oldu:

- Salam.

- Əleykəssalam, əyləşin.

Bəhrüz Zamanov Atababaya yaxın stulların birində oturdu. Atababa:

- Eşidirəm sizi, buyurun - dedi.

Bəhrüz Zamanov:

- Hə, elə burdan keçirdim, - dedi, - döndüm ki, sizdən hal-əhval tutum. Çoxdan gözüme dəymirsiniz. Yaxşı mallarımız olur. Balam, niyə almırsınız?! Bir belə də təvazökarlıq olar?! Puluna minnət! Demirəm ki, müftə aparın! Elə tapılmayan qadın, kişi, uşaq pal-tarlarımız var ki, alverçilər əldə üç-dörd qat artığına satır. Bura dönməkdə məqsədim odur ki, sizə deyim ki, işin axırında mənə dəyin. Sizdən ötrü bir-iki yaxşı şey saxlamışam. Evdə uşaqların xoşuna gələcək. Bəyənəmlər, qaytararsınız, ayrısın tapırıq. Ticarət bizim əlimizdə deyil?!

Külək qapı-pəncərəni silkələdi. İçəri toz doldu. Atababa ayağa qalxıb pəncərənin açıq tayını örtəndə

çöldə Təhməz Tərhanovun gəzişdiyini gördü. Atababa o dəqiqə ayılıb başa düşdü ki, şəhər qarışıq ticarətinin direktoru Bəhrüz Zamanov onun yanına nə məqsəddə gəlib. Ancaq bir söz demədi. Söhbətin sonrasını gözlədi.

Bəhrüz Zamanov söhbəti hərləyib-fırlayıb əsl mətləbin üstünə gəldi:

- Atababa, bilirsən də, sizə birdən-ikiyə söz deməmişəm. Amma şübhəm yoxdur ki, desəm yerə düşməz.

- Əlbəttə. - Atababa dilləndi.

- Nə gizlədim, neçə ildi o kişinin çörəyini yeyirəm, ticarət nazirliyində işləyən Hadı Tərhanovun, Təhməzin əmisinin. - Bəhrüz Zamanov yalvarıcı görkəm aldı. O, Atababanı dilə tutaraq: - Hörmət hörmətə bağlıdır. Onun da nə sirri-sözü olsa, mənə deyir. Qardaşından çox mənə etibar eləyir. Bizim Hadı Məstəliyeviçin qardaşı oğlu Təhməz Tərhanov neçə ildi o baytar mən-təqəsində müdir işləyir. Hamı da elə o kişinin ad-sanına görə Təhməzə dəyib-dolaşmır. Düzdü, Təhməz özü elə bir yönlü zibil deyil, onu sən də tanıyırsan, mən də. Elə kişinin özü də bilir ki, onnan işləyən olmaz. Ancaq yüz acını yeyiblər bir şirinin hesabına. Hadının nazirlikdə böyük hörməti var. Eşidib ki, onun qardaşı oğlunun işi ilə maraqlanırsan, kişi bərk narahat olub. Yəqin ki, Təhməz özü vəziyyəti ona çatdırıb. Hadı Tərhanov da mənə zəng vurmuşdu ki, bu işlə maraqlanım. Doğrudan da belə bir şey varsa, qabağını alım. Hadı Məstəliyeviç sonra dedi ki, əgər sən mümkün eliyə bilməsən, mən özüm burada redaktorla danışib həll edərdəm.- Bəhrüz Zamanov gülümsündü:

- Yoldaş Tərlanova dedim ki, bu işdən beş yüz faiz arxayın ol. Atababa özümüzünküdü. Mənim sözümdən çıxmaz. - O, Atababa Qocayevə yoxlayıcı nəzər salaraq soruşdu: - Hadı Məstəliyeviçə düzmü cavab vermişəm?!

Atababanın baxışları istehzal ifadə aldı:

- Bu gün ayın neçəsidir? - soruşdu.

- On beşi.

- Hələ yoxlamamı tam qurtarmamışam. Ayın iyirmisində, yəni üzümü zə gələn bazar günündən sonra gələrsən. Onda Hadı Məstəliyeviçə düz cavab verib-vermədiyini deyərəm. İndi tezdir, həm də birlikdə gedib mənim üçün saxladığın mallara baxarıq.

Bəhrüz Zamanov məmnun oldu:

- Çox sağ olun! Çox sağ olun! Elə mən bu cür də gözləyirdim!

Məşdi Cəfərzadənin redaksiyadan zəng vürması, bu məsələ ilə əlaqədar olaraq redaktorun ondan izahat istəməsi Atababa Qocayevi şübhələndirdi. O, özü redaktorla danışmalı oldu. Məsələni ona təfəsilatı ilə izah etdi. Redaktor işin nə yerdə olduğunu biləndən sonra özü də maraqlanıb Atababadan felyetonun tezləşdirilməsini tələb etdi...

...Ayın iyirmisi idi. Atababa Qocayev kabinetində əyləşmişdi. Öz imzası ilə qəzetin bazar günü nömrəsində dərc olunmuş "Təyinat tərsə düşüb" felyetonunu oxuyurdu. Qapı ehmalca açıldı. Şəhər qarışıq ticarət direktoru Bəhrüz Zamanov qapının astanasında quruyub qaldı. Pərt halda gözlərini qıyıb nifrətlə Atababanın üzünə baxdı:

- Çox sağ ol! Hörmətin artıq olsun! Hadı Məstəliyeviçin qabağında məni xar elədin, Atababa! - dedi. - İndi mən bundan sonra o kişinin üzünə necə çıxım?! Bir də sağ ol!

Atababanın baxışları sərtləşdi:

- Sizin kimiləri yerə vurmasaq, Fuad Əmkişiyev kimi yetimlər yüksələ bilməz!

Felyeton dərc olunan qəzet əldən-ələ gəzirdi. Vilayət və respublika təşkilatları işə qarışdı... Fuad Əmkişiyev təyinat aldığı yerə bərpa olundu. Bekar qaldığı ayların maaşını da aldı. Onun şikayətinin həllinə qeyri-düzgün yanaşan məsul işçilərin bir çoxuna ağır cəza verildi.

O vaxtdan Gülgəz xalanın qəzetçilər barədə dili ağzına sığmırdı. Harda oturub-dururdusa, deyirdi ki, qəzetçilər ədalətli adamlardı. Atababa kimi oğul yoxdur. Halal olsun onu doğan anaya. Bir heylə varlı-hallı, vəzifəli adamları basıb, bir dədəsiz yetimin tərəfini saxladı. Ölmüşdük, yerdən götürdü. Qəzet olmasaydı, kim idi sözü müzə baxan?! Fuad qalmışdı idarələrin qabağında boynubükülü. Ha qalsın! Axırda də başını qırxiş içəri saldılar. Qəzet olmasaydı, kim idi onun ağzına qurut verən. Vallah, o qəzet işçisi gəlməsəydi haa, indi görəsən bu yetim Fuadçıqaz haralarda küllənirdi.

O vaxtdan neçə il keçməsinə baxmayaraq, Gülgəz xala hərdən bir oğlundan soruşurdu:

- Fuad, bala, o Atababa deyirsən e, qəzətdə işləyən, səni də ki, quyunun dibindən dartdı çıxartdı. Ondan xəbər-ətər yoxdur axı. Görəsən işi-gücü necədi?! Tanrı ona dayaq olsun. Oğul, adam gərək yaxşılığı unutmama

sın. Tikəni bilməyən, dağı da bilməz. O müxbir bizə bir haqqı-say qoyub ki, ömrüm boyu yadımdan çıxmaz. Çıxsa, nankor olaram. Sən də, ay oğul, bilirəm, iş adamısan. Tez-tez olmasa da, ayda-ildə onu bir axtar. Qoy deməsin ki, etibarsız çıxdılar.

Kənddə bir nəfər Gülgəzin qabağını kəsib sözarası:

- Aazz, bəd xəbər olmasın, eşitdiyimə görə o sizi qəzetə yazan vardı ee, Fuadı da işə qoyduran Atababa, deyilənə görə vəziyyəti yaxşı deyil. Haqq gəlsin, nahaq gəlməsin, danışrlar ki, kişini durduğu yerdə qəfil dolaşdırıblar. Özü də bərk xəstələnib. Yorğan-döşəyə düşüb. Yalan-doğru, həkimlər deyirmiş ürəyindəndi...

Bu sözləri eşidəndə elə bil Gülgəz xalanın başından bir qazan qaynar su tökdülər. Üzünü yuxarı tutdu:

- Xudaya, sən özün ona qıyma! Atababa dara düşməli adam deyil!

Fuad işdən evə qayıdan kimi Gülgəz xala oğlunun qabağını kəsdi:

- Ə, bir de görüm o müxbirdən xəbər var?!
- Xeyr, necə?

Gülgəz başını bulayıb kinayə ilə:

- Tay onu neynirsən?! Yükünü təpəyə yığmısan, - dedi və acıqlı-acıqlı əlavə etdi: - Heç xəbər var ki, Atababanın işi dolaşığa düşüb?! Bilirsən ki, xəstələnib, ürəyindən yatır?!
Fuad rəng verib rəng aldı. Sifəti bomboz bozardı və:

- Ana, xəbərim yoxdu... - dedi. - Düzü, iş-güc başımı o qədər qatıb ki, neçə aydı heç xəbər tuta bilmirəm. Ancaq düz deyirsən. Son vaxtlar qəzetə baxıram, məqaləsini görmürəm. Fikirləşirdim ki, yəqin məzuniyə

yətdə-zaddadı. Ancaq onun işə düşdüyünü, xəstələndiyini hardan bilim?!

Gülgəz xala:

- Əlim-ayağım dəyməmiş, bu axşam çıxıb, o kişinin dalınca gedərsən, - dedi. - Harda olsa, axtarıb taparsan! Köməyin dəyməsə də, kənardan bir gözüne görün, ürək-dirək ver, halını soruş. Elə adam adamı belə gündə axtarar...

Fuad Əmkişiyev Atababa Qocayevin dolaşdığını, xəstə düşdüyünü eşidib gecəyənən evdən çıxmışdı. Axtarıb-axtarıb axırda mehmanxanada tapmışdı. Burada yastığının yanını kəsdirmişdi. Atababa Gülgəz xalanı soruşdu. Fuad Atababaya görə anasının ona nə gəliş gəldiyini danışdı. Atababa ürəkdən güldü...

Fuad çıxandan sonra Atababa onun qoyub-getdiyi bağlamayı açdı. Hər düyüncədə Gülgəz xalanın qəlbinin hərərəti, əlinin izi, nəfəsinin rayihəsi duyulurdu. İki büküm yuxa, arasında da bir çolpa soyutması. Üç yumru motal pendiri, beş çeçə, bir-iki ovuc da iydə və tut qurusu. Birinci dəfəydi ki, Fuad Əmkişiyev ona pay gətirirdi. Onu da Gülgəz xala üzdən-gözdən salıb məcbur eləmişdi. Gülgəz Fuada demişdin ki, indi Atababanın işinin əyilən vaxtıdır. Əliboş getmə, əliboş qonaqdan qurumsu iyi gələr, deyiblər. Xəstə yanına, bircə nar da olsa, gərək əliboş getməyəsən. Fuad da anasının sözünü sındırmamışdı. Bu dəsmala qarışıq ticarətinin direktoru Bəhruz Zamanov cox şey bükə bilirdi... Ancaq Atababa üçün Gülgəz xalanın öz əli ilə bişirdiyi iki büküm halal yuxa, bir ovuc da tut qurusuynan iydə Bəhruz Zamanovun vəd etdiyi "defisit" mallardan min dəfə üstün idi.

* * *

Qapı döyüldü. Mehmanxana müdirinin müavini Mahmud Adıgözəlov, yanında da cavan, boylu-buxunlu, xoşsifət rus şən əhvali-ruhiyyə ilə içəri daxil oldu. Mahmud Adıgözəlov onunla gələn rus yoldaşını Atababa Qocayevə təqdim etdi:

- Tanış olun, - dedi, - Rıbakov Aleksey, canlara dəyən oğlandır. Babamın adını qoyduğum ortancıl oğlumun dostudu, Adıgözəlin. Moskvada bir məktəbdə oxuyublar. Əsgərlikdə də bir polkda xidmət eləyiblər. Təsadüf elə gətirib ki, indi ikisi də Mərkəzi Komitədə işləyir. Oğlum sənaye şöbəsindədi, Rıbakov ideoloji şöbədə. Bakıdan dünən gəlib. Hər gələndə birinci mənə baş çəkir. Qalmaq üçün ona harda yer ayırırlar-ayırınsınlar, xeyri yoxdur. Deyir ki, Mahmud əminin işlədiyi mehmanxanada qalmalıyam. Orda özümü yaxşı hiss edirəm. Atababa, Vilayət Partiya Komitəsində səninlə əlaqədar kimsə ona çox düzgün, obyektiv məlumat verib. Söz-sözün köməyidi, mən də ona ucundan-qulağından bir balaca danışmışam.... Dedim özü də burada qalır. Bir az nasaz kimidir. Sağ olsun, gör mənə nə dedi?! Dedi Mahmud əmi, siz pis adamlarla oturub-durmazsınız. Bir halda ki, Atababagilnən yaxınlığınız var, həm də xəstə kimidir, gərək gedib baş çəkəm. Nə qədər dedim lazım deyil, olmadı, gəldi. Sağ olsun! Elə etibarlıdı!..

Rıbakov Aleksey Atababa Qocayevlə bir neçə dəqiqə söhbət etdi. Ona bəzi suallar verdi. Sonra könlünü alıb zarafatyana:

- Jurnalistlər gərək dəyanətli olsun, - dedi. - Xəstəlik nədir?!

Rıbakov çox ləngimədi. Atababa Qocayevin qabağındakı iydədən çox yox, iki dənə də götürüb ayağa qalxdı və Atababaya:

- Arzu edirəm xəstələnməyəsınız - dedi və onunla xudahafizləşdi. Mahmud Adıgözəlov Rıbakov Alekseyi qaldığı lüks nömrəyə qədər müşayiət edib, sonra yenə də Atababa Qocayevin yanına qayıtdı. Mahmud əyləşdiyi stulu Atababanın çarpayısına yaxınlaşdıraraq:

- Atababa, - dedi, - sən saydığımı qoy dursun, gör fələk nə sayır. Rıbakov Aleksey tək gəlməyib, bir neçə nəfərdilər. İdeoloji kadrlarla işin vəziyyətini yoxlayırlar. Hardan eşidibsə, sənin barəndə aparılan yoxlama materiallarını da götürüblər. Rıbakov sənədlərlə, xüsusilə sənin barəndə yazılan izahatların məzmunu ilə tanış olanda bərk hirsələnib. Yoxlama komissiyasının üzvlərinə acığı tutub. Başa düşüblər ki, sənin barəndə hamısı qondarmadır. Həmin o, səni sorğu-suala tutan komissiya üzvlərinin canına vəlvələ düşüb. Mirzə Kəpəzliyə nə gəliş gəliblərsə, yerini isidə bilmir. Bu saat öz başının hayındadır. Narahat olma. İndi heç onun yadına da düşmürsən. Mirzə Kəpəzli komissiya üzvlərinə sənin barəndə dediklərini tamam danıb, deyib mənim bunlardan xəbərim yoxdu. Başlayıb səni tərifləməyə. Həə, iş yaman çönüb.

Mahmud Adıgözəlov qəddini düzəldib:

- Bilirsən, Atababa, mən də otuz ilə yaxın orqan-

da işləmişəm. Qaçaqlarla neçə dəfə üz-üzə gəlmişəm. Düz üç dəfə ölümdən qurtarmışam. Hökumət əməyimi qiymətləndirib. Döşümdən iki orden asıb. Hazırda da şəhər sovetinin deputatıyam. Az-çox təcrübəm var. Atalar nahaq yerə deməyib ki, həqiqət gec gələr, amma güc gələr. Yalan ayaq tutar, ancaq yeriməz. Bunlar hamısı elin-obanın yüz illərdən bəri sınaqdan çıxmış ibrətamiz sözləridir. Di gəl ki, bəzi-bəzi şüurlu, təhsilli, vəzifəli şəxslər bunları yüz dəfə oxuya-oxuya, eşidə-eşidə, bilə-bilə yenə də əyri, namərd, qərəzli yollara qədəm qoyurlar. Burunlarının ucundan o tərəfi görmürlər. Bir düşünmürlər ki, dəvədən böyük fil var. Dərə xəlvət, tülkübəyliyin axırı, aqibəti yoxdur. Rıbakov Aleksey bayaq söhbətində bir-iki söz dedi, ayaqlarımın altından yer qaçdı. Qəzetdə Əzəlخانov adlı bir professorun məktubu gedib.

Atababa Qocayev:

- Hə, - dedi, - oxumuşam. - "Dizi beldən yuxarı", çəyirtkələr barədə. Heç bir həyati əhəmiyyəti, elmi dəyəri olmayan, boş cəfəngiyyat...

Mahmud Adıgözəlov:

- Həmin məqalə böyük söz-söhbətə səbəb olub. Redaktor boynundan atıb, deyib ki, bundan xəbərim yoxdu. Günahı müavininin üstünə yıxıb. Müavin də Kəpəzlinin üzünə at kimi dirənib, deyib ki, professorun məqaləsini mənə redaktor özü verib... Həmin məqalənin üstündə böyük biabırçılıq olub... Müavin açıb sandığı, töküb pambığı. İçəridə nə var hamısını açıb töküb... Rıbakov sonra xahiş etdi ki, Mahmud

əmi, bunları sizə Adıgözəlin atası kimi, öz atam kimi danışiram. Aramızda da qalmalıdır. Kənarda danışmaq olmaz. Sözarası bir giliz də vurdu ki, sınaqdan çıxmış köhnə kommunistlərə hər cür sirr vermək olar.

Mahmud Adıgözəlov Atababaya tərəf bir az da qısılaraq:

- İndi o dey, çoxunun qarnına sancı düşüb, - dedi. - Başlarını soxmağa kol axtarırlar. A balam, vaxtında fikirləşəydiniz ki, bu yerliçiliyin, dostbazlığın, qohumbazlığın, haqlı-haqsız birini yandırıb, digərini qandırmağın, qərəzçiliyin axırı yoxdur. Tez-gec hər kəsin əməli öz qabağına çıxmalıdır. Oğul, bunu görə-görə gəlmişik! İndi də görürük, gələcəkdə də görəcəyik. Dünyanın quyruğu uzundur.

* * *

Atababa xeyli yaxşılaşmışdı. Otaqda sərbəst gəzirdi. Mahmud Adıgözəlov da onu gözdən qoymurdu. Səhər-axşam yanındaydı. Atababa iki gündən sonra geyinib-kecinib mehmanxanadan çıxdı. Birbaş redaksiyaya getdi. İlk dəfə Muxtar Mehdizadə ilə rastlaşdı. Muxtar onunla səmimiyyətlə görüşüb boynunu qucaqladı. Muxtar Mehdizadənin onu bu cür qarşılamaşı Atababa Qocayev üçün çox gözlənilməz idi. Atababa öz-özünə məəttəl qaldı. Ancaq bir şey başa düşə bilmədi. O, Muxtar Mehdizadədən ayrılıb müavinin kabinetinə daxil oldu. Eldərd Mərdanlı tez ayağa qalxıb Atababa ilə ikiəlli görüşdü və zorla əyləşdirib qabağına çay gətirdi. Atababa dünənki bədxahlarının bu gün onu bu cür təntənə ilə qarşılamaalarına təəccüb qal-

mışdı. O, redaktor müavini ilə söhbət edəndə Məşdi Cəfərzadə sevinclə içəri daxil oldu:

- Hardasan, ay Atababa! Səni xoş gördük! - deyib Atababa Qocayevin əlini bərk-bərk sıxdı və tez də əlavə etdi: - Redaktor sizi yaman axtarır. Xahiş edirəm burdan çıxanda bir Mirzə Kəpəzli ilə də görüş. Sənə mükafat da yazmışdı, almamısan?!

- Xeyr. - Atababa Qocayev təəccüblə cavab verdi. Məşdi Cəfərzadə yenə təkidlə:

- Xahiş edirəm, redaktorla görüş. Eşidər idarəyə gəlmisən, onunla görüşməmisən, inciyər.

Atababa Qocayev redaktorun kabinetinə daxil oldu. Mirzə Kəpəzli sanki həmin mirqəzəb adam deyildi. Tamam dəyişilmişdi. Yumşalıb muma dönmüşdü. Atababa gözlərinə inanmadı. Mirzə Kəpəzli ayağa qalxıb onunla çox mülayim görüşdü. Oturmaq üçün ona ehtiramla yer göstərdi və soruşdu:

- Eşitdiyimə görə xəstələnmişən?

- Bəli, bir az...

- Bəs harda yatırdın? Xəbərimiz olmayıb! Yerini də bildirməmişən ki, həkim-zad gətirək! İndi necəsən? Özünü necə hiss edirsən?!

- Çox sağ olun, yaxşıyam.

Redaktor:

- Daa. - dedi. - Oçen xoroşo. - Və əlavə etdi: - Bəldin də sənin barəndə o tədqiqat aparın komissiyanın yoxlamasını necə alt-üst elədim?

Atababa dillənmədi. Mirzə Kəpəzli:

- Sluşi, - dedi, - heç bir şeydən xəbərim yox! Birdən eşidirəm ki, bizim o Məşdi Cəfərzadə ilə Xanlar Hə-

midbəyovu da tovluyub sənin barəndə bir yoxlama komissiyası yaradıblar. - Mirzə Kəpəzli yumruğunu düyünlədi: - Xasiyyətimə bələdsən də. Mənim işçimə dəyib-dolaşmaq olar?! Özü də Atababa Qocayev kimi qabiliyyətli, qələmli, prinsipial müxbirə! Vilayət partiyası komitəsində onların atasını yandırdım. Komissiyanın bütün yoxlamasını alt-üst elətdirdim.

Mirzə Kəpəzli bunu deyib mülayimləşdi. Səsinin tonu aşağı düşdü. Ağayana görkəm aldı:

- Bilirsən, Atababa, - dedi, - işdə hər cür söz-söhbət olar. Düzdü, bir-iki dəfə əsəbiləşib xətrinə dəymişəm. Sonra da özlüyümdə bərk peşman olmuşam. Onda da təqsir özümdə olmayıb, məni başdan çıxartmışdılar. Sonra gördüm ki, yoox, səhv edirəm. Elə bu idarədə az-çox qələmli bircə sənsən. Nə işə... Mərdimazara lənət. Aramızda nə olub-olub. Xahiş edirəm bir daş alt-dan, bir daş üst-dən. Bundan sonra əl-ələ verib işləmək lazımdı. Mehribançılıqdan yaxşı şey yoxdu. Atababının qəlbində müxtəlif suallar baş qaldırırdı. Ancaq bu suallara hələlik bir cavab tapa bilmirdi. İnsan birdən-birə necə sərtləşərmiş?! İnsan birdən-birə necə mülayimləşərmiş?! Atababa sanki yuxu görürdü. İnana bilmirdi ki, Mirzə Kəpəzli onunla bu cür səmimi danışar. Odur ki, fikrə getmişdi, susmuşdu, dillənmirdi. Bilmirdi nə desin. Sanki sehrlənmişdi. Bütün bunlara baxmayaraq, başını qaldıraraq Mirzə Kəpəzliyə baxa bilmirdi. Nəzərləri döşəmənin məchul nöqtəsinə zillənmişdi. Mirzə Kəpəzli onu xeyli aldillə tutduqdan sonra:

- Atababa, - dedi, - bilmirəm eşitməmişən, eşitməmişən, yuxarıdan yoldaşlar gəlib. İdeoloji kadrlarla apa-

rılan işin vəziyyəti yoxlanılır. Sizinlə əlaqədar bəzi sözsöhbətlər olub. Orda bir rus yoldaş var. Rıbakov Aleksey. Sənnən çox maraqlanır. Son vaxtlar yazdığı məqalələri apardıdır oxuyub. Çox da xoşuna gəlib. Sonra da yoxlama komissiyasının sənin barədə topladığı sənədlərlə tanış olub. Məni də çağıraraq ayrılıqda söhbət etdi. Sözümdən belə çıxdı ki, guya kəsərli, prinsipial jurnalistləri gözümçixdiyə salıyır. Səni misal gətirdi. Dedi bu məsələyə ayrıca baxılacaq. Qırımından gördüm ki, kim başa salıbsa, mənə qarşı fikri çox pisdir. Hər halda, yoldaş olmuşuq. İşdi-şayət səni çağırırsalar, aramızda olan sözsöhbəti açıb-ağartma. O vilayət maarif şöbəsinin müdiri Beydullayevlə əlaqədar danışdıqlarımızın da üstünə gəlmə. Soruşsa, denən belə şey olmayıb. Adamları tanımaq çətindir. Məni sifətə başdan çıxartdılar, bir-iki səhvə yol verdim. İndi özüm də bərk peşman olmuşam...

Mirzə Kəpəzli Atababa Qocayevdən kömək diləyirmiş kimi mərhəmətli baxışlarını ona zillədi. Atababa isə ona düz baxa bilmirdi. O, qarşısındakı jurnalı vərəqləyə-vərəqləyə:

- Yoldaş Kəpəzli! - dedi. - Kiminsə əleyhinə danışmağa, düz, qeyri-düz izahat verməyə adət eləməmişəm. Yuxarılara da getmək fikrim yoxdur. O barədə arxayın ola bilərsiniz. Əgər məcbur edib çağırırsalar, o başqa məsələ. Onda da heç kəsin üzünə duran deyiləm...

Mirzə Kəpəzli Atababadan bunu gözləmədi. Onun baxışları duruldu. Keçirdiyi nigarançılıq aradan qaldı. Atababa Qocayev ayağa durub:

- Mənimlə başqa işiniz yoxdursa, rayona qayıtmaq istəyirəm - dedi.

Mirzə Kəpəzli:

- Xeyr, - dedi, - heç bir işim yoxdur.

- Xudahafiz, mən getdim.

- Çox sağ ol, Atababa, sizdən razıyam! Yaxşı yol.

Atababa kabinetdən çıxanda redaktor:

- Dayan! Bir dayan! - deyib onu geri qaytardı və əlavə etdi: - Yaxşı yadıma düşdü, - Mirzə Kəpəzli tələsik arxa otağa keçib ittifaq qəzetlərinin birinin səhifəsinə baxa-baxa: - Burada maraqlı bir məqalə var, - dedi. Mədən məşinlərindən bəhs edir. Son vaxtlar qəzetimizdə sənaye məsələləri pis işıqlandırılır. Bunun üstündə də yuxarılarda üzümüzü danlayırlar. Bu məqaləni təcili hazırlayıb göndərərsən. Yuxarıdan gələnlər burda ikən yazıb göndərə bilsən, yerinə düşər. Nə qədər iri yazsan eybi yoxdur, verəcəyəm. Onsuz da sən yazıların yaxşı oxunur. - Mirzə Kəpəzli əlində tutduğu ittifaq qəzetinə işarə etdi:

- Bilirsən nədən yazır? - dedi. - Mədən məşinlərindən. Yüklərin yeraltı mədənlərdən necə daşınmasından, faydalı qazıntıların yer altından çıxarılmasında və ya açıq mədən işlərində bir neçə istehsal əməliyyatı yerinə yetirən müasir məşinlərdən. - O, vəcdlə əlavə etdi: - Əla məqalədi! Düzdü, vaxt tapıb axıracan oxumamışam. Elə ötəri başına-ayağına baxmışam. Belə bir məqaləni qəzetimizin səhifəsinə çıxarda bilsək, qiyamət olar.

Mirzə Kəpəzli qəzeti Atababaya uzatdı. Ancaq Kəpəzlinin qəzet tutduğu əli havada asılı qaldı. Atababa

Qocayev yerində quruyub qalmışdı. Bilmirdi nə desin. Getdiyi yerdə təzədən çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdü. Deməyə söz tapmırdı. Bilmirdi Kəpəzlini necə başa salsın. O, axırda məcbur olub:

- Yoldaş Kəpəzli! - dedi. - Xətrinizə dəyməsin, axı xidmət etdiyim zonada nə mədən var, nə də ki, mədən məşinləri! Bizim şəraitlə əlaqəsi olmayan məqalədən necə istifadə edim?!

Mirzə Kəpəzli qeyri-ciddi hərəkətlə irəli yeriyib irişdi və qəzeti zorla Atababanın qoltuğuna soxaraq əlini çənəsinə apardı:

- Atababa, mənə yox də, - dedi. - Sənin gücünə yaxşı bələdəm. Bunu sənaye məsələləri ilə ağıllı-başlı əlaqələndir və bir tutarlı məqalə yaz. İstəyirsən tənqid elə, istəyirsən tərif, onu özün bilərsən. Mən sənə inanıb etibar edirəm.

Atababa Qocayev qızarıb tərlədi. O, çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdü. Bilmirdi bu vəziyyətdən necə qurtarsın. Başını bulaya-bulaya:

- Yoldaş Kəpəzli, əşşi, bu düzgün iş üsulu deyil! Bir gün belə şeylərin üstündə başımız ağrıyar! Məgər bizdə mövzu qıtlığıdı?! Jurnalist üçün gözə görünən hər şey mövzudu. Onu görməyi, duymağı, mənalandırmağı bacarmaq lazımdır. Sənaye sahəsindən deyirsən, baş üstə! Yazım! Ancaq mədən məşinləri hara, xidmət etdiyim rayonlar hara?! Burda heç bir uyğunluq yoxdur!

Kəpəzli ikiəlli Atababanın arxadan qollarını sıxıb ərklə qapıya tərəf yönəltdi və:

- Atababa, yaxşı oğlansan, səndən xoşum gəlir, savadlı da jurnalistsən. Amma bircə bu tərsliyin olmaya!

Yaman inadkarsan! - deyib zorla xudahafizləşdi. Onun sözünü qaytarmağa Atababanın daha üzü gəlmədi. Qoltuğunda əzilmiş qəzet kabinetdən çıxıb qapını örtüdü.

Məzə Qəmbəralı Atababa Qocayevin barəsində izahat verdiyi günün səhərisi vacib bir iş dalınca başqa rayona getmişdi. Məsələnin sonrasından xəbəri yox idi. Atababanın əhvalatları ona çox gec çatmışdı. Bu gün dostunu soraqlayıb, onun yerini öyrənib, axırda gəlib dayanmışdı redaksiyanın qabağında. Atababa içəridən çıxan kimi onun qolundan yapışib zorla maşına mindirdi və birbaşa apardı evlərinə. Yenə də içmişdi. Atababa yol üstündə olduğu üçün Məzə stola tez-tələsik yemək-içmək gətirdi. Dostunun sağlığına bir-iki qədəh də tulladı. Getdikcə özünü-sözünü itirirdi. Atababa isə onun bütün şıltaqlığına dözürdü. Hər bir hərəkətdən həzz alırdı, yüngülləşirdi. Məzə çəçiyə-çəçiyə:

- Bilirsən dəəə, yazdım, verdim!! Ancaq izahatımdan xoşları gəlmədi! - Məzə sifətini turşutdu: - Mənə acıqları tutdu! Yaxşı ki, əzişdirmədilər! Çünki düz yazmışdım! Sən məktəb tikintisindən yazdığım kimi! Ancaq izahatım komissiya üzvlərinin ürəyincə olmadı!

- Nəyi? - Atababa soruşdu - Nə yazmışdın?!

- Hi... hi... Boy, necə yəni nəyi?! İzahatı! Səndən ötrü məni dara çəkmişdilər! Soruşdular ki, Atababa içmişdi?! Dedim yoox, mən içmişdim! İstəyirsiniz lap yazılı verim! Atababanın içkidən yox, acıdan başı gicəllənirdi! Bir loxma çörək alıb verdim! Yedi, özünə gəldi, dirçəldi. Hi... hi..

Atababa da güldü. Qəmbəralının ona acığı tutdu:

- Gülməli işdi ki, gülürsən?! Sən get o başının ağası Kəpəzliyə gül! Onu yaxşı tanıyıram! Bir mən yox, hamı tanıyır! Əgər o, hörmətli professorun yeznəsi olmasaydı, ora yüksəlməzdi! Bəli, qələminə, biliyinə görə yox, qayınatasının nüfuzuna görə redaktor olub! Bax, gülməli budur! Buna nə qədər istəyirsən, gül! O heç ikicə cümləni quraşdırma bilmir! Amma əlinə qələm götürüb özünü dartıb, burnunu əyib, mahir yazanların əsərlərinə əl gəzdirir! Düzəliş verir! Belə yerdə gülürlər! Doyunca gül! Ha-ha... İndi hamı ayılıb! Adamlar tükü-tükdən seçirlər! - Məzə çeçədi və yenə də çərənləməyə başladı:

- Sən bunu açıq-saçıq danışa bilməzsən! Kəmsərlər, mənim kimi sərxoşlar, başdan yüngüllər sözü ürəklərində saxlamırlar. Hara, necə gəldi tullayırlar! Sənin kimi ehtiyatlılar, hər sözü deyib danışa bilmirlər! Haa... haa... Mənim elə bir vəzifəm yoxdur ki, itirim! Onsuz da çox şey itirmişəm! Düşündüyüm kimi də danışdığım üçün! Bundan əzab da çəkmirəm! Ürəyim boşalır! Yüngülləşirəm! Sən isə bilirsən ki, Kəpəzli kimə görə redaktordur! Yoxsa onu tövləyə buraxmazlar ki, qaşov oğurlayar! Ancaq bunu dilinə gətirə bilməzsən! Düz-əyri nə desə, təsdiq etməlisən...

Bu çür yersiz danışmalarının üstündə Atababa Məzə Qəmbəralını o ki var danlayıb-dansadı. Bir neçə nəsihətli sözlər dedi. Qəmbəralı isə sərxoş vəziyyətdə başını buladı. Dostunun dedikləri onun dumanlanmış başına batmadı.

Məzə Qəmbəralı hərzə-hədyan danışa-danışa əsdi, titrədi, sakit-sakit xumarlandı. Əlini Atababaya uzat-

dı. Yemək stolunun arxasında onun gözləri yumuldu. Atababa ondan yapışıb, sakitcə divanın üstünə uzatdı. Başının üstündə lal-dinməz dayanıb uşaqlıq dostuna həzin, kədərli nəzər saldı. Məzənin indi dediklərini, aralarında olan köhnə əhvalatları xatırlayıb öz-özünə gülümsündü. Onun halına acıdı, təəssüflə başını yırğaladı. Sonra balaca bir kağız götürüb yazdı: "Məzə, tələsik işim olduğu üçün rayona qayıtdım, məni bağışla... Ancaq dostum, son vaxtlar bu içkiyə qurşanmağın məni məyus etdi. Kaş ki... Xudahafız, dostum. Səni qoyub getdiyim üçün məni bağışla..."

* * *

Atababa Qocayevlə vədələşib hər ikimizin xidmət etdiyi zonanın ayrıcındakı kiçik qəsəbədə görüşdük. Payız yarpağı kimi saralıb-solmuşdu. Başına gələnləri mənə hərtərəfli danışdı. Onun halına acıyırdım. Atababaya təsəlli verdim. Atababa mənalı-mənalı gülümsünüb belə bir misal çəkdi:

- Qacar şah Şuşa qalasını alanda axşamdan başlamış sübhə qədər dəmirçixanaları işlədir. Zindanlara saldığı zavallıları çarmıxa çəkmək üçün mıx kəsdirir. Ancaq səhər açılanda hazırlanan mıxlar heç nəyə gərək olmur. Qacarın tabutu üçün bir neçə mismar lazım olur... Odur ki, dünyanın işini bilmək olmaz. Nahaq deməyiblər ki, mıxı mismar eləyən var...

Atababa Qocayevlə xeyli söhbət etdik. Bir yerdə çay içib çörək yedik. Sonra ayrıldıq. Ancaq ha fikirləşdim, onun çəkdiyi misaldan bir şey başa düşə bilmədim.

Redaksiyadan qulağımıza hələ də əcaib sədalar gəlirdi... Buna baxmayaraq, başımızı aşağı salıb aldığımız göstərişləri dinməz-söyləməz yerinə yetirirdik. Çalışırdıq ki, Kəpəzlinin qəzəbinə düşər olmaıaq.

* * *

Atababa Qocayevlə görüşümüzdən xeyli keçmişdi. Xidmət etdiyim ucqar rayonların birindən qayıdanda çox yorulmuşdum. Köhnə maşın, uzaq və narahat yollar. Lap üzülüb əldən düşmüşdüm. Tövşüyə-tövşüyə pilləkənlərdən qalxıb ikinci mərtəbədəki evimizin qapısını döydüm. Həmişə sağ-salamat qayıtmağıma sevinən həyat yoldaşım Raziyə bu dəfə gözüme kefsiz göründü. Yan otaqda gözlərini ovuşdura-ovuşdura yuxudan kal qalxan ortancıl uşağın çığırtısı evi başına götürmüşdü. Bu səs-küyün içərisində Raziyənin ağzucu dediyi "İşdən çıxarıblar" sözünü güclə eşitdim. Ancaq mənasını anlaya bilmədim. Raziyə onun nə dediyini düzgün başa düşüb-düşmədiyimin fərqiə varmadan tənlik geri dönüb ağlayan uşağı ovutmağı getdi. "Çıxarıblar" sözü məni sarsıtdı. Bu çür xəbərləri onsuz da gözləyirdik... Sadıqzadə kimi xeyirxah işçinin başına gətirilənlər, Atababa Qocayev kimi qələmli, mübariz müxbirin gözümçixdıya salınması, Hüseyin Yusifli kimi istedadlı yazıçı-jurnalistin kollektivdən uzaqlaşması mənə bərk əsər eləmişdi. İş otağına keçib, stolunun üzərindəki yazıb-pozub dönə-dönə əl gəzdirdiyim vərəqlərə öteri nəzər saldım. Əsla özümdə deyildim.

Raziyə körpəni sakitləşdirib əlində çay, şən əhval-ruhiyyə ilə iş otağına daxil oldu. Şəfqətlə məni süzüb:

- Uşaq başımı qatdığı üçün çaşdım, sözüüm ağzımda qaldı, - dedi. - Redaksiyadan səni axtarırdılar. Bəd xəbər olmasın, dedilər ki, yuxarıdan komissiya gəlibmiş. Mirzə Kəpəzlini çox pis çıxarıblar... Məşdi Cəfərzadəni də, Xanlar Həmidbəyovu da... - Raziyə daxili nigarançılıqla köks ötürdü: - Sizə şəpəsi toxunmasa yaxşıdır.

İş otağına çökən qaranlıq elə bil bir andaca qeyb oldu. Bayaqdan tutqun görünən divarlar da Raziyənin təbəssümlü yanaqları kimi işıqlandı. İndi başa düşdüm ki, Atababa şah Qacar misalını çəkməklə kimə işarə vurmuş. Görünür o, belə bir hadisənin olacağını əvvəlcədən bilirmiş.

* * *

Öz-özümə: - Kim bilir?! - dedim. - Bəlkə sonra gələnlər... Bəzən adam köhnə yurdun qədrini təzə yurdda bilir. Lakin günlər keçdikcə məndə baş qaldıran yeni nigarançılıqlar aradan qalxır, təzə redaktora ürəyimdə yavaş-yavaş yaranan rəğbətüm güclənirdi. Əvvəlkilərdən fərqli olaraq yeni redaktorun işçilərə qarşı rəyinin yalnız bir mənbəyi var idi. O da yaradıcı işçinin qələmi. O, xarakterləri də məktubların ruhunda oxuyub duyurdu. Yeni redaktorun işçilərə qarşı həssas və obyektiv münasibəti vicdanımızın hökmünə çevrilib, bizi vəzifəmizə məsuliyyətlə yanaşmağı vadar edirdi. Jurnalisti kimdənsə yox, yalnız qələmə aldığı yazılarından soruşurdu. Yeni redaktorun cəzalandıracağından daha çox inciyəcəyindən ehtiyat edirdik. Hamı rahat nəfəs alırdı.

Ümumi qapının girəcəyində qoyulmuş qalın və əzilib əldən düşmüş tabel dəftəri gözə dəymirdi. Redaktor dəyişilən gündən tabel dəftəri ləğv olunmuşdu. Təzə redaktor deyirdi ki, qələm əhlinin tabeli qəzetdi. Onun imzasını, fəaliyyətini dörd divar arasındakı tabel dəftərində yox, yüz minlərlə oxucunun izlədiyi qəzetdə axtarmaq lazımdır. Bir də ki, gecə yatanda da, yol gedəndə də yazacağı mövzunu düşünən, cümlə fikirləşən yaradıcı işçi üçün tabel qaydası tətbiq edənlər ağıllı adamlar qarşısında özlərini gülünc vəziyyətə salırlar.

* * *

İllər keçdi. Bütün bu əhvalatlar artıq arxada qalıb unudulmuşdu. Nə Mirzə Kəpəzli yada düşürdü, nə də ki, Məşdi Cəfərzadə. Xidmət etdiyim zonada ən iri sənaye şəhəri sayılan Laləzara getmişdim. Adından bəlli olduğu kimi, bağ və çəmənliklərin əhatəsindəki yaşılıqlar şəhərinin yüz mindən artıq əhalisi vardı. Ətradakı sovxoz və kolxozların bir çoxu bu şəhərin tabeliyindədir. Raykomun birinci katibi Məhəmməd Sadıqzadə Moskvada təhsilini çoxdan başa vurmuşdu. Otuz beş yaşı ya olar, ya da olmazdı. Nizami, Firdovsi, Puşkin şerlərinin çoxunu əzbər bilirdi. Tolstoyun, Dostoyevskinin, Hüqonun, Covanyolinin, Şekspirin, Heminqueyin elə bir əsəri yox idi ki, oxumamış olsun. Moskvada məktəb qurtardıqdan sonra Vilayət Partiya Komitəsində təlimatçı, sonra siyasi maarif kabinetinin müdiri işləmişdi. Özünə böyük hörmət qazanmışdı. Bir müddət təşkilat şöbə müdiri işləyəndən sonra onu Laləzar Şəhər Partiya Komitəsinə

birinci katib seçmişdilər. Məhəmməd Sadıqzadə ilə oturanda özümdə qəribə rahatlıq duyur, onun mənalı söhbətlərindən zövq alırdım. Onun adamlarla davranışına qibtə etməyə bilmirdim. Sadə insan və kamil partiya işçisi necə olmalıdır sualına onun hərəkətlərinin timsalında cavab tapırdım.

Sadıqzadə ilə birlikdə təsərrüfatlara çıxmalı olduq. Onun iş üsulu tamam bambaşqa idi. Sadıqzadə bəzi rayonlarda dəb olan rəhbərlik üsuluna xilaf çıxaraq kəndlərə tez-tez, ötəri baş çəkməyi əsla sevmirdi. Bir kolxozda və ya sovxozda bəzən günlərlə ləngiyirdi. Kəndin hər bir dərzi-sərini, adamları, təsərrüfatı incəliyinə qədər öyrənirdi. Onun bir günlük gəlişinin təsiri illərlə özünü göstərir və mütləq müəyyən bir yeniliklə, nəzərə çarpan irəliləyişlə nəticələnirdi. Balacadan tutmuş böyüyə qədər hamı Məhəmməd Sadıqzadəyə öz qayğıkeşi, xeyirxahı kimi baxırdı. Heç kəs ondan ürəyini gizlətmirdi.

Sadıqzadənin əkinçilik məsələlərində aqronomlarla, heyvandarlığa dair zoobaytar işçiləri ilə, tikinti-abadlıq işlərində mühəndislərlə necə məsləhətləşdiyinin, onda mütəxəssisə qarşı təkid və diktə görmədiyimin şahidi olduqca rıqqətə gəlirdim. Məhəmməd Sadıqzadə bunu hiss edib bir dəfə ikilikdə olanda gülüm-sündü və:

- Mənim onlardan yalnız vəzifəm artıqdır, - dedi, - vəzifə isə adama geniş bilik, dərin ağıl yox, səlahiyyət verir. Hər bir sahənin öz bilicisi vardır. Gərək onlarla hesablaşasan. Raykom katibi heç də kamil əkinçi, inşaatçı, mühəndis, heyvandar, həkim, müəllim demək

deyil. Düzdür, bunun biri, ikisi ola bilər, lakin hamısı yox. Raykom katibi məgər o deməkdirmi ki, o, rayonda hər şeyi hamıdan çox bilir?! Belə düşünmək dayazlıqdı və ancaq gülüş doğura bilər. Odur ki, vəzifədən sui-istifadə edib hamının fəvqünə qalxmaq üçün yerli-yersiz cəhd göstərmək əbəsdir. Bu, rəhbər işçini tez-tez hamının nəzərində cılızlaşdırıb, rixşənd hədəfinə çevirə bilər. Həyatda dahilərin də bilmədikləri çoxdur.

Kolxozun əhatə etdiyi və cəmi dörd-beş evdən ibarət olan bir kəndin yanından keçəndə raykom katibi maşını saxlatdı. O, kabinetdən düşə-düşə:

- Kəndin böyüyü-balacası yoxdur, - dedi, - buraya baş çəkək.

Kəndin girəcəyindəki iri qoz ağacının dibindən çıxan gur bulağın başında tək-tük adam görünürdü. Aralıda mal otaran yaşlı kişi dirsəkləndiyi ağacını arxasınca sürüyə-sürüyə bizə tərəf irəlilədi və ehtiramla salam verdi. Qocanın sualedici nəzərləri bizə dikilmişdi. O, bir neçə addım geri çəkildi. Hərəkətlərindən sözlü adama oxşayırdı. Raykom katibi həlim səsle soruşdu:

- Adın nədir, əmi? Bəlkə bizə deyiləsi sözün var?

Qoca:

- Adım Qədir, - dedi. - Yox, elə bir sözüm...

Qoca yönünü o tərəfə çevirib bir addım da aralandı. Kəndə nisgilli nəzər salıb yenə də bizə tərəf yönəldi:

- Bağışlayın, - dedi, - nə vəzifənin sahibisiniz?

Məhəmməd Sadıqzadə gülümsündü:

- Mən? - soruşdu.

- Bu yoldaş Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi Məhəmməd Sadıqzadədir. - dedim.

İxtiyar qocanın nurani çöhrəsi işıqlandı:

- Həə, - dedi, - eşitmişəm, ancaq görməmişəm. Qoca bir qədər ürəklənərək:

- Vəzifənizi soruşmaqda məramım odur ki, deyirəm, bir iş var, onu aşıra bilərsən?! Gücünüz çatır, ya yox?!

Sadıqzadə:

- Buyurun, əmi, çəkinməyin, deyin. Mümkün olursa...

Qədir kişi:

- Xətrinizə dəyməsin, - dedi, - yoldaş katib, çox demişik eee... Demək bir yana qalsın, gədələr yazmadığı yer qoymuyub. Ancaq... İndi Allah-taala sizi öz ayağınızla yetirib. Nə deyim? Göydə tanrı, yerdə hökumət! Sinnim yüzü ötüb, qarı da mənənən beş yaş yuxarı olar. İki oğlum davaya getdi, qayıtmadı. Qız da ki, köçəri quş kimidir. Biri var, o da Sumqayıtda ərdədi. Əlim çatmır. İldə bir kərə üzünü ya görürəm, ya görmürəm. Sözümdə dəyil, yoldaş raykom. Bizim bu kənd cəmi-cümlətəni beş evdir. Hökumətin işığı dünyanı alıb ağzına, amma hələ bizim işıltımız yoxdu. Çəkmirlər! Deyirlər ki, beş evə işıq verə bilmərik. Filan qədər xərc götürür. Köçün gedib böyük kəndlərin yanında tikilin, ora birləşin, işığınız olsun. Hesablayıblar ki, bu işıq məsələsi üçün vur-tut on bir dirək lazımdı. Yəni hökumətin on bir dirəyə gücü çatmır, yoldaş raykom?! Köç deyirlər! Elə biri mən özüm! Necə köçüm?! Kim köçürsün?! Təzədən mənə kim ev tikəcək?! Özümün də o taqətim qalmayıb. Kolxoz da boynuna götürmür, köməyim də yox. İndi oturub-durub deyir-

rəm: yəni sovet hökumətinin işığını görməmiş dünyadan gedim?! Heç o da mənə yer eləmir. Düşünürəm ki, ayağımın biri bu dünyadadır, biri o dünyada. Bir gün əzrayıl qəflətən çökəcək sinəmə... Gecə vaxtı yasıma gəlib-gedənlər qaranlıqda ilişib yıxılsalar, gorumu söyəcəklər... Bax, ən böyük nisgilim budur! - Qoca əlini nurani saqqalında gəzdirərək: - Bağışlayın, başağrısı verdim, - dedi. - Nə bilim, baxın, görün! Düzəlsə də sağ olun, düzəlməsə də!

Qoca danışığına fasilə verib susdu. Ağacın dibində yanlarını basa-basa əl-ayağa dolaşan yanı balalı qazları çomağının ucu ilə qovub yenə bizə tərəf yönəldi:

- Yəqin gedib deyəcəksiniz ki, qoca bizi danışığa tutdu, amma bir loxma çörək təklif eləmədi. İndi gedək, qonağım olun.

Qoca danışdıqca gənc raykom katibinin şax qaməti onun qarşısında sanki əriyirdi. Məhəmməd Sadıqzadə nəvazişlə əlini ixtiyar qocanın çiyində gəzdirdi:

- Darıxma, Qədir əmi, - dedi, - çalışırıq, nə mümkünündürsə...

Raykom katibi cibindən siqaret çıxardıb əvvəlcə qocaya uzatdı:

- Çəkirsiniz?

- Bəli, çəkənəm.

- Buyurun.

Qoca xəfifcə gülümsünüb başını buladı:

- Yox, - dedi, - sağ olun. Mən öyrəşmədiyim papirosu çəkmirəm, sinəmi alır. Nə olsun ki, qutusu bəzəkli idi. Mənim özəcə qara tənəkim hamısından yaxşıdı, oğul! Öz dirriyimdə beş-on şax əkib bitirirəm. Torpa-

ğına da bələdəm, suyuna da. Qarı da yarpaqlarını birbir qırıb ipə-sapa düzüb dəhlizin burnundan, pəncərəmizin dəmirlərindən asıb qurudur. Qapımın məhsuludur, zəhəri də mənə xoşdu. Bilirəm ki, xəsərrəti olmaz.

Qoca katibin əlindəki "Filip Mores"ə işarə edərək:

- Amma onu nə bilim əkən kimdir? Bəcəren kimdir? Hansı məmləkətdə bitib. Bəlkə... - Qoca duruxdu və sonra əlavə etdi: - Bəlkə dava vaxtı elə o tərəflərdə qolubükülməz oğlanlarımızın zavala gəlmiş qanlı-qadalı torpaqlarda əkib-bəcəriblər. Yoox, oğlum, mənə yad yerin matahı gərək deyil.

İxtiyar qoca dərin qırıqlarla haşiyələnmiş müdrik gözlərini katibə zilləyərək:

- Birdən ağlına gələr ki, bəyənmirəm haa, - dedi, - naqqallıq eliyirəm. Məndən inciyərsən haa! Yox, oğul, sözüm onda deyil. Xilqətim belə yoğrulub, təzədən də bu sinnimdə xasiyyətimi dəyişə bilmərəm. Qapımdakı bu bir qarış torpaqda babamın da izi var, atamın da, övladlarımın da. Alınlarından tökülən tər damcı-damcı o torpağa hopub. Əlimi bıçaq kəsəndə heç həkimə, təbibə üz tutmuram. Yaramın üstünə bu torpaqdan basıram. Elə o dəqiqə qanı quruyur. Dava-dərmandan tez sağaldır. Həə, bala, qapımın torpağı da dərmanların dərmanıdır. Tənəkisinin tüstüsü də sinəmə məlhəmdir.

Qoca saçaqları gözünün üstünə sallanan papağını alınının qırıqlarından yuxarı qaldıraraq qeyzlə:

- Bu cavanları görürsən?! - soruşdu və əlavə etdi: - Çoxu da Bakıda, nə bilim, Moskvada dərslər alıb. Məktəbdən çəkinib ara-bərədə veyllənənləri də var. Hərə-

sinin də əlində bir dəmir qutusu. Radiodu, nədi, səhər-dən-axşamacan cığ-cuğları kəsilmir. Elə bil qamışlıqlarda çaqqal-çuqqal ulaşır. Qarmaqarışq çalğılar baş-beynimizi aparır. Dinib-danışanda da pis kişi oluruq! Hansına bir məsləhətli söz deyirsən, dınqırına dəyir! Lobbaz-lobbaz qayıdırlar ki, Qədir əmi, siz görün əy-yamlar dəyil. İndi zaman dəyişib, geri qalmısan. Aləm başqadır. O babanız öldü getdi... - İxtiyar qoca başının hərəkətilə daxili etirazını bürüzə verərək raykom katibinə: - Düzü, babamız ölüb gedib, öyüd-nəsihəti, qoyub getdiyi yaxşı işləri, yaxşı əməlləri ki ölmüyüb!

Qədir kişi bunları deyib təbdən çıxdı:

- Xanın zənguləsi, Ələsgərimizin sazı-sözü ki ölmüyüb. Amma hayıf ki, onların səsi-sədası qulağıma az-az dəyir! Çox hayf! Deməyin ki, bisavadam haa! Belə başa düşürəm ki, dünyada pis çalğı yoxdu. Amma hər elin, obanın çalğısı özünə xoşdu. Eşitdiyimə görə bəzi-bəzi bərli-bəzəkli ölkələrdə qurbağanı yeyirlər. Halalları olsun. Yəqin adətləri heylədi. Öyrəşiblər, yeyirlər. Bizə nə ziyanı, qoy yesinlər. Əgər bir şeyi yeyəndə iyənəmirsənsə, halaldı. Onun insana zərəri də olmaz. Biz isə qurbağaya murdar deyirik. Düzü, eşidəndə tüklərim ürpəşir. İndi bəzi bərli-bəzəkli ölkələrdə qurbağa əti yeyirlərsə, biz də yeməliyik? Yeməyəndə, dala çəkiləndə, diysinəndə geridə qalmış, mədəniyyətsiz oluruq?! Yelbeyin cavanlara gülünc oluruq? Bizim də özümüzə görə xörəyimiz var. Ceyranımız, cüyürümüz, turacımız, qırqovulumuz, quyruğu yerlə sürünən qumral-qumral qoyun-quzularımız var. Mən xınalı kəkliyimi qoyub qurbağa əti yeyim?! Yox, oğul,

düzdü, sizin kimi elm sahibi deyiləm, məktəb üzü görməmişəm, kəmsavadam, amma dünyalar yola salmışam. Belə-belə işlərdən xoşum gəlmir. Buna bir əncam çəkin. Saz çalınanda, aşiq hənirtisi eşidəndə bu qoca çağımnda qəlbim cuşa gəlir. Elə bil qoyunlu-quzulu yaylaqlar, dağların çəni-çəmənə gəlib durur gözümün qabağında. Ürəyim atlanır. Bu cavanların uyduğu qarmaqarışq çalğıları eşidəndə, elə bilirəm ki, dəllal-məllal bazarına düşmüşəm.

Raykom katibi qocanı diqqətlə dinləyir və onun dediklərinin təsiri altında dərin-dərin düşüncələrə dalırdı. Qədir kişinin söhbətini kəsmirdi. Dediklərinə münasibətini fikirləşirdi.

Qoca hər ikimizə yoxlayıcı nəzər saldı. Nə isə duruxdu, daha dillənmədi, bizə əl uzadaraq:

- Bağışlayın, sizi yoldan qoydum, - dedi, - sinəmiz doludu, deməyinən də qurtaran dəyil. Di gedin, yolumuzdan qalmayın. Sizi də ləngitdim. Amma başağrısı olmasın, bu işiq məsələsini yaddan çıxartmayın...

Raykom katibinin əyləşdiyi maşın beş evli kəndin əyri döngələrindən burulub magistral yola çıxdı və qabaqdan sağ tərəfə döndü. İrəlindəki daş körpüdən keçib dərədən yuxarı qalxanda kənarlarında çinar ağacları cərgələnən yaşıl tarlalar göründü. Suçular peşələrindən həzz almış kimi öz əməllərinə qapılıb dinməz-söyləməz qəddini əyib əllərindəki bellə bərələri düzəldirdilər. Mexanizatorlar sükanından möhkəmcə yapışdıqları sarımtıl rəngli becərmə aqreqləri ilə dörd bir tərəfə cövlan edirdilər. Bir nəfər sahənin o başındakı adamlardan təklənib tarla boyu uzanan torpaq yola

çıxdı. Maşın ona çatanda dayandı. Məhəmməd Sadıqzadə onun briqadir olduğunu tanıdı və maşından düşüb salamladı. Məhəmməd Sadıqzadə ətrafa göz gəzdirdi. Çiçəkləməkdə olan kolların arasında tək-tük yabanı otlar gözə dəyirdi. Briqadir katibin tarlada alağ gördüyünü hiss edib pərt oldu. Təbii ki, briqadir belə bir vəziyyətdə raykom katibinin onu necə danlayıb-dansayacağını gözləyirdi. Bu cür nöqsanların üstündə rayon başçısının briqadirlərə nələr dediyini özcə qulağımla çox eşitmişəm. İndi Məhəmməd Sadıqzadənin briqadirə tarlada alağ olmasının üstündə ağır söz deyəcəyini düşünürdüm. Briqadir də bunu duyub özünü itirmişdi. Onun suçlu baxışları gah tarladakı alağ otlarında dolaşır, gah da raykom katibinin görkəmində. Məhəmməd Sadıqzadə isə burada heç bir qəbahət yoxmuş kimi, müşahidə etdiyi nöqsanlardan narazı qaldığını əsla bürüzə vermirdi. O, təmkinlə briqadirdən işdə hansı çətinliklərlə üzləşdiyini, nə kimi köməyə ehtiyac olduğunu soruşdu. Ailə vəziyyəti ilə maraqlandı. Sonra qoluna girib tarlanın dərinliyinə doğru irəlilədi. Əvvəlki katib belə vəziyyətdə alağı qoparıb az qalırdı briqadirin gözünə soxsun. Sonra da ağır sözlər işlədirdi. Briqadir indi özlüyündə düşünürdü ki, yəqin Məhəmməd Sadıqzadə əvvəlcə məni aldılə tutur. Axırda dərşimi verəcəkdir. Üzümə qarşı dişinin dibindən qopanı deyəcəkdir. Bəlkə də gedib rayondan aqronom göndərdib yoxlatdıracaq, akt yazdırıb, müzakirəyə qoyacaq. Mənə ağır cəza verəcəkdir. Briqadir hər halda, raykom katibindən özünə qarşı qanqaraldıcı bir hərəkət gözləyirdi. Məhəmməd Sadıqzadə isə onunla çox mü-

layim, səmimi danışdı. Lap özünə simsar olan bir adam kimi. Bəlkə də tay-tuşu kimi. Briqadirlə üzbəüz danışan sanki böyük bir rayonun başçısı yox, onun yaxın dostu, müsahibi idi. Buna baxmayaraq, briqadir çox ehtiyatlı hərəkət edirdi. Onun daxili gərginliyi azalmırdı. Bilirdi ki, bu xoş söz-söhbətin axırı pis qurtaracaq. Becərmədə yol verilən bu cür nöqsanların üstündə raykom katibi ona ağıllı-başlı qulaqburması verəcəkdir. Briqadir həm katibin suallarına cavab verir, həm də daxilən alacağı cəzanı düşünürdü. Məhəmməd Sadıqzadə cərgə arasınca onlara doğru irəliləyən traktorçuya işarə edərək:

- Neçə ildir mexanizator işləyir? - soruşdu.

- İyirmi ildən çox olar.

- Necə mexanizatorudur?

- Çox qoçaq, işgüzar adamdır, yoldaş Sadıqzadə. Briqadamızın dirəyidir. Elə pambığı onun hesabına veririk. Şumu da, malanı da, səpini də, becərməni də, yığımı da özü aparır. On adamın işini görür.

Raykom katibinin marağı daha da artdı və soruşdu:

- Neçə uşağı var?

- Doqquzdu, yoldaş Sadıqzadə, yeddi qardaşdı, iki baçı. Oğlanlarının ikisi ərsəyə çatıb, atalarının yanından o tərəfə durmurlar. Səhərdən axşamacan ata-bala çiyin-çiyinə işləyirlər.

Raykom katibi fikrə getdi. Nə düşündüsə, bir də soruşdu:

- Evlənib, ərə gedənləri varmı?

- Hələlik yoxdur, yoldaş Sadıqzadə. Bu yaz böyük

qızını ərə vermək istəyirdi, qaldı. Bəlkə üzümüzə gələn payız toyunu eləyə bildik.

- Bəs toyu niyə təxirə salıblar? Xeyir işi gərək lən-gitməyəsən.

Briqadir dillənmədi, susdu. Raykom katibi briqadirin əli ilə pambıq kolunun ucunu əzişdirməsindən hiss edib başa düşdü ki, burda bir əmma var. Odur ki, katib sualını təkrar etdi:

- Yaxşı, traktorçu başçılıq etdiyiniz kollektivin üzvüdür. Özün də deyirsən ki, vicdanlı adamdı. Heç onun evində olmusanmı? Xeyir işi ilə maraqlanmışanmı? Ehtiyacını öyrənmişənmi? Xeyir işinin niyə ləngidiyindən xəbər varmı? Görünür elə tələb etməyi bilirsən. İşə vaxtında çıx! Planı yerinə yetir! Öhdəliyə əməl et! Bəs qayğı göstərmək necə?!

Briqadirin günəşdən qızarmış çöhrəsinə xəfif qızartı çökdü. O, çəkinə-çəkinə:

- Yoldaş katib, maraqlanmışam, - dedi. - Toya hazır olmayıblar. Kəmkəsirləri var. Adətimizdir dayna, qız köçəndə azdan-çoxdan gərək yüngülcə bir ata-ana payı verək. Mebel lazım oldu, tapa bilmədi. Kişi çox yerə baş vurdu, alınmadı. Rayonda da dedilər ki, mebel bölgüyənədi. Mebel almaq istəyənin gərək əvvəl adı bölgü siyahısına düşsə, sonra. O da vaxtında bilməyib. Bilsəydi gedib adını siyahıya yazdırardı.

Raykom katibi cib dəftərini çıxarıb traktorçunun adını, familiyasını qeyd etdi və briqadirə üzünü tutaraq:

- Bəlkə onun üçün lap yaxşı mebel düzəldə bildik, almağa pulu çatarmı? Çatmasa kömək də eləyərək, - dedi.

Briqadir:

- Yoldaş katib, sağlığına cibi doludur, - dedi və fəxrlə əlavə etdi: - Hələ desən əyriplan almağa da pulu çatar. Kənddə traktorçular hamıdan çox qazanır. Bu il bir alt-üst ev tikdirib ki, gəl görəsən, heç şəhərdə hey-ləsi yoxdu.

Məhəmməd Sadıqzadə bu cavabdan xoşhal oldu. O, briqadirə diqqətlə nəzər saldı və qayğıkeşliklə soruşdu:

- Sifətin niyə qaçıb? Gözlərinə nə olub ki, qızarıb? Xəstələnmişdin?

- Yox, yoldaş katib. Xəstəliyim-zadım yoxdur. Canım-başım sağdı. İş orasındadır ki, becərmənin pis vaxtıdı. Gübrələmə, suvarma... Bir tərəfdən də bu zəhrimara qalmış zərərvericilər yaman baş qaldırıb. Nə qədər dərman vururuq, qabağını almaq olmur. İki gecədi yatmıram. Yorgun olduğum üçün sizə xəstə kimi görünürəm. Özün bilirsən dayna, təsərrüfat işi ağırdı.

Katib narazı halda başını buladı və əsəbiləşən kimi oldu:

- Düzgün hərəkət etmirsən, - dedi.

Briqadir danlanıb məzəmmət olunacağını onsuz da bayaqdan gözünün altına almışdı. O, katibin qarşısında təqsirkarcasına başını aşağı dikdi. Fikirləşdi ki, raykom katibi ayrı bir şeyi bəhanə eləyib sahənin əlaqəli olması üstündə onun payını verəcək.

Məhəmməd Sadıqzadə ona acıqlandı:

- Bu nə sözdü?! Necə yəni iki gecədir yatmıram?! Çox nahaq yerə!

Briqadir dillənmədi. Raykom katibi:

- Bizə birinci siz lazımsınız, sizin sağlamlığınız lazımdı! Sonra pambıq! Pambıq da, taxıl da, hər şey, hər şey insan üçündür!

Raykom katibi qayğılı görkəm alaraq:

- Sizə qəti tapşırıram, bu dəqiqə... Elə bu dəqiqə gedib yatıb-dincəlersiniz! Bir də sizdən yatmamışam, dincəlməmişəm kəlməsini eşitməyim. Sən sağlam, gümrah olmasan, heç pambıq da yaxşı boy atmaz! Düzdü, ölkəyə pambıq gərəkdi! Amma başa düş ki, bizə birinci siz gərəksiniz! Bizim üçün insan hər şeydən qiymətli! Eşitdin?!

Briqadir aşağı dikilmiş başını tərpətdi:

- Bəli - dedi.

Raykom katibi briqadirlə xudahafizləşib maşının kabinəsinə keçdi. Əli kabinənin dəstəyində:

- O ki, qaldı traktorçunun xeyir işi üçün mebel məsələsi, gətirib qapısında verərlər, - dedi. - Ondan arxayın ol.

Kabinənin qapısı örtüldü. Maşın yola düşəndə Məhəmməd Sadıqzadə:

- Yoldaş jurnalist, - dedi, - adamları söyə-söyə yox, sevə-sevə işlətmək lazımdı.

- Sizin bu fikrinizə şərikəm, - dedim və soruşdum: - Axı heç becərmədə yol verilən nöqsanların üstünə gəlmədiniz? Bunu necə başa düşək?

Məhəmməd Sadıqzadə mənə tərəf dönüb xəfifcə gülümsündü:

- Abdulla müəllim, - dedi, - elə nöqsanlar var ki, onu deməmək, deməkdən təsirlidi. Hər şeyi açıb-

ağartmaq olmaz. Briqadir bildi ki, onun işindəki kəsir cəhətləri gördük və bildik. Onu da başa düşdü ki, nöqsanı üzə vurmadıq. Məncə, onun buraxdığı səhvlərini düzəldilməsi üçün elə bu kifayətdir.

- Qərribə məntiqdir, - dilləndim.

Məhəmməd Sadıqzadə:

- Bəli, - dedi. - Elə məsələlər var ki, onu çığır-bağır-la, hay-küyçülüklə yox, sizin qərribə hesab etdiyiniz məntiqlə həll etmək olar.

Ortalığa ani sükut çökdü. İrəlidə yol haçalandı. Raykom katibi yenə mənə tərəf yönəlib:

- Yoldaş jurnalist, indi həyat da başqadır, - dedi. - Bir vaxt adamlar hərfi tanımırdı. Onlara evlərdə iki-bir, üç-bir dərs keçib, savad öyrədilirdi. Radio, televizorun nə olduğunu bilmirdilər. İndi insanın intellekti yüksəkdi. Dövlət lalı da, karı da, kuru da oxudub elm sahibi eləyir. Adi kolxozçudan tutmuş, rəhbər işçiyə qədər adamlar elmi dərinliklərə endikcə, geniş dünya-görüşünə malik olduqca onların qəlbi həssaslaşır, nazilir, incəlidir. Bax, bunu başa düşmək, adamlarla nəzakətlə rəftar etmək lazımdır. Qırılan qəlbə rəğbət hissi zəifləyir, nifrət hissi güclənir. Bu günün rayon başçısı gərək bunu nəzərə alsın. Tabeliyində olanlarla davranmağı bacarmaq özü bir elmdir. Ona sahib ola bilməsən tez-gec həyat səhnəsindən düşməlisən. Özü də rüsvayçılıqla.

Gənc raykom katibinin səmimi baxışları qayğılı ifadə aldı. O, cib darağını çıxarıb adəti üzrə yana daradığı saçını səliqəyə saldı. Onun davranışında bəzi rayon başçalarına xas olan hər hansı bir əda əsla hiss et-

mirdim. Bələd olduğum bir çoxlarının timsalında raykom katibi mənə asan bir vəzifə kimi görünürdü. Məhəmməd Sadıqzadə ilə oturub-durub, təmasda olduqca bu vəzifənin nə qədər çətin, incə, sadə və hətta mən deyərdim ki, mürəkkəb bir iş olduğunu başa düşürdüm. Məhəmməd Sadıqzadə balaca maşının kiçik kabinəsində yaranan sükutu pozaraq mənə daxili düşüncələrimdən ayırdı:

- İnsan qəribə məxluqdur, - dedi. -Haqlı verilən ən ağır cəzaya dözüür. Qeyri-obyektiv olan yüngülcə tənbehə isə tab gətirmir. Haqsızlıq insanı qarşısızalmaz qisasçıya, üsyankara çevirir...

Geniş düzlərə keşik çəkirmiş kimi ucalan qocaman çinar ağacına çatmağımıza az qalırdı. Pambıqçılar tarlalardan iki-bir, üç-bir çəkilib nəhəng çinarın qalın kölgə saldığı yumşaq çəmənlikdə günorta süfrəsi açıldılar. Onlara yarım verst qalmış raykom katibi sürücüyə:

- Maşını burada saxla, adamlara toz olmasın, - dedi.

Yarım verstlik yolu piyada getdik. Kolxozçulara çatanda onlara salam verib:

- İştahlı olun, - dedik.

Hamı ayağa qalxıb bizi günorta yeməyinə dəvət etdi. Məhəmməd Sadıqzadə onların sözünü sındırmadı. Bizə yaxın olan yaşlı suçunun döşəmə taxtasından düzəldilmiş yöndəmsiz stolunun üstündə açdığı süfrənin qırağında əyləşdik. Məhəmməd Sadıqzadə onların ağına başqa şey gəlməsin və inciməsinlər deyər suçunun bir loxma çörəyini kəsib, çapma stəkanda rəngsiz çayını içdi. Yemək-içmək yığışdırılarda raykom katibi qəddini düzəldib yönünü camaata çevirdi. Dünya ha-

disələrindən, ölkədə baş verən maraqlı yeniliklərdən, rayonun, kolxozun həyatından, ailə münasibətlərindən söhbət saldı. Əyləşənlərin maraq dolu nəzəri raykom katibinə dikilmişdi. Hamı sakitcə dayanmışdı. Onu diqqətlə dinləyirdilər. Milçək uçsa səsi eşidilərdi. Çinarın yoğun gövdəsinə söykənən gənc mexanizator gözcü qolundakı saatına baxdı. Məhəmməd Sadıqzadə hiss etdi ki, fasilənin qurtarmasına az qalıb, onlar iş tələsirlər. Raykom katibi müdrik kəlamları, ibrətamiz sözləri ilə hamını ovsunlamışdı. O, söhbətini yekunlaşdırıb soruşdu:

- Yaxşı, indi deyin görüm mənə kimin nə sözü, sualı var?

Heç kəs dillənmədi. Raykom katibi eyni sözü yenə təkrar etdi. Onların çoxusu ayağa qalxmışdı, yerdə oturanlar da vardı. Süfrəsində çörək kəsdiyimiz suçu günorta fasiləsinə toplaşanlara göz gəzdərək hamısının adından Məhəmməd Sadıqzadəyə razılığını bildirdi və əlavə etdi:

- Siz ki elə bu günün istisində, toz-torpaq yollarınan maşın sürüb, bizi sayıb yoluxmağa gəlmisiniz, bu bəsdə! Çox sağ olun, yoldaş katib! Ömrünüz uzun olsun! Nə sözüümüz, sualımız olacaq?! Kefimiz kök, damağımız da çağ! Əsas çörəkdi, ondan da korluğumuz yoxdu. Bugünkü söhbətiniz də elə yerinə düşdü. Başımız iş-gücə o qədər qarışıb ki, çox şeydən xəbərimiz yoxdu. Kolxozçu babayıq dayna. Düzü, hərdən partkom adam göndərir, rayondan da tək-tək gəlirlər. Ad olur məruzə, mühazirə. Kitabda nə yazılıb, onu da oxuyub gedirlər. O cürə gəlməsələr yaxşıdı. Düzü, heç

bilmirik onlar nə dedi, biz nə eşitdik. Siz də gəldiniz, çox sağ olun. Böyük əziyyət çəkmişiniz. Söz-söhbətinizdən də çox şey götürdük. Elə ona görə də çox sağ olun!

- "Əziyyət!.." - Raykom katibi bu sözü dodağında istehza ilə təkrar etdi. Sonra o, aralıda dayanan maşını göstərdi:

- Loru dildə desək, o maşını mənə ona görə veriblər ki, sizi tez-tez arayıb-axtarım, yoxlayım, hal-əhval tutum. Belə deyil? - camaatdan soruşdu.

Qadınlar dillənmədi. Kişilər yerdən dilləndilər:

- Həylədi, yoldaş katib, həylədi! Sağ ol! Hörmətin artıq olsun!

Raykom katibi:

- Məni də bu vəzifəyə qoyublar ki, - dedi, - elin qayğısını çəkim. Camaatın arzularını yerinə yetirim. Mən sizə görə raykom katibiyəm. Siz olmasanız, heç bu vəzifə də olmaz. Ona görə də kimin nə dərdi, sirri, sözü var, utanıb-çəkinməsin, desin. Mən də sizin biriniz.

Əlində kətmən tutmuş və rəfiqələrinin arasında nisbətən yaşlı kimi görünən gümrah baxışlı qadın adamların arasından keçib irəli yeridi:

- Yoldaş katib, onda sizə bircə kəlmə sözüm var! İcazə ver deyim.

- Buyurun, bir yox, lap beş kəlmə deyin.

- Buyurmağım odur ki, baax, o sahənin qurtaraçağındakı arxın altında traktor dayanıb ee, görürsən?!

Raykom katibi o tərəfə baxdı:

- Görürəm, necə?

- Atan oldu rəhmətlik. Yoldaş katib, indi qoy mən

deyim, sən də qulaq as. Üzüm ayağının altına, utanmazlıq eliyirəm. Bizim kişinin traxtırdı. Qoy elə başdan deyim bil. Bir alt-üst otaq tikdirmişik. Di gəl ki, neçə aydı üstü açıq qalıb. Yağan yağış içindədi. Yağış qapı-pəncərəsində islahat qoymuyub... İsladıb çürüdü. Kişi neçə kərə irayona gedib, əliboş qayıdıb. Nə dəmir tapa bilib, nə də şifir. On gün bundan qabağın sözüdür. Qara yola, qara saata hardansa o asfalt yolda bir şifir yüklü maşın dayanmışdı. Kişi dili qurumuş ondan soruşdu ki, satırsan? Şifir yiyəsi də dedi hə, satıram. Almışdım evimin üstünə vurum, sonra dəmir tapdım, şifir lazım olmadı. İndi müştəri axtarıram. Lazımındısa uzağa getməyim, elə saa verim. Bir az da aşağı düşərəm. Kişi də fikirləşdi ki, tay niyə özümü dağa-daşa salım. Axtardığım elə öz ayağıynan gəlib.

Yaşlı qadın raykom katibinin ona diqqətlə qulaq asıb maraqlandığını hiss edib, bir az da ürəkləndi:

- Nə başını ağrıdım, yoldaş katib, elə şifirin yarısını vurdurmamışdıq, milis gəldi, nə gəldi! Çökdü kişinin xirtdəyinə! Dedi kağızın ver görüm, hardan almısan?! Kişi də and-aman elədi ki, əldən almışam, nə kağız?! Burada yığışanların hamısı şahiddi ki, o şifer oğurluq dəyil, kişi, bax, o asfalt yolun qırağında alıb! İndi neçə gündü, utanmazlıq da eliyirəm, ərimi get-gələ salıblar. Traxtırı da qalıb orda. Briqadir də gündə abrimızı alır ki, traxtırı dayandırıp, iş töküldü qaldı! Yoldaş katib, oğrunu gedib yerində axtararlar ee, bu pambığın içində yox!

Raykom katibi milis məsələsinə münasibətini hiss etdirmədi. Ancaq cib dəftərini çıxarıb nə isə qeyd etdi. Səmimiyyətlə:

- Aydındı, bacı, aydındı. Çalışaram təzə tikdirdiyiniz evin üstü açıq qalmasın. Arxayın olun, - sonra gülmüsündü: - Evi səliqəli tikdirin, qurtaranda mən özüm də gəlib baxaram. Dəvət etsəniz, bir stəkan çayınızı da içərəm.

Yaşlı qadın:

- Təki bizim evə elə sən kimi hörmətli adamlar qonaq gəlsin! Bax, bu adamların içində deyirəm! Özləri də görüblər! Bir yaxşı bağlama erkəyimiz var, gələn kimi ayağının altında kəsdirəcəyəm. Amma gəl haa! - dedi.

Raykom katibi "baş üstə" deyib əlavə etdi:

- Bacı, biz ev yıxanlara qarşı mübarizə aparırıq, ev tikənlərə yox...

Çinar kölgəsinə toplaşanlarla raykom katibi arasında qəribə ünsiyyət yaranmışdı. İndi hamı Məhəmməd Sadıqzadəyə öz doğmaları, can-ciyərləri kimi baxırdı. Heç kəs ondan söz gizlətmirdi. Ürəklərini bir-bir raykom katibinə açırdılar...

Onlarla söhbətimizi qurtarıb ayrıldıq. Kolxozçuların ümid, ehtiram dolu baxışları raykom katibinin əyləşdiyi maşını gözdən itənəcən müşayiət etdi.

Məhəmməd özünü yuxarı tutmaq üçün istər rəsmi və istərsə də qeyri-rəsmi hərəkətləri ilə işlətdiyi ifadələrlə mənim nəzərimdə daha da ucalırdı. İndi başa düşürdüm ki, əbədi böyüklük kiçiklikdən, sadəlikdən yaranır və bu çür ucalıq qəlblərdə daimiləşib heykəlləşir. Elə heykəl ki, onu nə görmək olur, nə də uçurmaq. Ancaq qəlblərin duyğusunda həmişəlik yaşayır.

Qabaqlar raykom katibliyi mənə çətin olmayan və-

zifə kimi görünürdü. İndi isə... Tutduğun stola sədaqət, dərin və hərtərəfli bilik, el qayğısı, adamlarla xoş rəftar, təmiz vicdan, incə duyum... Bütün bunları Məhəmməd Sadıqzadənin hərəkətlərinin timsalında görürdüm. "Bu vəzifənin nə böyük çətinlikləri varmış". Maşında gedərkən yol boyu bunları fikirləşirdim. Tarladan kəndə yarım saatlıq yol idi. Şofer isə bir saatdan artıq olardı maşın sürürdü. Hələ kəndə çatmamışdıq. Çünki qarşımıza ahıl, cahıl kim çıxdı, Məhəmməd Sadıqzadə maşını saxlatdırıb onlarla hal-əhval tutur, bəzi sözlər soruşurdu. Raykom katibi nəyi isə öyrənməyə çalışırdı. Köhnə kişilərin, ağbirçək nənələrin müdrik kəlamlarından zövq alırdı. Hiss olunurdu ki, onlarla əylənməyə, söhbət etməyə ehtiyac duyur.

Məhəmməd Sadıqzadə fikrini açıq deməsə də, bəzi danışqlarından belə çıxırdı ki, bu kolxozun işlərindən tam razı deyil. Təsərrüfatın inkişaf sürəti onu qane etmir. Səhərdən bunun səbəbi nədir sualına cavab axtarırdı. Artıq kəndə daxil olurduq. Cərgə ilə salınmış ərik, tut ağaclarının arasından keçəndə evlər apaçıq görünürdü. Qız-gəlin kəndin ayağındakı ağ daşların arasından paqqıldayıb çıxan gur bulağı dövrəyə alıb mis sənəklərini doldurur və yuduqları pal-paltarı dö-nə-dönə suya çəkirdilər. Bataqlığa bulaşmış qara camışlar kənardakı dağdağan ağaclarının kölgəsinə sərilib heç kəsi saya salmadan sakitcə kövşək vurur və hərdən çağal quyruqlarını tənbel-tənbel tərpedib, bel-lərini sancan iri boz mozalanları qovurdular. Şən və qayğısız uşaqlar hay-harayla qarğı yabılarını ora-bura səyirdirdilər. Güllüyün üstündə dayanıb naxışlı corab

toxuyan ahıl qadın hərdən diqqətini əlindəki ilmələrdən ayıraraq nəvəsini səsləyirdi:

- A bala, az ora-bura çovu, həlak oldun! Dəftər-kitabın qaldı. Gəl dərsini oxu! Qoy bir sənənin o dədən gəlsin!

Kəndin söykəndiyi boz dağın ətəyindən aralıdakı ulas və palıd meşələrinə qədər seyrək qaratan və yemişan kolları uzanıb gedirdi. Yalın belində qaramal naxırı, qoyun-keçi sürüləri nəzərə çarpır və hərdən bir naxırçıların hənirtisi eşidilirdi. Təndirlərin ağzından qalxan qalın tüstü çıxdığı ocaqdan uzaqlaşmaq istəmirmiş kimi, kəndin təmiz səmasından asılı qalmışdı. Evlərin yanından ötdükcə bizi təndirdən təzə çıxan isti çörəyin xoş ətri vururdu...

Kolxozun idarəsinə çatdıq... Məhəmməd Sadıqzadə kolxoz sədri ilə, partkomla sözsöhbətini yekunlaşdırdıqdan sonra kəndə çıxdı. Küçələrin nizamına, binaların tikilişinə, evlərin səliqə-sahmanına, həyət-bacalara maraqla nəzər yetirdi. İrəlindəki zövqlə tikilmiş ikimərtəbəli binanın qarşısında ayaq saxladı. Raykom katibinin ürəyi açıldı:

- Gözəl tikilidi - dedi və sahibini soruşdu.

Kolxozun sədri:

- Qulam müəllimin evidir, - dedi. - O vaxt üç sinifli rus məktəbində oxuyub. Rus dilini onun kimi bilən yoxdur. Kənddə uzun illərdə rus dili müəllimi işləyir. İndi təqaüdə çıxıb. Yüzə yaxın yaşı var. Amma oğlan kimidi. Bizdən cavan görünür.

Söhbətin bu yerində həyət darvazası açıldı. Əynində ev paltarları, əlində bağ qayçısı olan çevik tərpanişli

bir nəfər küçəyə çıxıb onun evinin qabağında dayanarlara tərəf irəlilədi və gülərlə:

- Niyə durmusunuz, buyurun gəlin! Bir müəllim çayı da için - deyib bizi sidq-ürəkdən evinə dəvət etdi. Sədr raykom katibinə:

- Özüdür, - dedi, - soruşduğunuz Qulam müəllim budur.

Raykom katibinin kimliyini deməyə ehtiyac yox idi. Qulam müəllim onu kənardan tanıyırdı.

Məhəmməd Sadıqzadə müəllimin təklifini yerə salmadı. Həyətə daxil oldu. Ətrafa diqqətlə göz gəzdirdi. Müəllimin təsərrüfatçılıq qabiliyyətindən xoşu gəldi. Həyətin ortasında gövdəsi ağardılmış dörd iri armud ağacı ucalırdı. Qulam müəllim katibin marağını hiss edib:

- Yoldaş Sadıqzadə, - dedi, - ağac əkəndə gərək təbii şəraiti nəzərə alasan. Ölçüb-biçəsən ki, bu yerdə hansı ağac öyc eliyib yaxşı bar-bəhrə verər. Və onun meyvəsi nəyə gedər. Hər il bu dörd ağacdən tonlarla məhsul götürürəm. Meyvə də ki, yerə düşdü, at getsin, qalmaz. Odur ki, uzun ağac qayıb ucuna da balaca cəvərən keçirib xüsusi bıçaq bağlamışam. Hamısını, bax, bu əllərimlə bir-bir saplağından üzüb zirzəmidə düzürəm yumşaq küləşin üstünə. Meyvənin də öz dərilmə vaxtı var. Gərək onu da biləsən. Gec də olmaz, tez də. Ondan sonra düz yazacan qalır. Gəlib elə qapının ağzındaca alıb aparırlar. Bu dörd ağacdən ildə filan qədər pul götürürəm. Sağlığınıza yüzəcən də arım var. O, armuddan da gəlirlidi. Çünki elə siz deyən əzab-əziyyəti də yoxdur.

Qulam müəllim bizi həyətin baş tərəfinə çəkib isti sitilliyi, lumu ağaclarını göstərdi:

- İnek də saxlayıram. Qış, yaz ağartımız əskik olmur, - əlavə etdi: - Torpaq tükənməz xəzinədir, yoldaş katib. Ancaq gərək o xəzinənin açarını tapa biləsən. Onun da açarı dərrakədi. Kimin bir balaca torpağı varsa, heç bir şeydən korluğu olmamalıdır. Niyə də olsun? Hər şey torpaqdan yaranır. Bizim bu partkomla sədrimizin xətrinə dəyməsin, yeri gəlib elə qoy bir iki kəlmə kolxozdan deyim. Bax, götürək kolxozun torpaqlarını. Ucu-bucağı yoxdu. Kimi də dindirəsən diplomun göstərir. Deyir aqronomam. Qoy olsun. Torpaq var, su var, aqronom var, gübrə var. Hər şey, hər şey var. Texnika da istənilən qədər. Bütün bunların müqabilində kolxoz torpaqdan nə götürür?! Heç nə! O torpağın üçdə birini mən deyən kimi əkib-becərsələr, dilimdən kağız verirəm, indikindən iki-üç dəfə çox gəlir götürmək olar. Hamı adını qoyub alim, aqronom, amma di gəl işinin çəmini bilmirlər. Xeyir, bərəkət torpaqdadır. Bu şərtlə ki, gərək dilini biləsən.

- Qulam müəllim təəssüflə: - Di gəl ki, bəziləri doğulub dünyaya göz açdığı, bu təmiz abı-havalı, bərəkətli torpaqlı kəndi bəyənmir. Boğazlarını götürüb şəhərə qaçırırlar. Əlbəttə, mən vəzifəsi, işi ilə əlaqədar gedənləri demirəm. Baba yurdunun müqəddəsliyini unudanları deyirəm. Çoxu da utanmaz-utanmaz gedib şəhərin qırağında quş yuvası düzəldib ailəsini də içinə yığıb. Şəhərlərin qırağını "Gecəqondular" götürüb başına. Sonra da toyuq hininə oxşayan "Gecəqondular"dan çıxıb loğva-lovğa əllərini ciblənə

salıb fəxrlə mən şəhərliyəm deyir. Elələrinin yerinə xəcalət çəkirəm.

Qulam müəllim Məhəmməd Sadıqzadəyə:

- Bu sual üçün sizdən üzr istəyirəm. Mənə neçə yaş verərsiniz? - soruşdu.

Məhəmməd Sadıqzadə sədrin bayaqki sözündən onun yaşını bilsə də, Qulam müəllimi diqqətlə süzüb:

- Olar də, - dedi, - yəqin bir altmışa çatmışsınız.

Qulam müəllim qəşş etdi:

- Məni lap cavanlaşdırdın ki. Kaş siz deyən kimi olsun. Amma əslində yüzü haqlamışam. Elə böyük oğlumun yaşı yetmişə çathaçatdı.

Qulam müəllim ciddi görkəm alıb qayğılı-qayğılı:

- Yoldaş Sadıqzadə, - dedi, - insan torpağa nə qədər yaxın olsa, bir o qədər də azar-bezardan uzaq olar. Bu sinnimdə nə sanatoriya tanıyıram, nə dava-dərman. Kənd özü elə dərmanların dərmanıdır. İnek gündə yüz cürə çiçək, ot yeyir. Onun da südündən biz istifadə edirik...

Qulam müəllim raykom katibinə:

- Sizi gördüm ürəyim açıldı, - dedi, - deməyə söz çoxdu. Di çıxmaq evə, söhbətimizi orda da eliyə bilərik. - Özü qabağa düşüb ikinci mərtəbəyə çıxdı. Biz də onun ardınca. Geniş aynabənddə sərilməmiş iri xalçanın üstünə stol qoyulub, ətrafına yumşaq stullar düzülmüşdü. Dibçəklərdəki müxtəlif rəngli güllər, çiçəklər boy atıb pəncərənin qabağını tutmuşdu. İçəridəki ümumi zaldan yataq otağına dörd qapı açılırdı. İş və istirahət otaqları ayrı idi. Hər bir otağın divarının rənginə uyğun müasir mebellər qoyulub, xalçalar asılmışdı. Raykom katibi özlüyündə düşündü: "Şəhərdə tək-tək

adamların evində bu cür səliqə-sahman, şərait ola bilər. Bir də ki, istər kənd olsun, istər şəhər, deməli, şərt harda yaşamaqda yox, kimin harada yaşamasındadır. Hər şey adamın özündən asılıdır". Raykom katibi müəllimin yaşayış tərzini ilə ayaqüstü tanış olduqdan sonra Qulam müəllimə müraciətlə:

- Evdə həmişə oturmaq olar, - dedi, - mümkünsə çayımızı bağçada içək. Sizə əziyyət olmaz ki?

Qulam müəllim xəyallandı və raykom katibinə:

- Sizin bu sözlünüz mənə köhnə bir tanışımı xatırlatdı, - dedi. - Sizdən yaxşı olmasın, bir jurnalist tanışım var idi. Özü də vilayət qəzetində müxbir işləyirdi. Onun da familiyası elə sizinki kimi Sadıqzadə idi. Adı da Nazim idi. Nazim Sadıqzadə. Neçə dəfə qonağım olub. O vaxt bu həyətdən də yaxşı bir məqalə yazmışdı. Həmin qəzeti bu son vaxtlara qədər saxlayırdım. Səhv etmərsə o qəzet elə indi də qalır.

Qulam müəllim sözünü yarımçıq qoyub cəld yuxarı mərtəbəyə qalxdı. Qəzeti tapıb "Kənd müəllimi" başlığı altında dərc olunmuş həmin məqaləni Məhəmməd Sadıqzadəyə göstərdi və əlavə etdi:

- Bax, həmin bu məqalə çıxandan sonra müəllimlərin çoxu həyat bağçasını yenidən düzəldib qaydaya saldı. Kənddəkilər də bizə baxdı. Bax, bu gəzib baxdığınız kənddə onun qələminin izləri çoxdu. Rayondan da çox yazırdı. Düzdü, tənqid eləyəndi, bəzilərinin xoşu gəlmirdi. Ancaq insafçünə kişinin oğlu nə yazırdı, haqqına yazırdı. Dor-dolaşmış işlərlə arası olan deyildi. Heç vaxt haqqı nahaqqa verməzdi. Hər yazanda da təzə bir fikir irəli sürürdü. Qərəzli iş tutmazdı. Hər dəfə qəzeti açanda birinci

onun məqaləsini oxuyardım. - Qulam müəllim təəssüflə başını bulayıb kədərli bir ah çəkdi: - Neçə il olar əlaqəmiz kəsilib! Daha görmürəm! Öldüsündən, qaldısından xəbərim yoxdur! Müxbirliyi o tərəfə dursun, layiqli adam idi. Yazda, yayda hərdən buralara ayağı düşürdü. Onda da mütləq bizə gələrdi. Əvvəli də müəllim olmuşdu. Ona görə də müəllimlərlə söhbəti tuturdu. Bağ-bağçadan ötrü burnunun ucu göynəyirdi. O da gələndə sizin kimi evə girməzdi. Deyirdi, Qulam müəllim, elə bu ağacların kölgəsi yaxşıdır. Bağ-bağça, gül-çiçək vaxtı evdə oturmaq günahdı. Məxsusi ondan ötrü yüngül bir həyət stolu, iki də stul almışdım. Çay stəkan-nəlbəkisi də ayrı idi. O stolu, stulları, stəkan-nəlbəkini bircə Nazim Sadıqzadə hərdənbir bu həyətdə gələndə ortalığa çıxardıram. İndi də elə yadigar kimi saxlayıram. Deyirəm dünyanın işini bilmək olmaz. Birdən qəfil böyükdən çıxar. Onda qoy deməsin ki, Qulam müəllim etibarsızdı. Evidən nişanələrimi kəsib. Uşaqlar da dəyib-dolaşmışlar. Bilirlər ki, o müxbirin adına almışam. Bu gün birinci dəfədir ki, sizin üçün gətirirəm.

Qulam müəllim Nazim Sadıqzadənin əyləşdiyi stol-stulları çay içdiyi stəkan-nəlbəkini ortalığa çıxartdı. Məhəmməd Sadıqzadəyə:

- Ayaq üstə dayanmayın, əyləşin, - dedi.

Onun təklifi Məhəmməd Sadıqzadənin diqqətini oxuduğu məqalədən ayırdı. O, stol-stullara, heç bir naxışı, bər-bəzəyi olmayan stəkan-nəlbəkiyə çox nisgilli nəzər saldı. Məhəmməd Sadıqzadənin simasında həzin bir kədər dolaşdı. Qəhərini ətrafındakılara hiss etdirməməkdən ötrü:

- Siz süfrəni düzəldin, mən gəlirəm, - deyib yönünü əks tərəfə çevirdi. Aralaşanda cib yaylığını çıxarıb yanağında gilələnən yaş damcılarını sildi və həyətin o başına doğru getdi. Lumu ağaclarının incə və tikanlı bu daqlarından sallanan sarı meyvələrə riqqətlə nəzər saldı və qəddini irəli əyib çəhrayı çiçəklərin ətrini qoxladı. Yenə də heç bir şey olmayıbmiş kimi geri qayıtdı. Qulam müəllimin müxbir tanışının əyləşdiyi stolda oturub onun stəkan-nəlbəkisində çay içdi. Evin ismətli gəlini həyalı üzünü yuxarı qaldırmadan qonaqlara çay gətirib, yenə də dinməz-söyləməz mətbəxə dönürdü. Danışıqdan məlum oldu ki, Qulam müəllimin gəlinidi. Məhəmməd Sadıqzadə:

- Qulam müəllim, gözümə uşaq dəymir - dedi. Qulam müəllim fəxri və həm də yarızarafat:

- Uşaq çoxdu, - dedi, - hürkütməsən sanamaq olmur. Altısı mənə bir yerdə qalan oğlumundur. Bakıda işləyən oğlumun da üç uşağı bizimlə qalır. Şəhərə getmir. Deyir kənd xoşuma gəlir.

- Haradadırlar? Bayaقدan göz gəzdirirəm görünmərlər.

- Üçü quşları otarmağa gedib. Qalanı evdədi, içəridə dərs oxuyurlar.

- Nə əcəb görünmərlər?

Qulam müəllimin görkəmi ciddiləşdi:

- Bizdə böyüklər olan yerə uşaq gəlməz, - dedi. - Adətimiz belədir. Bir də ki, uşağın böyük arasında pərdə olmalıdır. Uşağı gərək çox sırtılmayasan. Ona ki, balacılığında çox örüş-örkən verdin, böyüyəndə qabağını almaq çətindir. Uşaqlara mən gündəlik iş

qaydası qoymuşam. Küçəyə çıxıb tay-tuşuynan oynamağın, dərs oxumağın, televizora baxmağın, yatmağın, durmağın, ev işləri ilə məşğul olmağın, hər şeyin öz vaxtı var. İndidən qayda-qanun öyrətməsək sonrası çətin olar. Ev təsərrüfatının çoxu uşaqlara baxır. Yaşlarına görə də əmək bölgüsü qoymuşuq. Bir də ki, övladını bəy kimi görmək istəyən gərək nökr kimi böyütsün. At atdı, ona da vaxtında boğub minilməyi, yükləməyi öyrədirlər. Boğulmasa, yabı olar, ondan köhlən çıxmaz...

Məhəmməd Sadıqzadə çayını içib:

- Gedək, - dedi və ayağa qalxdı. Qulam müəllim nə qədər minnət vurdusa, raykom katibi çörəyə qalmadı:

- Qulam müəllim, çox sağ olun, - dedi, - sizinlə saatlarla oturub söhbət etməyə dəyər. Ancaq vaxt az, iş çox... Hələlik sağ olun.

Gənc raykom katibi kəndi gəzib dolaşdıqca ən kiçik şeylər onun diqqətindən yayınmırdı. Divarları yonulmuş çaylaq daşı ilə hörülən və qaşqa suvaq vurulan evlərin əksəriyyətinin arxası küçəyə tərəf, qabağı isə bağ-bağçaya baxırdı. O qədər də geniş olmayan küçələrə böyük ustalıqla iri və ağ sal daşlar döşənmişdi. Bu döşəmə daşlar illərdən bəri ayaq altında sürtülüb bülövləşmiş və indi onun kələ-kötürlərindən əsər qalmamışdı. Tez-tez yağın yağışlar daş küçələri yuyub təmizləyir və sonra da səki boyu uzanan ensiz arxlarla axıb birbaşa kəndin qurtaracağındakı kanallara tökülürdü. Arabir çiy kərpicdən tikilmiş birmərtəbəli evlər görünürdü. Çölü əhənglə ağardılmış, qapı və pəncərələrinə açıq mavi rəngdə yağlı boya vurulmuş bu qə-

dimdən qalma evlər özü də milli üslubu ilə xoş təsir bağışlayırdı. Ayrı-ayrı evlərin xarici görünüşündəki bütün bu müxtəliflik dağ kəndinə ümumi bir gözəllik verirdi. Məhəmməd Sadıqzadə tez-tez ayaq saxlayır, onunla yanaşı irəliləyən sədrlə partkomdan nə isə soruşurdu. Onlardan aldığı cavablara gah razılığını, gah da narazılığını bildirirdi. Bəzən yeni binaların görkəminə, gələcək tikililərin formasına dair bəzi məsləhətlər verirdi. İrəlidəki binaya çatanda sədr qabağa keçib dayandı və katibə tərəf çevrilib nazik qarğıdan köhnə yolağası olan həyəti göstərdi:

- Bu da bizim evdir, - dedi və Məhəmməd Sadıqzadənin üzünə baxa-baxa əlavə etdi: - Qulam müəllim-gildə çay içdik, bizdə də bir loxma çörək kəsək. Uşaqlar onsuz da gəlişinizi eşidib yüngülvari hazırlıq görüblər.

Başa düşmək çətin deyildi ki, raykom katibinin bayaqdan bəri hərləyib-fırladığı o idi ki, sədrin də evini görsün. Bununla da başında çoxdan dolaşan qarışıq bir məsələni aydınlaşdırsın. Bu nə məsələydi? Onu bir-cə Məhəmməd Sadıqzadənin özü bilirdi.

Sədrin həyəti Qulam müəlliminkindən iki dəfə geniş olardı. Ancaq bu genişlikdə sahədə başında cır üzüm tənəyi olan və yoğun gövdəsi yana əyilmiş bir iydə, iki qoz ağacı görünürdü. Çatısı yerlə sürünən qısırəmən dana gah evin divarına sürtünür, gah da boğazını uzadaraq ağacların aşağı sallanan nazik qol-qanadını dartışdırıb könülsüz-könülsüz gövşəyirdi. Tük-lərini qabartmış kürt toyuq qırt-qırt eliyə-eliyə torpağı eşib yumurtadan təzə çıxmış cücələrini qanadının altı-

na yığırdı. Qonum-qonşunun toyuq-cücəsi həyətdə çəkilən qaratikan çəpərinin deşiklərindən o tərəf-bu tərəfə sərbəst girib-çıxırdı. Ayaq altında tapdalanan həyətdə yaşıllıqdan əsər-ələmət görünmürdü. Krantın suyu özbaşına axmasına baxmayaraq, həyətyanı torpağın dodaqları yüz yerdən çat-çat olmuşdu. Raykom katibi daxilən onda baş qaldıran narazılığını birdən-birə üzrə vurmaq istəmirdi. Onun daxilən necə əsəbiləşdiyini təsəvvürə gətirmək çətin idi. Sadıqzadənin mütəəssir nəzərləri sədrin həyətdə-bacasında donub qalmışdı. O, baxışlarına süni təbəssüm ifadəsi verib sədrə dilucü:

- Həyətdə bacaya yaxşı fikir vermirsən, - deyib daha sözünün dalını gətirmədi. Sədr əllərini ovuşdura-ovuşdura:

- Bilirsiniz, yoldaş Sadıqzadə, - dedi, - tamamilə doğru buyurursunuz. Həyətdə bacaya fikir vermərəm. Düzü, mən özüm də gəlib-gedənin qabağında utanıb xəcalət çəkirəm. Ancaq bilirsiniz də, yoldaş Sadıqzadə, bir tərəfdən bu doktorluq işim tökülüb qalır. Deyirəm nə qədər elmlər namizədi qalmaq olar?! Yoldaşlar da bunun üstündə məni danlayırlar. Özü də haqlı danlayırlar. Düz sözün qabağında nə demək olar? Gərək doktorluq dissertasiyamı çoxdan müdafiə eliyib qurtarmış olaydım. Mənim tay-tuşlarım indi professor-dur, akademikdi. Mən elə bu namizədlə qalmışam.

Sədr qarşısındakıları bir az da borclu çıxartmaq istəyirmiş kimi qəddini şax tutub əl-qolu ilə:

- Bir tərəfdən də bu təsərrüfat işləri... Düzü, mən özüm də başımı itirmişəm. Bilmirəm hansının dalınca

qaçım. Rayonda da üzümü danlayıb deyirlər ki, kolxoz geridə qalır. Yoldaş Sadıqzadə, hələ mənəm ki, bu işlərin öhdəsindən gəlirəm. Ayrısı olsaydı, kolxoz dağılıb getmişdi, - dedi.

Raykom katibi xəfifcə gülümsündü və güclə seziləcək bir istehza ilə:

- Sizin alimliyinizi və ya sədr kimi necə işlədiyinizi soruşmuram. Söhbət bu gün bizi dəvət etdiyiniz evin həyətindən, şəxsi təsərrüfatınızdan gedir. Bax, gəlmişik, lakin oturmağa bir kölgəlik yoxdur.

Sədr:

- Dannamağa haqqınız var, yoldaş Sadıqzadə, - deyib yenə də özünə haqq qazandırmaq üçün müxtəlif dəlil-sübutlara əl atdı: - İki yerə baxan kəc qalar. Düzü, mən elə kəc qalmışam. Bilmirəm elmi işimin dalınca gedim, yoxsa təsərrüfat işləri ilə məşğul olum. Belə vəziyyətdə evlə məşğul olmağa vaxt tapmaq olur?! Səhər işıqlanmamış evdən çıxıram, gecəyarı da qayıdıram.

Raykom katibi:

- Vaxt elə şeydir ki, o da düzgünlük, dəqiqlik və nəhayət, bilik tələb edir. Ağilla bölsən, ondan alimənə istifadə etsən, hər bir işi görməyə çatar.

- Doğrudur, - sədr tez təsdiq etdi.

Katib soruşdu:

- Neçə uşağınız var?

- Beş.

- Neçəsi oğlan, neçəsi qızıdır?

- Dördü oğlandı, biri qız.

- Böyük oğlunuzun neçə yaşı var?

- Böyüyü orta məktəbi iki ildir qurtarıb.

- Ali məktəbə getməyib?

- Xeyr, neçə dəfə getdi, imtahanlardan kəsdilər. Bilikli uşaqdı, ancaq müəllimlər insafsızlıq eliyir. Uşağa düzgün qiymət vermir. Uşağa çoxlu əlavə suallar verirlər, o da özünü itirir, cavab verə bilmir. Sonra da tutub kəsirlər. Yoldaş katib, bir özün de, əşşi, belə də imtahan götürərlər?!

- Hazırda o, nə ilə məşğul olur?

Sədr narazı halda cavab verdi:

- Heç, adını idarədə elə-belə bir işə yazdırmışam ki, başı qarışsın. Amma yenə də öhdəsindən gələ bilmirəm. Tez-tez ora-bura qaçır. Nə bilim, boksa gedir, güləşmək öyrənir. Çox vaxtı da yıxır. Hə, güclü uşaqdı. Yaman da futbol azarkeşidi. Bəlkə elə gələcəkdə idmançı elədim.

- İndi hardadır? Bəlkə çağırısan gəlsin bir görüşək, tanış olaq. Görək gələcəyin görkəmli idmançısı necə oğlandı?

Sədr həyat yoldaşını səslədi və soruşdu:

- Azz, o böyük gədə hardadı? Çağır gəlsin, yoldaşlarla görüşsün.

Qadın əlinin işarəsi ilə ərinə kənara çağıraraq qulağına nə isə pıçıldadı. Sədr gülə-gülə bizə tərəf döndü:

- Yoldaş Sadıqzadə, bayaq sizə dedim də, idman azerkeşidi. Anasına deyib ki, sabah Tbilisidə "Neftçi" ilə yerli komanda arasında növbəti oyun keçirilir. Anasını da tovluyub, beş-on manat da pul qopardıb, Tiflisə futbola baxmağa gedib. Yəqin üç-dörd günə qayıdar.

Katib yenə soruşdu:

- O biri oğlanlarının neçə yaşı var?

- Biri onda oxuyur, biri səkkizdə, biri də altıda...
Raykom katibi:

- Yaxşı, öz başın elmə, kolxozun işlərinə qarışmış, bəs o boyda oğlanların?! - soruşdu. - Onlar həyəti əkib becərüb qaydaya sala bilməzlər?

Bu söz sədrə qəribə gəldi. Bir qədər də yersiz kimi göründü:

- Bilirsiniz, yoldaş katib, əslinə baxsanız, siz düz deyirsiniz. Ancaq birini bilirsiniz, birini yox, Böyüyü övladlarımızın ilki olduğuna görə ərköyün böyütmüşük. Elə indi də xətrinə dəymirik. İş-güclə də arası olan deyil. Məsələn, bu gün dursun əlinə dəhrə, yaba, bel alsın, onu bacarmaz. Biz də əvvəldən o cür öyrətdiyimiz üçün indi təzədən durub məcbur eliyə bilmərik. O biri gədələr də ki, hələ məktəbdə oxuyurlar. Necə deyək ki, həyəti ək, becər? Nə yaşları var ki, indidən dəhrə, balta götürsünlər?! Mən istəsəm də, anaları razı olmaz. Bir dəfə gədələrin biri həyətdə yer belləmək istəyirdi, anası bilmədi neyləsin, hirsinən beli alıb ortadan iki böldü, sınığını da çəpərdən o tərəfə tulladı. Dedi papan ölüb ki, bel götürürsən? Tay odu-budu uşaqlar belə, dəhrəyə, yabaya yaxın getmirlər. Analarının o barədə pis xasiyyəti var. Deyir ki, nə qədər canımızda can var, qoymaram balalarım əllərini ağdan-qaraya vursunlar. Papalarının canı sağ olsun.

Söhbətin bu yerində qəflətən qulağımızın dibindən bir daş vıyılıt ilə ötüb qoz ağacına dəydi və tappılıt ilə yerə düşdü. Kürt toyuq haray-həşir salıb özünü kola dürtdü. Cücləri də dalınca. Hamının diqqəti o tərəfə yönəldi. Şüşəbəndin açıq pəncərəsindən əndamını irəli verən qadın saqqanaq çəkdi:

- A köpəyoğlu! A köpəyoğlu! Gör e, gör e, gör bir nə qayırır!.. Ciyərin yansın! - dedi. - Az qala daş qonaqların başına dəymişdi - deyib, sonra iftixar hissilə ərinə baxıb əli ilə uşağı göstərdi. Yəni daş atan odur.

Sədr başını buladı:

- Eybi yoxdu, - dedi və əlavə etdi: - Əşşi, bizimlə deyil, quşa daş atır, - sonra qonaqlara: - Altıncı sinifdə oxuyanıdır. Yaman dəcəl-xatadır. Sərrast da daş atmağı var, - dedi. - Sərçəni gözündən vurur. İndi daşı əli ilə atdı, ona görə dəymədi. Yəqin raqatqası qırılıb, raqatqaynan tuşlayıb atanda daşı yayınmır. Gündə azı on-on beş quş vurur. Kəndə çoxlu ağacdələ, bülbül, torağay gəlirdi. Hamısının kökünü kəsib.

Sədrin həyat yoldaşı ərinə:

- Ə, ona acıqlan daş atmasın! Qonaqlara dəyər, ayıbdı! - deyə xəbərdarlıq etdi.

Sədr daş atan oğluna çəmkirdi:

- Sürük burdan, qoquq! Görmürsən qonaq var?!

Uşaq atasına dilini çıxardıb, gözünü bərəldib götürüldü.

Sədr qonaqlara;

- Çıxaq evə, - dedi. - Burda durmayaq. Onun çox axmaq xasiyyəti var. Gərək hirsəndirməyəsən! Şitəndi - qurtardı! Qabağını almaq çətindir. Xasiyyətini bilirəm. Bir yerdə gizlənilib bizi daşa basacaq. Qonaq-qara qanan deyil.

Sədr oğlunun bu cür hərəkətindən pərt olduğunu bürüzə verərək:

- Yaxası əlimə keçmir! Qoy bir keçsin! - Dişini qı-

cayıb, yumruğunu düyünlədi: - Gör onun başına nə oyun açıram. Qırışmalın biri, qırışmal! Qonaq demir, qara demir, böyük demir, kiçik demir... Günah mən-dədi...

Evə tərəf yönəldik. Sədr pilləkənin ayağında qabağa düşdü:

- Xahiş edirəm inciməyin, bir-bir çıxın, ayağınızı da ehtiyatla götürüb-qoyun. Çünki pilləkənlərin bir tərəfi çat verib. Hər dəqiqə qırıla bilər. - Öz-özünə gileyləndi: - Bir ay bundan qabaq o köpəyoğlu ustaya demişəm ki, gəlib düzəltsin, vicdansız oğlu, vicdansız, baş üstə deyib bu gün-sabaha salır. Bir dəfə qonaqların biri burdan yığılıb mənə xataya salacaq. Usta baxanda dedi ki, bir-bir çıxsanız, qorxusu yoxdu. İki adam birdən dalqabaq çıxsada onda xatalıdır. O dəqiqə sına bilər. - Sədr yenə ustanın qarasına deyinməyə başladı...

Raykom katibi onun arxasınca da partkom pilləkənlərdən ehtiyat edə-edə barmaqlarının ucunda birtəhər yuxarı qalxıb aynabəndə, ordan da içəri otağa daxil oldular. Evin ortasında qoyulmuş stolun üstündə yemək süfrəsi açılmışdı. Hamı əyləşdi. Yeməyə başlamazdan qabaq qonaqlardan hansısa:

- Qatıq! - kəlməsi işlətdi. Sədr süfrəyə göz gəzdirdi. Qatıq qoyulmamışdı. Partkom:

- Yarpaq dolmasın ki qatıqdı, - dedi. Sədr tez xanımını çağırdı və:

- Bəs qatıq? - soruşdu. Xanım əvvəl istədi qatıq məsələsini ərinə gizləncə desin və kənardakılar eşitməsin. Bu, mümkün olmadı. Xanım bir az da açıq-saçıq qadına oxşayırdı. Ərinə:

- Qonaqlar da özgəsi deyil ha, gizlədim, - dedi - həmişə qonaq-qara gələndə, ya özümüzə lazım olanda yaxşı bir qonşumuz var, özü də uriset inəyi saxlayır. Hər öynədə bir vedrə süd verir. Ondan qatıq alırıq. Sizdən bir az qabaq getmişdim. Bəxtinizdən qatıqları olmadı. Dedi ki, bu gün südümüz çürüyüb.

Raykom katibi maraqla:

- Bəs özünüzün inəyiniz yoxdu?! - deyər xəbər aldı.

Qadın ərindən qabaq dilləndi:

- Xeyr, - dedi, - qabaqlar saxlayırdıq, beş-altı ildir kökünü kəsmişik. - O şövqlə gülüb: - Dördayaqlıdan bir pişiyimiz də qalmayıb. O həyətdə gördüyünüz başı çatılı dana da özgəndir, hardansa gəlib. Elə kişi də, mən də nə inək istəyirik, nə də ki, toyuq-cücə saxlayırıq. - O, naz-qəmzə ilə qaşlarını oynatdı: - Neynirik ee, əzabı xeyrindən çoxdu. Odey, bazar-dükanda süd, qatıq, pendir, yağ, yumurta başına qalıb. Özü də su qiymətinə. Lazım olanda şoferi göndəririk, bir göz qırpımında alıb gətirir. İndiki zamanda ağı olan kəs də mal saxlayar?!

Sədr onun sözünü təsdiq edərək ağındakı tikəni çeynəyər-çeynəyər:

- Öz aramızdı da, düz deyir! Bir şey ki dükanda, bazarda satıla, onun əziyyətini çəkməyə dəyər?!

Raykom katibi süfrəyə qoyulmuş çörəyin qırağından bir loxma kəsdi. Ancaq nəyə görə isə xörəyə əl vurmadı. Yarımca stəkan da çay içib ayağa qalxdı:

- Gecikirik, - dedi, - getməliyik. - Sonra üzünü xanım tutub: - Bacı, çox sağ olun, əziyyət verdik. Süfrəniz həmişə açıq olsun - deyib ev sahiblərinə dil-ağız etdi.

Böyük bir kəndin taleyi tapşırılan kolxoz sədrinin həyəti və həyat təzi ilə tanışlıqdan sonra sanki raykom katibinin kürəyinə iti bıçaq sancıldı. Elə bil gözünə görünən bütün evlər, divarlar canlı məxluq olub onu tənəli baxışlarla təqib edirdilər. Məhəmməd Sadıqzadə mütəəssir görkəm almışdı. O, sınmaq qorxusu olan pilləkənlərlə birtəhər həyəətə endi. Ancaq onu çoxdan düşündürən qaranlıq bir məsələ indi ona gün kimi aydın olmuşdu. Bilmişdi ki, kolxoz niyə geridə qalır. Bu, onu fikir yükündən bir qədər azad etdi.

Batmaqda olan günəşin son ziyası qənşərdəki dağların zirvəsini hələ də işıqlandırır. Örüslərin çiçəklili otundan bəs deyincə yeyib, təmiz dağ sularından doyunca içən yelini dolu inəklər mələyə-mələyə balasının üstünə tələsərək yamaclardan aşağı enirdi. Uşaqlar kəndin ayağındakı dikdə dayanıb səbirsizliklə naxırın gəlməsini gözləyirdilər. Hərə öz inəyini, qoyununu, keçisini, dana-buzovunu ayıraraq aparmağa tələsirdi. Əyləşdiyimiz maşın kəndarası döngələrdən birtəhər çıxıb rayon mərkəzinə doğru sürət götürdü. Dağların arasına sığınan haylı-küylü kənd arxada qaldı. Sürücü qarşısındakı dolaylardan, çala-çuxurlardan gözünü çəkmədən sükandan bərk-bərk yapışaraq susmuşdu. Məhəmməd Sadıqzadə lal-dinməz oturmuşdu. Onu fikir götürmüşdü. Maşın raykom katibini rayon mərkəzinə doğru aparsa da, özü xəyalən arxada qalmışdı. Beş evli kənddə yaşayan ixtiyar qocanın həyəcanlı sözlərini dinləyirdi... Balaca, işıqsız kəndin ona böyük görünən dərdsini çəkirdi... Traktorçunun birinin xeyir işini, digərinin "şifir alveri" üstündə yaxalanmasını düşüb-da-

şınırdı. Qulam müəllimin jurnalist barədəki nisgilli sözlərini ürəyinə salırdı... Böyük bir təsərrüfatın nadan "alimə" tapşırılması ona daha üzücü dərd olmuşdu. Məhəmməd Sadıqzadə nəinki kəndin, arasınca maşın irəliləyən bu geniş bərəkətli torpaqların qarşısında da özünü təqsirkar hesab edir, xəcalət çəkirdi. Mən isə jurnalist dünyama qapılmışdım. Qələmə alacağım mövzunu hələlik getdiyim yollara qeyd edirdim. "Raykom katibinin bir günü". Rayona çatanda onu asanlıqla, həm də çətinliklə ağ vərəqlərə köçürmək barədə düşünürdüm.

Raykom katibi birdən dilləndi və mənə ilk sualı bu oldu:

- Abdulla müəllim, sizcə, təsərrüfatı o cür alimə tapşırmaq yaxşıdır, yoxsa üç sinifli rus məktəbini bitirmiş Qulamlara. Camaat üçün hansı sərfəlidir? Torpaq üçün hansı sərfəlidir?

Məhəmməd Sadıqzadənin bununla nə demək istədiyini başa düşürdüm. Lakin məlum bir cavabı dilimə gətirməyə çətinlik çəkirdim. Raykom katibi mənə düşdüyüm vəziyyətdən qurtarmaq üçün öz sualının cavabını da özü verdi:

- Bizə alim yox, ağıl lazımdı, - dedi və əlavə etdi: - Əlbəttə, alimliklə ağıllıq birləşsəydi onda nə dərd idi... Əlbəttə, mən əsl alimliyi nəzərdə tuturam, alim olmaq xatirinə alimliyi yox. Anket-məlumat üçün qazanılan alimlikdən elmi səmərə gözləmək çətindi. Bəzən qulağıma əcaib sədalar gəlir. Necə ola bilər ki, başqasının zəhməti hesabına elmi dərəcə qazanasan?! Düzdü, buna inana bilmirəm, lakin alimlərin başçılıq

etdiyi bir çox rayonlarda, sovxoz və kolxozlarda, idarə və müəssisələrdə işin bu gün şahidi olduğum vəziyyəti məni deyilənlərə inanmaq məcburiyyəti qarşısında qoyur.

Raykom katibi kədərli ah çəkdi. Məndən soruşdu:

- Fikrimə şəriksənmi? Bəlkə səhv edirəm? Hissiyata qapılmamışam ki?

O, haqlı idi. Dediklərini təsdiq etdim. Yenə də hər ikimiz sükuta daldıq. Rayon mərkəzinə çatanda ətrafa qaranlıq çökürdü. İş vaxtının qurtarmasına baxmayaraq, şəhər partiya komitəsinin yerləşdiyi binanın pəncərələrindən hələ də işıq gəlirdi. Aydın məsələydi ki, işçilər birinci katibin gəlişini, onun nə kimi tapşırıqlar verəcəyini gözləyirdilər. Onsuz da bir qayda olaraq raykomda hər gün iş vaxtı qurtardıqdan sonra da işçilər əlavə iki-üç saat, bəzən də daha çox ləngiyirdilər. Məhəmməd Sadıqzadə kabinetinə daxil olandan bir qədər sonra raykomun ikinci katibini yanına çağırırdı.

- Bəs iş vaxtı qurtarmayıb? - soruşdu.

İkinci katib:

- Qurtarıb, yoldaş Sadıqzadə, ancaq biz hər gün belə işləyirik. Gündə səkkiz saat əvəzinə doqquz-on saat. Bu cür adət etmişik. Çünki iş çoxdur, - cavab verdi.

Məhəmməd Sadıqzadə:

- Sizcə, bu pis adət deyilmi?

İkinci katib qoyulan köhnə qaydaya haqq qazandıрмаğa çalışaraq:

- İşimiz çox olur, Məhəmməd Nazimoviç, - dedi. - Səhərdən axşamacan kağız-kuğuzla əlləşirik. Bu yazı-po-

zunun əlində qalmışıq. Ha çalışırıq, qurtara bilmirik. Ötən ay keçirdiyimiz büro iclasının protokolu hələ yazılıb qurtarmayıb. Yuxarı təşkilatlardan gələn məktubların cavabı ləngiyir... Növbəti iclasa məruzə hazırlayırıq...

Məhəmməd Sadıqzadə:

- Bəs istirahət etmək? Valideynlik vəzifələri... Ailə məsələləri?.. Məgər bunlar sizi düşündürmür? Sonra kinoya, teatra getmək... Görünür, siz həyati vəzifələrinizi birtərəfli, bəlkə də həmin vəzifələrin yalnız birini fikirləşirsiniz...

İkinci katib gülümsündü:

- Dedikləriniz tamamilə doğrudur, Məhəmməd Nazimoviç. Ancaq o cür məsələlərlə məşğul olmağa vaxt hardadır?

Məhəmməd Sadıqzadə:

- Vaxt var, - dedi, - özü də istənilən qədər var. Onu əldə etmək üçün kabinetdə on-on iki saat oturmaq yox, səkkiz saat, bəlkə bir qədər də az, lakin səmərəli işləmək kifayətdir. Görünür, kabinetdə oturmaqla, kabinetdə işləməyi qarışdırırsınız. İş vaxtından dəqiqliklə istifadə edilsə, kabinetdə beşcə dəqiqə də artıq qalmaq ehtiyac olmaz... Bir də unutmayın ki, dəqiqlik gözəlliyin zəruri ünsürüdür. Onu da yadda saxlamaq lazımdır ki, adamları zorla istədiyindən tez yeriməyə məcbur etmək olmaz. Adamlar məcburiyyət sevmir. Hər bir məsələnin həllində əqlin hökmünə, səmimiyyətin gücünə arxalanmaq lazımdır.

Sadıqzadə soruşdu:

- İdarədə neçə elektrik lampası var?

- Saymamışam, ancaq yüz-iki yüz olar.

Məhəmməd Sadıqzadə:

- Bir baxın, - dedi. - Nə qədər elektrik enerjisi itkiyə gedir. Əslində, intizamsızlıq iş qaydasına qeyri-düzgün münasibətdən yaranır. Bu həm də israfçılığa gətirib çıxarır. İntizam idarəyə vaxtından tez gəlib, vaxtından gec çıxmaqla ölçülmür. İşə tez gəlib, gec getməyin özü də intizamsızlığın başqa bir formasıdır...

Məhəmməd Sadıqzadə söhbətin belə bir şəkil almasından ikinci katibin incik düşdüyünü hiss edib:

- Bunları deməklə heç də o fikirdə deyiləm ki, hər şeyi sizdən çox bildiyimi nümayiş etdirmək istəyirəm. Xeyr, biz eyni adamlarıq, vəzifəmizdə müəyyən fərq vardır. Birlə iki arasındakı məsafə çox qısamdır. Deyərdim ki, bu kiçik bir fərqdır. Bir də ki, özümü nəinki sizin, o biri katib və ya şöbə müdirlərinin fövqünə qaldırmaq istəmirəm. Buna ehtiyac da yoxdur. Ancaq istəyirəm ki, raykom aparatında işləyən hər kəs özünü rayonun sahibi olduğunu dərk etsin, vəzifə borcuna məhz bu baxımdan yanaşsın. Qarşıya çıxan hər bir səhvin, nöqsanın düzəlməsindən ötrü birinci katibin diktəsini gözləməsin. Hər bir zəruri məsələnin həllinə göstəriş gözləmədən girişinlər.

Məhəmməd Sadıqzadə soruşdu:

- Neçə ildir ikinci katib işləyirsiniz?

- On ilə yaxındı.

- Bu yaxşı haldı. İşçilərin tez-tez dəyişdirilməsi heç də həmişə yaxşı nəticə vermir. Mən cəmi beş aydı işləyirəm. Bu müddətdə rayonun sosial-iqtisadi vəzifələrindən baş çıxarmaq mənim üçün hələlik çox çətindir və sizin çoxillik təcrübənizə də böyük ehtiyac duyuram.

ram. Özümüzün və bir çox qonşu rayonların timsalında görürəm, raykom katibləri hamıya qəyyumçuluq etməyə, işlətməkdən çox işləməyə can atırlar. Ancaq nahaq! Çox nahaq! Özünü hamıdan ağıllı hesab edənlər yanılırlar. Bu əqli dayazlıqdır. Adətən kiçik, dayaz çaylar həmişə səslü-küylü olur, böyük və dərin çaylar çox sakit axır və səsi də çıxmır.

Məhəmməd Sadıqzadə sözünə fasilə verib nə isə düşündü və yenə də davam etdi:

- Raykom katibi hər bir xırda və ya böyük işi yalnız özü görmək həvəsinə düşəndə başqa məsul işçilərin fəaliyyət dairəsi məhdudlaşır. Onların bir növ, əl-qolu bağlanır. Hər şeyi bir və iki adamın iradəsinə tabe etmək böyük səhvdir.

Bu sözlər Məhəmməd Sadıqzadə tərəfindən nə qədər astadan, həlim deyilsə də, ikinci katib üçün gözlənilməz idi. Ona çox qərribə gəlirdi. Ancaq ikinci katib bunun səbəbindən baş açmırdı. Ağına bircə o gəlirdi ki, yəqin Məhəmməd Nazimoviç bu gün gəldiyi kənddə nə görüb, nə eşidibsə bu cür həyəcanlı danışır. Yoxsa o, hələm-hələm bu cür uzun-uzadı öyüd-nəsihət verməyi, ucundan tutub ucuzluğa getməyi sevən adam deyil. Aydın məsələydi ki, Məhəmməd Sadıqzadə kənddə rast gəldiyi xoşagəlməz hadisələrin təsiri altında bu cür ürəkağrısı ilə danışdı.

Məhəmməd Sadıqzadə yenə də iş yoldaşına:

- Bax, yalnız özümü inandırmaq başqalarını əvəz etmək mühiti yarandığı təqdirdə vaxt qıtlığı əmələ gəlir, - dedi. - İş də ki, qurtarmaq bilmir. Protokollar da vaxtın

da yazılır... Bunu misal üçün deyirəm. Elə götürək başqa işlərimizi.

Məhəmməd Sadıqzadə soruşdu:

- Bu gün getdiyim "Ulduz" kolxozunda olmusunuz?

- Bəli, elə ayağımızın biri ordadır. Böyük kolxozdu, getməsək olar?!

- Sədrin qonağı olub, onun çörəyini kəsmisinizmi?

- Xeyr, əvvəlki katibin kənddə çörək yeməkdən xoşu gəlmirdi.

Məhəmməd Sadıqzadə:

- Nahaq! - deyib yenə soruşdu: - O sədr necə işçidi?

- Çox yaxşı, iki ali təhsili var, özü də alim adamdır.

Kolxozun öhdəsindən elə o gəlir.

- Bəs ailə başçısı kimi onun barəsində nə fikirdəsiniz?

- Onu deyə bilmərəm, ancaq sədrliyinə söz yoxdur.

Məhəmməd Sadıqzadənin nüfuzedici baxışlarında istehzal təbəssüm duyuldu:

- Onun qonağı olsaydınız... - Sadıqzadə bunu deyib başını yırğaladı və sözünə davam etdi: - Səriştəsiz ailə başçısından kamil təsərrüfat rəhbəri olmaz. Öz şəxsi təsərrüfatını idarə etməyi bacarmayan bir adam, böyük bir kolxozun öhdəsindən gələ bilməz. Bir də ki, gərək kəndin çörəyini kəsib, onun dadını-tamını biləsən. Əks təqdirdə, kənd bizdən uzaq düşər. Kəndçi kənddə duruş gətirməz. Xahiş edirəm dediklərimi hərfi mənada başa düşməyəsəniz. Gündə-günaşırı kəndə öteri baş çəkmək kəndin qeydinə qalmaq demək deyil. Bu gün rast gəldiyim hadisələr göstərir ki, kəndə canıyananlıq edib, ona yaxınlıqdan danışa-danışa, kənddən uzaq düşmüşük. Kəndi unutmuşuq. Kənd hadisələrinin in-

cəliklərinə varmırıq. Odur ki, mən hələ də özümə gələ bilmirəm.

Məhəmməd Sadıqzadənin baxışlarına kədər yayıldı:

- Axar-baxarlı kəndlərimiz getdikcə iri şəhərlərin ətrafında "baraklara", "naxalstroy" deyilən daxmalara çevrilir. Bu, əsrimizin faciəsidir. Bəs kim bu barədə düşünməli? Kim yanmalı? Kimin ürəyi ağrımalı? Bura bizim mənəvi evimizdir. Bir-birimizdən heç nəyi gizlətməməliyik. Rayonda əsas simalardan biri olduğunuz üçün bunları sizə açıq deyirəm. Sizə də deməyib, bəs kimə deməliyəm?! Həyat günbəgün başqalaşır. Biz isə on il, iyirmi il, otuz il bundan əvvəlki kimi addımlayırıq. Özü də əsrimizin sürətinə uymayan ləng addımlarla.

Məhəmməd Sadıqzadə ciddi, həm də səmimi görkəm alaraq:

- İş üslubumuzu dəyişməliyik, - dedi. - Köhnəliyin yaxşısını cilalayıb qorumalı, pisindən uzaqlaşmalıyıq.

İkinci katib onun dedikləri ilə tam razılaşdığını bildirdi və özlüyündə düşündü: "Yaxşı deyiblər ki, ağıl yaşda yox, başdadır. Cavan olasan, həyatın bu çür dərinliklərinə enəsən. Necə də sadədir!" İkinci katib bütün bu deyilənləri vəzifəcə böyük, yaşca özündən kiçik bir adamın ona olan etibarını, səmimiyyəti kimi qiymətləndirirdi.

Hamı evinə getmişdi. İdarədə bircə Məhəmməd Sadıqzadə tək-tənha qalmışdı. O, cib dəftərindəki qeydləri diqqətlə nəzərdən keçirib qarşısındakı təqvimə nə isə yazdı. Sonra yorğun-yorğun ayağa qalxıb, pəncərənin qabağına tərəf yeridi. Onun dördüncü mərtəbə-

dəki kabinetindən hər tərəf aydın görünürdü. Şəhərin mərkəzi hissəsindəki park və meydançaların rəngabərəng işıqları nur saçır. İnzibati binalardan aralıdakı ucqar küçələrdə isə tək-tək lampaların zəif işıltısı görünürdü. Sadıqzadənin dodaqları pıçıldadı:

- Bir şəhərə iki cür münasibət...

O, gecəni rahat yata bilmədi. Başında cürbəcür fiqirlər dolaşır. Sühə kimi o tərəf-bu tərəfə döndü. Qayğı yükünə çevrilən nazik və yumşaq yorğanın ağırlığına tab gətirə bilmirdi. Səhər idarəyə gələndə ilk dəfə rayon icraiyyə komitəsinin sədrinə zəng vurub onu yanına çağırır və incə bir yumorla sözə başlar:

- Belədi də, - dedi, - deputat kimi mən ora təşrif gətirməliyəm, raykomun üzvü kimi siz bura zəhmət çəkəməlisiniz.

İcrakom sədri də ona zarafatlı cavab verdi:

- Kommunist partiyasının əsgəridir.

Hər ikisi güldü. Bu səmimiyyət rayon başçılarından qarşılıqlı ehtiramından yaranırdı. Onlar özlərini biribirlərindən yuxarı tutmamağa, çox bilən kimi göstərməməyə çalışırdılar. Bu çür əlaqə gənc raykom katibinin və nisbətən yaşlı görünən icraiyyə komitəsi sədrinin nüfuzunu adamların gözündə daha da qaldırırdı.

Onlar qabaq-qənşər əyləşdilər. Raykom katibi qeydlərinə baxa-baxa beş evli kənddən, qocanın giley-güzarından söhbət saldı və soruşdu:

- Bu barədə sizə şikayət daxil olubmu?! - İcraiyyə komitəsi sədri nəyi isə yada salmağa çalışmış kimi qaşlarını çatıb, gözlərini qıydı:

- Gərək ki, olub, ancaq necə həll edildiyi dəqiq yadımda deyil.

Belə bir cavab Məhəmməd Sadıqzadəni açmadı. Ancaq raykom katibi narazılığını hiss etdirmədi. İcraiyyə komitəsi sədrinin ağ və dolu sifətinə xəfif qızartı çökdü. Raykom katibi yenə soruşdu:

- O kənddən rayon Sovetinə deputat kimdir?

- Dəqiq bilmirəm, lazımdırsa işçilərə tapşırıram deputatların siyahısına baxıb deyərlər.

Bu dəfə raykom katibinin öz sifəti dumanlandı və yarıcıddı:

- Bizə vəzifəni bu soruşduqlarımızı bilmək üçün veriblər, - dedi.

Raykom katibinin iradəsi bir qədər sərt çıxdı və icraiyyə komitəsi sədrinə açıqca təsir elədi. Raykom katibi onların arasında yarana biləcək gərginliyi yumşaltmaq üçün söhbətin istiqamətini başqa səmtə yönəltdi:

- Əslində, bu, həm də elektrik şəbəkəsində əyləşənlərin günahıdır, - dedi. - Vətəndaşları nahaqdan süründürürlər. Beş evə işıq çəkmək nə müşkül məsələ olub?!

İcraiyyə komitəsi sədri səmimiyyətlə:

- Yox, Məhəmməd Nazimoviç! - dedi. - Günah bizdədi. Daha dəqiq desəm, məndə. Kəndin qayğısına raykomdan qabaq rayon soveti qalmalıdır. Bu, həqiqi mənada mənim günahımdır. Elektrik idarəsinə də göstərişi biz veririk.

Raykom katibi səmimi görkəm alıb:

- Bir həftəyəcən beş evli kənddə elektrik işığı yansa, bu gündən sabaha yaşamaq ehtimalı olmayan qocanı

sevindirə bilsək, bu elə indiki mübahisəmizin real yekunu olardı...

Raykom katibi daha heç bir söz demədi. İcraiyyə komitəsi sədri isə ondan çox şey eşitdi və daxilən öz hesabını götürdü.

Mexanizatorların şifer və toy məsələsinə gələndə icraiyyə komitəsi sədri saatına baxdı və raykom katibinə:

- Bu məsələni bəlkə başqa vaxta saxlayaq, - dedi. - Bir də ki, axı siz nə üçün əziyyət çəkirsiniz?! Onu icrakomda özümüz həll edərik. Nəticəsini də sizə deyərik.

Bu təklif raykom katibinin ürəyincə olmadı:

- Açıgını deyim ki, onlardan ötrü dünəndən bəri narahatam. İnana bilməzsiniz ki, axşam da yaxşı yata bilməmişəm. Bir özünüz təsəvvür edin, iki nəfər sadə zəhmət adamının və onların bir bölük ailə üzvünün gözləri yolda, qulaqları səsdədi, bizdən ümid gözləyirlər. Odur ki, yeri gəlmişkən, elə ikimiz birlikdə bu məsələni qurtaraq. Dəmiri isti-isti döyərlər. Bir də ki, indi görülməsi mümkün olan işi sonraya saxlamaq adətini tərk etmək lazımdır.

İcraiyyə komitəsi sədri dediyinə peşman olub razılaşdı. Raykom katibi gileyləndi.

- Elə etmək lazımdır ki, kolxozçuların ikisi də razı qalsın, - dedi. - Biz bəzən çox dayaz düşünürük. Milis işçisi bilməli ki, əkinçi onun çörək ağacıdır. Bir neçə şifer nədir ki, ondan ötrü... Xırdaçılığa varmaq lazım deyil.

İcraiyyə komitəsi sədri katibin sözünü təsdiq etdi və başının hərəkəti ilə onun özü də bu barədə təəssüfləndiyini bildirdi.

Əvvəlcə ticarət idarəsinə göstəriş verildi. Xeyir işi yarımçıq qalan mexanizatorun qapısına, içərisində toy üçün hər cür lazımı şey olan səyyar avtodükan göndərildi... Sonra rayon daxili işlər şöbəsinin rəisi raykoma dəvət olundu. Daxili işlər şöbəsinin rəisi, milis mayoru içəri daxil oldu. Raykom katibi bir qədər fikrə getdikdən sonra:

- Əlbəttə, - dedi, - milis idarəsinin özünəməxsus səlahiyyəti var. Raykom onun hər işinə müdaxilə etməməlidir. Bunu başa düşürəm. Ancaq "Ulduz" kolxozunda bir nəfər mexanizatoru guya qanunsuz şifer alması üstündə yaxalamısınız. Onun həyat yoldaşı məndən bu məsələ ilə maraqlanmağı xahiş edib. Yoxlama, tədqiqat, bunlar sizin öz daxili işlərinizdi. Lakin mən ümumi vəziyyəti bilmək istəyirəm. Bilmək istəyirəm ki, şikayətçi nə dərəcədə haqlı və ya haqsızdır?!

Milis mayoru rəsmi qaydada ayağa qalxmaq istədi. Raykom katibi ona:

- Əyləşin, əyləşin! - dedi və mülayimliklə: - Əslində, mən sizi bura heç də rəis kimi yox, rayonun fəalı, raykomun üzvlərindən, rayon sovetinin deputatlarından biri kimi dəvət etmişəm. Biz yoldaş kimi danışırıq.

Milis rəisi stulunda əyləşsə də, yenə də özünü şax tutmuşdu. O, adət etdiyi rəsmiyyətlə:

- İş sübuta yetib, - dedi, - Məhəmməd Nazimoviç. Düzdü, mexanizator hələlik bizimlə qoz-qoz oynuyur, təqsirini boynuna almaq istəmir. Ancaq məşguluq, boynuna alacaq... - Rəis istehza ilə: - Bir də ki, onu qınamıram, - dedi, - kim cinayətini boynuna alar? Lakin

fakt faktlığında qalır. Maddi sübut ortalıqdadır. Mexanizator məsuliyyətə cəlb olunacaq.

Rəisin cavabı raykom katibini sarsıtısa da, Məhəməd Sadıqzadə özünü o yerdə qoyub milis mayorunun səviyyəsinə enmək istəmədi:

- Nə üstə məsuliyyətə cəlb edirsiniz, yoldaş rəis?!

Milis rəisi qalstukunu düzəldib, pencəyinin açılmış düyməsini bağlaya-bağlaya:

- Necə nə üstə? Şiferi hardan aldığı bəlli deyil.

- Bəlkə kimdən aldığı məlumdur?

Rəis tutuldu. Onun sözünün rəbitəsi pozuldu:

- Bəli, bəli. Bir nəfərin adını çəkir. Yalnız adını. Ancaq nə ünvanını bilir, nə də ki, familiyasını. Düzdü, onu tarlada işləyənlər də görüb və bunu hamı təsdiq edir. Lakin nə qədər ki, şifer satan tapılmayıb, onun kimliyini müəyyən etməmişik, traktorçunun vəziyyəti ağır olacaq. Çünki şifer onun boynunda qalır.

- Fikriniz nədir? - raykom katibi soruşdu.

Rəis bu suala müsbət cavab verməyə acizlik çəkirmiş kimi çiyinlərini çəkdi:

- Hələlik fikir demək çətindir. İlk yoxlamalar gedir. Satan tapılmasa, alanın işi yekunlaşdırılıb istintaq orqanlarına veriləcək. Traktorçunun sonrakı taleyi müstəntiqlə məhkəmədən asılıdır.

Raykom katibi:

- Ona başqa cür kömək etmək olmazmı? Traktoru neçə gündür sahədə qalıb. Arvad-uşağı nigarandı. Bir neçə şiferdən ötrü...

Milis mayoru susdu və sonra:

- Yooox, yoldaş Sadıqzadə, mümkün olan iş deyil. Yenə

də rəsmiləşdirilməmişdən əvvəl deyilsəydi... Artıq sənədləşib və qeydiyyatdan da keçib. Sübut da göz qabağında...

Kabinetə ağır, ümitsiz sükut çökdü.

İcraiyyə komitəsi sədri bayaqdan bəri dinmirdi. O sakitcə oturub raykom katibi ilə rəisə qulaq asırdı. Onun birdən-birə rəisə:

- Dayan! Dayan! - deməsi sükutu pozdu. İcraiyyə komitəsi sədri əyləşdiyi stulu irəli çəkib rəisə tərəf döndü: - Yaxşı yadıma düşdü, siz özünüz o kənddən rayon sovetinə deputat deyilsiniz? Bunu bayaq da katib soruşdu. Yadımdan çıxmışdı, deyə bilmədim. Ona görə özüm də pis vəziyyətdə qaldım.

Rəis:

- Bəli, gərək ki, ordan deputatam.

Katib bu sözü aldı. O, rəisə:

- Necə yəni gərək ki?! Bəs o kənddə olmursunuz? Seçicilərlə görüşürsünüz? Onların qeydinə qalmırsınız?

Rəis:

- Cinayət hadisələri ilə əlaqədar kənddə bir neçə dəfə olmuşam. Ancaq deputat kimi... - Rəis sözünün dalını gətirmədi və susdu.

Katib yenə soruşdu:

- Bəs deputat kimi necə? Seçicilərlə görüşüb söhbət etmirsiniz?

- Seçkilərdən qabaq bir dəfə görüşmüşəm.

- Bəs sonra?

Rəis dillənmədi.

Raykom katibi:

- Siz deputatlıq vəzifənizi necə başa düşürsünüz?

Rəis çətinə düşdüyünü hiss edib udqundu:

- İspalkom sədri buradadı, - dedi. - O da deyə bilər. Sessiya iclaslarında müntəzəm iştirak edirəm. Hələ bir dəfə də olsun ispalkomun iclaslarından qalmamışam. Vacib işim olanda da... Onda sədrdən icazə alıram.

Raykom katibi:

- Görünür siz unudursunuz ki, vəzifəniz yalnız daxili işlər şöbəsi rəisliyindən ibarət deyil, bu çox məhdud fəaliyyət dairəsidir. Siz eyni zamanda rayon sovetinin deputatı, rayon partiya komitəsinin üzvüsünüz. Həm də kommunistsiniz, sovet adamısınız. Nəhayət, paqondan, tapançadan başqa insan ürəyi də gəzdirirsiniz.

Raykom katibi sözünə fasilə verdi və dediyinə yenə də əlavə etdi:

- Onu da unutmayın ki, insani qəlbə maliksiniz. Əgər həyatdakı vəzifənizi bu cür geniş mənada başa düşsəydiniz səhərdən-axşamacan tarlada əlləşən, zəhmətinin bəhrəsi adamların əyin-başına zinət verən traktorçu ilə bu cür rəftar etməzdiniz. Belə məsələlərə qanunçuluqla yanaşı, ağılın, insafın gözü ilə də baxmaq lazımdır.

Burada söhbət mürəkkəb şəkil aldı. Traktorçuya qarşı subyektiv münasibətin aydınlaşması ilə əlaqədar ortaya başqa məsələ də çıxdı. Deputatın fəaliyyətsizliyi. Onlarla seçicilər arasındakı əlaqənin zəifliyi. Bəlkə də yoxluğu...

İcraiyyə komitəsi sədrinin təqsirkar baxışları döşəməyə zillənmişdi. Raykom katibi onun düşdüyü vəziyyəti hiss edib yenə də söhbətin istiqamətini dəyişməyə çalışdı. Milis mayoruna mülayim tərzdə:

- İnanmıram ki, deputatların hamısı öz seçicilərinin qeydinə sizin kimi qalsın. Yəqin ki, bizim bu söhbətimizdən sonra ispalkom sizin deputatlıq fəaliyyətinizlə maraqlanacaq. Seçicilər çətin ki, onların etibarını doğrultmayan bir deputata etimad göstərsinlər.

Milis mayoru gətirdiyi dəlillərin az əsaslı, bu məsələdəki mövqeyinin qeyri-humanist olduğunu başa düşüb əvvəlki dediklərinə düzəliş verməyə başladı:

- Bilirsiniz, Məhəmməd Nazimoviç, - dedi, - əslində, burada traktorçunun elə bir qəbahəti yoxdur. Biz oğrunu axtarıb tapmalıyıq. Bir də ki, bəlkə satan doğrudan da elə, vaxtı ilə alıbmiş, sonra dəmir tapdığı üçün ona şifer lazım olmayıb. Çox güman ki, belədir... - Rəis qeyri-ciddi tərzdə sözünə əlavə etdi: - Deyərəm traktorçu ilə işləri olmaz. Prokurorla razılış yoxlama materiallarını da ləğv edərək. Burda elə bir çətinlik yoxdur. Siz demişkən, beş-on şifer nədir ki?!

Raykom katibi acı bir təbəssümlə:

- Dediyinizdən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, siz rəis kimi qeyri-ciddi adamsınız. Bir anda bir-birinə zidd olan iki cür fikir yürüdürsünüz. Görünür, mənə düz başa düşmədiniz. Dövlət əmlakına əyri gözlə baxanlara, cinayətkarlara aman yoxdur. Onlara qarşı tək cəza inzibati orqanlar yox, bütün ictimaiyyət mübarizə aparmağa borcludur. Mən ədalətdən, məsələlərə vicdanlı münasibətdən danışıram. Yeri gəlmişkən, nəzərinizə onu da çatdırım ki, rayon partiya komitəsinə bəzən buna bənzər başqa şikayətlər də daxil olur. Məsələn, elə götürək avtomobil müfəttişlərini. Budur, bir nəfər bizə yazdığı məktubunda gör nə sual verir: "Yol-

daş katib, bunlar yol nəzəratçılar idi, yoxsa yolkəsənlər?!"

Raykom katibi düz rəisin gözünün içinə baxaraq:

- Avtomobil müfəttişləri kimdir? - soruşdu və özü də bunu izah etməyə başladı: - Onların borcu adamların təhlükəsizliyini təmin etmək, yol-qəza hadisələrinin qarşısını almaq, insanları ölümdən xilas etməkdir. Bu, humanist bir vəzifədir! Bu, insana qayğıdır! Bu, insanları qorumaqdır! Bunun üçün dövlət milyonlarla vəsait sərf edir! Avtomobil müfəttişləri isə lüzumsuz, yersiz... davranışları ilə özlərini vətəndaşlara yolkəsən kimi tanıdılar. Bax, bu faciədir! Bütün bunları deməkdə məqsədim odur ki, vəzifənizin incəliklərini dərinlənə duyusunuz, ona dürüst əməl edəsiniz. El sizi öz doğması kimi tanınsın. Unutmayın ki, bu, həm də ideoloji mətləbdir. Beş on şiferin dəyəri nədi ki, halal zəhmətlə dolanan əmək adamını bu qədər get-gələ salırsınız?! Bunu görüb-əşidən yüzlərlə kənd adamı onları qoruyan xeyirxahları barədə nə fikirləşər?! Hər xırda şeydən ötrü böyük xidməti yerə vurub, adamları incik salmaq olmaz...

* * *

Bu söhbətlərdən xeyli keçmişdi. Bir neçə gündən sonra vilayət qəzetində "Katibin bir günü" başlığı altında geniş məqaləm dərc olundu. Bu, hər yerdə əks-səda doğurdu. Səhəri təzə redaktor mənimlə telefonla danışdı:

- Təbrik edirəm, - dedi, - "Katibin bir günü" məqaləsi yuxarılarda da rəğbətlə qarşılıb. Çox yerdən zəng vurmuşdular. Jurnalist gərək bu cür maraqlı

faktların kəşfiyyatçısı olsun. Redaktorluqdan əlavə, bir oxucu kimi mənim də xoşuma gəldi. Qonorarium da ikiqat artıq yazmışıq. Bəlkə bu məqaləyə görə sizə mükafat da verdik.

- Çox sağ olun! - deyib təzə redaktorumuza minnətdarlığımı bildirdim.

Redaktor gülə-gülə əlavə məlumat verdi:

- Atababa Qocayev də mənə zəng vurmuşdu. O da yazınızı təriflədi və dedi ki, həftənin yox, ilin ən yaxşı məqaləsidir. Amma Atababanı bərk danlamışam. Son vaxtlar özünə yaxşı baxmır. Bildir də məzuniyyətə getməyib. Bu dəfə yoldaşlardan xahiş edib ona sanatoriya üçün yollanış düzəltdim. On gündən sonra da əlli illiyi tamam olur. Redaksiyada yığılıb qeyd edəcəyik. Mütləq siz də gəlin. Hədiyyə üçün, yazdığı maraqlı məqalələrdən ibarət yaxşı da bir albom düzəltdik. Bütün müxbirləri dəvət etmişik. İşdən sonra balaca yığıncaq keçirib, hədiyyəsini verib, səhər də Kislovodskiyə yola salacağıq. Qoy gedib yaxşı-yaxşı dincəlsin. Ona ağıllı-başlı müalicə lazımdır. Otuz ilə yaxındı işləyir. Onun təltif olunması barədə məsələ qaldırmışdıq. Çalışsın müsbət həll olunsun... Bir məsələ Atababanı çox narahat edirdi, onu da düzəltdim. O makinaçının qardaşını işlə təmin etmək məsələsi. Makinaçı Atababa Qocayev barədə redaksiyamıza razılıq məktubu göndərmişdi. Qardaşı da yanıma gəldi, iş üçün minnətdarlıq etdi.

Redaktor Atababa Qocayev haqqındakı sözünü qurtardıqdan sonra yenə "Katibin bir günü" məqaləsinin üzərinə qayıtdı və soruşdu:

- Bu məqalədən sonra əsərinizin qəhrəmanı olan Məhəmməd Sadiqzadə ilə görüşmüşünüzmü?

- Xeyr, hələ görüşməmişəm.

- Görüşmək lazımdır. Məqalə barədə onun öz şəxsi fikri də maraqlıdır.

- Görüşərəm.

- Sağ olun! Sizə müvəffəqiyyət! - deyib redaktor axırda yenə əlavə etdi: - Atababa Qocayevin yubileyinə gəlməyi unutmayın.

- Baş üstə.

Təzə redaktorun bu mənəvi mükafatı məni neçə gündən bəri çəkdiyim yorğunluğun və yuxusuzluğun əzabından xilas etdi. Qanadım olsaydı, uçardım. Bir neçə yoldaşla vədələşib sabahkı bazar günü Çömçə bulğa gedib orada yeyib-içib, sərinləyib, dincəlmək qərarına gəlmişdik. Təzə redaktorun bayaqkı sözlərindən sonra fikrimdən daşındım. Yenə də təzə mövzular düşünməyə başladım. Səhərki istirahət günümü redaksiyanın işlərinə həsr etdim. Sonra yenə Məhəmməd Sadiqzadə ilə görüşmək qərarına gəldim.

...Dedilər ki, Məhəmməd Sadiqzadə kabinetində təkdir. Həmin gün keçiriləcək növbəti büro iclasına hazırlaşır. Öz-özümə düşündüm: "Elə yerinə düşdü. Mən də büroda iştirak edərəm. Yəqin onun keçirdiyi büro iclası da maraqlı olar".

"Katibin bir günü" məqaləsindən sonra Məhəmməd Sadiqzadənin məni həmişəkindən artıq hörmətlə qarşılayacağını zənn edirdim. Ancaq içəri girəndə gözələdiyimin əksi oldu. Raykom katibi mənimlə çox sərin görüşdü. O, soyuqcanlılıqla:

- Zəhmətinizə görə çox sağ olun, - dedi, - ancaq mənim barəmdə o cür tərifi sözlər nəyə lazım olmuş? Oxuyanda tər tökdüm. Kaş yazdığınız kimi işləyə biləydim. Təəssüf ki, hələ ona nail olmamışam.

Katibin dodağı qaçdı və:

- Əlbəttə, - dedi, - qəzet boynumuza minnət qoyur ki, o cür işləyək. Biz də çalışırıq.

Əslində, məqalədə raykom katibinin iş üslubu inandırıcı çıxsın deyə olduğundan zəif verilmişdi. Xüsusilə, onun iş keyfiyyətini, şəxsi davranışını səthi işıqlandırmışdım. Katib özü də başa düşürdü ki, bu belədir. Ancaq o, ifrat dərəcədə təvazökarlıq edirdi.

Məhəmməd Sadiqzadə:

- Raykomda da, vilayətdə də məni az-çox tanıyırlar. Yaxşı olardı ki, hələ tanıda bilmədiyimiz, lakin tanımağa layiq olan adamları o çür qələmə alasınız.

Raykom katibi xəcalətlə əlavə etdi:

- Telefon zənglərindən kabinetdə də, evdə də oturma bilmirəm. Nə qədər təbrik olar?! - dedi.- Axı nə böyük iş görmüşük! Çalışırıq ki, vəzifəmizi birtəhər yerinə yetirək. - O, mənə baxdı: - Guya siz mənə yaxşılıq edirsiniz?!

Məhəmməd Sadiqzadə bu sualı elə tərzdə verdi ki, mən pərt oldum və ona olan etirazımı sualını cavabsız qoymaqla hiss etdirdim. Məhəmməd Sadiqzadə isə sözümdə iqrar edərək:

- Mən bunu sizdən həqiqi mənada soruşuram, - deyib başladı fikrini izah etməyə:

- Tərif qorxulu xəstəlikdir, Abdulla müəllim. Ona yoluxan adamın nəinki ətrafındakılara, özünə olan

inamı da itir. Adam özünün nəyə qadir olduğunu bildiyi halda, həddindən artıq tərifləyəndə özünə qarşı bədgüman olur. Düşünür ki, yəqin elə buna layiqəm. Özüm özümü yaxşı görə bilmirəm. Kənardakılar mən-dəki hikməti duyur və tərifləyir. Hətta bu barədə özünü danlayır: qeyri-adiyəm, hərəkətlərimi də bu qeyri-adiliyə uyğunlaşdırmalıyam. Adam yerini də dəyişir. Bütün münasibətləri başqalaşır. Gülünc vəziyyətə düşür. Görünür, məndə nə isə anadangəlmə fitri qabiliyyət var. Bunun müqabilində də hər yerdə alqışlanıram, tərifləyirəm deyir.

Məhəmməd Sadıqzadə təəssüflə yerində yırğalandı:

- Belələrinin axırı, aqibəti isə çox faciə ilə qurtarır. - O, qəti bir inamla: - Bax, bu cür xəstəliyə tutulmaq çox qorxuludu, - dedi. - Bu, məni yarı yolda qoya bilər. Çünki bunun dərmanı yoxdur. Bu xəstəliyin dəhşətli nəticələrini başa düşənlər də ona mübtəla olandan sonra onun qızdırmalarından həzz alırlar... - Məhəmməd Sadıqzadə əlini həmişə yana daradığı qara, yumşaq saçında gəzdirib təəssüflə başını buladı. - Sizin işinizə qarışmaq kimi çıxmasın, mənimlə əlaqədar olan bu cür tərifli məqalə yazmaq istəyəndə xahiş edirəm xəbərim olsun. Əvvəldən bilsəydim, "Katibin bir günü" məqaləsinin dərc edilməsinə qətiyyənlə yol verməzdim.

Özümü saxlaya bilmədim, dillənməli oldum:

- Məhəmməd Nazimoviç, təvazökarlıq yaxşı şeydir, ancaq bir belə yox, hər şeyin həddi var. Əvvəla, mən sizin barənizdə yox, raykom katibi haqqında yazmışam. Məqalədə də məqsəd o deyil ki, sizi tərifləyim və xatiriniz xoş olsun. Xeyr, burada məqsəd başqadır.

Sizin rəhbərlik üsulunuzun timsalında köhnəliklə yeniliyin arasında gedən mübarizə prosesini vermişik.

Tez-gec gerçəklik, aşkarlıq zəfər çalmalıdır. Siz əməlinizlə, biz jurnalistlər də bu səpkidə yazılarla həmin prosesin sürətlənməsinə kömək edə bilərik. Bu sözləri əvvəlcədən desəydiniz, onu da "Katibin bir günü" məqaləsinə əlavə edərdim.

Hər ikimiz güldük. Katib başını buladı və:

- Bu müxbirlərlə danışmaq çətindir, - dedi. Bir-birimizi başa düşdük... Raykom katibinin baxışları duruldu. O, saatına baxdı:

- Büronun başlanmasına az qalıb, - dedi və soruşdu: - Bəlkə siz də iştirak edəsiniz?

Bu təklif ürəyimcə oldu:

- Məmnuniyyətlə iştirak edəyəm. Hər ikimiz ayağa qalxdıq. Raykom katibi yenə saatına baxdı:

- Az qalıb, - dedi, - iclas dəqiq vaxtında başlamalıdır. Bircə dəqiqə tez və ya gec olmamalıdır. O, ayaq saxlayıb üzünü mənə tərəf çevirdi: - Dəqiqlik elə intizam mədəniyyəti deməkdir. Mən bircə dəqiqə geciksəm, başqalarının yarım saat gecikməsinə onlara irad tuta bilmərəm. Tərbiyəçinin özü tərbiyəli olmalıdır.

Ortaboyu, yığcam və mütənasib bədəni olan və həmişə sadə, lakin səliqəli geyinən gənc raykom katibi qoltuğunda o qədər də qalın olmayan qovluq qıvraq addımlarla iclas zalına tərəf getdi. O, dəhliz boyu rastlaşdığı tanış adamlarla əl tutur, tanımadıqlarına ehtiramla baş əyib ötürdü. Adamların baxışlarında ona dərin bir rəğbət hissi duyulurdu.

İclas zalının girəcəyindəki foyədə buraya dəvət olu-

nan adamlar iki-bir, üç-bir söhbət edirdilər. Kimi də baş tərəfdə düzölmüş yumşaq və rahat stullarda əyləşib aldığı qəzeti nəzərdən keçirirdi. Bəziləri də divarları bəzəyən foto-vitrinlərə baxırdı. Kənarda dayanan bir nəfərin isə küt baxışları tez-tez açılıb örtülən qapıya zillənmişdi. Heç kəs ona yaxınlaşıb əhəmiyyət vermirdi. Zahirı görkəmindən ona altmışdan artıq yaş vermək olmazdı. Daldığı xəyalın təsirinə qapıldığından yalnız bir nöqtəyə baxırdı. Ətrafındakı söz-söhbəti ya eşitmirdi, ya da ki, vecinə almırdı. Gözləri önündə sanki dərin bir uçurum açılmışdı. O bu təhlükə ilə üzləşməmək üçün geri çəkilib kürəyini soyuq divara söykəmişdi. Həmin adamı haradasa görmüşdüm. Lakin ha fikirləşdim araşdırma bilmədim. Birdən yadıma düşdü və öz-özümə heyrləndim. Hə-hə!.. Zənnim məni aldatmırsa elə həmin adam idi, Mirzə Kəpəzli! Ancaq onun həmin adam olduğuna hələ də inana bilmirdim. Bəlkə yanılıram? Gör aradan neçə illər keçib. Mənə bircə bu aydın idi ki, həmin adam sanki həyatda ona qarşı sürülən ittihamların ağırlığı altında tam vücudu ilə əzilib puç olur. Onun həmin adam olub-olmadığını dəqiq bilib, keçirdiyim nigarançılıqdan çıxmaq üçün vaxt yox idi. Raykom katibinin kimliyindən asılı olmayaraq, onun yanında yersiz hərəkət etməkdən, qeyri-dəqiqlikdən xoşu gəlmir. Büro vaxtında başlanmalı idi. Həmin adama yaxınlaşıb onu sorğu-suala tutmağa və kimliyini, nəçiliyini öyrənməyə nə vaxt var idi, nə də ki, imkan.

Biz içəri daxil olduq. Məhəmməd Sadıqzadə hiss olunmadan yenə də gözucu saatına baxdı. Büro iclası təyin olunmuş vaxtda başlandı.

...Dördüncü məsələ ipək fabriki direktorunun kadr üzrə müavininin ərizələri barədə idi. Ərizənin müəllifi büroya dəvət edildi.

Süst, duyğusuz və çənəsinin əti sallanan bir nəfər içəri daxil oldu. Bayaq foyədə gözümə sataşan həmin adam idi. İndi yaxında dayanmışdı və mən onu aydın görə bilirdim. Sanki həyatda hər şey onun zəhləsini tökmüşdü. Kölgələnmiş, ölgün gözləri ilə əyləşənləri şübhəli-şübhəli nəzərdən keçirirdi. Birdən özündən asılı olmayaraq, əyilmiş qəddini düzəldib vaxtilə yüksək vəzifədə olduğu kimi ötkəm görkəm almağa cəhd etdi. Lakin alınmadı. Yoxuş çıxıbmiş kimi köksü şiddətlə enib-qalxır, qansız sifətindəki dərin qırışlar səyriyirdi.

Raykomun sənaye şöbəsinin müdiri ayağa qalxaraq hər biri beş vərəqdən ibarət olan və dörd ünvanda xüsusi nəzarətə götürülən ərizələri nümayişkarənə vaxtlaqaraq:

- Düz bir həftə yoxlama aparmışıq, - dedi, - Kəpəzli yoldaş yazır ki, fabrikin direktoru kadr üzrə müavin kimi mənimlə hesablaşmır. Adamları iş keyfiyyətinə görə yox, şəxsi münasibətinə əsasən seçir. İxtisası olmayan, təsadüfi adamları ittifaq əhəmiyyətli zavoda məsul vəzifələrə götürür. Deməli, direktorun burada nə isə təmənnası vardır...

Şöbə müdiri və eyni zamanda yoxlama komissiyasının sədri:

- Adam gərək vicdanla danışsın, - dedi, - Yoldaş Kəpəzli!

Kəpəzli sözünü eşidəndə diksindim. Özlüyümdə dü-

şümdüm: "Zənnim məni aldatmış. Deməli, bu həmin adamdı - Mirzə Kəpəzli. Dünyanın işinə bax!" Marağım daha da artdı. Müzakirənin gedişini diqqətlə izləməyə başladım. Şöbə müdiri:

- Axı siz kommunistsiniz, - dedi. - Fabrikin bundan əvvəlki direktorundan da o qədər yerli-yersiz yazdın ki, yoxlamaqdan təngə gəldik. Axırda yuxarıdan dedilər ki, çıxardın, qoy bu imzalı-imzasız məktublارın arası kəsilsin. Sənin ucbatından təcrübəli işçini, səriştəli müəssisə başçısını ipək fabrikinin direktorluğundan götürmək məcburiyyəti qarşısında qaldıq. Adını da qoyduq başqa işə keçdiyinə görə. Əslində isə onu siz Mirzə Kəpəzlinin caynağından qurtarmaq, rayondan gedən böhtan yazıların qarşısını almaq üçün belə etdik. Açığını deyim ki, əvvəlki direktoru haqsız çıxartdıq.

Yoxlama komissiyasının sədri nəfəsini dərib sözüne ani fasilə verdi və əlavə etdi:

- Bura rayon partiya komitəsinin bürosudur, açıq danışmalıyam. Mirzə Kəpəzlinin kimliyini izah edən bircə misal: Zavodun mağazasına gələn soyuducunun üstündə əyirici sexinin müdiri ilə düşüncüydün. Onun barəsində o qədər ora-bura yazdın ki, axırda sənin ucbatından yerini dəyişdik.

Şöbə müdiri əyləşənlərə müraciətlə: - Əyirici sexinin müdiri kimdir? - deyə soruşdu. Heç kəs dillənmədi. O, sualına özü də cavab verdi:

- Həmin bu Mirzə Kəpəzlinin doğmaca dayısı oğlu! - Şöbə müdiri ürəkəğrısı ilə: - Bu ifadə üçün hamınızdan üzr istəyirəm, yoldaşlar! - dedi. - Yeri gəlib, deməli-

yəm. Kəpəzli bir gün küy qaldırdı ki, guya kitabxanaçı qız ona tez-tez söz atır. Guya ki, qızın Kəpəzlidən xoşu gəlir və onun pak, səmimi ailəsini dağıtmaq istəyir. Belə bir şeyi ədəd sonra kitabxanaçı abrinin dərdindən fabrikdən baş alıb getdi. Sonradan məlum oldu ki, əksinədir. Bu yaşda kişi cavan qızı boğazına yığıb və nəhayət... Onu fabrikdən didərgin salıb.

Şöbə müdiri üzünü büro üzvlərinə tutdu: - Açıb-ağartmalı deyil, hansını deyim. - Yoxlama komissiyasının sədri qızardı və: - İndi də bu təzə direktorun haqqında başlayıb, - dedi. - Yazmadığı yer yoxdur. Hamısı da yuxarılara... Nə yazır? "İki ali təhsil diplomum var. Uzun illər rəhbər işlərdə çalışmışam. Xalq yolunda can qoymuşam. Təmiz vicdanım fabrikdə baş verən dözülməz nöqsanlara tab gətirmir. Ürəyim ağrıyır". - Şöbə müdiri diqqətini oxuduğu arayışdan ayıraraq düz Kəpəzlinin gözlərinə baxdı:

- Bunu demək mənim üçün nə qədər çətin olsa da, soruşmağa məcburam. Yazırsan ki, ürəyim ağrıyır. Başa düşürəm, olmayan bir şey necə ağrıya bilər?! Sizdə ürək var?!

Arxa tərəfdə oturanlardan bir neçəsi bu sözə güldü. İclasın sədri qələmi külqabına çıxarıldı və:

- Sakit olun, yoldaşlar! - dedi. - Mirzə Kəpəzli yoldaş yazır ki, fabrikin direktoru tabeliyində olan adamlarla kobud rəftar edir, işçiləri gözümçixdiyə salıb. O, təkbəşinə hərəkət edir, heç bir ağıllı mülahizə ilə hesablaşmır.

Komissiyanın sədri nəfəsini dərib əyləşənlərə baxdı və tənqə gəlibmiş kimi:

- Göstərilən faktların biri də təsdiq olunmur. Hamısı yalan çıxdı. Onu da qeyd edim ki, yoxlama Mirzə Kəpəzli yoldaşın öz iştirakı ilə aparılmışdır. Buna baxmayaraq, Kəpəzli indi də komissiya üzvlərinə hədə-qorxu gəlir. Deyir ki, sizi də fabrikin direktoruna qatıb, onun havadarları kimi rüsvay edəcəyəm.

Məhəmməd Sadıqzadə şöbə müdirini dayandıraraq üzünü həmin adama tutdu:

- Yoldaş Kəpəzli, sizin iki ali təhsiliniz var? - soruşdu.

Kəpəzli bu sualdan məmnun qalaraq qürrələndi:

- Bəli! - dedi.

Birinci katibin göstərişi ilə Kəpəzlinin şəxsi işi olan qovluğu gətirdilər. Sadıqzadə onun kadr anketini, şəxsi uçot vərəqəsini nəzərdən keçirəndə gözlərini təəcüblə qaldıraraq onu elə indicə, həm də ilk dəfə görmüş kimi təəcüblə süzdü:

- Siz vilayət qəzetində redaktor işləmişiniz?! - soruşdu.

Mirzə Kəpəzli sanki həmin anlarını yaşadı və köhnə əda ilə:

- Bəli, - dedi, - vilayət qəzetinin redaktoru olmuşam.

Məhəmməd Sadıqzadə:

- Ancaq az müddət işləmişiniz.

Kəpəzli köhnə əhvalatların üstü açıla biləcəyindən ehtiyat edib qəddini yenə əydi və sözünün rəbitəsi pozuldu:

- Bə... bə... bəli, - deyib qaşlarını gözünün üstünə salladı və alınıdakı qırıqları sıxlaşdıraraq narazı halda onun ərizəsini yoxlayan komissiyanın sədrinə tərəf baxdı:

- Qəzetdə çox əməyim olub, yoldaş katib, - dedi. - Redaksiyanı güclə düzəldirdim, imkan vermədilər. İndi düz işləyənlə yer yoxdur. Düz işləyən elə mənim kimi düzdə qalır.

Məhəmməd Sadıqzadə yoxlama komissiyasının sədrinə:

- Əyləşin, məsələ aydındır...

Birinci katibin köməkçisi arxa qapıdan içəri daxil olub büro üzvlərinin əyləşdiyi səhnəyə çıxdı və əyilib Məhəmməd Sadıqzadənin qulağına pıçıldadı:

- Yuxarıdan məsul bir yoldaş gəlib, - dedi. - Vilayət partiya komitəsindəndi. Muxtar Mehdizadə adlı. Deyir ki, Sadıqzadə ilə vacib işim var. Onunla mütləq görüşməliyəm. Ona nə cavab verim?

Məhəmməd Sadıqzadə:

- Etiraz etmərsə gəlsin, qoy o da əyləşsin. Bir saata qurtarırıq.

Katib köməkçisi geri dönüb büronun gedişinə mane olmamaq üçün ehtiyatlı addımlarla arxa qapıdan çıxdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra Muxtar Mehdizadə içəri daxil oldu. Məhəmməd Sadıqzadə ehtiramla:

- Buyurun, buyurun, əyləşin, yoldaş Mehdizadə! - deyib ona qabaq cərgədə yer göstərdi.

Muxtar Mehdizadə əyləşənlərə ötəri göz gəzdirib oturdu. Qabaqda ayaq üstə dayanan Mirzə Kəpəzli onun diqqətindən yayınmamışdı. Ancaq Kəpəzlinin büroya nəyə görə çağırıldığından hali deyildi. Onlar bir-birinə baxdı. Mirzə Kəpəzli ilə Muxtar Mehdizadənin səksəkəli baxışları rastlaşdı. Bu təsadüfi görüş Muxtar Mehdizadəyə əsla ləzzət eləmədi. Muxtar

Mehdizadə dilxor oldu. O, belə bir adamı tanımır kimi üzünü əks tərəfə çevirdi. Mirzə Kəpəzli isə Muxtarın gəlişindən daxilən sevindi. Onun ölgün gözlərinə sanki nur çiləndi. Sifəti açıldı. Qəlbində Muxtar Mehdizadə ilə əlaqədar olan köhnə xatirələr baş qaldırdı. Öz-özünə düşündü: "Ona çox yaxşılığım dəyib. Elə mənim hesabıma o mərtəbəyə qalxıb. O vaxt mənim gözümdə bütün kollektiv bir tərəfə idi, Muxtar Mehdizadə də bir tərəfə. Yəqin ki, bu dar ayaqda lazım gəlsə dadıma yetər. Qoymaz mənə ağır cəza verilsin. İxtiyar sahibidi. İndi onun əlinin üstə əl yoxdur. Büro üzvləri dərinə getsələr, ağızlarının üstünə vurub deyər ki, onu yaxından tanıyıram. Yaxşı oldu gəldi. Adamın gərək bəxti gətirər. İndi mənim bəxtim gətirib." Mirzə Kəpəzli köhnə dostunu görüb xeyli ürəkləndi. Onun sifətinin rəngi bir qədər açıldı. Məhəmməd Sadıqzadə büro üzvlərinə üzünü tutub:

- Kimin nə sözü var? - soruşdu.

Ayağa qalxan, Mirzə Kəpəzli barədə ağır sözlər deyib onun ipini dibindən vurdular. Sonra hamı eyni nəticəyə gəldi:

- İntriqaçılıq əxlaqın iflicidir. Belə bir xarakterə malik olan adam partiya sıralarında qala bilməz. O, vəzifəsindən və partiya sıralarından xaric edilsin. Qatı böhtançı kimi cinayət məsuliyyətinə cəlb olunsun.

Mirzə Kəpəzli don vuran adam kimi indi-indi ayırdı. Onun yalvarıcı baxışları Muxtar Mehdizadəyə ilişib qalmışdı. Mehdizadə isə belə bir vəziyyətdə büro iclasına gəlməyindən bərk peşman olmuşdu. Ayaq üstə quruyub qalan adamdan zəhləsi gedirmiş kimi üzünü

ikrah hissi ilə yana çevirmişdi. Mirzə Kəpəzli gah köhnə dostuna baxırdı, gah da onu ittiham edənlərə.

Mirzə Kəpəzli Muxtar Mehdizadədən kar aşmadığını görüb ümitsizləşdi, büzüşdü. Saçı seyrəlmiş başını ensiz çiyinlərinə qısdı. Ətrafına yalvarıcı göz gəzdirib dilini işə saldı:

- Xidmətlərim böyük olub, - dedi. - Bax, bu yoldaş da məni çoxdan tanıyır, - deyib Mehdizadəni göstərdi. - Muxtar Mehdizadə ilə çox işləmişik. Yaxşı ki, özü də burdadır. Necə işçi, necə adam olduğumu yaxşı bilir. Lazım gəlsə burda deyər.

Büroda əyləşənlərin hamısı dönüb heyrətlə Muxtar Mehdizadəyə baxdı. Muxtar Mehdizadə pul kimi qızcardı. "Bura gəldiyim yerdə qıçım qırılıydı". Peşman-peşman həm özünü söydü, həm də onu. "Vicdansız oğlu, vicdansız. Dənən heç hənanın yeridi?! Məni özünə yoldaş, tay-tuş qayırdı. Bu sözdən sonra gör indi burada əyləşənlər mənim barəmdə nə fikirləşəcəklər?! Nanəcib oğlu, nanəcib!" Muxtar Mehdizadə suçlu-suçlu Məhəmməd Sadıqzadənin üzünə baxıb istehza ilə başını buladı və bəzi eyhamları ilə işarə vurdu ki, bu adam çərənləyir. Onu nə görmüşəm, nə də tanıyıram. Onunla mənim heç bir əlaqəm ola bilməz. Məhəmməd Sadıqzadə də başının hərəkəti ilə Muxtar Mehdizadəyə hiss etdirdi ki, onun nə demək istədiyini başa düşür. Eybi yoxdur, qoy nə danışır-danışsın. Bunun Muxtar Mehdizadəyə o qədər də dəxli yoxdur.

Mirzə Kəpəzli isə gözünü Muxtar Mehdizadədən çəkmədən danışdı. Danışdıqca da təkrar-təkrar deyirdi:

- Bu Muxtar da mənə yaxşı tanıyır. Bir yerdə çox işləmişik. İşləyəndə də həmişə hər yerdə oturub-durub mənə tərifləyirdi. Özü mənə yaxşı bələddi. Yaxşı ki, bizim bu məsələmizdə də o özü iştirak eliyir...

Muxtar Mehdizadə cib yaylığını çıxarıb sol əli ilə üzünün tərəfini silə-silə sağ əlini qaldırır:

- Mamed Nazimoviç, olar məlumat üçün bir arayış verim? - deyib iclasın sədrindən söz istədi. Məhəmməd Sadıqzadə:

- Buyurun, yoldaş Mehdizadə, buyurun, - deyib danışmaq üçün ona söz verdi.

Mehdizadə özünü-sözünü itirmiş vəziyyətdə üzünü büro üzvlərinə tutdu:

- Yoldaşlar! - dedi. - Əslində, mənim danışmaq fikrim yoxdu. Ancaq sizə qaranlıq qalmasın deyə bir məsələni aydınlaşdırmalıyam. Bu Kəpəzli elə danışdı ki, guya onu hardansa tanıyıram və ya başqa bir dostluq əlaqəmiz var. Onun yuxarılara yazdıqları kimi, bu gün burada danışdıqları da başdan-ayağa yalan və iftiradır. Mirzə Kəpəzli ilə heç bir yaxınlığım olmayıb və ola da bilməz. Prosto vaxtı ilə vilayət qəzetində az müddət bir yerdə işləmişik. Onda da elə hamı bunu təsadüfi bir adam kimi tanıyırdı. Sonra da elə bu cür xasiyyətlərinin üstündə redaktorluqdan qovdular. Buradakı müzakirələrdən hiss olunur ki, bu adam, - Muxtar Mehdizadə Kəpəzlini göstərdi və duruxdu: - Düzü, onun adını da çəkməyi özümə sığışıra bilmirəm, hələ də düzəlməyib. Yaxşı deyiblər ki, qozbeli qəbir düzəldər. - Muxtar Mehdizadə Kəpəzliyə tərəf baxaraq: - Xahiş edirəm burada onun-bunun adını çəkib ağzına

gələni danışma. Haçandan bəri sən mənimlə yaxın olmusan?! Mənim adımdan istifadə etməyin! - Muxtar Mehdizadə axırda büro üzvlərinə xitabən: - Xahiş edirəm yoldaşlar mənə ayrı cür başa düşməsinlər. Belə bir adam tanımıram və tanımaq da istəmirəm. - Üzünü ikrahla Kəpəzliyə tutdu:

- Bo-ş-bo-ğa-z! - deyib oturdu.

Əyləşənlərin üstünə sanki su ələndi. Salona darıxdırıcı sükut çökdü. Mirzə Kəpəzli udquna-udquna sözünə davam etdi:

- İndi başa düşürəm ki... Başa düşürəm ki... Qarşınızda söz verirəm! Bu birinci, axırını olar! Çıxışımı da protokola yazın! Söz verirəm! Bir də belə ərizələr yazsam... Yazsam haqqımda ən qəti tədbirlər... Onda razıyam! Lap partiyadan da qovun...

Mirzə Kəpəzli sözünü yekunlaşdırıb ona zillənən təəccüblü, kinayəli baxışların qarşısında miskin görkəm aldı. Raykom katibinin tövründən hiss etmək olurdu ki, o adını eşidib, üzünü görmədiyi və indi məsələsi müzakirə edilən adamı - vaxtı ilə atasına qarşı yamanlıq edən Mirzə Kəpəzlini elə buradaca tanımışdı. Raykom katibinin qəlbində iki hiss çarpışırdı. Məhəmməd Sadıqzadə Kəpəzlinin timsalında iki günahkar görürdü. Birincisi, vaxtı ilə atasına qarşı haqsızlıq edən Kəpəzli, ikincisi isə özünü işlədiyi kollektivə qarşı qoyan, ona-buna qara yaxan direktor müavini Kəpəzli.

Bu anlarda mənə bir şey düşündürürdü: "Görəsən Kəpəzli vilayət qəzetinin redaktoru olarkən Məhəmməd Sadıqzadənin atasına etdiyi sitəmlərin cavabını

alacaq, yoxsa böhtançı hərəkətlərinin cəzasını?! Məhəmməd Sadıqzadə şəxsi hisslərinin hökmü ilə hərəkət edəcək, yoxsa tutduğu vəzifəsinin qanuni tələblərinə müqabil təklif irəli sürəcək?"

Məni təhdid edən bu cür sualların təsiri altında gənc raykom katibinin hər bir hərəkətini diqqətlə izləyirdim...

Yox, mən yanılırdım. Kəpəzlinin onun atasına etdiyi haqsızlıqlar Məhəmməd Sadıqzadənin insani kamilliyində əriyib yox olurdu. Kəpəzlinin onun mərhum atası ilə bir kollektivdə işləməsinin təsir gücü qüvvətlənir, Məhəmmədin daxilində baş qaldırmaqda olan kinli hissləri dağıdıb alt-üst edirdi. Raykom katibində Kəpəzliyə qarşı çətin başa düşüləcək gizli, həzin bir mərhəmət duyulurdu. Bu mərhəmət qılgıcımının işıltısı gənc raykom katibinin insani baxışlarında getdikcə güclənirdi. O, mütəəssir halda, həm də təmkinlə ayağa qalxaraq:

- Həyatda ancaq qüsurları axtarmaq qeyri-nəcib, bəd-xah adamlara xas olan bir keyfiyyətdir. Onlar insanların səhvini görür, yaxşı cəhətlərinə isə fikir vermir. Belələrinə, bədənin yalnız yaralı hissəsinə qonmağa cəhd edən milçəyə bənzətmək olar. Bunu ümumiyyətlə deyirəm. Yəqin ki, burada əyləşənlər məni düzgün başa düşərlər. Bu mənada Mirzə Kəpəzli yoldaşın qəbahətləri bağışlanılmazdır. Onun hərəkətləri cəmiyyətimiz üçün yabançıdır. Lakin yenə də... Yaşı ötsə də, gec deyil, övladları var. Kəpəzlinin burada verdiyi sözü gəlin nəzərə alaq. Onun öz təklifi ilə də razılaşaq. Yəqin ki, bu axırıncı olar. Bir də təkrar etsə...

Bayaqdan bəri Mirzə Kəpəzlini həm büro müzakirə edirdi, həm də Məhəmməd Sadıqzadənin daxili vicdanı. Kəpəzli iki səs, iki hökm dinləyirdi.

Gənc raykom katibi rəyini bildirib yenə də fikrə getdi. Daxilən düşündü: "Cəza verdiyimiz hər bir şəxs buradan qayıdanda qapısının astanasında onu qarşılayan həyat yoldaşının, övladlarının ailə başçısına ilk sualı nə olacaq? Ata nə cavab verəcək? Necə cavab verəcək? Onun cavabları ailədə qərarımıza qarşı rəğbət, yoxsa nifrət doğuracaq? Gərək bunu dərinləndirək, çox dərinləndirək ölçüb-biçib hərtərəfli götür-qoy edəsən. Əks təqdirdə qəlblərdə qərarımıza qarşı daha sərt qərarlar qəbul olunur. Kağızlar üzərindəki qərarları pozub düzəltmək asandır, qəlblərdə qəbul olunan qərarları isə... Amalımızın müqəddəsliyini qərəzli hisslərimizdən irəli gələn qəddar tədbirlə yox, hər bir məsələyə ictimai mənafelemiz baxımından yanaşmaq, insan taleyinə qarşı humanist mövqedə dayanmaq yolu ilə qoruya bilərik".

Raykom katibi qarşıda məğmun görkəm alan Mirzə Kəpəzliyə mənalı nəzər salıb təklifinə daha heç bir əlavə etmədən əyləşdi.

Onun xarakterini üzə çıxarmaq üçün komissiya sədrinin verdiyi məlumatların, irəli sürülən ittihamların ağır və üzücü təsiri altında Kəpəzlidən çox, əyləşənlər əzab çəkirdilər. Mirzə Kəpəzli başdan-ayağa bir inkar mücəssəməsi kimi dayanmışdı. Onun çaşqın nəzərləri hələ də Muxtar Mehdiqadının qansız sifətində ilişib qalmışdı. Vaxtı ilə adını əbədləşdirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxıb, çəkdiyi cızma-qara rəsmini dün-

yanın nadir rəssamlarına bərabər tutan Muxtar Mehdizadənin belə məqamda ona dönük çıxması Mirzə Kəpəzliyə onu rüsvay edən komissiya sədrinin dediklərindən betər əsər eləmişdi.

Mirzə Kəpəzli birdən qəflət yuxusundan ayılmış kimi oldu. Çaşqın-çaşqın səksənib, onun cəzasının yüngülləşdirilməsini təklif edən və bir dəfə də olsun üzünü görüb, səsini eşitmədiyi gənc raykom katibinə baxdı. Başını irəli uzadıb gözünü düz onun gülər sifətinə zillədi. "Görəsən bu kimdir?! Nə üçün komissiya sədrinin, çıxış edənlərin ağır ittihamlarını birdən-birə yerə vurub mənim öz təklifimlə razılaşdı. Komissiyanın sədri hamısını düz deyirdi! Bir kəlmə də artırıb-əksiltmirdi". O, huşsuz kimi gənc raykom katibinə diqqətlə nəzər saldı. "Özüdü, özüdü", Məhəmməd Nazimoviç Sadıqzadə. Vaxtilə mən redaktor olarkən zülm etdiyim adamın oğlu. Necə də oxşayır.. Necə də nəcibdi! Alicə-nabdi! Mən isə... Doğrudan da mən dünyanın yaramaz məxluquyam. Hara gedirəm adamlar məndən gen qaçır. Axı bilmirəm niyə?!"

O, qızdırmalı anlarda sayıqladığı kimi gözlənilmədən:

- Muxtar Mehdizadə! - deyib yenə susdu. Sonra səbəbini özü də bilmədən sərxoş adamlar kimi gülümsündü. Hamının şübhəli, çaşqın nəzərləri Muxtar Mehdizadəyə, sonra Mirzə Kəpəzliyə yönəldi. Muxtar Mehdizadə etdiyi qəbahətlərin xəcalətini çəkmiş kimi bozarıb özünü itirdi.

Mirzə Kəpəzli hələ də huşda idi. "Hə, adamlar məndən qaçır. Niyə? Nə üçün?!" Daxilən baş qaldıran bu

sual ona gülünc gəlirdi. Bəlkə də özünü bu yığıncaqda yox, xəyalının çəkib apardığı özgə bir möcüzələr aləmində hiss edirdi. Öz-özlüyündə: "Bunun niyəsi yoxdur! Tale məni yaradanda yaxşı xasiyyət bəxş etməyi unudub. Kimin yaxşı xasiyyəti yoxdursa, o, dünyanın ən bədbəxt bəndəsidir. Pis xasiyyətli adam üçün bu gözəl dünyanın özü də ona cəhənnəmdir. Hamı ondan kənar gəzir. Bu gün burada alacağım cəza nədir ki?! Mənim üçün çox yüngüldür! Onsuz da boynumda bundan da betər ağır olan bir cəza gəzdirirəm. Pis xasiyyətimə görə insanların nifrətinə məhkum olmaq cəzasını. Mən bundan ağır cəza təsəvvür etmirəm. Əgər qismətimə mənə rəğbət qazandıran xasiyyət düşmüş olsaydı, nə dərd idi? Özümü dünyanın xoşbəxti sanardım".

Mirzə Kəpəzli bir neçə addım geri çəkildi. Arxasında əyləşən adama toxunduğu üçün yenə əvvəlki yerinə qayıtdı. Muxtar Mehdizadəyə baxdı. Ondan hələ də ümidini üzməmişdi. İndi böyük vəzifə sahibi olan Muxtar Mehdizadədən - vaxtı ilə tabe olduğu köhnə dostunu, xeyirxahını bu tənəli baxışlardan xilas edəcək bircə kəlmə xoş söz gözləyirdi! Çox yox, bircə kəlmə xoş söz!

Muxtar Mehdizadə isə stulunda susmuşdu. Mirzə Kəpəzli onun adını çəkəndən bəri özünə gələ bilmirdi. Tez-tez divardakı saata, sonra da Məhəmməd Sadıqzadəyə baxırdı. Məhəmməd Sadıqzadə Muxtar Mehdizadənin keçirdiyi daxili hissləri, onun nə demək istədiyini gözlərindən oxuyurdu:

- "Bu Mirzə Kəpəzli mərəkəsini qurtarmaq lazım-

dır. Səfehın birindən ötrü bir belə vaxt itirməyə dəyməz".

Muxtar Mehdizadə əlini alnına aparıb iclasın sədrinə incə bir eyhamla işarə vurdu ki, bu adam başdan xarabdı. Ona əhəmiyyət vermək lazım deyil.

Məhəmməd Sadıqzadə əlini yana daradığı qara, yumşaq saçına çəkib yenə ayağa qalxdı:

- Kəpəzli yoldaşın məsələsi ilə əlaqədar başqa sözü, təklifi olan varmı?

Heç kəs dillənmədi. Raykom katibi:

- Onda bayaq dediyim kimi Kəpəzli yoldaşın öz təklifi ilə razılaşaq. Ona axırınıcı dəfə xəbərdarlıq edib, səhvlərini düzəltmək üçün vaxt verək. Bir də bu cür hərkətlərini təkrar edərsə... Etiraz edən yoxdur ki?

Bu az müddət ərzində büro üzvləri Məhəmməd Sadıqzadənin xasiyyətinə bələd olmuşdular. Bilirdilər ki, o tələsik fikir deyən, düşünülməmiş təklif irəli sürən adam deyil. Odur ki, bu təklif nə qədər gözlənilməz, həm də Mirzə Kəpəzlinin işlətdiyi əməllərin müqabilində yüngül, yumşaq olsa da, heç kəs dillənmədi. Hamı Məhəmməd Sadıqzadə ilə razılaşdığını bildirdi.

Məhəmməd Sadıqzadə Mirzə Kəpəzliyə:

- Burada sizin öz təklifinizi nəzərə alırıq, buna etirazınız yoxdur?

Mirzə Kəpəzli lal baxışları ilə Muxtar Mehdizadəni, sonra Məhəmməd Sadıqzadəni süzdü. Ağır xəstənin ona şəfa verən həkimə baxdığı kimi Sadıqzadəyə nəzər saldı. Onun baxışlarında minnətdarlıqla yanaşı, çətin hiss ediləcək məkr və şübhə də duyulurdu. Nəhayət, o xırıltılı bir səslə:

- Sağ olun! - dedi və tərəddüdlə geri çəkildi. Başını yuxarı qaldırmadan yığıncığı tərək etdi. Qapının dəstəyindən yapışıb çıxanda yenə də geri qanrılıb Muxtar Mehdizadənin əyləşdiyi tərəfə baxdı.

Mirzə Kəpəzlinin yazdığı ərizələrin müzakirəsi qurtarsa da, Sadıqzadə qarşısındakı sənədləri hələ də vərəqləyir və çəkdiyi əzabın təsirindən stulunda yırgələnirdi. Təkcə Məhəmməd Sadıqzadə yox, bütün əyləşənlər öz daxili aləmlərində Mirzə Kəpəzlini müzakirə edirdilər.

İndi ayrı cür pıçıltılar eşidirdim:

"Başiboş adamdır". "Bu adamda ağıl deyilən şey yoxmuş. "Veyilin biri imiş..." Bu tənəli sözləri əyləşənlərin arasında yalnız Muxtar Mehdizadə ürəkdən təsdiq edib: - Tamam doğrudur, - deyirdi.

Mirzə Kəpəzli foyədəki adamların arasından keçəndə sanki ayaqları qıç oldu. Birdən geri döndü. Titrəyə-titrəyə qapını açdı. Kəpəzlinin çəlimsiz boynu, halsızlaşmış sifəti göründü. O, suçlu addımlarla irəli yeridi. Əyləşənləri təəccüb götürdü. Kəpəzli Məhəmməd Sadıqzadənin stoluna yaxınlaşdı. Dil-dodağı təpimiş halda şübhəli gözlərini ona zillədi:

- Qayıtmaq istəmirdim, məcbur oldum, - dedi.- Sizdən yerdən göyəcən razıyam! Çox sağ ol, minnətdaram! Dediyim kimi də olacaq. Daha heç kimdən, heç nə yazmaram. Bilirəm, bir də təkrar etsəm... Amma etməyəcəyəm! Buna əmin olun! Ancaq, ancaq... Bu gün bura gələndə, bürodan üçcə saat qabaq! Düz üçcə saat! Poçta döndüm! Kaş dönməyəydim! Komissiya üzvlərindən iki məktub yola salmışam. İkicə ünvana, özünü

də üçcə saat bundan əvvəl! Bunu nəzərə alın. Nəzərə alın ki, bu axırncı iki məktub bürodan qabaq olub. Üç saat qabaq, söz verməmişdən qabaq göndərmişəm. Bundan sonra nəyə deyirsiniz, and içim... Daha yazmaram!

Qızdırmalı anlarda olduğu kimi titrək səslə nə demək istəyirdisə, sözünün rəbitəsi pozuldu, nitqi tutuldu. Fikrini tamamlaya bilmədi. Başını aşağı dikib daha heç kəsin üzünə baxmadan məyus bir vəziyyətdə zalı axırncı dəfə tərək etdi...

* * *

Yazıçı Hüseyn Yusiflinin, qolundan yapışıb həm ətirli, həm də tikanlı güllərin arasından qaldırdığı bax, həmin adam idi. Mirzə Kəpəzli...

1986-cı il

Redaktor: **Nadir Məmmədli**
filologiya elmləri doktoru, professor

Əli İldırımoğlu. Həmin adam.
Bakı, "Nurlan", 2007, - 368 səh.

Romanın mövzusu qəzet işçilərinin həyatından götürülmüşdür. Əsərdə jurnalistlərin gərgin əməyi, rastlaşdıqları həyat həqiqətləri, onların gündəlik qaygıları aşkarlıq prinsipi ilə yaxından səsləşir.

İ 4702000000
N - 098 - 2007

© "Nurlan", 2007

Korrektor: Elmira Fərruxzadə
Texniki redaktor: Vəfa Məmmədova
Kompüter dizaynı: Zəhid Məmmədov
Yığılmağa verilmiş 20.08.2007.
Çapa imzalanmış 22.10.2007.
Şərti çap vərəqi 23. Sifariş № 646.
Kağız formatı 84x108 1/16. Tiraj 500.

Kitab "Nurlan" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
Direktor: prof. N.B.Məmmədli
E-mail: nurlan1959@yahoo.com
Tel: 497-16-32; 850-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.